Acta Academiae Beregsasiensis

2013/2

ISSN 2310-1954

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ Ф. РАКОЦІ II

Acta Academiae Beregsasiensis

Науковий вісник

- ***історія***
- ***філологія***
- ***педагогіка***

Том XII, № 2

Берегове
2013

УДК 001.2
ББК 72
А – 19

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №20186-9986Р від 18.07.2013 р.

„Acta Academiae Beregsasiensis" засновано у 2000 році
та видається за рішенням Видавничої ради
Закарпатського угорського інституту імені Ф.Ракоці II

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці
(протокол №10 від 10 грудня 2013 р.)

Головні редактори:
кандидат педагогічних наук І. Орос, доктор біологічних наук Й. Сікура

Редакційна колегія:

історичні науки

І.Мандрик	*доктор історичних наук (заст. гол. ред.)*
М.Матьовка	*доктор історичних наук*
П.Федака	*доктор історичних наук*
В.Брензович	*кандидат історичних наук*
І.Самборовскі-Нодь	*кандидат історичних наук*
Ю.Чотарі	*кандидат історичних наук*
А.Бочкор	*кандидат історичних наук*

філологічні науки

М.Сюсько	*доктор філологічних наук (заст. гол. ред.)*
А.Золтан	*доктор філологічних наук (Науковий університет ім. Лоранда Етвеша, Будапешт)*
М.Контра	*доктор філологічних наук (Сегедський науковий університет)*
І.Ковтюк	*кандидат філологічних наук*
О.Кордонець	*кандидат філологічних наук*
І.Пенцкофер	*кандидат філологічних наук (відповідальний редактор)*
С.Черничко	*кандидат філологічних наук*

педагогічні науки

Н.Лисенко	*доктор педагогічних наук*
Л.Макаренко	*доктор педагогічних наук*
А.Сабо	*доктор педагогічних наук (заст. гол. ред)*
М.Левринц	*кандидат педагогічних наук*
І.Орос	*кандидат педагогічних наук*
І.Силадій	*кандидат педагогічних наук (відповідальний секретар)*

А-19 **Acta Academiae Beregsasiensis:** науковий вісник / Міністерство освіти і науки України, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II; гол. ред.: *І.Орос, Й.Сікура.* – Берегово: Вид-во Валерія Падяка, 2013. – Том XII, № 2. – 280 с. (серія: історичні, філологічні та педагогічні науки)

У науковому віснику „Acta Academiae Beregsasiensis" Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II розглядаються актуальні питання наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів навчальних закладів та співробітників наукових установ не лише України, але і зарубіжних країн, які працюють у галузі педагогічних, історичних та філологічних наук.

УДК 001.2
ББК 72

ISSN 2310-1954

© Автори статей, 2013
© Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці II, 2013

ISSN 2310-1954

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS MINISZTÉRIUMA
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

Acta Academiae Beregsasiensis

Tudományos folyóirat

- ***történelem***
- ***filológia***
- ***pedagógia***

XII. évfolyam 2. kötet

Beregszász
2013

УДК 001.2
ББК 72
А – 19

Nyomtatott tömegtájékoztatási eszközök állami nyilvántartásának igazolása:
széria: КВ № 20186-9986Р; kiadta: Ukrajna Állami Nyilvántartási Szolgálata 2013.07.18-án

„Acta Academiae Beregsasiensis” 2000-ben lett alapítva és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Tanácsának határozata alapján jelenik meg

Kiadásra javasolta: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa (2013.12.10., 10. számú jegyzőkönyv)

Főszerkesztők:
dr. Orosz Ildikó, dr. Szikura József

Szerkesztőbizottság:

történelemtudomány

dr. Bocskor A.
dr. Brenzovics L.
dr. Csatáry Gy.
dr. Fedaka P.
dr. Mandrik I. (főszerkesztő-helyettes)
dr. Matyovka M.
dr. Szamborovszkyné Nagy I.

filológia

dr. Csernicskó I.
dr. Kontra M.
dr. Kótyuk I.
dr. Kordonec O.
dr. Penckófer J. (felelős szerkesztő)
dr. Szjuszko M. (főszerkesztő-helyettes)
dr. Zoltán A.

pedagógia

dr. Liszenko N.
dr. Lőrinc M.
dr. Makarenko L.
dr. Orosz I.
dr. Szabó Á. (főszerkesztő-helyettes)
dr. Szilagyij I., (felelős titkár)

Korrektúra:
G. Varcaba I., Lőrinc M., Kordonec O.

Tördelés:
Kohut A.

A szerkesztőbizottság címe:
90202 Beregszász, Kossuth tér 6,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola
Tel.: (03141) 4-24-35
E-mail: kiado@kmf.uz.ua

© A szerzők, 2013
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola, 2013

ISSN 2310-1954

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
FERENC RÁKÓCZI II. TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN INSTITUTE

Acta Academiae Beregsasiensis

Research Journal

- ***history***
- ***philology***
- ***pedagogy***

Volume XII, № 2

Beregszász
2013

УДК 001.2
ББК 72
А – 19

Certificate of State Registration of Printed Mass Media, Series КВ № 20186-9986Р,
Issued by the State Registration Service of Ukraine, December 20th, 2013

The journal „Acta Academiae Beregsasiensis" was established in 2000 and is published by the Publishing Council of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

Recommended to publication by the Scientific Council of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, record № 10 from December 10

EDITOR-IN-CHIEF:
dr. I. Orosz, dr. J. Szikura

EDITORIAL BOARD:

history

dr. Bocskor A.
dr. Brenzovics L.
dr. Csatáry Gy.
dr. Fedaka P.
dr. Mandrik I. (Deputy Editor-in-Chief)
dr. Matyovka M.
dr. Szamborovszkyné Nagy I.

philology

dr. Csernicskó I.
dr. Kontra M.
dr. Kótyuk I.
dr. Kordonec O.
dr. Penckófer J. (Editor of the issue)
dr. Szjuszko M. (Deputy Editor-in-Chief)
dr. Zoltán A.

pedagogy

dr. Liszenko N.
dr. Lőrincz M.
dr. Makarenko L.
dr. Orosz I.
dr. Szabó Á. (Deputy Editor-in-Chief)
dr. Szilagyij I. (secretary)

PROOF-READING:
G. Varcaba I., Lőrincz M., Kordonec O.

MAKEUP:
Kohut A.

The address of editorial board:
Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute
Kossuth square, 6.
90202 Berehove, Ukraine
Tel.: (380-3141) 4-24-35
E-mail: kiado@kmf.uz.ua

© Authors, 2013
© Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, 2013

Зміст

Історичні науки

Вароді Н.: *Учасники угорської революції 1956 року в ужгородській в'язниці* 13

Браун В.: *Еміграція до США та роль Ю. Фірцака у „Верховинській акції"* 21

Похилець С.: *Історико-географічне розташування міста Берегово наприкінці XIX – початку XX ст.* 31

Секей Г.: *Баранківський замок в історії* 36

Чотарі Ю.: *Архівні матеріали дворянської родини Прібек (1346–1900)* 42

Молнар Ф.: *Ставлення керівництва духівництва Мукачівської греко-католицької єпархії до русинської ідентичності у 1848–1849 рр.* 59

Данч К.: *Загальна характеристика Берегівського реформатського кладовища* ... 71

Молнар Д. Е.: *Богнар Золан:* Табори військовополонених та доля полоненого військовослужбовця в Угорщині, окупованій Червоною армією (1944–1945) 83

Педагогічні науки

Бакота Пошфаї Е.: *Географічна інтерпретація поширення знань інформаційних технологій інженерії* 87

Бергхауер-Олас Є.: *Сильне прагнення до засвоєння знань з бажанням визнання (Кейс-стаді)* 99

Поллоі К.: *Розкриття травматичних вражень з допомогою методів візуальної виразної психології* 114

Сеньо Д.: *Особливості розвитку здібності до малювання в учнів початкових класів* 120

Філологічні науки

Черничко С.: *Європейська хартія регіональних мов або мов меншин в Україні* 127

Г. Товт І.: *Аналіз заключного звернення молитви «Ангел Господній» («Angelus»)* .. 147

Брензович М.: *Поезія Емілі Дікінсон „Because I could not stop for Death (712)"* 158

Гал О.: *Пам'ятки військової служби в рукописних джерелах* 162

Різні (економіка, біологія...)

М. С. Дністрянський, Н. І. Дністрянська: *Основні напрямки регіональної політики щодо активізації суспільно-географічної ролі дуже малих міських поселень (на прикладі Львівської області)* 174

Феньвеш В., Шепші Б.: *Іпотечні кредити, номіновані у швейцарських франках, євро та угорських форинтах в (на) період третини строку кредитування*..... 181

Балог Н.: *Дослідження географії добробуту та просторової структури с. В. Добронь з допомогою геоінформатичних методів* 187

Бергхауер О., Нодь О.: *Екотуристичні можливості на Закарпатті* 199

Вінце Т.: *Стан води каналу Верке за кількома досліджуваними параметрами* 208

Сані С., Кедебец К.: *Попередні дані до вивчення фауни прямокрилих (orthoptera) гори Шом (Закарпатська рівнина, Західна Україна)* 217

*

Привітання Феєр Клари

Барань Б.: *Особенности повествования авторскои дистанции в романах В. Гроссмана «Жизнь и судьба», Дж. Джонса «Отныне и вовек» и И. Кертеса «Обездоленность»*..... 222

Фодор К.: *Переклад реалій роману О.Пушкіна „Євгеній Онєгін”* 240

Густі І.: *Процес становлення вчителя під опікою наставника*..... 246

Лехнер І.: *Новітні вирази в угорській мові закарпатців*..... 262

Врабель Т.: *Оволодіння культурою мовлення в іншомовному оточенні* 277

Tartalom

Történelem

Váradi Natália: *'56-os magyar forradalmárok az ungvári börtönben* 13

Braun László: *Az amerikai kivándorlás és Firczák Gyula szerepvállalása a Hegyvidéki akcióban* 21

Pohilecz Szilveszter: *Beregszász történeti földrajzi viszonyai a XIX. század végén és a XX. század elején* 31

Székely Gusztáv: *Baranka vára a történelemben* 36

Csatáry György: *A villei Pribék család levéltárának iratai (1346–1900)* 42

Molnár Ferenc: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye főpapsága és a ruszin identitás viszonyrendszere 1848–1849-ben* 59

Dancs Krisztina: *A beregszászi református temető általános jellemzése* 71

Molnár D. Erzsébet: Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon (1944–1945)* 83

Pedagógia

Éva Bakota Pósfai: *The Geographical Interpretation of the Diffusion of the Information Technology Engineer Knowledge* 87

Berghauer-Olasz Emőke: *Erős tudás iránti vágy az elismerés szükségletével (Esettanulmány)* 99

Pallay Katalin: *Traumatizált élmények feltárása a képi kifejezéspszichológiai módszerek segítségével* 114

Szenyó Dianna: *A rajzfejlődési sajátosságok kisiskolás korban* 120

Filológia

István Csernicskó: *The European Charter for Regional or Minority Languages by Ukraine* 127

H. Tóth István: *Az* Úrangyala *könyörgésének szövegtani vizsgálata* 147

Brenzovics Marianna: *Emily Dickinson 712. verse. Because I could not stop for Death (712)* 158

Gál Adél: *A katonaszolgálat emlékei a kéziratos füzetekben* 162

Egyéb (gazdaság, biológia...)

М. С. Дністрянський, Н. І. Дністрянська: *Основні напрямки регіональної політики щодо активізації суспільно-географічної ролі дуже малих міських поселень (на прикладі Львівської області)* 174

Fenyves Veronika – Sepsi Barbara: *Svájci frank, euró és forint alapú jelzáloghitelek a futamidő harmadánál* 181

Balog Nóra: *Nagydobrony jólétföldrajzi és térszerkezeti viszonyainak vizsgálata geoinformatikai módszerekkel* 187

Berghauer Sándor – Nagy Orsolya: *Ökoturisztikai lehetőségek Kárpátalján*..... 199

Vince Tímea: *A Vérke-csatorna vizének állapota néhány vizsgált paraméter alapján*.... 208

Szanyi Szabolcs – Ködöböcz Klára: *Első adatok a Somi-hegy (Beregi-sík, Nyugat-Ukrajna) egyenesszárnyú (Orthoptera) faunájához* 217

*

Fejér Klára köszöntése

Bárány Béla: *Особенности повествования авторскои дистанции в романах В. Гроссмана «Жизнь и судьба», Дж. Джонса «Отныне и вовек» и И. Кертеса «Обездоленность»*..... 222

Fodor Katalin: *Puskin* Jevgenyij Anyegin *c. művének reáliafordítási szempontból való elemzése* 240

Ilona Huszti: *The Process of Becoming a Teacher as Viewed by Mentors and Will-be Teachers* 246

Lechner Ilona: *Újszerű kifejezések a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban (kérdőíves kutatás)* 262

Tamás Vrábel: *The Culture of Speech in Cross-Cultural Communicatin*..... 277

Váradi Natália[*]

’56-os magyar forradalmárok az ungvári börtönben

Rezümé. 57 évvel az 1956-os forradalom után egyre több igazságot tudunk meg a magyar nép tragikus és hősies napjairól. Azokról a történelmi napokról, amikor a világ szemtanúja lehetett a spontán alakuló, vezér nélküli szabadságharcnak a szovjet rezsimmel szemben.

Azokban a napokban a magyar fiatalok több ezer honfitársukat vezették a moszkvai Szovjet Kommunista Párt irányította magyar kormány ellen. A tanulmány azokat a dokumentumokat mutatja be, amelyeket az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalában őriznek. Ezek a dokumentumok a magyar forradalmárok Szovjetunióba történő deportálásáról számolnak be. A dokumentumok szerint több mint ezer főt tartottak fogva az ungvári börtönben 1956 decembere és 1957 januárja között. A kihallgatási jegyzőkönyvekből pedig megtudhatjuk, hogyan teltek itt napjaik.

Abstract. *Hungarian Revolutionists of 1956 in the Prison of Ungvár*

57 years after the Hungarian revolution of 1956 we get to know more and more about the truth of those historical days of Hungarian nation, when the world witnessed one of the largest leaderless, spontaneously organized war of independence against the Soviet regime. On those days Hungarian youth led thousands of their countrymen against the Hungarian government which was sponsored by Soviet Communist Party from Moscow.

This article is about the documents which are held in the Archive of the State Security Agency of Ukraine. These documents give evidence of the deportation of Hungarian revolutionists to the Soviet Union. According to the documents more than one thousand people were held in the Prison of Ungvár in the period of December 1956-January 1957. From the interrogation protocols we can get to know about their life spent in prison.

Az 1956-os magyar forradalom történetéről – ami ma már különböző levéltári forrásokon keresztül hitelesen dokumentálja a magyarság összetartozását – az elmúlt években számos munka született Magyarországon és annak határain kívül. Az egykori Szovjetunió, ezen belül Ukrajna levéltári anyagainak a korszakra vonatkozó dokumentumok nagy része azonban még mindig feldolgozásra vár, így Kárpátalján is a levéltári források egy része még mindig titkosított. Pedig ez a terület – Kárpátalja – a forradalom alatt kulcsszerepet játszott, hiszen Magyarországgal határos, magyarlakta vidék lévén színterévé vált a deportálásoknak, kihallgatásoknak, meghurcoltatásoknak, a katonai és politikai műveletek irányításának.

A múltat tisztán kell látnunk ahhoz, hogy biztos alapokon álló jövőt építhessünk, ehhez azonban szigorú tényfeltáró munkát kell végeznünk! A forradalom igaz eseményeinek kutatása, igaz történetének bemutatása és a forradalmárok nevének ismertetése a XXI. század történészeinek erkölcsi és szakmai kötelessége.

Fontos, hogy a jövő generációjának teljes igazságot tartalmazó történelmet adhassunk át. Ehhez azonban még rengeteget kell dolgoznunk. Ha lassan is, de

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense.

azért folyamatosan felszínre kerülnek olyan adatok, amelyek bizonyítják az igazságtalanságot, a szovjet diktatúrának való teljes kiszolgáltatottságot, a magyar forradalmárok hősiességét, szenvedését, de sajnos azt is, hogy a „magyar" nem mindig jelenti a „magyar"-t, az identitástudatot, az érzést, hogy magyar lévén kiállok a nemzetemért, népemért, még akkor is, ha az elnyomó gépezet megtorolja. Ennek nagyon jó példái figyelhetők meg a Magyarországról Szovjetunióba deportáltakkal kapcsolatos dokumentumok feldolgozása során, mert bizony akadtak, akik magyarként szovjet ruhát viselve, szovjet módon büntették azokat a magyar honfitársaikat, akik az egységes magyar nép szabadságáért és jogaiért harcoltak.

Az '56-os forradalom teljes és igaz értékelése majd akkor készülhet el, ha minden adat felszínre kerül. Ma, 57 évvel a forradalom után úgy érzem, hogy még csak az adatmegmentés stádiumában járunk.

Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatala levéltárának iratanyaga között a legtöbb dokumentum a deportáltak iratanyaga.

Az összesített névsorok többnyire géppel készültek, sok bennük az elírás, a nevek, helynevek gyakran kiolvashatatlanok, felismerhetetlenek. Nehezíti a beazonosítást, hogy a nevek egy részét nem helyesen írták le, mivel nem a személyazonosító okmányból, hanem hallás után rögzítették, ráadásul többnyire magyarul nem tudó személyek. Gondot jelenthetett az is, hogy a cirill betűkészlettel nem lehet leírni a magyar ékezetes magánhangzókat, továbbá a „cz", „th", „ch", „sch" stb. betűkapcsolatokat, de az oroszban nincs *w*, *y* és *ly* betű sem. A rövid és hosszú magán- és mássalhangzók, valamint a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok közötti különbséget sem mindig érzékelték a leírók. Például a cirill *o* betűvel leírt hang a magyarban lehet *o*, *ó*, *a* és *á*, esetleg *ö*, *ő*. Gyakran problémát jelent a *g* és a *h* betűk közötti különbség felismerése, ugyanis ezeket gyakran felcserélve használják.

Nagyon eltérőek az adatok, amelyek a deportáltak számára vonatkoznak. A Viktor Juscsenko, Ukrajna elnöke által 2007. július 10-én Sólyom László köztársasági elnöknek átadott lista közel háromezer nevet tartalmaz.[1] Az eddigi kárpátaljai levéltári kutatások alapján elmondható, hogy több mint ezer magyar forradalmár járta meg a szovjet börtönöket.

Ezt a számot megerősíti Jevgenyij Malasenko (1956-ban ezredesi rangban Magyarországon állomásozó szovjet Különleges Hadtest megbízott törzsfőnöke volt), aki az 1993-ban közreadott visszaemlékezésében több mint ezer deportáltról beszél, beleértve a nőket, gyerekeket.[2]

A rendszerváltás után Magyarországon többen azt állították, hogy a deportáltak egy részét Szibériába vitték, akik azóta is ott raboskodnak. John P. C. Matthews amerikai történész 2007-ben megjelent könyvében arról számol be,

[1] Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14. 2.

[2] JE. I. MALASENKO: A Különleges Hadtest Budapest tüzében – Egy szemtanú visszaemlékezései. In: Szovjet katonai intervenció 1956 (szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós), Budapest, Argumentum Kiadó, 1996. 35.

hogy a deportálások a szovjet támadás második napján, november 5-én kezdődtek el és a forradalmárokat Ungvárra, Sztrijbe vitték, mely települések gyűjtőhelyek voltak, ugyanis innen Szibériába akarták szállítani a foglyokat.[3] A KGB-dokumentumok szerint azonban már november 4-én elkezdték a deportálást, azaz november 4-én egy főt, november 5-én két főt, hatodikán, hetedikén 1-1 főt. 8-ától pedig tömegesen kezdték a Szovjetunióba szállítani a magyar fiatalokat. A Szibériába való deportálásnak tényét az eddig előkerült levéltári dokumentumok nem támasztják alá.

Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatala ungvári archívumában őrzött források rávilágítanak arra, hogy milyen sablonokat használtak a szovjet hatóságok a forradalom értelmezésére. A kihallgatások prekoncepcionálisak voltak, a tényeket elferdítették, csakúgy, mint az események jellegét. A hatóságok fő célja köztudott: a társadalom egészének megfélemlítése, megtörése, a politikai csoportosulások kiiktatása, likvidálása. A kihallgatások során is érzékelhető, hogy saját koncepciójukat erőltetik bevallásra, beismerésre. Azonban a kihallgatottak védekezési stratégiája is sok helyen torzítja a hiteles tényfeltárást. Előfordul, hogy egy deportáltat többször is kihallgatnak, ilyenkor jellemző, hogy az első kihallgatásnál a vallatott több mindent elmond, naivan, majd a későbbiekben már csak azt ismeri be, amiről úgy gondolja, arról a szovjet hatóságok már úgyis tudnak.

Ezek a KGB-iratok tényként, kézzelfogható bizonyítékként ismertetik és állítják az igazságot a deportálásokról. Hiszen a dokumentumok azon forradalmárok névsorait, kihallgatási jegyzőkönyveinek összefoglalóit tartalmazzák, akiket 1956 novemberében a Szovjetunióba deportáltak.

A letartóztatott forradalmárokat 3 csoportba sorolhatjuk:

Az első csoportba tartoznak azok a magyar forradalomárok, akiket a magyarországi, általában megyei börtönökbe hurcoltak, majd a hosszú órákon át tartó kihallgatásokat követően szabadon engedték őket. Ezt követően vallomásaikat összevetették az ÁVH és saját hírszerzőik útján szerzett adatokkal, továbbá az Ungváron kihallgatott egyetemisták vallomásaival. Leginkább a nyugati kapcsolataik felől érdeklődtek, valamint az érdekelte őket, hogy a katonaság, rendőrség mennyire segítette őket az „ellenforradalmi" tevékenységükben.

A második csoportba az utcáról összeszedett polgárokat soroljuk, akiket néhány nap fogva tartás után hazaengedtek, mivel még hivatalos dokumentum sem volt náluk, és bebizonyosodott róluk, hogy járókelők voltak csupán, semmilyen szerepet nem vállaltak a forradalomban.

Szerov Hruscsovnak címzett jelentésében azt írta: *„A letartóztatásokat csak bizonyítékokkal alátámasztott, az ellenséges tevékenységet tanúsító, konkrét adatok megléte esetén foganatosítjuk…"*[4] Ezzel szemben 1956. december 8-án Belcsenko tábornok Ungvárról közölte Maljarov *vezérőrnaggyal*, a KGB Központi Nyomozati Főhivatala igazságügyi vezetőjével, hogy *„Küldöm azon személyek*

[3] John P.C. Matthews, 2007. 484–485.
[4] Szereda–Sztikalin, 1993. 151.

névsorát, akikről nem rendelkezünk anyagokkal arról, hogy részt vettek volna a lázadásban."[5] Továbbá Holodkov Dudorovnak tett jelentése is alátámasztja, hogy több személyt nem megalapozottan tartóztattak le: *„A foglyok jelentős részére vonatkozóan nem voltak megfelelően kitöltött dokumentumok. A rendelkezésre álló anyagok alapvetően a helyi magyar hatóságok, a szovjet hadsereg elhárító szervei, a katonák jelentései, illetve a letartóztatottak bemondása alapján készített listák voltak. A foglyok többségénél hiányoztak a letartóztatáshoz szükséges dokumentumok, sőt némelyek még a listákon sem szerepelnek, …figyelembe véve, hogy a letartóztatottak között 14–17 éves kamaszok, közöttük lányok is vannak, feltételezhető, hogy a letartóztatások egy része nem volt megalapozott."*[6]

A harmadik csoportba olyan egyetemisták, nemzetőrök sorolhatók, akiket Ungvárra deportáltak. A magyar börtönökben, miután a letartóztatottakat – főleg ÁVH-sok – kihallgatták és kiderült, hogy volt fegyverük, Ungvárra küldték.

Általában 12–20 fős csoportokban vezényelték ki a fiatalokat a gyűjtőhelyekre, ahol katonai teherautó várta őket személyzettel. Egymás ölébe ülve 3 sorban 5-5 ember a teherautó fenekén helyezkedett el, amelyen némi szalma volt, az autón fegyveres katonák ültek és a fiatalokra szegezték fegyvereiket. Több ilyen autó páncélozott járművek, dzsip kíséretében elindult a szovjet–magyar határ felé nagyon gyakran anélkül, hogy közölték volna a fiatalokkal, hová viszik őket. Az útvonal: Magyarországról Nyíregyháza–Beregsurány–Munkács–Ungvár. A pihenőhelyeken igyekeztek megfélemlíteni őket, esetenként arról beszéltek, hogy Szibériába viszik ki a foglyokat, máskor arról, hogy mégsem viszik őket Szibériába, hanem hamarosan kivégzik őket, aztán mégis meggondolták magukat, és tovább indultak a Szovjetunióba.

A foglyok egy másik részét zárt vagonokban szállították a Szovjetunióba.

A fiatalok – miután rájöttek, hova viszik őket – útközben cédulákat dobáltak ki az adataikkal, amit beletekertek sálba, kesztyűbe. Így néhány héten belül, miután a cédulák nyugatra is kikerültek, kiderült, hogy a fiatalokat kivitték az országból. Több fiatal szülei is az Amerika Hangja, vagy a Szabad Európa Rádióból tudták meg, hogy gyermekük a Szovjetunióban van.

Már Beregsuránynál, Munkácsnál megfosztották a fiatalokat minden értéktől: óra, pénz, ékszer stb. Ungvárra érkezve pedig kopaszra nyírták őket, fertőtlenítették, majd lefényképezték, elvették a ruhájukat és börtönöltözetet, rossz pufajkát adtak helyette. 12–14 személyes cellákba helyezték el őket, amelyben 6–7 darab emeletes vaságy volt, amin 3 szál deszka volt elhelyezve. A deszkákba neveket karcoltak. Természetesen igyekeztek nem egy cellába rakni az egy helyről, egy városból érkezőket.

Sokukat annak ellenére, hogy már késő este volt, még aznap elkezdték kihallgatni. A kihallgatás után a rabokat nem vitték vissza ugyanabban a cellába, ahonnan kihozták őket a kihallgatásra, nehogy elmondják, miket kérdeztek tőlük

[5] KGB, F. 43. o. 1. p. 15. No. 4. 1956.
[6] SZEREDA–SZTIKALIN, 1993. 157.

a vallatók. Így azonban gyorsan kiderült, hogy Magyarország legkülönbözőbb részeiről vannak Ungváron forradalmárok. Az ágydeszkákba vésett nevekből kiderült, hogy a magyar forradalmárok előtt itt raboskodtak 1953-ban a berlini, majd 1956-ban a poznani forradalmárok is. A magyarok is belevésték a nevüket és azt, hogy „1956 Budapest".

A kihallgatók közül sokan nem voltak tisztában azzal, hogy mit is keresnek itt a magyar foglyok, hiszen csakúgy, mint azok a szovjet katonák, akiket a forradalom vérbefolyatására vezényeltek Magyarországra, ők sem tudták, hogy mi is zajlik odaát pontosan. Ez persze meglátszott azokon a kérdéseken is, amelyeket feltettek a magyar fiataloknak: pl. hány terhes anyát dobott le a 10. emeltről? Hány szovjet csecsemőt gyilkolt le? Melyik imperialista titkosszolgálatban tevékenykedik? Kik vezényelték az ellenforradalmi tevékenységet? Ki készítette elő és ki vezette a magyarországi ellenforradalmi lázadást? Kik támogatták anyagilag az ellenforradalmi tevékenységeket? Honnan kapták a fegyvereket? Kik vezényelik nyugatról a magyarországi ellenforradalmat? Kik voltak azok, akik részt vettek az államhatalom képviselőinek agyonlövésében és más borzalmakban? Kitől kaptak nyugati fegyvereket? A Vöröskereszt milyen szerepet tölt be az ellenforradalomban? A Vöröskereszten keresztül jutnak a lázadók pénzhez és fegyverekhez? Melyik imperialista titkosszolgálatba van beszervezve? Ki pénzelte a felkelést? Mit tud a kommunistákkal való leszámolásról? Kik voltak a felkelés alatt alakult testületek vezetői és tagjai? Ki szólított fel a néphatalom elleni felkelésre? Ki adta ki a fegyvereket? Használt-e fegyvert az államhatalom képviselőivel szemben? Tanúsított-e ellenállást a szovjet csapatokkal szemben? stb.

Hamar kiderült az is, hogy a börtönőrök egy része kárpátaljai magyar, vagy legalábbis tud magyarul. A kárpátaljaiak azt várták, hogy a magyar forradalomnak köszönhetően hamarosan ők is kitehetik a magyar Kossuth-címeres zászlót. Több börtönőr titokban ételt hozott a foglyoknak.

A kihallgatás többnyire orosz nyelven folyt. A tolmácsok főként kárpátaljai magyarok voltak. Többek között a beregszászi állami levéltár alkalmazottai – Gajdos Béla, Foltin Dezső, Szijjártó Sándor – is részt vettek a kihallgatásokon, mivel a levéltár mint intézmény a KGB-hez tartozott. A tolmácsok, akiknek zöme tehát kárpátaljai magyar – tanár, tanító, levéltáros – volt, odasúgta a forradalmároknak, hogy higgyék el, ők sem jószántukból vesznek részt a kihallgatáson, nem szívesen tolmácskodnak, hiszen ők is pozitív eredményeket vártak a forradalomtól. Gyakran előfordult azt is, hogy magyarországiak voltak a tolmácsok.

Egyszerre többen is kihallgatták őket, akik keresztkérdéseket tettek fel, hogy kiszedjék a hallani akart „igazságot". Ha nem magyar érzelmű volt a tolmács, akkor bizony előfordult, hogy rosszindulatúan fordított, ebben az esetben csak annak volt lehetősége a korrigálásra, aki beszélt oroszul.

Az ungvári börtönből több magyar forradalmárt is néhány nap múlva Galíciába, Sztrijbe vittek, ez a konvoj nagyon vegyes volt. Magyarország különböző

területeiről voltak benne foglyok. 20–25 fő került egy teherautóra, amely a vasútállomásra vitte őket, onnan tehervagonokkal folytatták tovább útjukat a Kárpátokon át Szrijbe, ahová másnap délelőtt érkeztek meg. Itt csupasz vaságyakon aludtak néhány napig, a fűtés fába vakolt kályhákkal volt megoldva, amit a folyosóról tápláltak. A személyzet itt is rokonszenvezett velük, hamar kiderült, hogy lengyelek voltak. Kb. egy hét, esetenként 12–14 nap kihallgatás, faggatás után visszaszállították őket Ungvárra, de már nem zárt vagonokban, hanem rácsos ablakos folyosós-fülkés, a személykocsihoz hasonló vonaton.

Voltak, akiket Sztrijen kívül Lembergbe, Drohobicsba, Sztanyiszlávba vittek, azt nem lehet tudni, hogy miért éppen oda. Az azonban mindenképpen igaz, hogy az elhurcoltak között voltak „letartóztatott" ÁVH-sok, akiknek a naiv egyetemisták mindent elmondtak, amit a vallatóknak nem, és majd hazatértük után derült csak ki, hogy beépítettek voltak, és azt a feladatot kapták, hogy a foglyoktól információkat gyűjtsenek.

David Irving szerint a deportáltak túszok voltak a szovjetek kezében.[7]

A börtönben a nap közös mosdással, létszámjelentéssel kezdődött, majd reggeli, séta, ami kb. fél óra volt, ebéd és vacsora. Hetente egyszer fürdés és mozi, itt találkoztak és látták a többieket. Vehettek fogkefét, fogkrémet, szappant rendelésre. Magyar nyelvű könyveket is kaptak kárpátaljai íróktól, ha kértek, de újságokat nem. Így aztán semmit nem tudtak arról, hogy mi zajlik odahaza. A kihallgatás esetenként több órán át tartott (3–7 óra).

Közben Magyarországról a forradalmárok rokonai, tanárai mindent megtettek annak érdekében, hogy hazahozassák a deportáltakat. Így például dr. Polinszky Károly, a Veszprémi Egyetem dékánja még a szovjet nagykövetséget is felkereste, és még Ungvárra is elment az elhurcoltak után, sajnos, eredménytelenül. Polinszky a deportálásról tájékoztatta a fiatalok szüleit. A titkárnőjével éjszakánként sokszorosította az elhurcoltak névsorát, és ahova csak tudta, eljuttatta azt, így pl. eljutatta Major Ottóhoz és Krishna Menon indiai ENSZ-megbízotthoz is. Emellett pl. a Veszprém megyei újság, az *Új út* november folyamán többször írt a Szovjetunióba hurcoltakról. November 22-én például a szovjet börtönt megjárt Csicsics Péterről jelenít meg ebben az újságban cikket Adamecz Béla, a Megyei Munkástanács titkára. Ezekből a tudósításokból megtudta a világ, hogy magyar fiatalok vannak a Szovjetunióban. Majd a *Nemzetőr* c. nyugati magyar nyelvű lap 1956 karácsonyi száma is beszámol a veszprémiek szovjetunióbeli fogságáról *Veszprémből Striig* címmel. A 4. éves gimnazista, Lincmajer János is beszámol 1957-ben az ENSZ magyar ügyekkel foglalkozó vizsgáló bizottsága előtt. Így az ENSZ-jelentés 729. bekezdése rögzítette a veszprémi fiatalok elhurcolását és a világ megtudta az igazságot.[8]

A deportáltakat nem egyszerre szállították haza. Hazaszállításuk előtti napon egy irodában adatellenőrzést tartottak, és a korábbi leltár szerinti tárgyakat vagy

[7] DAVID IRVING, 1981. 538.
[8] Veszprémmegyei Népújság. 1956. X. 24., 27., 29.

annak egy részét visszaadták. Másnap hajnalban zárt Molotov típusú kis teherautókra vezényelték őket 10-esével.

Először a 18 éven aluliak térhettek haza november végén. A többi csoport december közepétől kezdődően tért vissza. Hazatértük után a börtönben még folyt a kihallgatásuk.

Az ÁVH is aktívan részt vett a letartóztatásokban, kihallgatásokban, bár nevük a dokumentumokban nem szerepel, több fogoly kihallgatási jegyzőkönyvéből megtudhatjuk, hogy őket civil ruhás magyarok tartóztatták le és adták át a szovjeteknek. Talán ezzel magyarázható, hogy a források egy részében a felvett adatok között – a magyar személyazonosítási rendnek megfelelően – az édesanya neve szerepel, és nem az apai név, mint ahogy az a szovjet gyakorlatban szokásos volt.[9]

Összefoglalásként elmondható, hogy az Ungváron őrzött, magyar forradalmárokkal foglalkozó dosszié, a KGB-dokumentumok nagy része listákból és kihallgatási jegyzőkönyvekből áll. Nyilvánvalóvá válik az is, hogy Magyarországra történő visszaszállításuk után további kivizsgálás folyt a magyarországi szervek részéről.

A szovjet és magyar hatóságok levelezéseiből világosan látszik, hogy a letartóztatást végző katonai szervek is kihallgatták a foglyokat, feljegyzéseket, jelentéseket, beszámolókat készítettek. A magyarországi hatóságok és a kárpátaljai KGB tehát szoros együttműködésben végezték a deportálásokat. Az a tény tehát, miszerint a magyar hatóságok nem tudtak a deportálásról, megdőlni látszik. Bizonyítja ezt a tényt az is, hogy számos magyarországi nagyváros hivatalosan átvette a Szovjetuniót megjárt foglyokat.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc gyászos, véres napjai bebizonyították, hogy van magyar egység és összetartozás, hogy az emberek szívében és tudatában létezik egy közös haza, amiért határon innen és határon túl összefognak a magukat magyarnak vallók.

Felhasznált irodalom

Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatala levéltárában őrzött felhasznált KGB-iratok:
KGB, F. 43. o. 1. p. 12. No. 1. t. 12. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 15. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 9. No. 1. t. 9. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 16. No. 5. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 17. No. 5. t. 2. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 11. No. 1. t. 11. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 2. No. 1. t. 2. 1956.
KGB, F. 62. o. 2. No. 22. 1956.
KGB, F. 2558. o. 1. p. 876. No. 3385. 1957.
KGB, F. 2558. o. 1. p. 1248. No. 3395. 1957–1958.

[9] KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956. 205.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

DAVID IRVING: *Uprising: one nation`s nightmare: Hungary 1956.* London, 1981, Hodder and Stoughton.

JE. I. MALASENKO: *A Különleges Hadtest Budapest tüzében – Egy szemtanú visszaemlékezései.* In: Szovjet katonai intervenció 1956 (szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós). Budapest, 1996, Argumentum Kiadó.

JOHN P.C. MATTHEWS: *Explosion: The Hungarian Uprising of 1956.* New York, 2007, Hippocrene Books.

V. SZEREDA – A. SZTIKALIN: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest, 1993, Móra Ferenc Könyvkiadó.

FELHASZNÁLT SAJTÓ

Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14. 2.
Veszprémmegyei Népújság. 1956. X. 24., 27., 29.

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Braun László[*]

Az amerikai kivándorlás és Firczák Gyula szerepvállalása a Hegyvidéki akcióban

„…Egyh. megyéje sorsát, annak felvirágoztatását minden irányban, bölcs kormányzata főczéljának kitüzni méltóztatott…”

Rezümé. Firczák Gyula püspök a XIX–XX. század fordulóján irányította a munkácsi görögkatolikus egyházmegyét, egy olyan időszakban, amikor számos, korábbról alig ismert, nem egyházi jellegű probléma is felvetődött mind az általa vezetett közösségben, mind egészében véve a magyarországi társadalomban. Tudásának és széles látókörének köszönhetően helyesen érzékelte a gondokat, s az egyházi tevékenysége mellett sokat tett hívei társadalmi felemelése érdekében. A lelki gondozás mellett figyelme és munkája kiterjedt a szociális-gazdasági jellegű problémákra, amelyek fokozatosan politikai arculatot kezdtek ölteni.

Javaslatára készült el az a beadvány, amelynek hatására a korabeli Magyarország egyik legsikeresebb gazdasági akciója kezdte meg a működését, s amit végig támogatott a püspök és a görögkatolikus lelkészek.

A szociális-gazdasági helyzet miatt jelentős emigrációs hullám indult meg, ami különösen érzékenyen érintette az egyházmegyét. A hívei iránti gondoskodása kiterjedt az Amerikába kivándoroltakra is.

Резюме. *Еміграція до США та роль Ю. Фірцака у „Верховинській акції”..*

Юлій Фірцак у кінці XIX – на поч. XX ст. був головою Мукачівського греко-католицької єпархії. У той період в Угорщині, а також серед греко-католицького населення краю актуальності та гостроти набули деякі питання нерелігійного характеру. Завдяки своїм глибоким знанням та широкому світогляду Ю. Фірцак усвідомлював нагальність проблемних суспільних питань і проводив велику громадську роботу серед громади. Єпископ не обмежувався духовною роботою, він займався також соціально-економічними питаннями, які поступово почали набувати політичного забарвлення. Саме він ініціював одну з найуспішніших економічних акцій в тогочасній Угорщині, що призвело до економічного піднесення в регіоні, безпосередньо підтримуваного греко-католицькими священиками.

У зв’язку з соціально-економічною ситуацією в краї піднялася еміграційна хвиля, що сильно відобразилася на житті єпархії. Ю.Фірцак продовжував піклуватися і тими греко-католиками, що емігрували до Америки.

1896-ban a Vereckére látogatott miniszterek és állami tisztviselők megdöbbenve tapasztalták a hegyvidéki emberek nyomorát. Ennek, s Firczák Gyula püspök ezzel kapcsolatos beadványai hatására állami akció kezdődött az Északkeleti-Kárpátok lakosainak a megsegítésére.

Már 1896-ban találkozott egymással Bánffy Dezső miniszterelnök és Firczák Gyula püspök, s részben politikai megfontolásból – a közelgő választások miatt – megállapodásra került sor közöttük. Az öt pontból álló kompromisszum legjelentősebb része a 4. pont volt, amelyben a Máramaros, Ung, Bereg és Zemplén

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének tanára.

megyék hegyvidéki területein élő „*ruthén"* nép megélhetéséről és egyben a tömeges kivándorlás megakadályozásáról esett szó[1].

A millenium évében Bereg megyében már elindult egyfajta közgazdasági mozgalom hitel- és értékesítő szövetkezetek létrehozására, kölcsönök biztosítására, fajtiszta állatok, facsemeték beszerzésére. Megszervezésük elsősorban Balajthy Mór szolyvai főszolgabíró és Nedeczey János országgyűlési képviselő nevéhez fűződött.

Mivel a kezdeményezés gyökeresen nem tudott javítani az emberek nyomorán, ezért 1897 elején a hegyvidéki lakosság érdekében Firczák püspök és a megyék 14 országgyűlési képviselője memorandumot nyújtott be a miniszterelnöknek *Emlékirat az északkeleti Kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában* címmel[2].

A memorandum benyújtása után a püspök lelkészeitől számos üdvözlő levelet kapott. Ilyen volt az 1897. március 20-án a tőketerebesi esperes által írott, amelyben az esperesség lelkészei nevében méltatja a döntés helyességét és a püspök hozzáértését: *„Püspöki magasztos és fényes trónusát elfoglalva, minthogy megyéje állapotát és minden viszonyát személyes tapasztalatok alapján ismerni méltóztatott, nem annyira püspöki felelősségteljes kötelesség érzet, de inkább nemes atyai szivének gerjedelméből ölelvén keblére egyh. megyéje sorsát, annak felvirágoztatását minden irányban, bölcs kormányzata főczéljának kitüzni méltóztatott… Ezért… őt egyh. megyéje részéről, cath. hitünkről és legmagasabb személyének való tántoríthatatlan hűségünkről és ragaszkodásunkról biztosítsa… Atyai szivén viseli lelki gyermekeinek szellemi fejlődését, miért is erős, de szelid kezekkel vezérli népe nevelését… Méltóságod szétnézett egyh. megyéje területén,… hogy a szükségben szenvedőkön segíthessen, ismert nagy befolyásával a magyar kormány figyelmét a nyomor felé fordította. Országos mozgalmat indított, felébresztette a szabad sajtót, - így ezek által megismertette a magas és intéző körökkel lelki gyermekei nyomasztó helyzetét…"*[3].

A kormány is figyelemmel kísérte az Északkeleti-Kárpátokban zajló eseményeket és mindenképpen megoldást szeretett volna találni a problémákra. Mindezek összessége eredményezte azt, hogy 1897 elején segélyprogramot indítottak el. Az ún. hegyvidéki akció a földművelési minisztérium irányítása alatt állt, bár más minisztériumok is tevékenyen hozzájárultak az állami programhoz.

Már a beadvány után közvetlenül elkezdődött a levelezés a püspök és a különböző minisztériumok között. A kereskedelemügyi miniszter személyesen fordult Firczák Gyulához az emlékirat egyes javaslataival kapcsolatban – amelyek az azt benyújtó képviselők személyes ismeretein alapultak –, hogy véleményét kikérje és még részletesebb tájékoztatást kapjon, s azáltal foganatosítson *„gyors*

[1] BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. 1997. 120. o.
[2] Uo. 121. o.
[3] KTÁL. F. 151., op. 17., od. zb. 1522. f. 37-38.

eredménnyel biztató intézkedéseket". A miniszter utalt a fafeldolgozásra, szerszámkészítésre, a szövőipar, a kosárfonás kialakítására, néptanítók küldésére egyes helységekbe, akik betanítanának bizonyos szakmákat[4]. Levelek érkeztek a megyei közigazgatási hivataloktól, pénzügyi igazgatóságoktól, amelyek felvetették azokat a törvény adta lehetőségeket, amelyeket a programban alkalmazni lehetett.

A részletes tájékozódás érdekében a püspök bevonta a helyi lelkészeket, s azáltal elkezdődött a program előkészítése és megszervezése is. Egyes esetekben olyan részletek derültek ki a helyi viszonyokról (pl. az uzsora különféle formáiról), amelyekre a helyi hatóságok nem fordítottak figyelmet. A lakosság a lelkészeiken keresztül végtelen bizalommal fordult a püspökhöz, s később a bizalom a miniszteri kirendeltségre és vezetőire is kiterjedt.

1897 elején Firczák Gyula azzal a kéréssel fordult a beregszászi pénzügyigazgatósághoz, hogy a vetőmag-vásárlási kölcsönök esetében kedvezményeket biztosítsanak a hegyvidéken élők számára[5]. 1897. június 8-án Szabó Albert m. kir. pénzügyigazgató körrendeletében a Bereg vármegyében fekvő munkácsi, szolyvai és felvidéki járásokban bizonyos adófajták esetében könnyítést rendelt el.

Bereg vármegye törvényhatósági bizottsága 1897. április 7–8-án megtárgyalta az országgyűlési képviselők által benyújtott emlékiratot. A bizottság határozatában több kéréssel fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Az egyik a kongrua rendezése volt, elsősorban a fizetés biztosítása és körülírása, hogy a papság ne legyen rászorulva jövedelme növelésére, hanem híveivel foglalkozhasson. A másik a tanítók fizetésének a kérdése volt a hegyvidéki járásokban. Munkájuk fontosságára való tekintettel kérelmezték, hogy az 400 forinton felül legyen megállapítva.

A háziipar fejlesztése tekintetében a szövés mellett a faipar meghonosítását javasolták, valamint ennek érdekében a szolyvai elemi iskola mellett egy faipari tanműhely létrehozását, valamint egy fa- és vegyipari gyár létesítését kezdeményezték a településen. Ezenkívül különböző útvonalak kiépítését javasolták, amelyek jelentősen fellendítenék a helyi kereskedelmet.

1898 elején Szolyván megalakult a hegyvidéki miniszteri kirendeltség, amely később Munkácsra tette át a székhelyét. A földművelésügyi minisztérium hatásköre alatt álló kirendeltség kezdetben Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros, a későbbiekben Sáros, Szepes, Zemplén és Szatmár vármegyékre is kiterjedt[6].

Az akció élére Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1897 végén Egán Edét, a kiváló gazdasági szakembert nevezte ki miniszteri biztosnak, aki a programnak lelkes irányítója és aktív megvalósítója volt[7]. Ebben az is szerepet játszott, hogy

[4] KTÁL. F. 151., op. 17., od. zb. 1522. f. 40.
[5] Uo. f. 55–56.
[6] Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkelet-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. 2000. 87. o.
[7] І. О. Мандрик: *Закарпатська еміграція кінця XIX - початку XX ст.* 1991. с. 56.

Hagara Viktor, Bereg megye akkori főispánja ajánlotta Darányi figyelmébe Egánt. Hagarát a földművelésügyi miniszterhez baráti viszony fűzte, a hegyvidék gazdasági problémáira orvoslást kereső politikusnak ezen ügyekben tanácsadója is volt[8].

Az Egán Ede által vezetett hegyvidéki miniszteri kirendeltség a lakosság megsegítését és a szegénység felszámolását kétféle módon képzelte el, amelyek azonban szorosan összefüggtek egymással. Az egyik módszer a legelőhiány és a földínség felszámolására az volt, hogy uradalmi és kincstári területekből béreltek földeket. A kirendeltség azt szerette volna elérni, hogy a bérbe vehető földeket ne különféle vállalkozók útján adják ki, akik ebből jelentős hasznot húztak, hanem közvetlenül juttassák azt a szegényebb gazdáknak. 1898 tavaszán kezdték meg az állam által bérelt földek kiadását. Minőségüktől függően a szántóföldekért 2,50–6 forint, a legelőkért 1–12 forint éves használati díjat kellett fizetni. A kiosztást a helybéli papokból, tanítókból, uradalmi tisztviselőkből és a miniszteri megbízottból álló bizottság végezte, ami egyben arra is biztosítékot jelentett, hogy a földeket a megfelelő személyek kaphassák meg[9].

A másik, Egán szerint „leghathatósabb eszköznek" nevezett módja az akciónak a hitelszövetkezetek megalapítása volt. A pénzintézetek létrehozása egyidejűleg több célt is szolgált. Először is a gazdaság fejlesztése érdekében a jelzálog és személyi hitel kiterjesztését a hegyvidékekre. Korábban, mint a miniszteri biztos, a földművelésügyi miniszternek 1899. február 28-án írt beszámolójából kitűnik, az Északkeleti-Kárpátokban jelzáloghitel egyáltalán nem létezett, személyi hitelt pedig csak uzsorakamatra kaphattak[10]. Az uzsorásoktól és a túl magas – 20-25, sőt olykor 200–500%-os – kamattól, s az ezzel együtt járó minden nehézségtől és kellemetlenségtől szerette volna megszabadítani a lakosságot, illetve ezáltal gazdaságuk fejlesztésére és anyagi biztonságuk megteremtésére törekedett. Azaz a hitelszövetkezetek kiterjesztésével próbáltak lehetőséget teremteni arra, hogy a falvak meg tudják vásárolni az uradalmi vagy kincstári földekből a község számára nélkülözhetetlen legelőterületeket, és a hegyvidékeken a megélhetést biztosító állattenyésztést, a fő jövedelemforrást képező juh- és szarvasmarha-tenyésztést fellendítsék; a szükséges élelmiszereket és a fontosabb háztartási cikkeket jó minőségben és elérhető áron be tudják szerezni. Esetleges katasztrófa vagy tragédia esetén is pénzhez jussanak az emberek, ne az uzsorásoktól kérjenek kölcsön, ne váljanak tőlük függővé.

A Kárpátaljai Állami Területi Levéltár dokumentumai között megtalálható az 1998 és 1910 között működött hitelszövetkezetek listája[11]. A felsorolásban 148 hitelszövetkezet van feltüntetve. Ezek között 17 hitelintézetnek a helység nevén kívül csak az alapítás éve, esetleg a tagok és üzletrészek száma van feltüntetve,

[8] Csatáry György: *Hagara Viktor – a tudós főispán*. 2005. 11. o.
[9] Gönczi Andrea: *Egy magyar kísérlet az alpesi gazdálkodás megvalósítására – a hegyvidéki akció.* 2005. 76. o.
[10] KTÁL. F. 772, op. 1, od. zb. 102., f. 1.
[11] KTÁL. F. 772, op. 1, od. zb. 53.

neveket nem tartalmaz az adatlap. A többi esetben nevek is fellelhetőek. A hitelszövetkezeteknek három vezető személye volt: az elnök, az alelnök és a könyvelő. A neveket tartalmazó 131 pénzintézetből 71-ben görögkatolikus lelkész volt az elnök, 22-ben görögkatolikus lelkész, tanító vagy gondnok volt az alelnök, 32 esetben lelkész vagy tanító volt a könyvelő. Ezek többször fedték egymást, azaz egy-egy hitelszövetkezetben olykor mind a három vezető pozíció a helyi görögkatolikus egyházvezető személyek irányítása alatt állt, esetleg ugyanaz a személy töltött be különböző vezetői tisztségeket. Összességében azonban a 131 hitelszövetkezetből 88-ban (2/3) volt valamelyik irányítói tisztség görögkatolikus tisztségviselő felügyelete alatt.

A hegyvidéki akció elsősorban a görögkatolikus híveket érintette, és a gazdasági program fő támaszai a görögkatolikus lelkészek voltak, élén Firczák Gyula püspökkel.

A hegyvidéki akció kezdeményezése, folyamatos támogatása nem a püspöki feladatok része volt, hanem egy olyan külön áldozatvállalás, amelyben az egyházfő – pozitív értelemben – túllépte egyházvezetői hatáskörét. A levelezésekből megítélve Firczák Gyula megválasztásának kezdetétől komoly tekintéllyel rendelkezett hívei és papjai előtt. A program megindulásától kezdve azonban a lelkészek leveleikben maguktól biztosítják a püspököt hűségükről és segítőkészségükről. Nem az egyházi személyek döntöttek a gazdasági kérdésekben, de a problémák felvetése, azok orvoslásának javaslatai, az akció gyakorlati megvalósítása, a komoly népnevelő munka elsősorban az egyházi vezetők vállán nyugodott. Az utókor a Hegyvidéki akciót elsősorban gazdasági szempontból elemzi, azonban a görögkatolikus egyház szemszögéből nézve egy megerősödés, talán szellemi és lelki megújulás kezdete volt, amely még szorosabbra fűzte a viszonyt a hívek és a lelkészek között.

Az 1890-es évektől a szociális-gazdasági helyzet következtében jelentős emigrációs hullám indult meg, ami különösen érzékenyen érintette az egyházmegyét. A kivándorlás problémája nem vonatkoztatható el a hegyvidéki akciótól, hiszen a gazdasági eredményeken túl a program egyik határozott célja volt az emigrációs hullám visszaszorítása.

A kivándorlás a nyugat-európai államokban már jóval hamarabb megkezdődött, nem volt tehát teljesen ismeretlen a magyar politikusok számára sem. Ennek ellenére rövid idő alatt jelentős méreteket öltött, és igazán a megfelelő ellenszert sem sikerült megtalálni a jobb élet reményében útnak indulók marasztalására.

A közönyösséget sem lehet felróni az állami közigazgatás akkori tisztviselőinek, hiszen a folyamatot kezdetétől fogva figyelemmel kísérték, ami nem kevés aggodalommal töltötte el az ország vezető politikusait. Az 1880-as évektől a kivándorlás egyre erőteljesebben érezteti hatását. A hatóságok adatokat gyűjtöttek és intézkedéseket foganatosítottak az útra kelők visszatartására. Az állami tisztviselők, ha nem is tettek meg minden tőlük telhetőt, kérdés marad, mennyire lett volna

képes megakadályozni ezt a már-már természetes folyamatot az állam mesterséges úton. Jellemző, hogy a nyugat-európai országokat sokkal hamarabb elérő kivándorlási hullám a XIX. század végi Magyarországot is hasonló gazdasági környezetben találta. Azaz egy olyan időszakban, amikor az ipari forradalom, a kapitalista piacgazdaság éreztetni kezdte a hatását, s ezzel együtt járt a társadalmi viszonyok erőteljes átalakulása is. Az elodázott földreform és a népességrobbanás elsősorban a paraszttömegek százezreit mozdította ki korábbi lakóhelyéről. A személyes okok csak másodlagos szerepet játszottak a kivándorlásban.

Kevés, illetve átmeneti sikereket tudtak csak elérni a hatóságok, hiszen a XX. század elejére a kivándorlás egyre jelentősebb méreteket öltött. 1906. július 1-je és 1907. június 31-e között majd kétszázezren utaztak ki az Egyesült Államokba[12]. A hivatalos statisztikai adatok szerint 1900 és 1913 között az akkori Magyarországról közel másfél millióan hajóztak ki az USA-ba (1 463 693 személy)[13]. A kivándorlás kb. 86%-ban az USA-ba irányult[14]. A jobb élet reményében útra kelt emberek egy része Kanadát, Dél-Amerika országait vagy Dél-Afrikát választotta uti célként. Sokan a kiutazást csak átmeneti állapotnak tekintették, munkát keresni indultak, és feltett szándékuk volt, hogy egy kis pénz összegyűjtése után hazatérnek. Később azonban ez a többségnél végleges letelepedési szándékká alakult át. Pontos adatokat szolgáltatni a kivándorlók számáról nem lehet, hiszen a hivatalos statisztikai adatok csak az útlevéllel rendelkezőket tartották számon. Az emberek egy jelentős része azonban titokban, szökve lépte át a határokat. A másik nehézséget az okozta, hogy egyesek többször is megtették a tengerentúlra vezető hosszú utat, közben hazatértek családjukhoz, és az oda-vissza utazásokat sem lehet kiszűrni a puszta számadatokból. Egy része a távoli országokban munkát kereső embereknek valóban hazatért. A téma kutatói – Thirring Gusztáv, Puskás Julianna, Szántó Miklós, Várdy Béla – kb. kétmillióra becsülik a Magyarországról kivándoroltak számát.

Az emigráció először az ország északi megyéiben indult meg. Bár elsőként a felvidéki német polgárság tagjai keltek útra, néhány év múlva elindult a mezőgazdasági munkások áradata is. A legtöbben Sáros és Zemplén megyékből indultak el szerencsét próbálni. A kivándorlási hullám Zemplénből fokozatosan Ung megyére is átterjedt, ahol valamivel később szintén jelentős méreteket öltött, és a lélekszámhoz viszonyítva nagyon magas volt a kivándoroltak aránya (1899 és 1913 között átlagosan a megyében ezer főre 19,2 kivándorló jutott)[15]. Az Ung megyéből történő kivándorlás már 1880-tól kimutatható, igaz, eleinte nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget az emigrációnak. Nem is igazán tudtak tenni ellene, hiszen a községi elöljárók kötelesek voltak minden hozzájuk forduló személynek honossági vagy magaviseleti igazolványt kiállítani. A külföldi

[12] PUSKÁS JULIANNA: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940.* 1982. 204. o.
[13] *Magyar Statisztikai Közlemények.* A magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1913. 1918. 46. tálázat.
[14] SZÁNTÓ MIKLÓS: *Magyarok Amerikában.* 1984. 46. o.
[15] MSK. 1918. 2. táblázat

határokon a cselédkönyvet vagy a marhalevelet mutatták fel, s mivel azt ott nem értették, úgy átengedték őket. Bereg megyében a XIX. század utolsó évtizedében kezdődött el, de csak 1900-tól vált jelentőssé a kivándorlás, Máramaros és Ugocsa vármegyékben pedig a XX. század első évtizedének közepétől nőtt meg az emigráció. Hogy Ung vármegyére a szomszédos zempléni események milyen hatással voltak, arra a Szobránci járás szolgabírája egyik jelentésében külön is kitért. Amint írta, a Nagymihályi járásból (Zemplén megye) sokan elmentek Amerikába, jelentős pénzösszegeket küldtek haza, aminek a hatására egyre többen hagyják el otthonukat[16]. Eleinte azonban, mint ahogyan az gróf Török Napoleonnak, Ung megye főispánjának 1882-ben a belügyminisztérium számára írott beszámolójából kitűnik, a megyéből kivándoroltak fele (kb. 500 fő) Ungvárról indult útnak. A városokban boldogulni nem tudó iparos és kereskedő példája könnyen talált utánzásra a paraszti lakosság körében is. A hegyvidéken a magas népszaporulat és természet adta körülmények miatt még érzékenyebben érintette a földhiány a lakosságot. A helyzeten az sem változtatott igazán, hogy minden évben a felvidéken élők tízezrei kerestek munkát az alföldön. A hivatalos adatok szerint Máramaros megyében 1897-ben 11 590 ember keresett munkát, de csak mintegy 5 ezer számára tudtak biztosítani a mezőgazdaságban és a fűrésztelepeken. A négy megyéből – Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros – 1900-ban 76 290 ember dolgozott idény- vagy napszámos munkásként a sík vidéki területeken[17].

Ung megyében 1899-ben 3637, 1900 augusztusának végéig 3072 személy kapott útlevelet Amerikába[18].

Bereg megyéből a kivándorlás a felvidéki és a Munkácsi járás falvaiból indult el. A felvidéki járás szolgabírája 142 útlevelet állított ki 1901 tavaszáig, de a kivándorlás mértéke ettől jóval nagyobb volt[19]. Nagyon sokan a kiutazásnak nem a hivatalos útját választották.

Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros megyékből a hivatalos statisztikai adatok szerint 1899–1913 között 92 418 ember vándorolt ki, közülük 19 162 személy még hazatért, akikről viszont nem tudhatjuk, a későbbiekben nem indultak-e ismét útnak. Az Egyesült Államokba szintén ugyanebben az időszakban 89 957-en utaztak ki. Bereg, Ung és Ugocsa megyékből a hivatalos útlevéllel útnak indulók nagy többsége (99,5%-a) az USA-ba ment. Az Északkeleti-Kárpátokban élő ruthén lakosság a magyarországi kivándorlóknak kb. 3,5–4%-át tette ki, ami lényegesen meghaladta az össznépességen belüli arányukat (2,3%)[20].

Az első között utazott ki híveihez Dzubay Sándor lelkipásztor, hogy összefogja az Amerikába kivándorolt görögkatolikusokat. 1889-ben érkezett meg New Yorkba, s a keleti part több városában tevékenykedett – eredményesen. Munkáját helyreállított, megvásárolt és felépített templomok jelezték (Scranton, New

[16] KTÁL. F. 4., op. 1., od. zb. 66., f. 11.
[17] I. O. Мандрик: 1991. c. 49.
[18] KTÁL. F. 772., op. 1., od. zb. 117., f. 42.
[19] KTÁL. F. 772., op. 1., od. zb. 64., f. 7.
[20] MSK. 1918. 28. táblázat

York, Brooklyn, Leisering). Működése azért is fontos volt az egyház számára, mert kevés magyar nyelvű lelkész volt a tengerentúlon. Mivel abban az időben görögkatolikus püspökség nem működött, ezért a hívek a római katolikus templomokba jártak. Ebből aztán ellentét alakult ki a római és a görögkatolikus papok között, s gyakran megtörtént, hogy a görögkatolikus hívek inkább választották a rítusukhoz közelebb álló ortodox, semmint a római katolikus templomokat. Magyarországon mindez úgy tükröződött, hogy pánszláv izgatás kezdődött el a kivándorolt görögkatolikusok között. A hatásai pedig abban mutatkoztak meg, hogy Magyarországon is elkezdődött a skizmatikus mozgalom[21].

A kormány mindezek hatására nekilátott az ún. amerikai akciónak, amelynek lényege az volt, hogy hazafias papokat küldjenek Amerikába. A századfordulótól kezdve már a görögkatolikus egyház is számba veszi a kivándoroltakat, azonkívül adatokat kér az ottani lelkészektől a hívek számát illetően. Izay Antal lelkésszel küld üzenetet Firczák püspök Damjanovich Tivadar brooklyni lelkésznek, aki 1901. május 24-i válaszlevelében beszámol az ottani görögkatolikusok lélekszámáról. Adatai szerint az addigi összeírásoknak megfelelően a Magyarországról és Galíciából kivándoroltak lélekszáma összesen 250 ezer fő; azokból hitközségekbe szervezve: 120 ezer; magyarországi: 95 ezer; galíciai: 25 ezer. Akkor 61 görögkatolikus templom és 44 lelkész működött. A lelkészek közül a munkácsi egyházmegyéből 26, az eperjesiből 8, míg Galíciából 10 érkezett. A kanadai, argentínai és brazíliai hívek száma kb. 35 ezer volt[22]. Később az egyházmegye külön kimutatást készíttetett a kivándoroltakról.

A magyar kormány a Vatikánnal egyetértésben 1902-ben egy apostoli vizitátort küldött ki Amerikába, átmeneti megoldásként a püspökség megszervezéséig. A választás Hodobay Andor, Eperjes megyei kanonokra esett, akit a püspök 1902. április 14-én kelt levelében az amerikai lelkészek figyelmébe és pártfogásába ajánlott[23]. Hodobay rendkívül energikusan látott munkához, azonban mint a magyar érdekek amerikai védelmezője rövid idő múlva összekülönbözött a szláv nyelvű hívekkel, illetve az azokat tömörítő СОЕДИНЕНИЕ nevű szervezet tagjaival. Mivel újabb konfliktusok alakultak ki a tengerentúli görögkatolikusok között, Hodobay Andor a várt eredményt, a hívek összefogását és a püspökség létrehozását nem tudta elérni, s 1906-ban hazatért[24].

Minden magyarországi törekvés ellenére – amin Firczák munkácsi és Vályi eperjesi püspökök 1906-os római látogatása sem segített –, a Vatikán a lembergi Septicky érsek jelöltjét választotta, akit Bécs is támogatott. Így 1907-ben Ortinszky Szótér lembergi bazilita szerzetest nevezték ki az Egyesült Államok görögkatolikus püspökévé[25]. Ortinszky sem volt jó választás, hiszen a magyar nyelvű görögkatolikusok nem tudták őt elfogadni, és a lelkészek is több panaszle-

[21] Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején.* 2007. 30–31. o.
[22] KTÁL. F. 151. op. 2., od. zb. 16., f. 4.
[23] KTÁL. F. 151. op. 2., od. zb. 415.
[24] Gönczi A. 2007. 33–34. o.
[25] Gönczi Andrea. 2007. 35. o.

velet intéztek Firczák püspökhöz, hogy a kinevezett amerikai püspök *„ukrainista politikát”* folytat, s emiatt a hívek tömegével csatlakoznak a skizmatikus mozgalomhoz[26].

Az évtized végére azonban bizonyos megegyezés volt tapasztalható Ortinszky és a magyar nyelvű hívek között. Ezt látszik igazolni, hogy amikor görögkatolikus papnevelő intézetet szándékozott létrehozni Washingtonban, akkor a kollégium vezetésére és a görögkatolikus rítusok megtanítására két tanerőre volt szüksége, akik közül az egyiknek Galíciából, a bazilita rendből, a másiknak pedig Magyarországról kellett érkeznie[27].

Firczák püspök gondoskodása kiterjedt az Egyesült Államokban élő görögkatolikus hívekre, még ha problémáikat nem is tudta teljes mértékben rendezni. Megoldásra törekedett és elért egy bizonyos kompromisszumot az őket közvetlenül irányító Ortinszky püspökkel.

Firczák Gyula munkássága mindenképpen többre értékelhető, mint szorosan vett egyházvezetői tevékenység. Hívei iránti *„atyai gondoskodása”* nemcsak a szellemi-lelki megújulást jelentette számukra, hanem azzal együtt egy gazdasági felemelkedést és a magyarságtudat megtartását még az otthontól távol is.

Felhasznált irodalom

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár. Fond 4., opisz 1., odinicja zberihanja 66.
KTÁL. F. 151., op. 17., od. zb. 1522.
KTÁL. F. 151., op. 2., od. zb. 16.
KTÁL. F. 151., op. 2., od. zb. 415.
KTÁL. F. 151., op. 3., od. zb. 1936.
KTÁL. F. 772., op. 1., od. zb. 53.
KTÁL. F. 772., op. 1., od. zb. 64.
KTÁL. F. 772., op. 1., od. zb. 102.
KTÁL. F. 772., op. 1., od. zb. 117.
Magyar Statisztikai Közlemények. A magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1913. Budapest, 1918.
Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).* Budapest, 1997, Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó.
Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkelet-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez.* Budapest, 2000, Hatodik Síp Alapítvány.
Csatáry György: Hagara Viktor – a tudós főispán. // *Kárpátalja*. 2005. október 7.
Gönczi Andrea: Egy magyar kísérlet az alpesi gazdálkodás megvalósítására – a hegyvidéki akció. *Acta Beregsasiensis*. IV. évfolyam, 4. szám. Beregszász, 2005.
Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején.* Ungvár–Beregszász, 2007, PoliPrint Kft.
Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940.* Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó.
Szántó Miklós: *Magyarok Amerikában.* Budapest, 1984, Gondolat.
Мандрик І. О. Закарпатська еміграція кінця XIX-початку XX ст. Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. Випуск 1. *Наукова думка*, 1991.

[26] KTÁL. F. 151. op. 3., od. zb. 1936., f. 31.
[27] Uo. f. 33.

Pohilecz Szilveszter[*]

Beregszász történeti földrajzi viszonyai a XIX. század végén és a XX. század elején

Rezümé. Beregszász történeti földrajzáról még nem született átfogó tanulmány, pedig a megyei levéltárban számtalan várossal foglalkozó kataszteri térkép található a XIX. század végéről és a XX. század elejéről. A kataszteri térképek alapján feltérképezhetők a város körüli dűlők nevei, és a város körüli erdők és mocsarak elhelyezkedése, a város víz- és hegyrajza, illetve a település területnövekedése. A kataszteri térképek nagy adatállományának köszönhetően lehetőség nyílik Beregszász történeti földrajzi helyzetének feltárására.

Резюме. Про історико-географічне розташування міста Берегове ще не створено охоплюючого наукового дослідження, але в обласному архіві можна знайти кадастрову карту значної кількості міст, датовану кінцем XIX – початком XX ст. На основі кадастрової карти можна з'ясувати назви урочищ (назви земельних ділянок) навколо міста, розташування лісів та болот, водну та гірську схему міста, тобто простежити зростання території поселення. Завдяки великій кількості кадастрових карт відкривається можливість охарактеризувати історико-географічне розташування Берегова.

Beregszász története kutatói szemszögből nézve fontos, mivel a sokáig megyeszékhelyként funkcionáló város fontos történelmi szerepet töltött be a térségben. Egy adott település jellegzetességeit, arculatát, kialakulási feltételeit mindig befolyásolja a környezete, amelyben létrejött, kifejlődött. A terepviszonyokhoz való alkalmazkodás kialakítja a terület sajátos identitását, ami egy város sajátságainak kialakulását adja. Beregszász esetében is igen fontos a város környezte, ennek vizsgálata szempontjából igen fontos adatbázisa a Kárpátaljai Állami Levéltárban őrzött kataszteri térképgyűjtemény, amelyből nagy mennyiségű információt kaphatunk a település korabeli földrajzi viszonyairól. A korabeli magyar királyság területén a XIX. század közepén kezdtek komolyabb kataszteri térképezéseket, ezek közül a levéltárban az 1866-os és az 1912-es térképezések dokumentumai lelhetők fel teljes mértékben, illetve részleteiben az 1864-es és az 1853–54-es iratok. Kataszteri térképezésnek azt a folyamatot nevezzük, amikor felmérik egy terület birtokviszonyait, a rajta folytatott művelési ágakat földadózás céljából. Bár a térképek elsődleges feladata a birtok- és telekhatárok rögzítése, nagy részletességgel ábrázolják a vízrajzot, az utcahálózatot, a közlekedési adottságokat, az épületek alaprajzait, és nagy számban tartalmaznak földrajzi neveket, pl. dűlőneveket is.

A történeti földrajzi vizsgálatok szempontjából fontos a dűlők vizsgálata. Dűlőnek nevezzük a határnak két út vagy mezsgye közé eső, rendszerint külön névvel jelölt részét. A szó eredete az azonos irányba „dűlő" barázdákra, parcellákra, olyan szántóföldre utal, amely a másikra merőlegesen „rádől", másik

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola III. évfolyamos történelem–földrajz szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Csatáry György lektorálta.

értelemben a szántódarabok között húzódó földcsík, rendszerint út, melyre a „földek véggel kijárnak”, s ahol szántásnál az eke megfordul. A XIV. század óta ismert és használatos elnevezés.[1] A dűlőnevek sok történelmi és néprajzi adatot (pl. elpusztult helységek neve és helyei, egykori növénytakaró és művelési rendszerek, események, birtoklási és használati formák stb.) is őriznek.[2]

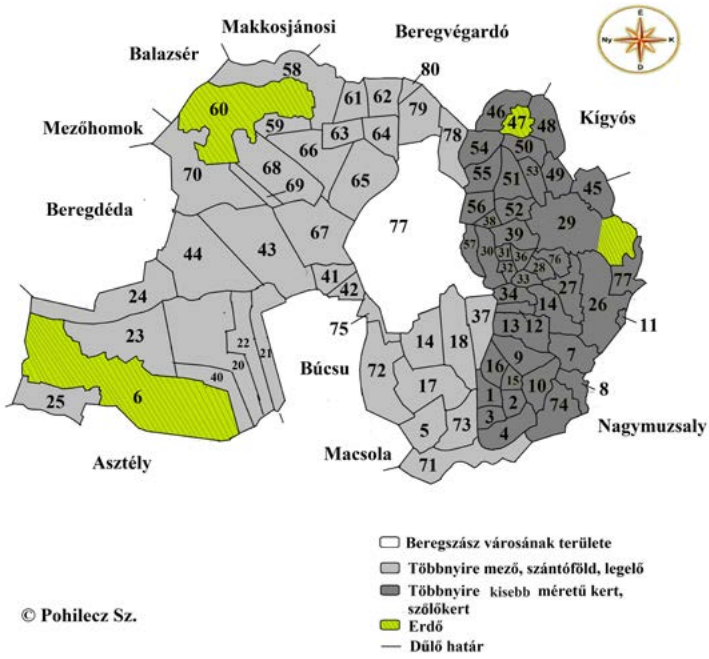

1. ábra. **A Beregszász környéki dűlők nevei az 1866-os térképeken**

Az 1866-os kataszteri felmérés szerint Beregszász körül a következő dűlőket lehetett elkülöníteni: Tórafüggő (1), Kis hely (2), Aranyos (3), Aranyos alja (4), Vegrekettye (5), Tilalmas csere (6), Felső Akol (7), Alsó Ako (l8), Alsó csillagos (9), Dajböc (10), Derekaszeg (11), Rigó (12), Felső Rigó (13), Vereshegy (14), Nagy hely (15), Rivaj (16), Bucsi tó (17), Bábotka (18), Gerenda (19), Asztélyiszeg (20), Ördöngös (21), Langajtó (22), Vásár út (23), Mogyoróbokor (24), Hajasnyires (25), Virághegy (26), Felsőmózes (27), Nagyszilas (28), Csepege (29), Szunyoghegy (30), Teje (31), Burkus (32), Rózsás (33), Nagymező (34), Kis szilas (35), Kalmár (36), Szarkaahegyalja (37), Lövei (38), Kerekhegy (39), Fagyalos (40), Ket út közti salott nyomás (41), Malom mező (42), Palagos (43), Farkasvész (44), Dinnyeföld (45), Darvas (46), Sarok hegy (47), Jánosi völgy (48), Fogashegy (49), Nagysarokhegy (50), Nagyhosszúhegy (51), Kishosszúhegy (52), Bakfiles (53), Kistelek (54), Farkas (55), Hágcsó (56), Szarkahegy (57), Sűrrügalya (58), Galambos (59), Csizaly (60), Bikás (61), Ludszeg (62), Szélljuk

[1] Klinghauer István, Papp Váry Árpád: *A kataszteri térképek és térképezés történetéből*, Budapest, 1983. 188. o.

[2] Pallas Nagy Lexikon. III. kötet, Budapest, 1983, kataszter címszó

(63), Ardai tó (64), Kis utcai rét (65), Bomha (66), Zsombékos (67), Nagyhegy (77), Csigaszuk (78), Dombszöllőalja (79), Saró (80), Halmosmiczköz (68), Csákmező (69), Fövényes (70), Árokköz (71),Gerenda (72), Kishegyalja (73), Nagybocskor (74), Liget (75), Alsómózes (76), Beregszász belsőség (77). (*1. ábra*)[3]

Az 1912-es felmérés a következő dűlőneveket tartalmazta: Csepegő (1), Nagyhegy (2), Kerekhegy (3), Virághegy (4), Vereshegy (5), Felsőmózes (6), Nagymező (7), Alsómózes (8), Nagyszilas (9), Rózsás(10), Kökapualja (11), Burkus(12), Szunyoghegy (13), Tejesszőlő (14), Szarkahegy (15),), Farkasvész (16), Pallagos (17), Langajtórét (18), Lövei (19), Kishosszúhegy (20), Darvas (21), Kisutcai rét (22), Bomha (23), Csák mező (24), Halmos miczköz (25), Fövényes (26), Galambos (27), Sürűgallya (28) Bikásjáró (29), Ardai tó (30), Széllyuk (31), Zsombékos (32) Mogyoróbokor (33), Csizaly (34), Dinnyeföld (35), Fogashegy (36), Vásárútkert (37), Hajasnyires (38), Tilalmascsere (39), Liget (40), Gerendahát (41) Szölőút (42), Bucsitó (43), Bábotkatorok (44), Kisrigó (48), Kismező (46), Alsócsillagos (47) Tórafüggő (49), Nagykő (50), Dajböc (51), Felsőakol (52) Derekasszeg (53), Nagybocskor (54) Alsóakol (55), Vegrekettye (56), Árokköz (57) Kishegy (58), Kisaranyos (59), Nagyaranyos (60), Bakfiles (61), Nagysárokhegy (62), Jánosivölgy (63), Hágcsó (64), Farkas (65), Nagyhosszúhegy (66), Beregszász (67). (*2. ábra*)[4]

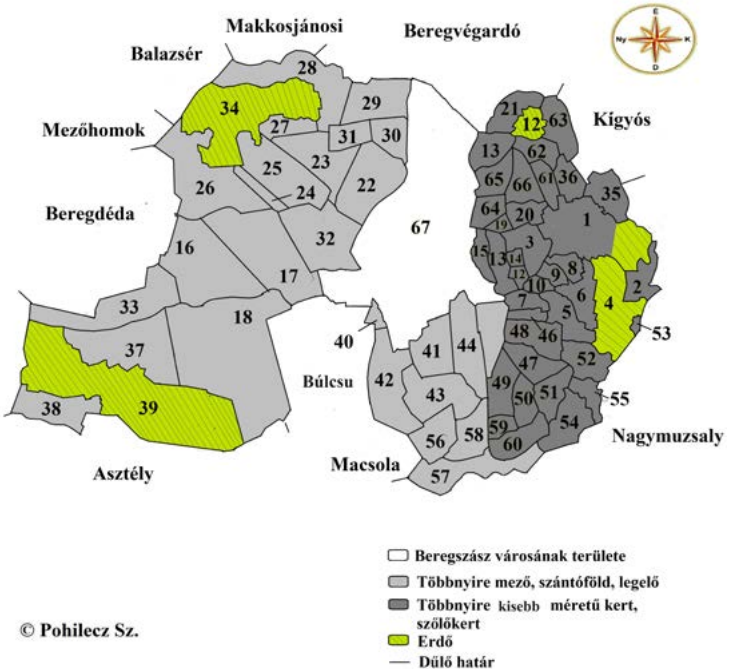

***2. ábra.* A Beregszász környéki dűlők az 1912-es térképeken**

[3] KÁL, F. 125, op. 1, od. zb. 88, lap 1–90.
[4] KÁL, F. 125, op. 3, od.zb.100, lap 1-89.

A dűlőnevekben kisebb változások következtek be a két felmérés között. A Langajtórét dűlő 1866-ban több dűlőből állt, amelyeket egyesítettek az egyszerűbb archiválás végett (1866-ban Fagyalos, Asztélyiszeg, Ördögös és Langajtó). Bikás és Ludszeg az 1912-es térképeken Bikásjáró néven szerepelnek. Kerekhegy mellett 1866-ban elkülönítették a Kalmár dűlőt, amely 1912-ben szintén Kerekhegyhez tartozott. A dűlőnevek eredetére kevés adat található. Több dűlőnév a területen található növényzetből (Rózsás, Fövenyes, Dinnyeföld, Mogyoróbokor), a hegyek nevéből (Kerekhegy, Sarokhegy, Kishosszúhegy, Nagyhosszúhegy, Nagyhegy), a birtoklási formákból (Tilalmascsere), több dűlő az őket határoló vagy keresztülszelő utakból (Két út köz, Utak, Vásárútkert, Szőlőút) alakult ki.

A két felmérés között területileg terjeszkedtek, így közvetlenül a város területén belülre kerültek olyan korábbi városhoz tartozó dűlők, mint: Két út köz (1), Malommező (2), Liget (3), Újvárosi kertek alja (4), Bábotkatorok (5), Szarkahegyalja (6), Kis utcai rét (7), Kecskegát (8), Csigaszuk (1866-ban Csigazug, ami a köznyelvben átformálódott) (9), Fogasér (10), Macskadomb (11), Dombszőlőalja (12), Saró (13). Közülük több későbbi városrészek nevének alapját adta, erre példa Csigaszuk (9), amely elnevezés mai napig él, vagy például a köznyelvben mai napig használják a Liget (3) elnevezést. (3. ábra)

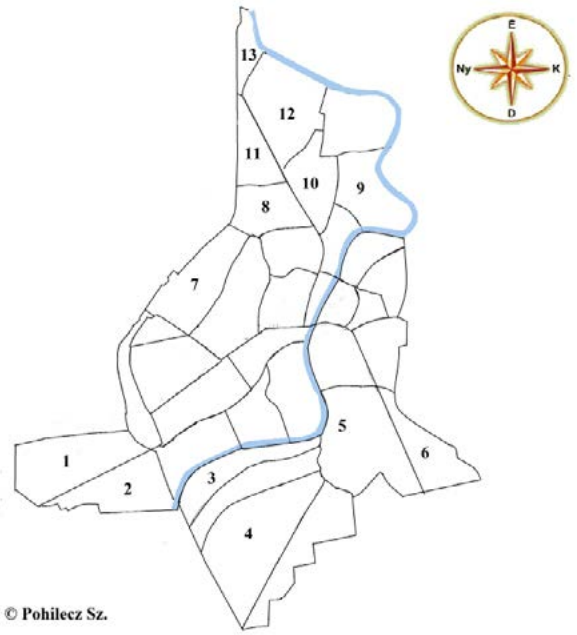

3. ábra. **A városon belülre került dűlők nevei 1912-ben**

A területen a főbb hegyek a Kerek-hegy, Hosszú-hegy, Sarok-hegy, a Kis-hegy és az Aranyos-hegy, ezek legmagasabb pontja a Nagy-hegy, melynek magassága 362 méter. Egyes feltételezések szerint a város ezeknek a domboknak köszönhette a kialakulását, és azt, hogy ez a település vált később várossá a környező lakott helyek közül. A városhoz tartozott a Derekaszegi bánya is a Nagy-hegy közelében, ami a mai muzsalyi aranybánya helyén működött. Beregvégardóhoz tartozott az Ardai-hegy és a Csepka-hegy, amelyekkel így a város szintén határos volt.

A várost a Vérke-patak osztotta két részre, a várostól délre terült el a Bábotka-mocsár, melynek kiszárítására csak az 1960–1970-es években került sor, és mely végig kísérte a város történelmét. A Szernye-mocsárral a városnak kevés közvetlen kapcsolata volt. A jelenleg a várostól nyugatra található bányatavak helyén még ekkor (1866–1912) főleg parcellák, mezőgazdaságilag hasznosított területek voltak, illetve a Kis utcai rét és Bomha dűlőkön lápos területek voltak. A vasút 1872-ben épült meg. A városhoz tartozó terület 1900-ban 7831 kh. (kataszteri hold). Ebből szántó 3946, kert 285, rét 1150, szőlő 886 (ebből beültetett 253, parlag 633), legelő 117, erdő 1093, nádas 0, nem termő 354 kh. A város a lélekszámhoz viszonyítva kis határral rendelkezik. A gazdaságok száma 1094.[5] A kataszteri térképekhez tartozó birtokállományokat leíró jegyzőkönyvekben a telkek és birtokok felhasználása szerint a következő csoportosítást használták: szántóföld, rét, kert, szőlőkert, legelő, erdő, lakház, út, „adómentesen vízárok". Magában a város területén belül lakóházak találhatóak a hozzájuk tartozó udvarral, gazdasági épülettel. Az 1912-re a városon belülre került dűlők (Csigaszuk, Liget) parcelláin csak kertek voltak, lakóházak még nem épültek ki. A város melletti vulkanikus hegyeken szőlőkertek, a várostól többnyire nyugati irányban elterülő sík vidéki részeken szántóföldek voltak legelőkkel elszórtan. A szőlőtermesztésben messze kitűntek a Kerek-, a Hágcsó-, a Bocskor- és a Kalmár-dűlők. (Ehhez kötődik a Rákóczi Ferenchez fűződő mondás: „Bocskorom, Kalmárom, Kerekhegyem sajnálom", illetve a Nagy-hegy lábánál mai napig fellelhető Rákóczi-pincék).

A városhoz tartozó területeket Beregdéda, Mezőhomok, Balazsér, Makkosjánosi, Beregvégardó, Kígyós, Nagymuzsaly, Macsola, Asztély, Búlcsu (csak 1967-től a város része), Surány és Beregdarócz határolták.

A Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlegén az 1876-os évből több határleírás található. Ezek szerint a határokat a város és a szomszédos falvak között legtöbbször erdőszélen (Csizaly, Tilalmascsere), utak mentén húzták meg, határjelei a dombok voltak. A határ a dombvidéken megjelölt határdombok között futott, a dombok közötti lejtők legalsó pontjain a hegylábaknál értek véget a település földjei. Asztély és Beregszász között több helyen határfákat ültettek, hogy megjelöljék a vonalat. A határ legfontosabb határjelei a dombok voltak, amelyeket végig a határ mentén létesítettek körülbelül 150 lépésenként.[6]

[5] Dr. Szabó Géza: Beregszász dualizmus kori társadalomtörténetének sajátosságai. *In.: Észak-kelet Magyarországi Évkönyv*. Nyíregyháza, 1999. 98.o

[6] KÁL, F. 125, op. 1, od.zb.99, lap 1–8.

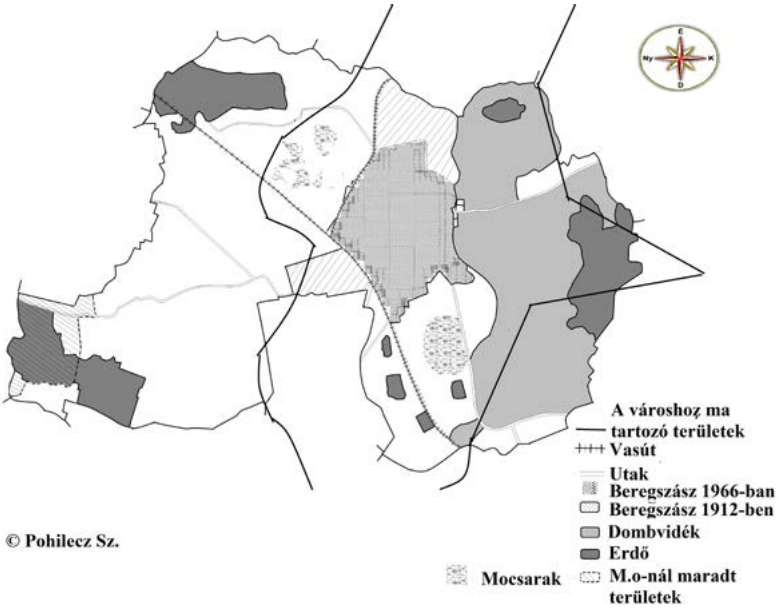

4. ábra. **A város körüli erdők, mocsarak, utak 1866 és 1912 között**

Természetesen a város területének mérete jelenleg más képet mutat, mint a vizsgált korszakban. Tilalmascsere és Hajasnyires dülő fele a trianoni békével a határ túloldalára került, a szovjet korszakban Búlcsut és Végardót Beregszászhoz kapcsolták, viszont a közigazgatásilag a városhoz tartozó területekből a szomszédos falvaknak adtak területeket (4. ábra).

Felhasznált irodalom

Klinghauer István, Papp Váry Árpád: *A kataszteri térképek és térképezés történetéből*. Budapest, 1983.

Dr. Szabó Géza: Beregszász dualizmus kori társadalomtörténetének sajátosságai. In: *Észak-kelet Magyarországi Évkönyv*. Nyíregyháza, 1999.

Pallas Nagy Lexikon. III. kötet, Budapest, 1983.

Заставецька О. В. (та ін.): *Географія Закарпатської області.* Підручники & посібники. Тернопіль, 1996.

Levéltári források

KÁL (Kárpátaljai Állami Levéltár), Kataszteri térképek levéltára (Fond 125, opisz 1,od. zb 88 1864 – 1881).

KÁL (Kárpátaljai Állami Levéltár), Kataszteri térképek levéltára (Fond 125, opisz 1,od. zb 99 1864 – 1881).

KÁL, Kataszteri térképek levéltára (Fond 125, opisz 3, od. zb. 100 1905 – 1944).

Székely Gusztáv[*]

Baranka vára a történelemben

Rezümé. A tatárjárást követő évtizedekben IV. Béla király új várépítési politikája valamennyi megye területét érintette. A korszakban számos királyi és magánvár épül, hogy megvédje az országot a külső ellenségtől. Ezek között is kiemelt szerepet játszanak a keleti országrész területén épített várak, hiszen feladatként rájuk hárult az esetleges újabb tatár támadás feltartóztatása, a civil lakosság védelme. Hasonló céllal épült a király akaratából az egykori Bereg vármegye területén Baranka vára is.

Резюме. Після татаро-монгольської навали була впроваджена нова політика короля Бейли IV щодо будування замків в усіх комітатах Угорського Королівства, яка виконувалася протягом десятиліть. У даний період було збудовано багато королівських та приватних замків для захисту країни від зовнішніх ворогів. Серед замків провідну роль відіграли ті, що знаходилися на сході держави, оскільки вони першими мали протистояти можливим новим нападам монголо-татарів та захищати мирне населення. Саме з такою метою на території Березького комітату був зведений Баранківський замок.

Baranka vára a hasonló nevű település (ukrán neve Бронька, Ilosvai járás) határában helyezkedik el egy magaslat tetején. Neve a szláv eredetű *brana*, *baran* szóból ered, ami kaput jelent.[1] A várat a tatárjárás után a király építteti, és feladata a Borsa folyó völgyének lezárása,[2] valamint az ún. „Baranka út"[3] ellenőrzése. A területén 2008-ban végzett régészeti feltárás eredményei szintén a tatárjárás utáni keletkezése mellett tanúskodnak.[4] Az oklevelek bizonysága szerint a vár az építését követően mindvégig a királyok birtokában maradt, ami jól jelzi stratégiai értékét. Az első írásos forrásokban neve csak viszonylag későn, 1273-ban szerepel. A IV. László király által május 23-án kiadott oklevélből arról értesülünk, hogy a Csák nembeli Péter mestert azért fogadja vissza az udvarba és részesíti adományban, mert az V. István idején több szolgálatot tett a királynak, többek között része volt a barankai vár visszaszerzésében is.[5] A következő évben a király Pétert ismét adományokban részesíti, amit V. Istvánnak a bulgáriai hadjárat idején nyújtott vitézségével, Feketehalom és Baranka várak alatti küzdelmekben

[*] A Salánki Középiskola történelemtanára, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója. A tanulmányt dr. Csatáry György lektorálta.

[1] Tagányi Károly: Gyepű és gyepűelve. *Magyar Nyelv.* 1913. 259. o.

[2] Komáromy András: Nyalábvár és uradalma. *Századok*. 1894. 493. o. Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 30; 104. o. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. Bp., 1987. 524; 529. o.

[3] A baranka útra ld. Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usqne ad annum 1400 p. christum. Budapest, 1941. 92. o.

[4] Прохненко И.А., Гомоляк Е.М., Мойжес В.В. Результаты исследования Броньковського замка. *Carpatica-Карпатика.* Вип. 37. Ужгород, 2008. 142-143. o.

[5] MOL DL. 829. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Pest, 1860. IX. 9. sz. Szentpétery Imre – Borsa Iván: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II. Bp., 1961. 2364 sz.

való részvételével, Ernye bán elfogásával, valamint az isaszegi csatában tanúsított vitézségével indokol.[6] A két oklevél több korábbi eseménybe nyújt betekintést. Ezek között szerepel a IV. Béla és V. István között 1264-ben kirobbanó fegyveres konfliktus, melynek egyik hadi vállalkozása éppen a barankai vár alatt zajlott. A vár körüli események tisztázása végett tekintsük át annak történelmi hátterét.

A Béla és István között kirobbant konfliktus gyökerei néhány évvel korábbra vezethetők vissza. 1262-ben a két fél egy régebbi ellenségeskedésük lezárásaként megköti a pozsonyi egyezményt. Ennek értelmében István teljhatalmat kap az ország keleti felének kormányzásában: ő rendelkezik a királyi birtokok fölött, élvezi jövedelmeit, adományokat tesz és saját pénzt veret. A két uralkodónak mindkét országrészben voltak hívei. A felek által megkötött béke elvileg tiltotta a másik fél királyi szervienseinek a háborgatását, de sem Béla, sem István hívei nem tudják megvédeni magukat és javaikat az ellenséges közegben. A helyzetet tovább bonyolítja a hívek folyamatos pártállás váltása, ami szintén konfliktushoz vezet.[7]

Az ország felosztását követően Bereg megye István országrészéhez került. A beregi királyi uradalom ez időben IV. Béla Anna nevű lányának és férjének, Rosztiszlav hercegnek a kezén van. A herceg és családja mindig is az idősebb király hívei közé tartozott, tagjai a belháborúk idején fegyverrel is szolgálják IV. Bélát.[8] István bosszúból mindezért megfosztja az időközben (1263) özveggyé vált Anna nővérét a beregi birtokaitól.[9] István megkedvelhette e vidéket, hisz 1263 karácsonyát egész udvartartásával Beregben tölti, míg felesége, Erzsébet a következő évben szintén itt erősít meg korábbi adománylevelet.[10] Esetünkben ez azt bizonyítja, hogy a megye birtokosaként István a területén lévő királyi tulajdonú várakat is magáénak mondhatja, Barankával együtt. A vár az 1264 decemberében kirobbant újabb belháború idején jut fontos szerephez. Mint azt a korábban említett 1263-ból, valamint 1264-ből származó két oklevél mutatja, a vár alatt is komoly harcokra kerül sor. A háborút IV. Béla robbantja ki, mikor serege támadást intéz a keleti országrész ellen. A csapatok egyik része a Maros völgyén át Erdélybe hatol be, míg a másik rész Északkelet-Magyarország ellen indul. Ez utóbbiak élén ott találjuk Anna hercegasszonyt is, aki a háború kirobbanásában lehetőséget látott az elvesztett beregi birtokainak a visszaszerzésére. István nem tudja feltartóztatni az ellenséget, folyamatosan veszíti el várait, köztük Patakot, ahol az udvartartása mellett családja is fogságba kerül. Jómaga Feketehalom várába menekül, várva a felmentő segítséget.[11]

---

[6] MOL DL. 869. Szentpétery–Borsa,1961. 2477 sz. Wenzel,1860. IX. 40. sz.

[7] Zsoldos Attila: István ifjabb király és Erdély. (Adatok az 1264–1265. évi belháború kezdetének meghatározásához). *Erdélyi Múzeum*. 2005. 3–4. sz. 19–20. o.

[8] Rosztiszlav és családjának szereplésére l. Wenzel Gusztáv: Rosztizlaw galíciai herceg, IV. Béla magyar király veje. ÉTTK. Bp., 1887.

[9] Györffy, 1987. 523–524. o. Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Bp., 1993. 119. o.

[10] Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években.* Bp., 2007. 30–31. o.

[11] Szűcs, 1993. 120–121. o.

IV. Béla északi serege Anna kérésére Bereg irányába folytatja támadását. A történelmi adatok arra utalnak, hogy az akció sikerrel jár. A támadás során Anna visszafoglalja a beregi uradalmat, s a megye területén található királyi várak, köztük Baranka is a sereg vezetőinek a kezére jut. A források nem közlik, hogy a vár ellenállt-e az idősebb király seregének, vagy önként meghódolt. Annyi viszont bizonyos, hogy István később több alkalommal arról panaszkodik, hogy sok várát az árulók harc nélkül átadtak az ellenségnek.[12] István mivel még nem tudja, hogy Patak elestével a családja fogságba került, felmentő sereget küld kimentésükre. A Csák nembeli Péter vezette segélyhad Bereg megyében beleütközik az ellenségbe, majd tájékozódván a helyzetről, nem folytatja útját tovább északra, s erejéhez mérten csak Baranka várát vívja vissza az ellenségtől.[13] A háború menetében hamarosan változás áll be, István Csák nembeli Péter felmentő seregének köszönhetően kiszabadul az ostromlott feketehalmi várból, sőt a mindent eldöntő isaszegi ütközetben legyőzi apja seregét. Az 1266. március 23-án megkötött új egyezményben IV. Béla ismét elismeri István hatalmát a keleti országrész felett, amivel „helyreáll a rend" az országban.[14]

A barankai várral legközelebb az írott forrásokban III. András idején találkozunk.[15] A király ekkor arra kéri Ubul fiát, Mihályt, valamint annak fiait, István és Pál mestereket, hogy odaérkezéséig őrizzék meg a barankai várat az ellenségeitől. A híradást tartalmazó oklevél keletkezésének időpontjáról ez idáig különböző vélemények láttak napvilágot.[16] A magunk részéről azon véleménnyel értünk egyet, mely szerint az oklevél valamikor 1290-ben íródott,[17] s ennek bizonyítását a következőkben látjuk. Először is az oklevél szövegéből kitűnik, hogy annak megírásakor a király feltétlen bizalmat táplál Mihály és fiai iránt, akik az előző király, IV. László halála után, az új király hívei közé tartoztak. Ez azért fontos, mivel tudjuk, hogy az 1291. január 5-én Bihar, Szabolcs és Kraszna megyék számára tartott megyegyűlésen az érintett Mihály fiát, Istvánt a király már nyilvános gonosztevőnek mondja és bárkinek megengedi, hogy megölje.[18] Az ellene felhozott legfőbb vád a hatalmaskodás, így István és családja a gyűlést követően

[12] Zsoldos, 2007. 51. o.
[13] Uo. 55. o. Kristó Gyula: Az aranybullák évszázada. Bp., 1976. 142–143. o.
[14] Kristó, 1976. 143. o.
[15] Fügedi, 1977. 104. o. Györffy, 1987. 530. o.
[16] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. III/2. 458. o., VI/1. 201. o., VI/2. 23.o. Budae 1829–1830. (A szerző első esetben II. András oklevelének tulajdonítja, a másodikban év nélkül közli, míg a harmadik esetben az 1296. évre keltezi.) Szentpétery Imre–Borsa Iván: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I/1. 174. o. II/4. 172., 262. o. Bp., 1923–1987. (A szerzők két esetben keltezetlenül, egy esetben 1296-ra datálva közlik az oklevelet.)
[17] Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete. II. Budán, 1810. 360. o. Kállay Ubul: Néhány oklevélről. Turul, 1903/3. 138-139. o. Fügedi, 1977. 104. o.
[18] A zichi és vásonkői gróf Zichy-család időseb ágnak okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. Szerk.: Nagy Imre – Nagy Iván – Véghelyi Dezső. I. Pest, 1871. 99–100. o. Szentpétery Imre – Borsa Iván: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II/4. Bp., 1987. 3697. sz.

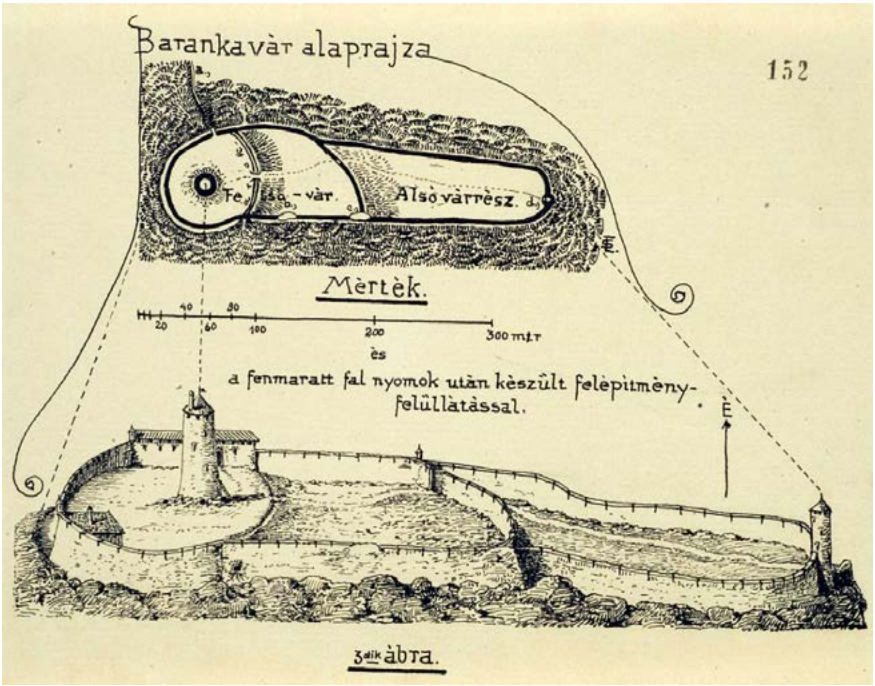

1. ábra. **Baranka vára Soós Elemér rekonstrukciós rajzán**

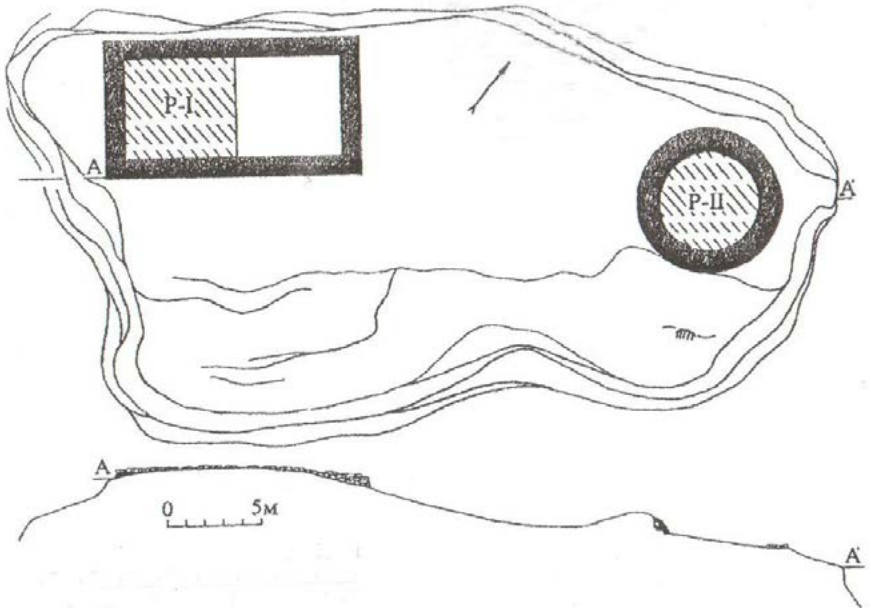

2. ábra. **A vár 2008-as ásatása során előkerült falmaradványai**
(Прохненко И.А., Гомоляк Е.М., Мойжес В.В. felmérése)

kegyvesztettként menekülni kényszerül.[19] Kegyelemért először 1295-ben a budai polgárok fordulnak III. Andráshoz, amit István 1298-ban személyesen is kér a budai országgyűlésen. Ez utóbbi kérésnek engedve a király vizsgálatot rendel el, melynek végére a Mihály fiaknak sikerül tisztázni magukat a korábbi vádak alól, s ezzel véget ér kegyvesztettségük ideje.[20] Az elmondottak alapján bátran kijelenthetjük, hogy az említett oklevél még valamikor az 1291. januári döntés előtt íródott, mivel a király nem igen bízta volna rá egyik keleti várának védelmét egy kegyvesztett személyre, akit, mint láttuk, csak 1298-ban fogad vissza kegyébe. Az oklevél 1290-es évi keltét erősíti az a tény is, hogy a király a szóban forgó év szeptember 26-a és november 29-e közötti időszakában Abaúj megye területén tartózkodik, melynek területén ott található az oklevél keletkezési helyéül feltüntetett Szenna – Szína község.[21]

A barankai vár őrzésére való királyi felhívás összefüggésben állhat az 1290 őszén lezajló ismert történelmi eseménnyel, melynek során Lengyelország területéről az országba érkezik egy ifjú, aki IV. László elhunyt öccsének, András hercegnek nevezte magát. Az ismeretlen kilétű trónkövetelő ellen a király sereget küld. Konkrét hadi cselekményekről nincs információnk, de ha voltak is ilyenek, azoknak valahol az ország keleti felében kellett bekövetkezniük. E harcok során juthatott szerephez a barankai vár az azt védő Mihállyal és fiaival egyetemben. A trónkövetelőnek nem sikerül a célja, kiűzik az országból, majd egy merénylet áldozatául esik.[22]

A várról szóló későbbi híradások már csak romként említik Barankát.[23] Pusztulásának pontos idejét és körülményeit máig nem ismerjük, egyes vélemények szerint az 1291-es királyi törvényeknek a rablóvárakról szóló 24. § alapján rombolják le.[24] Az elképzelést nem tarthatjuk elfogadhatónak, hiszen az 1290-es évben, mint láttuk, még a király rendelkezett felette, s így nem tartozhatott a rablóvárak kategóriájába. Mások szerint III. András és Habsburg Albert 1291-ben megkötött békeszerződése rendelkezett volna a vár lerombolásáról.[25] Ismereteink szerint a hainburgi békeszerződés csak nyugat-magyarországi várak lerombolásáról rendelkezett, keleti várakról egyáltalán nem esik szó benne.[26] Legvalószínűbb, hogy a vár egy későbbi háborús esemény alkalmával pusztult el, amire bőven volt alkalom a belháborúkban gazdag későbbi évtizedek során.

---

[19] ZSOLDOS ATTILA: *IV. László és a Kállaiak ősei.* In: A nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve. XLII. évf., 2000. 77. o.
[20] KÁLLAY, 1903/3. 138–139. o.
[21] Uo. 139. o.
[22] PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II.* Budapest, 1899, 419–420. o.
[23] Anjou-kori oklevéltár XX. 1336. Szerk. Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2004. 173. sz. Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526. Bp., 2008. 80. sz. Komáromy, 1894. 493. o.
[24] GYÖRFFY, 1987. 530. o.
[25] ZUBÁNICS LÁSZLÓ: *„Perli-e még ezt a hont más?"* Ungvár–Budapest, 2010, 104. o.
[26] V.ö. WERTNER MÓR: Az 1291. évi magyar–osztrák hadjárat. Hadtörténeti Közlemények. 1916. 364. o. Kristó, 1976. 196–197. o. KRISTÓ GYULA: Az Árpád-kor háborúi. Bp., 1986. 152. o. Szűcs, 1993. 328. o.

Felhasznált irodalom

Források

A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család időseb ágnak okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. Szerk.: Nagy Imre – Nagy Iván – Véghelyi Dezső. I. Pest, 1871.

Anjou-kori oklevéltár XX. 1336. Szerk. Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2004.

Fejér, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI*. Budae 1829–1844.

Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usqne ad annum 1400 p. christum.* Budapest, 1941.

MOL, DL. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.

Szentpétery Imre – Borsa Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II.* Bp., 1923–1987.

Tringli István: *A Perényi család levéltára 1222–1526*. Bp., 2008.

Wenzel Gusztáv: *Árpádkori új okmánytár. I–XII.* Pest–Bp., 1860–1873.

Monográfiák, tanulmányok, cikkek

Fügedi Erik: *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon*. Bp., 1977.

Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I.* 3. kiadás. Bp., 1987.

Kállay Ubul: Néhány oklevélről. *Turul*, 1903/3.

Komáromy András: Nyalábvár és uradalma. *Századok*, 1894.

Kristó Gyula: *Az aranybullák évszázada.* Bp., 1976.

Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi.* Bp., 1986.

Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II.* Budapest 1899.[2]

Soós Elemér: *Magyarország várai. 1889-1928. Máramaros vármegye. XIV.* OSZK. Kézirattár. Fol. Hung. 3105.

Szirmay Antal: *Szathmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete. II.* Budán, 1810.

Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok.* Bp., 1993.

Tagányi Károly: Gyepű és gyepűelve. *Magyar Nyelv.* 1913.

Wenzel Gusztáv: *Rosztizlaw galíciai herceg, IV. Béla magyar király veje.* ÉTTK. Bp., 1887.

Wertner Mór: Az 1291. évi magyar–osztrák hadjárat. *Hadtörténeti Közlemények.* 1916.

Zubánics László: *„Perli-e még ezt a hont más?”* Ungvár–Budapest, 2010.

Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években.* Bp., 2007.

Zsoldos Attila: István ifjabb király és Erdély. (Adatok az 1264-1265. évi belháború kezdetének meghatározásához). *Erdélyi Múzeum.* 2005. 3–4. sz.

Zsoldos Attila: *IV. László és a Kállaiak ősei.* A nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve. XLII. évf., 2000.

Прохненко И.А., Гомоляк Е.М., Мойжес В.В. Результаты исследования Броньковського замка. *Carpatica-Карпатика.* Вип. 37. Ужгород, 2008.

Csatáry György[*]

A villei Pribék család levéltárának iratai (1346–1900)[**]

Rezümé. Tanulmányunk az egykori Pribék család történetének feltárásához ad segítséget. A Pribékek az Ung megyei Jenke község birtokosaként írták be nevüket a régió történetébe, vezető tisztviselőként, képviselőként, jogászként védték az ungiak érdekeit évszázadokon keresztül. Az iratgyűjtemény kielégítő állapotba került 1944-után a Kárpátaljai Állami Levéltár kezelésében, amely megőrizte a Pribékek társadalmi-politikai és kulturális tevékenységét az évszázadok során. A jegyzék tartalmazza a Pribék család levéltári egységeinek a tartalmi kivonatait, ezúttal magyarra fordítva.

Резюме. Стаття допомагає дослідити історію дворянської сім'ї Прібек. Родина проживала в селі Енке (Єнковці, нині Словаччина), в колишньому Ужанському комітаті, неподалік Ужгорода. Прібеки як одна із найзаможніших родин Ужанщини протягом століть були державними чиновниками, депутатами комітату, адвокатами тощо. Документи сім'ї після 1944 року в задовільному стані потрапили в Державний архів Закарпатської області. Ця колекція архівних джерел проливає світло на суспільно-політичну та культурну діяльність членів родини протягом довгих років. Наведений перелік архівних джерел охоплює весь матеріал про сім'ю Прібеків.

A mai Kárpátalja levéltári gyűjteményeinek múltja kevésbé kutatott, s hatványozottan vonatkozik ez az 1944 előtti történelmi családok iratgyűjteményeire, amelyek a rendszerváltások során rendszerint nagy hiányt szenvedtek. Ettől függetlenül ezen dokumentumok nem kevésbé fontosak számunkra, mint az állami és egyházi gyűjtemények, mivel itt nem csupán a családtagok magánlevelezéseit találhatjuk, hanem vidékünk gazdasági, kulturális és politikatörténetének nélkülözhetetlen forrásait. A múlt kutatójának ismernie kell őrzésének helyét, az iratok kutathatóságát, és nem utolsósorban azok tartalmát. Az utóbbihoz szeretnénk támpontot adni az érdeklődőknek a villei Pribék család levéltári anyagával kapcsolatosan, amit jelenleg a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlegén őriznek.[1]

1945-ben, amikor ezen a vidéken létrejött a szovjet közigazgatás, a Pribék család iratai a jenkei (Ungvárhoz közel, ma szlovákiai terület) családi kúriában voltak, az újdonsült hatóságok lefoglalták és államosították. A levéltári akták ma az 1346–1900 között felhalmozódott dokumentumokat tartalmazzák, amelyek később Ungvárra és onnan 1953-ban Beregszászba kerültek.

Tény, hogy rendszerváltások idején a megyei levéltárak kevésbé sérültek, s szinte teljesen átkerültek a mai kárpátaljai központosított levéltárba, de sajnos, nem mondhatjuk ugyanezt el a családi és egyházi levéltárakról. Ezen két levéltárban tárolt iratok idegenek voltak a szovjethatalom számára, továbbá az iratok

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője.

[**] A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával, a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

[1] Az Ung megyei Jenkéről származó Pribék család levéltárát ma a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlegén őrzik (F.777, op.1, od. zb. 1–362).

Magyarország múltját, a feudális viszonyokat tükrözték, amelyhez jól tudjuk, hogyan viszonyultak annak idején. A Pribék-levéltár azon szerencsésnek mondható gyűjtemények egyike, amelyiknek jelentős része átmentődött az utókor számára és ma is a kutatók rendelkezésére áll.

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül szeretnénk utalni a Pribék család múltjára, ami a már említett Jenke (ma Jenkovce) faluhoz kötődik. A család adatolható múltja a XIV. századra nyúlik vissza, és mivel számos tisztviselőt találhatunk soraikban, ezért folyamatosan felbukkannak a megye történetében. A villei Pribék család Ung megye egyik ősi, katolikus nemes családja volt. Jenke pedig az évszázadok során vegyes magyar, ruszin, zsidó lakosú kisközség. A Pribék család férfi tagjai rendszerint jogi pályára léptek, ami biztosította számukra a megyei tisztségekre való kinevezést vagy választást. A család ismert képviselői voltak: táblabírók: Pribék János (1617 és 1619 között), Pribék László (1620–1621), Pribék Ferenc (1711–1713), Pribék Ádám (1760–1765), Pribék Ferenc (1769–1775); esküdt: Pribék Péter (1847–1849); vármegyei főpénztárnokok: Pribék László (1790–1791, 1793–1797), Pribék Zsigmond (1805–1816); megyei alszolgabírók: Pribék László (1776–1784), Pribék István és József (1790–1792), Pribék István (1793–1797), Pribék Miklós (1838–1844), Pribék Péter (1860–1861); főszolgabíró: Pribék Miklós (1845–1848).

A család talán legismertebb tagja Pribék Antal volt (Jenke, 1797 – Ungvár, 1881. március 10.), aki 1821-ben tette le ügyvédi vizsgáját, majd a megye tisztviselője lett. 1827. december 4-től alszolgabíró, 1831–1834 között a minaji járás főszolgabírója, 1835–1840 között ungi másodalispán. Az 1839–40. évi pozsonyi országgyűlésen megyéje egyik képviselőjeként vett részt. 1841. augusztus 6-án választással három évre Ung vármegye első alispánja lett. 1846–1848 között Ung vármegye főispáni helytartója volt, ún. adminisztrátor. Székfoglalója alkalmával kijelentette, hogy azért vállalta az adminisztrátori állást, mert nem akart idegent látni ebben a székben. 1848-ban országgyűlési képviselővé választották. 1849-ben Debrecenbe is követte az országgyűlést, csupán április 2-án kért egészségi okokból néhány hét szabadságot. Mivel a távozási engedélyt megkapta, nem volt jelen a függetlenség és a trónfosztás kimondásakor. A szabadságharc leverése után hadbíróság elé került, de igazolta, hogy már 1848 szeptemberében betegség miatt haza távozott. 1850. július 20-án amnesztiát kapott az uralkodótól. Hazatért Jenkére, majd földadóbecslő felügyelő lett. 1869 és 1872 között még 70 év felett is ismét képviselőjévé tették Ungvár és környékének választó polgárai. 1869. április 22. és május 1. között Pribék Antal a képviselőház korelnöke volt.

A család gazdasági és politikai tevékenységével a történelmi szakirodalom is foglalkozik, továbbá számos internetes forrás bizonyítja, hogy a családnak vannak történelemkedvelő utódai, és kutatják a család történetét. Számukra is értékes lehet az alábbiakban közölt levéltári adatbázis.

Források és irodalom

Kárpátaljai Állami Levéltár (KÁL) F. 7 (Ung megye alispáni iratai), op. 4 od. zb. 2386. A családra vonatkozó iratok a Mocsári-hagyaték részét képezik.

KÁL, F. 777, (Pribék család levéltára) op. 1, od. zb. 1-362. (1346–1900). A családra vonatkozó genealogiai táblákat lásd ugyanitt: od zb. 29. (1698–1818)

Gálocsy Zoltán: Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégibb kortól 1867-ig. Közreadja Csatáry György. Budapest–Beregszász, 2000. A Pribék család levéltára

A Pribék család levéltárának iratai (1346–1900)
F. 777, op. 1, od. zb. 1-362

1.	A Királyi Bíróság határozata azon dokumentumok visszaszolgáltatásáról Lőrinc Mihály és Jakab nevű birtokosoknak, amelyek a nagymihályi és tibai földjeik tulajdonjogát igazolták. (1 lap)	1346
2.	A leleszi konvent helytartójának folyamodványa (másolat) a Királyi Helytartótanácshoz Dancs János jenkei és Komoróci László Mohács-zahari birtokai határvonalának megjelölése ügyében. (2 lap)	1414
3.	Feljegyzés Majad István és János, valamint Domaházy László peres ügyeiről a hosszúmezői és más falvak földjeinek tulajdonjoga ügyében. (1 lap)	1479
4.	Csics János tibai nemes elismervénye a Pribék Ferenccel elcserélt földekről. (1 lap)	1544
5.	Ferdinánd király Sopronban kelt oklevele, amelyben 17 jobbágyat jobbágytelekkel együtt Pribék Józsefnek ajándékoz az egri vár védelme idején tanúsított bátorságért. (1 lap)	1553
6.	A nagymihályi nemesek kötelezvénye (másolat) Tibai Barbara, Pribék János és fia Ferenc részére tulajdonjoguk biztosításáról. (2 lap)	1564
7.	Az Ung megyei Bíróság Nagykaposon kelt jegyzőkönyve azon peres ügyekről, amit a Királyi Bírósághoz terjesztettek fel. (1 lap)	1565
8.	A Leleszi Konvent jegyzőkönyve a királyi helytartó rendeletének végrehajtásáról, gálszécsi lakosok tanúvallomása Azari Magdolna tulajdonjogának bizonyítása tárgyában. (3 lap)	1566
9.	A nagymihályi főszolgabíró level Csícseri Orosz Zsigmondhoz Pribék Ferenc vagyonának felosztása ügyében.(1 lap)	1600
10.	Bikai András végrendelete. (1 lap)	XVI. sz. 2. fele
11.	Gombos György Ung megyei főszolgabíró jegyzőkönyve Pribék János és Ilosvai Margaréta peréről, a közöttük folyt tulajdonjogi vitáról.(1 lap)	1615
12.	Gabardi Lászlónak, a Leleszi Konvent tanácsosának igazolása Eperjesi György szobránci háztulajdonjogáról; a Zrittei Evraniza és Pribék Ferenc házasságából származó Pribék Jánossal, Lászlóval és Zsigmonddal folytatott peres ügyekről. (1 lap)	1615
13.	A Pribék család iratainak jegyzéke. (43 lap)	1617–1815
14.	Igazolás a Szabó Jánosnak eladott szőlőültetvényekről. (2 lap)	1628
15.	II. Ferdinánd magyar király Bécsben kelt oklevele, amelyben nemességet ajándékoz Nagy Pálnak és Pribék Miklósnak az ország iránt tanúsított hűségükért. (4 lap)	1628
16.	A Pribék család dokumentumainak jegyzéke. (4 lap)	1630–1649
17.	Pribék Ferenc tibai lakos kötelezvénye az Endefy Gergely által elzálogosított földterületekről. (1 lap)	1647
18.	Gajody László tibai birtokos kötelezvénye Pribék Ferenc nejének, Semsey Katalin részére, vagyonának kezeléséről. (1 lap)	1649
19.	Ferdinánd király Pozsonyban kelt oklevele Pribék Ferenc gyámjának kijelöléséről, vagyona kezelőjéről. (1 lap)	1655
20.	Keszi István kisgejőci birtokos levele bátyjának, Zemplén vármegye ülnökének Szilfán Gáspárnak örökségük felosztásáról Bező és Palád községekben. (2 lap)	1657–1783
21.	Sztrogi Péter és Pál nevű fiának a lakarti lakosok részére kiadott kötelezvénye. (1 lap)	1661
22.	Losonczi András vajnatinai lakos elismervénye hitelfelvételről. (1 lap)	1661

23.	Földterületek és szőlőültetvények jegyzéke, amit néhai Tárkányi István szerzett meg feleségével. (2 lap)	1679
24.	A kassai királyi pénzügyi adminisztrátor rendelete Ung megye alispánjához a Pribék vagyonból követelt vagyonrészről, amit a kincstár javára kötelező kifizetni. (2 lap)	1687
25.	Pribék Ferenc tibai földbirtokos megbízólevele anyja részére, amelyben feljogosítja, hogy rendelkezhet vagyonával. (1 lap)	1696
26.	Gévsi János őri és Inel Barbara jenkei birtokosok feljegyzései és elismervényei Bertóti Klára és Hevesi János elzálogosított földjeiről. (2 lap)	1696
27.	Szevasztián Franciska ungvári lakos elismervénye az Orosz Zsigmond földbirtokos által a főadminisztrátornak kifizetett összegekről. (1 lap)	1696
28.	Lipót császár rendelete a leleszi konventhez a néhai Pribék Antal özvegyével, Jeney Barbarával kapcsolatos iratok és azok másolatainak kiadásáról. (1 lap)	1698
29.	A Pribék család családfája, származásuk bizonyításáról szóló dokumentumok, földterületek szétosztásáról az örökösök között, jegyzőkönyvek és más iratok. (208 lap)	1698–1818
30.	Becski Judit pazdicsi birtokos panasza Orosz Zsigmondnak, Ung vármegye alispánjának Pribék Ferenc földterület kisajátításai miatt; a Kassai Kerületi Bíróság értesítése Sennyei Barbarának tárgyaláson való megjelenéséről. (2 lap)	1700
31.	Pribék Ferenc battyányi földbirtokos panasza Semley Istvánra földterületek tulajdonjogának kisajátításáról. (1 lap)	1700
32.	Lipót császár oklevele Bohus Ádámnak és Bohus Dánielnek földbirtokok adományozásáról. (2 lap)	1700
33.	A szerednyei birtokosok és Pribék Ferenc kötelezvénye a Kuncsa, Csertész és Horlyó falvak földterületeinek elzálogosításáról Pribék Ferencnek és Horvát Péternek. (3 lap)	1700
34.	Az Eperjesi Körzeti Bíróság határozata néhai Semsey Katalin birtokos vagyonának felosztásáról az örökösök Pribék Ferenc tibai és Semsey István neje Pribék Éva között. (1 lap)	1700
35.	Keresztesi Lukács rácsai földbirtokos folyamodványa a megyei bírósághoz a jobbágyok adójáról. (1 lap)	XVII. sz. 2. fele
36.	A Királyi Kúria rendelete Szirmay István királyi aljegyzőnek Mócs János és Pető Franulász földbirtokosok közötti birtokperek ügyében. (2 lap)	XVII. sz. 2. fele
37.	A Bihar vármegyei bíróság jegyzőkönyve Torma Pál váradi és Pribék Mária földbirtokainak cseréjéről. (1 lap)	XVII. sz. 2. fele
38.	Semsey Klára hunkóci földbirtokos elismervénye Pribék Ferenc és Fatan Ferenc jobbágyainak tulajdonjogáról. (1 lap)	1706
39.	Gróf Vicmándinak, az osztrák hadsereg parancsnokának igazolása Pribék Ferenc tibai földbirtokos császári hűségéről. (1 lap)	1711
40.	Riczki István vajnátinai földbirtokos kötelezvénye a Pribék Ferenc jenkei birtokostól felvett kölcsön visszafizetéséről. (1 lap)	1711
41.	Orosz Ádám kutundorfi birtokos levele rokonához személyes ügyekről. (1 lap)	1713
42.	Az Ung megyei bíróság határozata a csicseri Jobbai Katalin és Orosz Zsófia közötti tulajdonjogi viták rendezéséről.	dátum nélkül
43.	Budai Zsigmond jenkei birtokos elismervénye az Orosz Ádám csicseri lakos által megtérített adóságokról. (1 lap)	1714
44.	A Királyi Kúria által összeállított jegyzőkönyv csicseri Orosz Ádám csicseri földbirtokos vagyonának felosztásáról az örökösök között. (4 lap)	1715

45.	Villei Pribék Ferenc ungvári birtokos elismervénye a Fehérpataki Barbara által nyújtott kölcsönről. (2 lap)	1715
46.	Csicseri Orosz Farkas főszolgabíró levele Pribék Ferencnek a csicseri Orosz Ádámtól és Orosz Boldizsártól Rogályi Ferenc részére felvett kölcsönök visszafizetéséről. (2 lap)	1717
47.	A lasztoméri jobbágyok kezeslevele Babin András börtönből való kiszabadítása ügyében. (1 lap)	XVIII. sz. I. fele
48.	Iratok Bakus Zsuzsanna által Paládi Horváth Ádámnak a szökött jobbágyok feltartóztatása miatt okozott károk megtérítéséről. (6 lap)	XVIII. sz. I. fele
49.	A vármegyei bíróság értesítése Sennyei Istvánnak Tarkály István örökségének kiadásáról Pribék Ferenc részére. (1 lap)	XVIII. sz. I. fele
50.	Ditrics nevű jobbágy elismervénye a Pribék földesúr nejétől kapott kölcsönökről. (5 lap)	XVIII. sz.II fele
51.	A Pribék család levelei tulajdonjogi kérdésekkel kapcsolatosan. (12 lap)	dátum nélkül
52.	A vármegyei bíróság által összeállított jegyzőkönyv Pribék József jenkei földbirtokos vagyonának felosztásáról az örökösök között. (2 lap)	dátum nélkül
53.	Pribék Ignác jenkei földbirtokos árváinak, Pribék Józsefnek és Antalnak ingó és ingatlan vagyonáról vezetett jegyzék. (29 lap)	dátum nélkül
54.	Flaiter Jakab kereskedő számlái a Pribék családnak eladott textíliákról. (1 lap)	dátum nélkül
55.	Pribék Ferenc levele anyjának a neki küldött pénz és levél átvételéről.(1 lap)	dátum nélkül
56.	Haraszti Imre ungvári földbirtokos meghatalmazása Pribék Ferenc részére, amellyel képviselheti az ő érdekeit a hatalmi szerveknél. (1 lap)	1754
57.	Mária Terézia és II. Ferenc rendeletei a királyi bíróság jegyzőjéhez az Egri Püspökség által Zemplén, Szabolcs és más vármegyék földbirtokosai ellen a királyi tized fizetésének elmulasztása ügyében. (2 lap)	1759–1794
58.	Ung vármegye bíróságának értesítése Andróci Lászlónak a Brankovics Erzsébettől felvett kölcsönök visszafizetéséről. (3 lap)	1759
59.	A vármegyei bíróság jegyzőkönyve Lasztomér község tanújának kihallgatásáról a Szirmay Sándor és a tibai Pribék János közötti peres ügyben. (6 lap)	1760
60.	Birtokosok és jobbágyok levelei. (24 lap)	1760
61.	Horváth Istvánnak, Ung megye szolgabírájának és Szentmiklósi Ferenc baranyai birtokos levele Pribék Ádámhoz Tibára tulajdonjoggal kapcsolatos peres ügyekben. (3 lap)	1765
62.	Hunkóci lakosok tanúkihallgatási jegyzőkönyve a Pribék Antal által gr. Sztáray Imrétől szerzett földterületek eltulajdonításának körülményeiről. (1 lap)	1765
63.	A hunkóci lakosok tanúkihallgatási jegyzőkönyve Pribék Ádám által a hunkóci görög katolikus pap szénája eltulajdonításának körülményeiről. (5 lap)	1765
64.	Pribék Ádám és Pribék Ferenc számlái és elismervényei. (5 lap)	1765
65.	Tabódy Antal ubresi és br.Véges István tibai birtokosok levelei Pribék Ádámnak peres tulajdonjogi és személyes kérdésekről. (3 lap)	1765–1766
66.	Komor János és Malé János jenkei lakosok elismervénye a Pribék Ferenctől kapott kölcsönről. (3 lap)	1766
67.	A Zemplén és Ung megyei bíróság idézése Pribék Ádám tibai lakos részére a Tabódy Antalnak fizetendő adósága és a Tótfalusi Erzsébettel kapcsolatos peres ügyben. (8 lap)	1766
68.	Pribék Ferenc jenkei földbirtokos számlái kiadásairól. (2 lap)	1766

69.	Volos Gric jenkei lakos és Pribék Ferenc birtokos között létrejött szerződés a jobbágyviszonyról. (1 lap)	1770
70.	Ceglédi Imre levele Pestről Pribék Ádám tibai lakosnak a gr. Sztárayak pecsétjének használatáról. (1 lap)	1770
71.	Számlák a tibai Pribék Ádám és Pribék Ferenc kiadásairól. (2 lap)	1770
72.	Pribék Sarolta levele a Szepesi Kamara vezetőjéhez kölcsön felvétele ügyében. (1 lap)	1771
73.	Nazdravecky Antal levele Pribék Ferenc jenkei földbirtokosnak bírósági idézés kiküldéséről a szalókai birtokok ügyének tisztázása ügyében. (1 lap)	1772
74.	A jenkei megyei tisztviselő elismervénye Pribék Ferenc özvegyétől katonai adóba felvett kölcsönökről. (1 lap)	1772
75.	László Antal jenkei lakos elismervénye a Pribék Ferenctől kapott pisztoly átvételéről. (1 lap)	1772
76.	A királyi helytartó rendeletei tanuk vallomásairól, Pribék József bírósági jegyző peres ügyeinek tárgyában. (2 lap)	1775
77.	Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Pribék Ferenc özvegyének, Bohus Zsuzsannának hajdúja és kocsisa testi sértéséről. (2 lap)	1775
78.	Tibai és hunkóci lakosok Fekésházán kelt tanúvallomása az Ung megyei bíróság előtt Pribék Ádám és Sztáray Imre peres tulajdonjogi ügyeiről. (2 lap)	1775
79.	Eisz László őrnagy levele a vármegyei hatóságokhoz vagyonának tehermentesítéséről, adóságainak visszafizetése eredményeképpen. (2 lap)	1775
80.	Mária Terézia rendelete (másolat) a gr.Sztáray János és Imre által Szemere Ádám és László ellen indított peres ügyekben, nagymihályi és tibai tulajdonjogukat illetően. (8 lap)	1776
81.	A Királyi Helytartótanács rendelete Ung megyéhez a Pribék László által javasolt tanúkihallgatásokról. (1 lap)	1776
82.	Nazdravecky Orsolya jenkei birtokos elismervénye Sztankovics Mártontól kapott földekről, Bohus Zsuzsanna adóságainak kifizetéséről. (3 lap)	1776
83.	Jenkei jobbágyok szerződése Pribék Ferenccel munkakötelezettségük szabályozásáról. (2 lap)	1776
84.	Pribék Ferenc temetési kiadásainak számlája. (1 lap)	1776
85.	Fedák Ferenc jenkei lakos jobbágyszerződése utódaira vonatkozólag Pribék László javára. (1 lap)	1779
86.	Pap Mihály ügyvéd levele jenkei Pribék Lászlónak iratok kiküldéséről a peres ügyekhez. (2 lap)	1779–1783
87.	A Leleszi Konvent jegyzőkönyve Pribék József és László földterületcseréjéről. (2 lap)	1779
88.	Bírósági idézés Pribék László részére a Gerskó nevű kereskedőnek kifizetendő adóság ügyében. (2 lap)	1779
89.	Csató Juszticia szelmeci lakos elismervénye Nazdravecky Orsolya adóságának részbeni visszafizetéséről. (1 lap)	1779
90.	Pribék László jenkei birtokos egyházi kiadásainak számlája. (1 lap)	1779
91.	A duszinói Nagy János folyamodványa a fűzfavesszők vágásának elkezdéséről. (1 lap)	1779
92.	Figei Csató Albert elismervénye a Pribék Józsefnek eladott földekről.(1 lap)	1783
93.	II.József király rendelete a királyi jegyzőhöz a Kaszt István elleni vádak tisztázása ügyében, az asszonyfalvai birtokának tehermentesítéséről. (2 lap)	1783
94.	Denci István jenkei lakos kezeslevele Pribék László részére Király Georgij személyére vonatkozóan.	1786

95.	Milacs Máté ungvári ügyvéd elismervénye a Pribék Lászlótól átvett jutalmakról, amit az Orosz Franciska örököseivel folytatott perekért érdemelt ki. (1 lap)	1786
96.	Pribék László folyamodványa Ung megyéhez a tisztviselők által az ingatlanairól készített jegyzék ügyében. (1 lap)	1786
97.	Az Ung megyei bíróság idézése Pribék László részére adósságainak kifizetése ügyében. (10 lap)	1786
98.	Pribék Pál levele Benyovszki Pálhoz jenkére Gévai grófnő peres ügyéről Ezsterházy herceggel szemben. (2 lap)	1786
99.	Krasznac Imre eperjesi ügyvéd levele jenkei Pribék Lászlóhoz a Sennyei családdal folytatott perről. (1 lap)	1788
100.	Pribék László folyamodványa a vármegyei bírósághoz az Ibrányi József által folytatott peres ügyről, a megyei bíróság határozata ebben az ügyben. (4 lap)	1789
101.	Pribék László kiadásainak a számlái. (1 lap)	1788
102.	Pongrác Ignác gradeki nemes számlái. (2 lap)	1788
103.	Nazdraveczky Orsolya, Pribék Ferenc özvegyének folyamodványa a királyi bírósághoz az 1782-ben Pribék László és József ellen indított perek ügyében. (3 lap)	1788
104.	A Királyi Bíróság értesítése az Ung megyei bíróságnak Mihályka József és Pribék László peres ügyére vonatkozó dokumentumok megküldéséről. (1 lap)	1789
105.	Szvitkovszky Mihály üdvözlő levele. (2 lap)	1789
106.	Rilok Károly egri püspök levele Ungvárra Nazdravecky Ádámhoz a jenkén biztosítandó paplak ügyében. (2 lap)	1789
107.	Perényi Rozália végrendelete örökségéről.(2 lap)	1795
108.	Ung megye tisztviselőjének jelentése Bendics András panaszának kivizsgálásáról a Pongrác Istvánnal erdőirtás végett folytatott peres ügyében. (1 lap)	1798
109.	Csató Albert elismervénye a Pribék Lászlótól kölcsönvett terményekért, Lipód nevű erdejének elzálogosításáról adóssága fejében. (6 lap)	1799–1809
110.	Jenke és Karcsava földesurainak egyezsége a két falu határainak véglegesítéséről. (2 lap)	1800–I803
111.	Úrbéri kimutatások Jenke, Felsőribnice és más falvak vagyoni helyzetéről. (2 lap)	XVIII. sz. 2. fele
112.	Iratok Tárkányi István földbirtokos vagyonának felosztásáról az örökösök között. (9 lap)	XVIII. sz. 2. fele
113.	A Pribék család tagjainak számlái. (9 lap)	XVIII. sz. 2. fele
114.	Gilányi Fodor András és Pribék Antal között létrejött szerződés szeszfőzdéjüknek részvénytársasággá való átalakításáról. (2 lap)	XVIII. sz. 2. fele
115.	Pribék József és István tibai lakosok között létrejött szerződés a jobbágyok cseréjéről. (1 lap)	1801
116.	Bornemissza János Munkácson és Buday Zsigmond Balazséron kelt levele Pribék Lászlóhoz személyes ügyekről. (8 lap)	1801
117.	Csertész község lakosainak tanúkihallgatási jegyzőkönyve Pribék Ferenc örökségi jogáról a Szedria hegyre. (2 lap)	1801
118.	Jenkei birtokosok számlái Fridman Ábrahám, Pribék László és Ibrányi Miklós kocsmabérletével kapcsolatosan. (7 lap)	1801
119.	Eszterházy Miklós és Pribék László között létrejött egyezség a keszegi jobbágyközösséggel kapcsolatosan. (2 lap)	1802

120.	Rom György kisközvezsdi lakos kötelezvénye tulajdonjogi szerződések visszaszolgáltatásáról pénzügyi szerződésekért cserébe. (1 lap)	1802
121.	Az Ung megyei bíróság idézése Pribék László jenkei lakos részére a szobránci lakosok legelőjének visszaszolgáltatásáról. (1 lap)	1802
122.	Br. Perényi István Pestről és Buda Zsigmond Balazsérról kelt levele Pribék Lászlónak személyes ügyekkel kapcsolatosan. (6 lap)	1802
123.	Pribék János bizonyítványa az egri püspöki líceumban végzett tanulmányairól. (1 lap)	1802
124.	Pribék László jenkei földbirtokos levele János fiának bírósági ügyekről. (2 lap)	1803
125.	Vicmándi István Ungváron kelt elismervénye a Pribék Mária által eladott szőlőkről. (1 lap)	1803
126.	Kis György pesti lakos elismervénye a Pribék Jánostól kapott kölcsönökről. (1 lap)	1803
127.	Lónyai Gábor deregnyei (Zemplén megye) lakos igazolása Pribék János jellemrajzáról, aki kilenc hónapot írnokként dolgozott. (1 lap)	1803
128.	Zatrala Pál patikus kimutatása a Pongrác Jánosnak kiadott gyógyszerek áráról. (4 lap)	1803– 1807
129.	Ung megyei tisztviselők jegyzőkönyve a br. Horváth Antalnak és Imrének küldött figyelmeztetésről Csató Albert birtokainak tehermentesítésével kapcsolatosan. (2 lap)	1804
130.	Mokcsay Terézia mogyorósi lakos levele Pribék László özvegyének, Buday Borbála adóságának visszafizetéséről. (2 lap)	1804
131.	Pribék József jenkei birtokos kiadásainak számlái. (2 lap)	1804
132.	Jenke község jobbágyai és Csató Albert, valamint Pribék József között létrejött szerződés a munkakörülmények szabályozásáról. (1 lap)	1805
133.	A Pesti Királyi Bíróság és az Ung megyei bíróság idézései Pribék László özvegyének, Pribék Józsefnek és a család további tagjainak tulajdonjogi peres ügyeinek tárgyában. (9 lap)	1805
134.	Pribék Ferenc és Csató Albert jenkei birtokosok elismervénye a lasztoméri (Zemplén megye) tulajdonjog átadásáról Pribék László örököseinek. (1 lap)	1805
135.	Pribék János ügyvéd diplomája, amit a pesti Királyi Bíróság elnöke adott ki. (1 lap)	1805
136.	Az Ung megyei bíróság idézése Pribék László özvegyének Borbálának és Pribék Julianna részére. (18 lap)	1806
137.	Buday Barbara jenkei lakos elismervénye a losztemeri jobbágyok kölcsönéről, a Vak Jánostól és Lócsó Istvántól vett földekről. A Pribék család tagjainak földcseréiről egymás között. (6 lap)	1806
138.	Rickó István tibai birtokos rendelete Szimkács Máté jobbágyhoz a megyei bíróság azon határozatának fellebbezéséről, amely Pribék Emerencia javát szolgálja. (18 lap)	1806
139.	Belcsey Buaj Franciska ungvári nemesasszony végrendelete. (2 lap)	1806
140.	Az ungvári katonai pénztáros kimutatásai Pribék László tartozásairól I797-től kezdődően. (1 lap)	1806
141.	Buday István levele Csertészről Pongrác Juliannának jenkére a feljelentett Gilics Pál malmos ügyében. (2 lap)	1807
142.	Buday Borbála jenkei lakos adásvételi szerződései ingatlanjaira vonatkozóan. (3 lap)	1807
143.	Az Ung Megyei Bíróság idézése Pribék József és Csató Albert részére a Cóbel Lászlónak fizetendő adósságuk ügyében. (4 lap)	1807
144.	A Pribék család kiadási számlái. (3 lap)	1807

145.	Adásvételi csere, valamint ingatlan elzálogosításról szóló szerződések, amelyekben a jenkei lakosok, Buday Barbara, Pribék József, Pongrác Ferenc és Pribék János az érintettek. (9 lap)	1808
146.	A horlyói községi elöljáróság jegyzőkönyve Máté Kulics János szőlejének és vetésének áráról. (1 lap)	1808
147.	Ung megye közgyűlésének jegyzőkönyve Szirmay Ádám ügyvéd felhatalmazásáról a lasztoméri jobbágyok és földesuruk közötti per meggyorsítása érdekében. (1 lap)	1808
148.	Banovics Antal által Jenkén és Eperjesen kiállított számlák. (2 lap)	1808
149.	Perényi István beregszászvégardói birtokos értesítése Pribék László özvegyének, Buday Barbarának felesége, Murobic Horvát Éva haláláról. (2 lap)	1808
150.	Az Ung Megyei Bíróság idézése Pribék Ferenc és Boronkay Ferenc részére a jogtalanul Sztankóci Ferenc csertészi lakos és Tabódy Annától elfoglalt földterületek ügyében. (6 lap)	1809
151.	Adásvételi szerződések, amelyeket a Pribék család tagjai kötöttek. (7 lap)	1809
152.	Bernát Judit lasztoméri és Viczmándy István vajnatinai birtokosok levelei Pribék Jánoshoz személyes kérdésekről. (5 lap)	1809–1810
153.	A kisráti római katolikus lelkész igazolása Pribék József születéséről. (1 lap)	1809
154.	A jenkei Pribék család kiadási és bevételi számlái. (4 lap)	1809
155.	Pribék József és Pribék Lászlóné ingatlanainak jegyzéke. (2 lap)	1809
156.	A lasztoméri jobbágyok panaszlevele a vármegyéhez Boronszky András által eltulajdonított méhcsaládok ügyében. (1 lap)	1810
157.	Boronkay Ferenc levele Nevicki ügyvéddel való tárgyalásairól. (1 lap)	1810
158.	Az Ung Megyei Bíróság idézése Buday Borbála és Pribék József részére a tulajdonjoggal kapcsolatos peres ügyeket illetően. (28 lap)	1810
159.	Adásvételi és csereszerződések, ingatlanok elzálogosításáról szóló iratok, amit a Pribék család tagjai rögzítettek. (6 lap)	1810
160.	A Pribék család számláinak kiadásairól. (3 lap)	1810
161.	Birtokosok és jobbágyok levelei peres tulajdonjoggal kapcsolatos és személyes ügyekről. (9 lap)	1811
162.	Az Ung Megyei Bíróság idézései Pribék János és Csató Albert részére. (26 lap)	1811
163.	Iratok Horváth Antal karcsavai lakosnak Pribék József által marháinak feltartóztatásával okozott károk felszámolásáról. (46 lap)	1811
164.	Pribék József tibai birtokos panaszlevele a megyei bírósághoz Gál Homoki Juliannára földterületek eltulajdonítása miatt. (1 lap)	1811
165.	Huszti László fekésházai lakos és Csuckevics Matyi között létrejött ház- és földbérleti szerződés. (2 lap)	1811
166.	Butkay Vicmándi István és a Pribék család között kötött földcsere szerződés. (1 lap)	
167.	A Királyi Helytartótanács Bécsben kelt utasítása a magánszemélyek adóságának törlesztéséről. (1 lap)	1811
168.	Elek Ferenc ungvári lakos elismervénye a Pribék József tibai birtokostól kapott kölcsönről. (5 lap)	1811
169.	Ung megye főszolgabírójának meghívólevele a megyei közgyűlésre Pribék János részére. (2 lap)	1811
170.	Becsky Ferenc ungvári lelkész értesítése a nagyböjti táplálkozásról. (1 lap)	1811
171.	A Pribék család kiadási és bevételi számlái. (9 lap)	1811

172.	A vármegyei jegyző kimutatásai a vajáni, tegenyei és pálóci jobbágyok által elvégzett híd és útépítési munkálatokról. (1 lap)	1812
173.	A jenkei jobbágyok kötelezettségei a római katolikus parókiájának kifizetendő összegről a parókiának jenkébe való áthelyezése esetén. (1 lap)	1812
174.	Olcsváry István felsőrevicei lakos elismervénye a Hudák Pálnak elzálogosított földekről. (1 lap)	1812
175.	Belcsei Buday Borbála és Lebovics Berku jenkei lakosok szerződése bunkóci birtokuk bérbeadásáról. (2 lap)	1812
176.	A Pribék család tagjainak levelezései személyes ügyekben. (8 lap)	1812
177.	A jenkei és a tibai Pribék családok kiadási és bevételi számlái. (11 lap)	1812
178.	I. Ferenc király rendelete a királyi jegyzőhöz a Sztáray János nagymihályi lakos és Fejérváry Zsigmond és György közötti peres tulajdonviszonyok rendezéséről. (2 lap)	1813
179.	Csicseri Orosz József matyóci nemes vagyonának inventáriuma, amit a megyei bizottság állított össze. (2 lap)	1813
180.	A Pribék családdal kapcsolatot tartó nemesek levelei. (4 lap)	1813
181.	A Pribék család számlái bevételeikről és kiadásaikról. (6 lap)	1813
182.	Gál Homoki Julianna horlyói nemesasszony elismervénye jobbágyainak átadásáról Rigó Lászlónak, Lagin Miskának és másoknak Csató Albert földterületeivel együtt. (2 lap)	1814
183.	A Pribék család számlái kiadásokról és bevételekről. (8 lap)	1814
184.	Szmolinszky János ungvári lakos elismervénye a Pribék Józsefnek eladott szőlőkről. (4 lap)	1814
185.	Figen Csató Albertnek és nejének, Pribék Máriának végrendelete örököseik vagyonáról. (2 lap)	1814
186.	Dokumentumok Orosz József elhunyt bajánházai nemes árváinak vagyonösszeírásáról, amit a megyei bizottság állított össze. (6 lap)	1815
187.	Kincel Barbarának, az ungvári pék özvegyének levele a jenkei Danovics Antalnak a gyógyszerek árának mielőbbi kifizetéséről. (1 lap)	1815
188.	A Pribék család számlái bevételeikről és kiadásaikról. (6 lap)	1815
189.	Viczmándy István ungvári nemes folyamodványa Ung megye bíróságához a Csató Albert és Pribék László ellen folytatott peres üggyel kapcsolatosan, akik erdővágással okoztak tetemes károkat. (2 lap)	1815
190.	Draveczky József dunkóci lakosnak a Csató Alberttel és nejével, Pribék Máriával folytatott tulajdonjogi peres ügyek tisztázását rögzítő jegyzőkönyv. (2 lap)	1816
191.	Kaszi István nagygejőci nemes elismervénye a kölcsei Kende Mihálynak átadott földterületekről és lakóházakról. (2 lap)	1816–1823
192.	Pribék József tibai nemes és Georgovics Miklós között rögzített szerződés egy ungvári ház értékesítéséről. (1 lap)	1816
193.	Belcsei Buday Barbara, jenkei nemesasszony elismervénye a Levkovics Berku bunkóci lakosnak bérbe adott földekről. (7 lap)	1816
194.	Rendeletek Orosz József bajánházai nemes hagyatékának felosztásáról az örökösök között. (3 lap)	1816
195.	A Pribék család kiadásainak és bevételeinek számlái. (10 lap)	1816
196.	Pribék József jenkei lakos ingatlan vagyonának inventáriuma. (2 lap)	1816
197.	A vármegye ülnöke által összeállított jegyzőkönyv Fejedelem György jobbágy ingó és ingatlan vagyonáról. (4 lap)	1817
198.	Pribék József jenkei lakos számlái az ungvári Pap Antóniának gyereknevelésért kifizetett összegekről. (1 lap)	1817

199.	Megyei bizottság jegyzőkönyve a jenkei Pribék László vagyonának felosztásáról az örökösök között. (10 lap)	1819
200.	A Pribék család kiadásainak és bevételeinek számlái. (6 lap)	1818
201.	A Pribék családdal kapcsolatban álló nemesek levelei. (3 lap)	1819
202.	A Pribék család kiadásainak számlái. (2 lap)	1819
203.	Pribék László volt jenkei lakos vagyonának inventáriuma. (6 lap)	1919
204.	Ung megye közgyűlésének határozata Pribék József megyei pénztáros által okozott hiány behajtásáról. (1 lap)	1820–1821
205.	Ung megye jegyzője által kiadott jellemrajz Pribék Antal megyei tisztviselő részére. (2 lap)	1820
206.	Vásárhelyi Károly ungvári ügyvéd által hitelesített elismervény, amelynek értelmében Pribék József a katonai pénztártól kapott összegeket saját kiadásainak fedezésére használhatta fel. (2 lap)	1821
207.	Pribék Antal ügyvédi oklevele, amit Ungváron állított ki a Királyi Bíróság elnöke. (1 lap)	1821
208.	Orosz Péter ungvári tisztviselő elismervénye a Pribék család levéltárából kapott iratokról. (1 lap)	1821
209.	Szeko Csató Béla és Viczmándi István elismervénye Székó és Orehovo község földterületeinek átadásáról ezen falvak lakosainak tulajdonába, legeltetés céljából. (1 lap)	1822
210.	Az Ung Megyei Bíróság idézése Pribék Józsefnek Székó községbe a katonai adók behajtása ügyében. (1 lap)	1822
211.	Pongrác Antal levele Andrásfalvára a Pribék család egyik nő tagjához. (2 lap)	1822
212.	Pribék József jenkei lakos kiadásainak és bevételeinek számlái.	1822
213.	József királyi helytartó alguti oklevele, amelyben csicseri Orosz István által Géczi Jánost, Ruzsák Károlyt hatalmazza fel bírósági ügyeinek képviseletére. (1 lap)	1823
214.	Maroszky József ügyvéd levele Pestről Pribék Antalnak a Sztárayval és Bosányival folytatott perek állapotáról. (2 lap)	1823
215.	Lakatos György nagyrozvodi lakos jelentése Orosz Péter megyei ülnöknek földtulajdonjogáról. (1 lap)	1823
216.	Ung vármegye ügyvédjének elismervénye a Huszti Lászlótól behajtandó katonai adó és bírósági illeték beszedéséről. (1 lap)	1823
217.	Ung megye bíróságának idézései Pribék Józsefnek, Banovics Antalnak a Budai Vikentyij által indított tárgyalásokra. (4 lap)	1824
218.	Klecskineki Zsuzsanna nagymihályi lakos folyamodványa Zemplén vármegye alispánjához a Kossuth László bírósági perére vonatkozó iratok kiadásáról. (1 lap)	1824
219.	Pribék József ungvári birtokos számlái tengeriföld árának kifizetéséről Dominai kincstári intézőnek. (2 lap)	1824
220.	Szikszai János levele Orosz Péter csicseri ülnöknek a pálini földterületekre vonatkozó iratok megküldéséről. (2 lap)	1825
221.	Pribék József jenkei földbirtokos végrendelete és jegyzőkönyv vagyonának felosztásáról az örökösök között. (6 lap)	1825
222.	Csicseri Orosz Péter ungvári birtokos elismervénye a bátyjától, Pribék Józseftől kapott iratokról, amelyek a lasztoméri birtok tulajdonjogát bizonyítják Pribék Juditra és a Pribék családra vonatkozóan. (1 lap)	1826
223.	Petrovay József császlóci lakos és feleségének, Ördög Veronikának végrendelete örökségükről, annak felosztásáról az örökösök között. (5 lap)	1826

224.	Fedor ungvári kereskedő számlái a Bánovics Antalnak kiutalt áru értékéről. (1 lap)	1826
225.	Szerződés Pribék Mária és Mócsay Barbara közötti földterületcseréről. (1 lap)	1827
226.	Ung vármegye bíróságának idézése Pribék József részére Szakács János cipészmester feleségének, Kovács Máriának adóssága ügyében. (2 lap)	1827
227.	Pribék-Bánovics jenkei birtokos család kiadásainak számlái. (2 lap)	1827
228.	Levél Pribék Antal tisztviselőnek Pestről tuberkolózisban szenvedő ismerősétől. (2 lap)	1829
229.	A Pribék és Bánovics családok kiadásainak a számlái. (4 lap)	1829
230.	Pribék Mária őri birtokosnő végrendelete. (2 lap)	1829
231.	Birtokfelosztásra vonatkozó egyezség Pribék Máriának, Csató Albert özvegyének örökségére vonatkozóan. (2 lap)	1831
232.	Ung megye vizsgálata az ungvári Bangadi Kulin Imre végrendeletét illetően. (2 lap)	1831
233.	A Pribék család bevételi és kiadási számlái. (3 lap)	1831
234.	Klein Bernárd Luka patikus oklevelének másolata, amit a bécsi egyetem rektora adott ki.(1 lap)	1832
235.	A Pribék család kiadásainak számlái. (2 lap)	1832
236.	Silényi Zsuzsanna ungvári birtokos panaszlevele a megyei bírósághoz Vécsei Antal báróra az erdőhasználati jog megsértése miatt. (3 lap)	1833
237.	A Pribék család kiadásainak számlái. (3 lap)	1833
238.	A Magyar Királyi Helytartótanács rendelete Ung megye főispánjához, Pribék Antal vármegyei szolgabíró osztrákellenes megnyilvánulásairól a vármegyei közgyűlésen. A főispán levele ebben a kérdésben. (3 lap)	1834
239.	Tomcsányi István felsőrevickei birtokos panaszlevele a megyei bírósághoz Butkai Vicmándy Istvánra az öröklött vagyon törvénytelen felosztásáról. (3 lap)	1834
240.	A Magyar Királyi Helytartótanács rendelete Ung megye bíróságához a Kulin Pál bánhegyesi lakos birtoktulajdont igazoló iratoknak kiadásáról. (1 lap)	1834
241.	A Pribék család kiadásainak számlái. (7 lap)	1834
242.	A Magyar Királyi Helytartótanács rendelete (kelt Pozsony) Ung vármegyének a nagyszeretvai Szakmány Katalinnak a Kovács László ellen, birtokvitáról folytatott bírósági eljárásának megszüntetéséről. (1 lap)	1835
243.	Ung megye főispánjának levele Pribék Antal alispánnak közigazgatási kérdésekkel kapcsolatosan. (2 lap)	1835
244.	A Pribék család kiadásainak számlái. (2 lap)	1835
245.	Földbirtokcsere szerződés a losztomeri Budai Barbara, Pribék László özvegye és Bernát Judit, Boronyai András özvegye között. (1 lap)	1836
246.	Pribék Antal jenkei birtokos kötelezvénye adósságának visszafizetéséről. (1 lap)	1836
247.	A Pribék család kiadásainak számlái. (4 lap)	1836
248.	Pribék Antal birtokos kötelezvénye adósságainak kifizetéséről. (3 lap)	1837
249.	A Pribék család kiadásainak számlái. (5 lap)	1837
250.	Pribék Antal tibai birtokos adókönyve. (3 lap)	1837–1841
251.	Kincer ungvári patikus özvegye végrendeletének Kricsfalusy György általi végrehajtásáról, Bánovics Antalné adóságának visszafizetéséről. (1 lap)	1838
252.	Pribék Antal ungvári birtokos kötelezvénye Veinberger József kereskedő adóságának törlesztéséről. (1 lap)	1838

253.	Budai László batári birtokos levele Ung megye alispánjához, Pribék Antalhoz családi és vagyoni ügyekkel kapcsolatosan. (2 lap)	1838
254.	A Pribék család kiadásainak számlái. (4 lap)	1838
255.	Ung megye bíróságának határozata a Palágyi Horváth Simon pinkóci, valamint az őri Vot Miklós és Gyöngyösi Zsigmond közötti földtulajdonviták ügyében. (5 lap)	1839
256.	Jegyzőkönyv, amelyet Ung megye bizottsága állított ki jenke községben Csicseri Orosz Péter vagyonának felosztásáról örökösei között. (2 lap)	1839
257.	A Pribék család kiadásainak számlái és elismervények hitelek felvételéről. (5 lap)	1839
258.	Ötvös Ignácnak, Magyarország hercegprímásának ebédmeghívója Pribék Antal alispán részére. (10 lap)	1839
259.	Ung vármegye bizottsága által összeállított inventárium a tibai és hunkóci birtokosok és Pribék Imre ingatlan és ingó vagyonáról. (6 lap)	1839
260.	Pribék Antal és Ibrányi Lajos által kötött adásvételi szerződés a székói földterületek értékesítéséről. (1 lap)	1840
261.	Pribék Antal tibai birtokos kötelezvénye a Munkácsi Püspökség árvaháza részére fizetendő támogatás folyósításáról. (1 lap)	1840
262.	Forgács Ágoston mondoki lakos levele Ung megye alispánjához magán jellegű kérdésekről. (1 lap)	1840
263.	A Pribék család kiadásainak számlái. (3 lap)	1840
264.	Pribék Julianna, Bánovics Antalné, jenkei lakos végrendelete örökségének felosztásáról utódai között. (7 lap)	1840
265.	József nádor Budán kelt dekrétuma, amelyben Budai Erzsébet által megbízza Ung megye alispánját, Pribék Antalt Horváth Franciska peres örökségi ügyének felügyeletével. (1 lap)	1841
266.	Irattöredékek Erenroi Mózes által indított bírósági eljárás anyagából, amit Pribék Kristóf birtokos ellen folytattak adóságának behajtása ügyében. (4 lap)	1841
267.	József nádor rendelete Ung vármegye alispánjának Pribék Antalnak az országgyűlésen való megjelenéséről, ahol a nemzeti színház ügyeit tárgyalják majd. (2 lap)	1841
268.	Pribék Antal és Vanovics Antalné számlái a rendkívüli adó befizetéséről a vármegyei pénztárba. (2 lap)	1841
269.	Janicsád László kötelezvénye a Gilányi Sándor elárverezett vagyonából vásárolt asztal árának megfizetéséről. (1 lap)	1842
270.	Ördög Dániel folyamodványa a megyei bírósághoz a Pribék Ignác által jogtalanul eltulajdonított vagyona ügyében. (3 lap)	1843
271.	Mojlet György gróf Pozsonyban kelt dekrétuma, amelyben Sztáray Zsófia által meghatalmazza Ung megye alispánját, Pribék Antalt Sztáray Albertné peres ügyének levezetésével. (3 lap)	1843
272.	Gombos Sámuel ungvári mérnök házépítési tervének költségvetése. (1 lap)	1843
273.	Lányi Imrének, Ung vármegye főispánjának levele Pribék Antal alispánnak személyes kérdésekről. (2 lap)	1843
274.	Pribék Antal jenkei és szennai földjeinek bérbeadásáról, ezen földek jegyzéke. (1 lap)	1843
275.	Pribék Erzsébet jenkei lakos folyamodványa az Ung vármegyei bírósághoz, amelyben 200 forintot kér örökségéből. (1 lap)	1844
276.	Pribék Antal jenkei birtokos kötelezvénye a családja által a jenkei római katolikus egyházközség javára tett alapítványi adományok rendszeres fizetéséről. (1 lap)	1844

277.	Az Ung vármegyei bíróság határozata Pribék Antalnak és Turánszky Istvánnak visszafizetendő részvények áráról, amit a Gilányi Sándor gróf szeszfőzdéjébe fektettek be. (2 lap)	1844
278.	Lányi Imrének, Ung vármegye főispánjának levelei Pribék Antal alispánnak az országgyűlés menetéről, Orosz Elek és Tarnai István Ung megyei képviselők meggyilkolásáról. (3 lap)	1844
279.	Orosz Elek és Szemere György levele Pribék Antal alispánhoz a vármegyei közgyűlés elhalasztásáról az országgyűlési események miatt. (7 lap)	1844
280.	Csertész, Horlyó és más községek vezetőinek jegyzőkönyve az jenkei Pribék család ingatlanaiból származó bevételekről. (15 lap)	1844
281.	Murovecky Horváth József Ungváron kelt elismervénye a Pribék Antalnak zálogba bocsátott orehovói földek használati jogáról. (1 lap)	1845
282.	A szerednyei községi vezetők jegyzőkönyve Kokajkó György szőlőültetvényeinek áráról. (1 lap)	1845
283.	Lányi Imrének, Ung vármegye főispánjának levele Pribék Antal alispánhoz a megyei közgyűlés hiányosságairól, Szabolcs megye határozata az új alispán választási rendszer ellen, megyei orvos kinevezéséről a szerednyei járásban. (6 lap)	1845
284.	A Pribék család kiadásainak számlái. (2 lap)	1845
285.	Fekete Lőrinc szobráncon kelt levele Ibrányi József özvegyének jenkére a jobbágyok munkájának hiányosságáról. (2 lap)	1846
286.	Pribék Antal jenkei birtokos és az ungvári Kurcsányi Honorátó Gyöngyösi által kötött földcsereszerződés. (1 lap)	1846
287.	Budapesti rokonok levelei Pribék Antal alispánhoz személyes ügyekkel kapcsolatosan. (4 lap)	1846
288.	Pribék Antal jenkei birtokos és Bánovics Antalné kiadásainak számlái. (7 lap)	1846
289.	Pribék Antal földbirtokos igazolása az állami pénztártól hitel folyósításáról. (2 lap)	1847
290.	Lányi Imre és Klobusicky levele Pestről Pribék Antal alispánnak személyes kérdésekről. (3 lap)	1847
291.	A Magyar Királyi Helytartótanács rendelete és körlevele a megye területén illegálisan működő lengyel politikai szövetség tagjainak letartóztatásáról, Pribék Péter vármegyei tisztviselő megfigyeléséről, a Galíciába utazók igazolványainak bevonásáról. (11 lap)	1847
292.	Pribék Antal alispán kiadásainak és bevételeinek számlái. (8 lap)	1847
293.	Pollok Lipót ungvári kereskedő kimutatásai a Pribék Antal részére folyósított élelmiszeráruról. (10 lap)	1848–1852
294.	Vay Miklós gróf levele Pozsonyból Ung megye főispánjához Pribék Antalhoz személyes kérdésekről. (1 lap)	1848
295.	A Pribék és a Bánovics család kiadásainak számlái. (2 lap)	1848
296.	Iratok Pribék Antal földbirtokos kártérítéséről a jobbágyfelszabadítás alkalmával elveszített földterületekért. (27 lap)	1850–1856
297.	Kimutatások Pribék Antal tibai, jenkei és más gazdaságainak kiadásairól és bevételeiről, amelyet egy ismeretlen intéző állított össze. (8 lap)	1850–1853
298.	Parok Bálint Kassai Tartományi biztos levelezése Pribék Antallal adóügyi kérdésekről. (4 lap)	1850
299.	Az ungvári csendőrőrs által kiadott fegyverviselési engedély Pribék Antal számára. (1 lap)	1850
300.	Az Ausztriai Katonai Törvényszék idézése Pribék Antal részére, a magyar forradalom és szabadságharc részvevőinek felkutatásáról. (1 lap)	1850

301.	Pribék Antal jenkei és székói jobbágyainak jegyzéke. (1 lap)	XIX. sz. 1 fele.
302.	Iratok a Kálai és a Pribék családok gedelei és csertészi birtokok tulajdonjogáért folytatott peres ügyekből. (1 lap)	XIX. sz. 1 fele.
303.	Pribék Antal jenkei birtokos értesítése a gazdaságából származó bevételek összegéről. (1 lap)	1851
304.	Az ungvári Királyi Kincstár szerződése a disznók tartásáról és makkoltatásáról az ungi erdőkben. (3 lap)	1852
305.	Iratok Tordai Ágoston baranyai lakos adóságának behajtásáról a szürtei Pribék Jolán javára. (209 lap)	1852–1860
306.	Pribék Antal jenkei földbirtokos folyamodványa a királyhoz állampénztári adósságának eltörléséről. (6 lap)	1852–1856
307.	Jenke és Tiba földesurának adókönyve. (18 lap)	1852–1853
308.	Ungvár főszolgabírájának jelentése Ung vármegye főispánjának Pribék Antal csertészi vízmalmának közigazgatási vizsgálatáról. (2 lap)	1853
309.	Igazolás az ungvári pénzügyigazgatóságtól Pribék Antal adóságainak felszámolásáról. (2 lap)	1853
310.	A Kassai Pénzügyigazgatóság kimutatása a Pribék Antalnak felszámolt napidíjról, amelyet mint az úrbéri földterületek felügyelőjének folyósítottak. (5 lap)	1853
311.	Az Ungvári Körzeti Bíróság rendelete jenkei Pribék Antal írásbeli bizonyítékainak benyújtásáról Mészáros Károlyra, az egykori ungvári ügyvédre, a *Jövő* című forradalmi lap szerkesztőjére, valamint Madarászra, a rendőrminiszteri titkárra mint egykori forradalmárok tevékenységéről Pesten és Debrecenben az I848–1849. években. (1 lap)	1854
312.	Ung vármegye rendelete Pribék Antal vármegyei bizottsági felügyelőnek az úrbéri földterületek minősítésének végrehajtásáról és a bizottság pénztárosának fizetéséről. (1 lap)	1854
313.	Az ungvári főszolgabíró értesítése jenkei Pribék Antal rendőrségi megfigyelésének beszüntetéséről. (2 lap)	1854
314.	Jenke és Székó földbirtokosainak adókönyve.	1854–1855
315.	Jenke és Székó birtokosainak adókönyve az 1854–1855. évekről. Kivonatok Székó község telekkönyveiből Pribék József feleségének földtulajdonjogáról. (2 lap)	1854
316.	Az Ung Megyei Bíróság elnökének levele Pribék Antalhoz, amelyben felajánlják számára Pribék Anna árváinak gyámságát. (1 lap)	1855
317.	Az ungvári főszolgabíró rendelete jenkei Pribék Antalhoz a csertészi malomgát átépítéséről, és levelezés erről a kérdésről. (5 lap)	1855–1856
318.	Az Ung Megyei Bíróság rendelete Pribék Antal arany és ezüst tárgyainak, ékszereinek értékvizsgálatáról adósságainak fedezete céljából. (3 lap)	1855
319.	Az ungvári pénzügyi hivatal fizetésre vonatkozó rendeletei a jenkei Pribék Antal perköltségeinek fedezéséről, különböző földügyekkel kapcsolatos szerződések elkészítésének költségeiről és más adósságokról. (6 lap)	1855–1856
320.	Az Ung vármegyei bíróság határozata új határidő kijelöléséről az elhunyt Telipa László székói lakos vagyonának átadásáról az örökösöknek. (2 lap)	1855
321.	Iratok jenkei Pribék Antal adótartozásainak befizetéséről. (26 lap)	1855–1858
322.	A Pribék család tagjainak elismervényei és kiadási számlái. (7 lap)	1855
323.	Ungvár főszolgabírójának igazolása Roták András erdőőr fegyvertartási engedélyéről. (1 lap)	1855
324.	Zálogosítási kötelezvény és malomvásárlási szerződés, ami a jenkei Pribék Antal, valamint a horlyói Klein Mózes között jött létre. (3 lap)	1856

325.	A jenkei Pongrác Ferenc birtokos folyamodványa Ung vármegye bíróságához jenkei vagyonának felméréséről. (2 lap)	1856
326.	Filep Lajos gálszécsi lakos elismervénye a jenkei Pribék Antalnak fizetett százalékokról. (1 lap)	1856
327.	Pribék Antal jenkei birtokos folyamodványa az Ung megyei pénzügyi hivatalhoz dohánytermesztési jog megszerzése céljából és a pénzbüntetés alóli felmentéséről. (3 lap)	1856
328.	Az Ungvári Kincstári Vagyonkezelőség jogászának kereslete, továbbá az ungvári és a kassai úrbéri bíróság határozata a jenkei Pribék Antaltól behajtandó pince bérleti díj ügyében. (8 lap)	1856–1858
329.	Az Ung Megyei Bíróság határozata a jenkei Pribék Antal állami juttatásainak beszámításáról adóságai fedezésére. (5 lap)	1856
330.	A Pribék család tagjai által kiállított elismervények, kiadásaiknak számlái. (4 lap)	1856
331.	Az ungvári úrbéri bíróság rendelete a jenkei úrbéri birtoktulajdon szabályozásának előkészítéséről. (1 lap)	1856
332.	Pribék Antal jenkei birtokos levele és a Kassai Pézügyi Ügyészség kereslete a nemesi hadipénztár javára befizetendő összegekről. (3 lap)	1857
333.	Ung Megye Bíróságának jegyzőkönyve az őrdarmai Elena Pálnak, Pribék Irén és Pál gyámjának vagyoni helyzetéről, adósságának visszafizetéséről. A kerületi bíróság rendeletének másolata az árvák birtokainak igazgatásáról. (6 lap)	1857–1862
334.	Az Ungvári Adóhivatal pénztárosának számlái a jenkei Pribék Antal nemesi hadiadójának törlesztéséről. (1 lap)	1858
335.	Ung Megye Bíróságának határozata a Kassai Pénzügyi Ügyészség által folytatott per elhalasztásáról, az érdekeltek – így Pribék Antal – pénzbüntetéséről távolmaradásuk miatt. (1 lap)	1858
336.	Iratok Pribék Antal jenkei birtokos állami adósságainak törlesztéséről. (8 lap)	1859
337.	Az ungvári úrbéri bíróság határozata Kandó Kálmán csertészi birtokos keresletéről, amelyben kéri a bírósági tárgyalás időpontjának kijelölését a Pribék Antallal folytatott peres ügyek tárgyában, a csertészi birtok arányos felosztásáról. (1 lap)	1860
338.	A Kassai Pénzügyi Ügyészség folyamodványa Pribék Antal házának, jenkei, székói és csertészi földtulajdonának bejegyzéséről a Magyar Parlament pénzalapjának javára. (1 lap)	1860
339.	A Pribék család tagjainak kiadási számlái. (3 lap)	1861–1862
340.	Az Ung Megyei Adóhivatal értesítése jenkei Pribék Antal adójának kifizetése ügyében. (3 lap)	1862
341.	A szobránci Gibay család ülésének jegyzőkönyve a családi bizottság megalakulásáról. (2 lap)	1862
342.	Olcsváry József ungvári ügyvéd levele jenkei Pribék Antalnak peres ügyeiről. (1 lap)	1865
343.	A Pribék család tagjainak levelei családi és magán ügyekkel kapcsolatosan. (2 lap)	1869
344.	Kivonat az Ungvári Városi Tanács jegyzőkönyvéből a Pribék család tagjainak kinyilvánított részvétről Pribék Antal országgyűlési és megyei képviselő elhunyta alkalmával. (1 lap)	1881
345.	Ung megye árvaszékének határozata Pribék Antal jenkei és tibai vagyonának felosztásáról az örökösök között. (5 lap)	1881
346.	Pongrác Gizella nagykállói lakos panasza a beregszászi törvényszékhez Pongrác Béla özvegyére, Budai Herminára, Pongrác Évára a jenkei birtokok felosztása ügyében. (11 lap)	1882

347.	A vármegyei pénzügyigazgatóság határozata a jobbágyok felszabadításával járó kártérítés kifizetéséről, a tévesen megítélt összegek átszámolásáról Kecer Rozália örököseire vonatkozóan. (2 lap)	1887
348.	A Pribék család tagjainak levelei családi és magánjellegű ügyekkel kapcsolatosan. (5 lap)	1889
349.	A Beregszászi Királyi Törvényszék határozata Orosz Mihály birtokos kártérítéséről a jobbágyok felszabadítása miatt. (1 lap)	
350.	Jegyzőkönyv a Pribék Pál és gróf Török József közötti, becsületsértés miatt folytatott párbaj eredményéről. (1 lap)	1892
351.	A mezőgazdasági miniszter dekrétuma jenkei Pribék Pálnak, amelyben a millenniumi országos kiállítás mezőgazdasági bizottsági tagjává nevezi ki. (4 lap)	1893
352.	Kivonatok jenke község telekkönyvéből Pribék Antal és Pongrác Ferenc birtokairól. (22 lap)	1894
353.	A Beregszászi Törvényszék határozata Bene Lajos tibai birtokos kártérítéséről a jobbágyfelszabadítás miatt. (2 lap)	1894-1895
354.	Pribék Pál jenkei birtokos kötelezvénye a Bécsi Mezőgazdasági Bank által hitelezett összegek visszafizetéséről. (6 lap)	1895
355.	Hadik-Barkóczi András gróf Homonnán címzett levele jenkei Pribék Pálhoz személyes ügyekről. (3 lap)	1895
356.	A Beregszászi Királyi Törvényszék határozata Pribék Pál feleségének kártérítéséről a jobbágyok felszabadítása miatt. (1 lap)	1895
357.	Sztáray Ilona grófnő levele jenkei Pribék Pálhoz birtokok értékesítéséről. (1 lap)	1896
358.	Az Ung megyei főszolgabíró határozata jenkei Pribék Pálné birtokainak felmérése ügyében. (6 lap)	1898
359.	Az Ung megyei főszolgabíró határozata Pribék Pál jenkei birtokos vagyonának tehermentesítéséről. (3 lap)	1899
360.	Ung megye alispánjának határozata a Vizner Sámuelnek kiadott vízlecsapolási engedélyről, amelynek alapján Sáros Poljánán terveztek munkálatokat. (5 lap)	1899
361.	Pribék Pál jenkei lakos elismervénye a Keszler Mórtól kapott kölcsönökről. (1 lap)	1900
362.	A Pribék család régi (használaton kívüli) levéltári opiszai. (64 lap)	1346–1900

Molnár Ferenc[*]

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye főpapsága és a ruszin identitás viszonyrendszere 1848–1849-ben[**]

Rezümé. A vallás nagy hatással volt a kelet-európai nemzetek fejlődésére. Ez különösen igaz a ruszinokra, akik inkább azonosították magukat vallási hovatartozásuk, mint nemzetiségük szerint. A Magyar Királyságban élő ruszinok többsége a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye joghatósága alá tartozott. Munkánkban a ruszin elit nemzeti identitásról vallott nézeteit kíséreljük meg bemutatni. Kutatásunkat a ruszin görögkatolikus papság 1848–1849-es helyzetét bemutató esettanulmányok segítségével végeztük el. Vizsgálódásunkat Miroslav Hroch nacionalizmusok fejlődését illetően kidolgozott ún. háromlépcsős koncepciójára alapoztuk.

Abstract. *The relation between the hierarchs of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo and Rusyn identity in 1848–1849.*
Religion has always exerted a deep impact on national development in Eastern Europe. This holds true in case of the Rusyns, who identified themselves rather by religious affiliation than by nationality. In the Hungarian Kingdom, most of them lived under the jurisdiction of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo (Munkács). In our work we tried to define the basic beliefs of the Rusyn elite (Greek Catholic clergy) about national identity. Our research was carried out by means of case studies closely associated with the position of the Rusyn Greek Catholic clergy in 1848–1849. Our examination was based on Miroslav Hroch's concept of the three-stage process of nationalist mobilization.

A 18. század utolsó negyedében Közép-Kelet-Európa népei között kibontakozott az a folyamat, amelyet a történetírás nemzeti ébredésnek, megújulásnak, újjászületésnek nevez, vagyis kezdetét vette e térségben a modern nemzetek kialakulása. Nemcsak a magyaroknál, hanem a velük együtt élő jelentősebb etnikai kisebbségeknél is. A nemzetté válás feltételeit illetően Magyarország népei nem álltak azonos szinten. A hét „fő nemzetiség" közül lélekszámban a ruszin volt a legkisebb, s mind anyagi, mind pedig kulturális tekintetben a legszegényebb népcsoportként tartották őket számon.[1] Társadalmuk csonka, más szóval hiányos struktúrájú volt, túlnyomó többségben parasztokból állt. Nemesség és polgárság

* Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Programjának abszolvált PhD-hallgatója, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola egykori végzőse. A tanulmányt dr. Erdődy Gábor lektorálta.
** A publikációt két részletben közöljük. Jelen kötetben a tanulmány első felével ismerkedhet meg az olvasó. A dolgozat a Balassi Intézet által meghirdetett *Márton Áron Kutatói Szakkollégiumi Program 2011–2012* című ösztöndíjprogram támogatásával készült.
[1] Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán: A rendi társadalom utolsó évtizedei. In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 83. p.

híján görögkatolikus papságuk töltötte be az elit szerepét. Nemzeti kultúrájuk, irodalmuk kifejlesztésére az egyházi szervezet nyújtott megfelelő keretet és bázist.[2]

A ruszin nemzeti ébredés folyamatában döntő szerep jutott a felvilágosult Habsburg uralkodók széles körű reformjainak és az önálló munkácsi egyházmegye intézményeinek. E fejlesztések talaján jelent meg az a főpapi értelmiségi csoport, amely a XIX. század első felében aktívan hozzájárult a ruszin identitás különböző összetevőinek megteremtéséhez.[3] Tevékenységük kezdetben még csak szűkebb környezetükre korlátozódott. Az 1848–49-es események idején azonban már a nemzeti mozgalom egyes jeleivel is találkozhatunk.

Jelen tanulmány célja a munkácsi püspökség főpapsága és a ruszin identitás viszonyrendszerének vizsgálata. Dolgozatunk első részében az 1848 előtti ruszin identitás történelmi hátterének tisztázására vállalkozunk. E munkát Miroslav Hroch cseh történész periodizációja alapján és a szakirodalomban fellelhető adatok segítségével végezzük el.[4] Ezt követően bemutatunk három olyan, a görögkatolikus főpapsághoz is köthető esettanulmányt, melyek adalékul szolgálhatnak a ruszin identitás 1848–1849. közötti alakulásának mélyebb megértéséhez.

Miroslav Hroch periodizációja

A nemzetközi szakirodalom a nemzeti mozgalmak tanulmányozásakor általában elfogadja Miroslav Hroch cseh történész periodizációját,[5] amely három fő szakaszt különböztet meg a nacionalizmusok fejlődésében.[6] Ezek közül az első, az ún. „tudósok érdeklődésének kora". Hroch „tudósok" alatt általában az értelmiségnek azt a részét érti, akik szenvedélyes törődéssel karolták fel a nemzeti újjászületés ügyét. Kelet-Közép-Európában ez a rendi társadalom felbomlásának kezdetével esett egybe, azaz a 18. század második felére, a 19. század elejére tehető. Ekkor az értelmiségi elit fő célja az irodalmi nyelv megalkotása és a nemzet múltjának rekonstruálása, esetenként megírása. Ezért lázasan tanulmányozták

[2] Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon.* Budapest, 1996, Kossuth Könyvkiadó, 149. (Továbbiakban: Ács 1996); S. Benedek András: *A gens fidelissima: A ruszinok.* Budapest, 2003, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 16. (Továbbiakban: S. Benedek 2003); Gergely Jenő: Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt. In: Kocsis András Sándor (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után.* Budapest, 2008, Kossuth Kiadó, 15–18. (Továbbiakban: Gergely J. 2008); Molnár Ferenc: A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség az 1848–1849-es események viharában. *Kisebbségkutatás*, 2012. 2. sz. 287–288. (Továbbiakban: Molnár 2012).

[3] Magocsi, Paul Robert (ed.): *The Shaping of a National Identity – Subcarpathian Rus', 1848–1948.* Cambridge – London, 1979, Harvard University Press, 26, 30. (Továbbiakban: Magocsi 1979).

[4] Vállalkozásunk külön érdekessége, hogy a nemzetközileg elismert cseh történész eddigi munkássága még nem terjedt ki a ruszin nemzeti fejlődésre.

[5] Ring Éva: *Államnemzet és kultúrnemzet válaszútján. A modern nemzetek születése Kelet-Közép-Európában.* Budapest, 2004, ELTE Eötvös Kiadó, 30. (Továbbiakban: Ring 2004).

[6] E három szakasz a következő: „tudósok érdeklődésének kora" (the period of scholarly interest), „nemzeti propaganda kora" (the period of patriotic agitation) és a „tömegmozgalmak kora" (the rise of a mass national movement).

nyelvüket, s célul tűzték ki a nemzet múltjára vonatkozó források összegyűjtését. Érdeklődésüket a felvilágosodás patriotizmusa motiválta, mely párosult a szülőföld csodálatával, illetve azzal a tudásszomjjal, amit minden új és kevésbé kutatott jelenség iránt éreztek. A nemzeti mozgalom e periódusában a patrióták általában társadalmi befolyás nélkül maradtak. Nem kísérelték meg a hazafias propaganda terjesztését. Részben azért, mert viszonylag elszigetelten éltek, részben, mert nem hitték, hogy ez a nemzeti fejlődés célját szolgálná. A propagandának csak a nemzeti mozgalom következő – Hroch szerint legfontosabb – szakaszában tulajdonítottak meghatározó szerepet, amikor a hazafiak egy csoportja kialakította a „kollektív nemzeti identitást", s létrehozta az annak népszerűsítésére szolgáló intézményrendszert. A „tudósok korában" a nemzeti identitás még nem állott összse egy kollektív egésszé, ezért az addig néhány különálló identitás formájában létezett. Nem véletlen, hogy a különböző társadalmi csoportokhoz tartozásból fakadó többes identitás meglehetősen általánosnak számított ebben az időszakban, akárcsak a többnyelvűség.[7] Ring Éva szavaival élve: „A felvilágosodás kozmopolitizmusának hatása és az identitás alapjául szolgáló szociológiai különbségek, a rendi társadalom tagoltsága magyarázza, hogy ebben az időszakban még nem merült fel morális parancsként a választás kényszere."[8]

Hroch a közép- és kelet-európai népeket „uralkodó" („ruling nations") és „kis nemzetek" („small nations") csoportjára osztotta. Szerinte a „kis nemzetek" három dologban különböznek az „uralkodó nemzetektől":

1) nem rendelkeztek saját nemességgel vagy uralkodó osztállyal;
2) nem alapítottak államot;
3) nem hoztak létre fejlett irodalmi nyelvet.[9]

E kritériumok alapján a ruszinokat a „kis nemzetek" között kell említenünk.

Fontos kiemelni, hogy a cseh történész a „kis" terminust nem kizárólag mennyiségi értelemben használja. Csak azt tartja „kis nemzetnek", amely hosszú ideig alá volt vetve az „uralkodó nemzetnek", a munkácsi püspökség ruszinjai esetében a magyarnak. Hroch a politikai kapcsolatok kontinuitása felől is megközelítette a problémát, s két csoportba különítette el a „kis nemzeteket". Ilyen értelemben a ruszinokat az ún. „történelem nélküli nemzetek" (nations without history) kategóriájába kell sorolnunk, azaz „a kapitalizmus kora előtt soha nem rendelkeztek a független politikai képződmények tárházával". A másik kategóriát azon nemzetek csoportja jelenti, amelyek a középkorban politikai entitást alkottak, független feudális társadalmi osztállyal rendelkeztek, de még modern nemzetté válásuk előtt elvesztették politikai önállóságukat.[10]

[7] Hroch, Miroslav: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. New York, 2000, Columbia University Press, 9–10, 22–23. (Továbbiakban: Hroch 2000); Ring 2004: 30–36.
[8] Ring 2004: 31–32.
[9] Hroch 2000: XIII, 8–9.
[10] Uo. 9.

A ruszinság „történelem nélküli nemzetként" való szigorú kategorizálása felveti a kérdést, hogy a független politikai formációk megléte vagy meg nem léte mellett figyelembe kell-e vennünk a középkori gyökerekre visszanyúló görög rítusú egyházszervezeti képződmények jelentőségét. Véleményünk szerint mindenképpen szükséges, hogy az egyházhoz ezer szállal kötődő ruszin identitás szempontjából áttekintést adjunk a ruszin nemzeti fejlődés történeti hátteréről.

Történelmi háttér

A ruszinok, más nevükön rutének, magyar-oroszok, kisoroszok vagy kárpát-ukránok a XIII. század második felében kezdtek nagyobb számban megjelenni Északkelet-Magyarország hegyvidéki részein.[11] Nem egységes népként érkeztek, hanem telepesekként, kenézek és soltészek vezetésével. Mivel ortodox (pravoszláv) vallásúak voltak, nem is tartották őket kereszténynek, és egyházilag sem voltak megszervezve.[12] Papjaik, a batykók, hasonlóan a ruszin jobbágyokhoz, robotoltak és adót fizettek. Kiszolgáltatott volt a helyzete ortodox püspökeiknek is, akik kinevezésébe és tevékenységébe gyakran beavatkoztak a kegyúri jogaikra hivatkozó munkácsi várurak.[13] A XIV–XV. század fordulóján azonban kialakultak helyi vallási központjaik, melyek közül a következő századokban a munkács-csernekhegyi kolostor vált a ruszin püspökök székhelyévé.[14]

A XVII. század közepén a magyarországi ruszinságot egy időre kettéosztotta a vallási unió kérdése. Amíg a Szepesség, Zemplén és Ung vármegye klérusa 1646-ban egyesült a római katolikus egyházzal, addig a Habsburg-ellenes erdélyi fejedelmek – tartva az ellenreformáció veszélyétől – az ortodoxia továbbélését támogatták Beregben és Máramarosban.[15] A küzdelemből az egyesülést támogatók kerültek ki győztesen, így az összes, addig görögkeletinek maradt ruszin csatlakozott az unitus egyházhoz, utolsóként a máramarosiak 1734-ben.[16]

A szakirodalomban általánosan elfogadott tény, hogy a Rómával való egyesülés nem segítette a nemzeti fejlődést, hanem hátráltatta azt. Érvként hozzák fel, hogy az unió elszigetelte a kisszámú, műveletlen, politikai szervezettel nem

[11] Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).* Budapest, 1997a, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 9. (Továbbiakban: Botlik 1997a).

[12] Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* 11. köt. Budapest, 2006, Szent István Társulat Könyvkiadója, 780–782. (Továbbiakban: MKL).

[13] Bendász István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből.* Ungvár, 1999, KMKSZ, 75.; Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején.* Ungvár–Beregszász, 2007, PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 22. (Továbbiakban: Gönczi 2007).

[14] MKL, 9. köt., 2004: 390.; Kobály József: A kárpátaljai ruszinok. In: Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában.* Piliscsaba, 2003, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 356. (Továbbiakban: Kobály 2003).

[15] Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* München, 1973, Aurora, 271–272.; Ács 1996: 149.

[16] Kobály 2003: 356.; Gönczi 2007: 26.

rendelkező ruszinokat. Ennek legfőbb oka, hogy a klérus számára az unió műveletség- és egzisztenciabeli felemelkedést jelentett. Ezek a kedvezmények a munkácsi klérus feudális társadalomba való betagolódásához vezettek. Így az egyetlen értelmiségi rétegnek számító papság hátat fordított nemzetének, s elindult az aszszimiláció útján.[17] Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy volt egy tényező, amely változatlan maradt az egyesülés után is. Ez a görög rítus, azaz a keleti szertartásrend továbbélése, amely 1646 után teljes egészében sértetlen maradt.[18] Hroch szavaival ezt a „régi etnikai egység maradékának" is nevezhetjük,[19] különösen egy olyan korban, amikor a legtöbb személy inkább azonosította magát vallási hovatartozása, mint nemzetisége szerint.[20]

Az unió évszázada folyamán nem alakult meg a ruszin unitus egyházszervezet. Az új egyházat ugyanis az egri püspök fennhatósága alá rendelték. A görögkatolikus ruszin papság ezzel elégedetlen volt, és megindította a harcot az önálló munkácsi püspökség megalapítására. Küzdelmük főleg ideológiai síkon folyt; régi történelmi jogaikra hivatkozva igyekeztek bizonyítani igazukat. A munkácsi püspökség megalapításában azonban nem az intellektuális viták játszották a döntő szerepet. Sokkal inkább az aktuális politikai helyzet. Az 1740-es évek elején a megnövekedett adókkal és a romló gazdasági helyzettel elégedetlen ruszin parasztok, valamint az alsópapság egy része felkelések sorában vett részt. A szociális sérelmek hatására egyre több elégedetlenkedő kezdte elveszíteni hitét az unitus egyházban, sőt egyes helyeken – jelentős szerb és orosz közreműködéssel – az ortodoxiához való visszatérés lehetőségét is fontolgatták. A skizmatikus mozgalmak elterjedésétől és az esetleges cári intrikáktól tartva Bécsben úgy határoztak, hogy az elégedetlen ruszin lakosságot egy önálló püspökség felállításával próbálják meg kielégíteni.[21] Ennek nyomán Mária Terézia királynő (1740–1780) hathatós segítségével, 1771-ben sikerült megvalósítani a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kánonszerű felállítását. A korábbi apostoli helynök, Bradács János (1732–1772) püspök lett. Nemsokára bekövetkező halála azonban nem sok időt hagyott számára elkezdett munkája továbbvitelére.

Bradács püspököt Bacsinszky András (1732–1809) követte a főpásztori székben, aki az egyházmegye financiális, oktatási és ideológiai alapjait rakta le. Az uralkodónő bizalmát élvező Bacsinszky 1775-ben Ungvárra helyezte át a püspökség székhelyét. A görögkatolikusok megkapták a betiltott jezsuita rend egykori ingatlanait. Az egyházmegye hivatala a jezsuita kollégiumban, a papnevelő intézet

[17] Magocsi 1979: 16–17; Arató Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája.* Budapest, 1983, Akadémiai Kiadó, 54. (Továbbiakban: Arató 1983); Ács 1996: 149.

[18] Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története.* 2. köt. Nyíregyháza, 1990, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 11–12. (Továbbiakban: Pirigyi 1990); Kobály 2003: 356.; Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században.* Budapest, 2004, Napvilág Kiadó, 81.

[19] Hroch 2000: 10.

[20] Magocsi 1979: 21.; Gergely J. 2008: 15.

[21] Magocsi 1979: 25–26.

a Drugeth-várban kapott helyet. Az egyházmegye igazgatására héttagú káptalant állított fel (1776). A ruszin kulturális örökség megőrzéséért püspöki levéltárat alapított, s elrendelte, hogy minden régi oklevelet és dokumentumot küldjenek Ungvárra. A püspök igyekezett kiépíteni a ruszin nyelvű iskolarendszert is.[22]

Bacsinszky Andrást korának elsőszámú vallási és nemzeti vezetőjeként tartották számon, akit akár Hroch-i értelemben is „tudósnak" nevezhetünk. A munkácsi egyházmegye kiépítése mellett különös figyelmet fordított a kultúra, az oktatás és a nyelvművelés ügyére. Jelentős mértékben „hozzájárult a magyarországi ruszinok vallási és egyben nemzeti arculatának megőrzéséhez".[23] Tevékenységének köszönhetően a munkácsi püspökség a magyarországi ruszinok vallási és nemzeti identitásának meghatározó pillérévé vált.

A nyelvművelés és a múlt kérdése a „tudósok korában", 1848-ig

Bacsinszky püspök örökségének továbbfejlesztése a XIX. század első felében tevékenykedő ruszin intelligenciára hárult. Ekkor veszi kezdetét a ruszin „tudósok érdeklődésének kora". A görögkatolikus főpapság egyes kiemelkedő tagjai érdeklődni kezdtek a ruszin nyelv és múlt iránt. (Igaz, ebben nem nemzeti, hanem egyházi indíték vezérelte őket – *M. F.*) Grammatikát szerkesztettek, történelmi forrásokat publikáltak. Munkáikat a kelet-közép-európai gyakorlathoz hasonlóan nem a „nemzeti nyelven" írták, hanem latinul.[24]

A XIX. század első felében a munkácsi főpapság ruszin öntudatának nyomai a nyelvészeti munkákban és főleg a történelmi ideológiában jelentkeztek. A nyelvművelők (Arszenyij Kocak, Fogarassy János, Lucskay Mihály) a „durva és romlott" népnyelvvel szemben a liturgikus egyházi szlávot tartották alkalmasnak az irodalmi nyelv céljaira. Állásfoglalásuk a galíciai konzervatív ukrán irányzat felfogásának felelt meg.[25] Tudatosabban törekedett a nemzeti öntudat kialakítására a történetírással foglalkozó főpapság (Bazilovics János, Lucskay Mihály). Azt próbálták bebizonyítani, hogy az őslakos ruszinok élén már az ókortól kezdve a munkácsi püspökök álltak. Ennek szellemében születtek meg azok a történelmi munkák, amelyek a munkácsi püspökség kétségbevont jogainak megvédésére korlátozódnak. Koncepciójukat több, azóta megcáfolt tétellel (pl. autochtonitás,

[22] Hodinka Antal: *A munkácsi görög-katholikus püspökség története.* Budapest, 1909, MTA, 622–625, 759–772.; Magocsi 1979: 26–28, 31.; Pirigyi 1990: 59–60; Пагиря, Василь: *Світочі карпатського краю. Історичні портрети греко-католицьких священиків Мукачівської Эпархії.* Мукачево, 1996, Елара, 13–14.; Botlik József: Út a munkácsi püspökség felállításáig (1690–1771). In: P. Punykó Mária (szerk.): *„Hét kereszt alatt felkelek". Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok.* Budapest – Beregszász, 1997b, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 80–94.; Kobály 2003: 356.; MKL, 9. köt., 2004: 390–391.

[23] Kobály 2003: 356.

[24] Vö. Ring 2004: 32.

[25] Arató Endre: *Kelet-Európa története a 19. század első felében.* Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó, 192. (Továbbiakban: Arató 1971).

az egyházmegye ókori eredete, Koriatovics-legenda[26]) támasztották alá. Ezzel a ruszin „tudósok" lényegében elvégezték azt a munkát, amelyet a szlovák és román kollégáik már jóval előbb megcsináltak. Volt azonban egy nagy különbség: a ruszin tudósok nem vitatkoztak a magyar leigázási teóriával.[27] Ez egyrészt kétségtelenül a ruszin nemzeti fejlődés elmaradott állapotáról tanúskodik. Másrészről viszont az, hogy a ruszin történeti ideológiában megjelenő őslakosság-elméletet és szláv tudatot nem állították szembe a hungarus tudattal, a „tudósok korában" abszolút természetesnek számított. Szláv szomszédjaiktól eltérően, a ruszinok nem tették meg a szükséges kezdő lépéseket a nemzeti konszolidáció felé. 1848 előestéjén nem adtak ki újságot vagy tudományos folyóiratot, nem alapítottak múzeumot és kulturális társaságokat. Lényegesebb, hogy még nem döntötték el, melyik nyelvet fogják használni. Néhányan az egyházi szláv és a helyi dialektusok keverékét (szlaveno-ruszin) tartották alkalmasnak e célra. Végül, a legfontosabb írások latinul jelentek meg. Az egységes kulturális bázis hiánya miatt felkészületlenül érték őket az 1848–49. évi események viharos fordulatai.[28]

Az identitás alakulása az 1848–1849 közötti időszakban

A „tudósok korának" 19. század első felére eső szakaszában a ruszin fejlődés kulturális jellege dominált. Eközben a magyar liberális nacionalizmus[29] a közélet nyelvének magyarrá tételére, illetve a nemzetiségek magyarosítására törekedett. Míg a magyar liberálisok e törekvései a horvát és a szlovák nacionalizmussal a konfliktusok kiéleződéséhez vezetett, addig a ruszin vezetők saját nemzeti identitásuk védelme helyett az új környezethez való alkalmazkodást választották. A ruszin fejlődés beilleszkedő jellegére Hroch koncepciója szerint hiányosságként kell tekintenünk. A cseh történész ugyanis amellett érvel, hogy a sikeres nemzeti mozgalmak és a modern nemzetté válás egyik legfőbb ismérve a „releváns konfliktusok" felvállalása.[30]

---

[26] „A ruszin identitásdiskurzusban központi szerepet kapott Koriatovics Tódor podóliai herceg […]. Egy 1360-ra datált, de valójában csak 1418–1426 között hamisított alapítólevél szerint családi temetkezési helyként ő alapította és látta el birtokadományokkal" a munkács-csernekhegyi bazilita monostort. „Magyarországra érkezését a hagyomány azzal a teljesen valószínűtlen elemmel egészítette ki, hogy kíséretét negyvenezer (!) fő alkotta." Véghseő Tamás: *„… mint igaz egyházi ember…". A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése.* Nyíregyháza, 2011, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 13.

[27] Arató 1983: 105.

[28] Magocsi 1979: 41.

[29] A liberális nacionalizmus nemzetkoncepciója az 1840-es években született meg. Vélekedése szerint a nyelv és az etnikum önmagában nem tekinthető nemzetteremtő tényezőnek. „Nemzetté az etnikum csak akkor emelkedik, ha történelmi múltja van, ha államot alkotott és alkot." A liberálisok a magyarosítás legfőbb mozgatórúgójának a jogkiterjesztő asszimilációt tartották. Úgy vélték, hogy a jogkiterjesztésért cserébe a nem magyarok feladják nemzeti törekvéseiket, majd fokozatosan és önkéntesen asszimilálódnak. Pajkossy Gábor: A reformkor (1830–1848). In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 207.

[30] Vö. Hroch 2000: XV.

Az 1848–1849-es események azonban ösztönzőleg hatottak a ruszin nemzeti fejlődésre is. Több kulturális és politikai igény, követelés fogalmazódott meg. Feltételezzük, hogy ezzel párhuzamosan a ruszin identitás egyes elemei is felbukkantak, esetenként változtak. A továbbiakban három, a munkácsi görögkatolikus főpapsághoz köthető esettanulmányt mutatunk be, melyek révén mélyebb betekintést nyerhetünk a ruszin identitás 1848–1849. közötti alakulásának folyamatába. Vállalkozásunkat egy általános történelmi áttekintés után végezzük el.

Az 1848-as forradalom kitörésekor a magyarországi ruszinság két görögkatolikus egyházmegye kötelékében élt. (1816-ban a munkácsi püspökség kettéosztásakor létrehozták az eperjesi püspökséget.) Az eperjesi püspöki székben az a Gaganecz József[31] ült, aki nem értett ugyan egyet az 1848. évi áprilisi törvényekkel, de egyházmegyéje érdekében képes volt alkalmazkodni az új viszonyokhoz. Amikor Eperjes osztrák megszállás alá került, élénk kapcsolatokat ápolt a Dobránszky Adolf[32] vezette Habsburg-barát ruszinok szűk körével. 1849. január 29-én Dobránszky, Duchnovics Sándor kanonok[33] és Gaganecz püspök az akkor osztrák kézen lévő Eperjesen határozatot fogadtak el a magyarországi ruszin területek Galíciához csatolásáról. I. Ferenc József császár (1848–1916) igyekezett hajlandóságot mutatni a ruszin igények felé, ezért Dobránszkyt 1849. április 19-én kinevezte polgári biztosnak a magyar szabadságharcot leverni készülő cári csapatok mellé. Gaganecz pedig, amikor Eperjes újra a magyar kormány ellenőrzése alá került, ismét alkalmazkodott a fennálló viszonyokhoz.[34]

Eperjessel ellentétben Ungvár a szabadságharc végéig magyar kézén maradt. A munkácsi egyházmegye káptalana elfogadta a változásokat, Popovics Bazil püspök[35] pedig felkérte papjait a forradalom, majd a szabadságharc támogatására.

[31] Gaganecz József (1793–1875): 1843-ban szentelték eperjesi megyéspüspökké. Átépítette a püspöki palotát és a székesegyházat. Papjai részére állami kongruát szerzett (1845). 1862-ben internátust alapított ruszin diákok számára. Pirigyi 1990: 77–78.

[32] Dobránszky Adolf (1817–1901): russzofil politikus és publicista, a kassai akadémián filozófiát, Egerben jogot tanult. Eleinte támogatta az 1848-as forradalmat, de amikor a Kossuth-kormány nem adta meg a ruszinoknak a remélt szabadságjogokat, szembe fordult vele. A galíciai és kárpátaljai keleti szláv lakosságot egy tartományban szerette volna egyesíteni, ezért Bécs szolgálatába állt. S. Benedek 2003: 31.; Gönczi 2007. 19.

[33] Duchnovics Sándor (1803–1865): a ruszin nép nemzeti öntudatra ébresztésének legfőbb alakja. Az ungvári gimnázium után a kassai akadémiát, majd az ungvári szemináriumot fejezte be. 1843-tól az eperjesi püspökség kanonoka, ehhez a városhoz kapcsolódik tudományos-felvilágosító tevékenysége. Ő adott ki elsőként ruszin nyelvű tankönyvet (1847). Műveiben, kortársaitól eltérően, kétféle nyelvezetet használt: a nép számára írott könyveiben a népi nyelvezetet, az ún. magas irodalomban az oroszt. Gönczi 2007: 19.

[34] Vö. Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán.* Budapest, 1980, Kossuth Kiadó, 88.; Fazekas Csaba: Gaganetz József eperjesi görög katolikus püspök 1849-ben. *Levéltári Közlemények,* 2001. 1–2. sz. 115–139. (Továbbiakban: Fazekas 2001); Magocsi 1979: 42–47.

[35] Popovics Bazil (Vazul, 1796–1864): 1837-ben lett a munkácsi egyházmegye püspöke. Görögkatolikus megyés püspökként kapott meghívást az 1847–48. évi magyar országgyűlés felsőházába. 1848. augusztus 14-től az elemi oktatási bizottságban tevékenykedett. Szeptember 4-én a 100 fős bécsi küldöttség tagjává választották, de nem vállalta a részvételt. 1849. március 26-tól fel volt mentve a felsőházban való megjelenéstől. 1849 májusában üdvözölte a Habsburg-ház trónfosztását és a Függetlenségi Nyilatkozatot. Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye.* Ungvár, 1997, KMKSZ, 30–31.; Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja.* Budapest, 2002, Magyar Országgyűlés, 1071.

A harcokban több mint 80 felszentelt görögkatolikus pap vett részt nemzetőrtisztként, tábori lelkészként és haditudósítóként. Popovics püspök „1848–1849 tavaszán-nyarán is nyíltan kiállt Kossuthék oldalán, nemcsak hangzatos hűségnyilatkozatokkal, hanem a hadseregszervezésben is számottevő eredményekkel".[36] Így nem meglepő, hogy az osztrák hatóságok egy évig házi őrizetben tartották, s csak ezután helyezték vissza hivatalába. Gaganecz püspöknek viszont hamarabb sikerült tisztáznia magát, rehabilitációjáról már 1849. szeptember 24-én döntöttek.[37]

Világos után a centralizáló bécsi kormányzatnak nagy szüksége volt a görögkatolikus vallású ruszinok nemzetiségi problémáinak megoldására. Bécs célja Magyarország teljes leigázása és a birodalomba való beolvasztása volt.[38] A magyar ellenállás gyengítésére, a többi nemzetiségekkel együtt a ruszinokat is igyekezett megnyerni. Ezért az osztrák kormányzat több nemzetiségpártoló intézkedést is hozott. Ekkor került sor például a négy, többségében ruszin lakosságú északkelet-magyarországi megye területét magába foglaló ungvári kerület felállítására,[39] valamint Dobránszky e kerület vezető helyettesévé való kinevezésére.[40] Az osztrák közigazgatásban megjelentek azok a ruszin hivatalnokok, akik többsége a papság, vagy a szeminaristák soraiból került ki.[41]

Az önálló érsekség igénye

Az egyházszervezeten belüli hathatósabb érdekérvényesítés gondolata többször is felmerült a munkácsi főpapság körében. A történeti jogokat illetően támaszkodhattak Bazilovics és Lucskay műveire, hiszen ők a püspökség ókorba nyúló eredetét hangoztatták. A XVIII. század utolsó negyedében, amikor Bécsben felvetődött a magyarországi és galíciai görög katolikusok egy érsekségben való egyesítése, Bacsinszky András munkácsi püspököt tartották legalkalmasabbnak a közös egyház-igazgatási egység vezetésére. Az egyesülés azonban a magyar hatóságok és a római katolikus papság ellenállása miatt nem valósulhatott meg.[42] Az Ungváron ülésező káptalan viszont úgy érezte, hogy az esztergomi érsekhez

[36] Vö. Fazekas 2001: 137.
[37] Vö. Magocsi 1979: 42–47.; Fazekas 2001: 115–139.; Molnár Ferenc: A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség és az osztrák neoabszolutizmus (1849. augusztus – december 31.). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2011. 4. sz. 87–108. (Továbbiakban: Molnár 2011).
[38] Fazekas 2001: 138–139.
[39] A kassai katonai kerületen belül, 1849 októberében megszervezett polgári közigazgatási egység. Joghatósága Ung, az összevont Bereg-Ugocsa és Máramaros vármegyék területére terjedt ki. Vezetője Villetz Ignác ungvári kerületi császári-királyi főispán volt. Ld. Molnár 2011: 90, 97.
[40] Uo. 101.
[41] Mayer Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910.* Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 31–32. (Továbbiakban: Mayer 1977); Botlik József: A rutén (ruszin) értelmiség önkormányzati törekvései, 1848–1918. In: Donáth Lehel – Medvigy Endre – Molnárfi Tibor – Zelles László (szerk.): *Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében" című konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai 2004. március 19–20.* Budapest, 2005, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 61. (Továbbiakban: Botlik 2005).
[42] Magocsi 1979: 30.

való tartozás nem mozdítja elő kellőképpen az anyagi források hiányával küzdő munkácsi egyházmegye gyarapodását. A megoldást az önálló érsekség indítványozásában látták, az alkalmat pedig 1848-as helyzet adta, amely változást hozott állam és egyház viszonyában.

1848-ban a munkácsi püspökség káptalana választ elé érkezett, s úgy döntött, hogy az egyházi vagyon kézbentartására törekedő magyarországi katolikus egyház ellenében a szekularizáció irányába már jelentős lépéseket tett államot fogja támogatni. A magyar kormány és a munkácsi püspökség között egy kölcsönösen jó kapcsolat alakult ki, amely a magyar függetlenségi küzdelmek végéig megmaradt.[43]

Talán nem véletlen, hogy Popovics püspök és főpapsága elérkezettnek látta az időt a magyarországi katolikus egyházszervezeten belüli hathatósabb érdekérvényesítésre. Az első lépést 1848. június 3-i káptalani ülés tette meg, amely elhatározta, hogy indítványozni fogja a munkácsi püspökség érsekségre való emelését. Kimondták továbbá, hogy a magyarországi görögkatolikus egyházat a jövőben létrehozandó munkácsi érsekség irányítása alá kell rendelni. Kérésük „nyomós okainak" kidolgozását három szentszéki ülnökre és egy szemináriumi hittantanárára bízták.[44] A négy klerikus el is készítette a rá bízott munkát, melyet az 1848. július 13-i káptalani tanácskozás hagyott jóvá.[45] A folyamodvány előadja, hogy Magyarország és Erdély uniójával a hazai görögkatolikus püspökségek száma ötre nőtt, s az ezekben élő hívők száma eléri a másfél milliót. Még sincs külön görögkatolikus érsekségük, holott a galíciai két püspökségéből az egyik érsekség, és a magyarországi ortodoxok is rendelkeznek érseki székkel. Tekintettel arra, hogy a hazai görögkatolikus egyházmegyék közül lélekszámban a munkácsi a legnagyobb, s benne az unitusok számára legfontosabb „ősi orosz és oláh"[46] nyelvek használatosak, ezért a jövőbeni munkácsi érsekség lenne legalkalmasabb a magyarországi görögkatolikus egyház irányítására.[47]

A káptalan elküldte a folyamodványt Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek, valamint István nádornak és V. Ferdinánd királynak (1835–1848). Az indítvánnyal érdemben a magyar kultuszminisztérium katolikus osztálya foglalkozott, de a testület az erdélyi román görögkatolikus püspökök ellenérzése miatt szükségtelennek vélte az „orosznyelvű" munkácsi érsekség alapítását. A munkácsi püspökség tehát továbbra is a hercegprímás fennhatósága alatt maradt.[48]

[43] Vö. MOLNÁR 2012: 289–298.
[44] Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban: KTÁL), F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 75.; MOLNÁR 2012: 304.
[45] Uo. l. 96.
[46] Azaz egyházi szláv és román.
[47] KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 75; HAJDÚ JÁNOS: *Eötvös József báró első minisztersége.* Budapest, 1933, MTA, 83–84. (Továbbiakban: HAJDÚ 1933); MOLNÁR 2012: 304–305.
[48] HAJDÚ 1933: 84–85.; MOLNÁR 2012: 304–305.

Források

A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség iratanyaga a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében (151. fond)

F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 65–68, 75, 96.
F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 26–28, 116, 149–150.
F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 135, 190.
F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 1–3.

Felhasznált irodalom

Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest, 1996, Kossuth Könyvkiadó.

Arató Endre: *Kelet-Európa története a 19. század első felében*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.

Arató Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Budapest, 1983, Akadémiai Kiadó.

Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye.* Ungvár, 1997, KMKSZ.

Bendász István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből.* Ungvár, 1999, KMKSZ.

Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).* Budapest, 1997a, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.

Botlik József: *Út a munkácsi püspökség felállításáig (1690–1771).* In P. Punykó Mária (szerk.): „Hét kereszt alatt felkelek". Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok. Budapest–Beregszász, 1997b, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 80–95. p.

Botlik József: *A rutén (ruszin) értelmiség önkormányzati törekvései, 1848–1918.* In Donáth Lehel – Medvigy Endre – Molnárfi Tibor – Zelles László (szerk.): Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében" című konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai 2004. március 19–20. Budapest, 2005, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 60–69. p.

Bőőr György: *A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században.* Kolozsvár, 1943, Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete.

Csatáry György: *Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények).* Ungvár–Budapest, 1993, Intermix Kiadó.

Deák Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867.* Budapest, 2009, Kossuth Kiadó.

Demmel József: *A szlovák nemzet születése. Ľudovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon.* Pozsony, 2011, Kalligram.

Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* 9, 11. köt. Budapest, 2004, 2006, Szent István Társulat Könyvkiadója.

Dobszay Tamás – Fónagy Zoltán: *A rendi társadalom utolsó évtizedei.* In Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 57–124. p.

Fazekas Csaba: Gaganetz József eperjesi görög katolikus püspök 1849-ben. *Levéltári Közlemények*, 2001. 1–2. sz. 115–139. p.

Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó.

Gergely Jenő: *Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt.* In Kocsis András Sándor (szerk.): Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Budapest, 2008, Kossuth Kiadó, 15–28.

Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején.* Ungvár–Beregszász, 2007, PoliPrint Kfy.–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

Hajdú János: *Eötvös József báró első miniszterségе.* Budapest, 1933, MTA.

Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* München, 1973, Aurora.

Hodinka Antal: *A munkácsi görög-katholikus püspökség története.* Budapest, 1909, MTA.

Hodinka Antal: *Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez.* In Udvari István (szerk.): Hodinka Antal válogatott kéziratai. Nyíregyháza, 1992, Vasvári Pál Társaság, 27–34. p.

Hroch, Miroslav: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations.* New York, 2000, Columbia University Press.

Kobály József: *A kárpátaljai ruszinok.* In Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Piliscsaba, 2003, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 347–360. p.

Magocsi, Paul Robert (ed.): *The Shaping of a National Identity – Subcarpathian Rus', 1848–1948.* Cambridge – London, 1979, Harvard University Press.

Magocsi, Paul Robert – Pop, Ivan (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture.* Toronto – Buffalo – London, 2002, University of Toronto Press.

Mayer Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910.* Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó.

Molnár Ferenc: A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség és az osztrák neoabszolutizmus (1849. augusztus – december 31.). *Fórum Társadalomtudományi Szemle.* 2011. 4. sz. 87–108. p.

Molnár Ferenc: A munkácsi görög katolikus püspökség az 1848–1849-es események viharában. *Kisebbségkutatás*. 2012. 2. sz. 287–309. p.

Niederhauser Emil: *A történetírás története Kelet-Európában.* Budapest, 1995, História–MTA Történettudományi Intézete.

Pajkossy Gábor: *A reformkor (1830–1848).* In Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 191–235. p.

Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény.* Budapest, 2006, Osiris Kiadó.

Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja.* Budapest, 2002, Magyar Országgyűlés.

Pavlenko, Grigorij: *Az 1848-49. évi forradalom Kárpátalján.* In Nagy Ferenc (szerk.): Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából. Nyíregyháza, 1999, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 79–95. p.

Perényi József: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918.* Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest, 1954.

Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története.* 2. köt. Nyíregyháza, 1990, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.

Ring Éva: *Államnemzet és kultúrnemzet válaszútján. A modern nemzetek születése Kelet-Közép-Európában.* Budapest, 2004, ELTE Eötvös Kiadó.

Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században.* Budapest, 2004, Napvilág Kiadó.

S. Benedek András: *A gens fidelissima: A ruszinok.* Budapest, 2003, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. http://mek.oszk.hu/03200/03292/03292.pdf [Letöltés ideje: 2012. július 15.]

Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán.* Budapest, 1980, Kossuth Kiadó.

Vasárnapi Újság 1864, 44. szám; illetve 1877, 37. szám.

Véghseő Tamás: „… mint igaz egyházi ember…". A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése. Nyíregyháza, 2011, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.

Пагиря, Василь: *Світочі карпатського краю. Історичні портрети греко-католицьких священиків Мукачівської Эпархії.* Мукачево, 1996, Елара.

Dancs Krisztina[*]

A beregszászi református temető általános jellemzése

Rezümé. Kárpátalja településeinek története napjainkban is kevés szakirodalommal rendelkezik, így több aspektusú vizsgálata nem veszített aktualitásából. Beregszász történetével kapcsolatosan néhány monográfia, turisztikai kiadvány és brosúra is keletkezett az utóbbi évszázad során, melyek közül a legkidolgozottabb Lehoczky Tivadar *Bereg vármegye monográfiája* és Csanádi György *Sorsfordító évek sodrásában* című kötete. Ezek a művek áttekintést adnak a település történeti korszakairól, de nem használják azt a fontos kortörténeti forrást, melyet a temető névanyaga, síremlékei, szimbólumai árulnak el számunkra. Így kutatásunk legfőbb aktualitása ezen forrás mélyebb megvizsgálása és felhasználása Beregszász múltjának megismeréséhez. Kultúránk folyamatosságát, identitásunk megőrzését biztosító szimbólumok, sírjelek ma csak díszek, jelentésük alig ismert. Régebben az embereknek a sír volt a fontos, ami a túlvilágba, az égbe vezető utat is jelentette, a sírjel pedig az ősökkel való kapcsolat szimbóluma volt. A munka ezen jellegzetességek elemzése céljából készült.

Abstract. The investigation of the history of Transcarpathian territory lacks the appropriate amount of literature, thus its extensive examination does not lose its topicality. Concerning the history of Beregszász, there have been some monographs, historical publications and brochures published during the last century, among which the monograph of Bereg county by Tivadar Lehoczky and the writing titled Sorsfordító évek sodrásában by György Csanádi are the two most important to be mentioned. These works give historical overview of the era and ages of the town, but do not use the important resource that the cemetery's onomastic research, tombs and symbols could give and show us. Thus, the main goal of this study is the profound examination of this resource in order to dig deeper into the history of Beregszász. The symbols and graves ensuring the preservation of our cultural identity nowadays are just decorations, while their meaning is hardly known. In the past graves were important for the people, meaning the path to heaven, to the afterlife and the tombs meant the relationship, the connection with the ancestors. The goal of this work is to analyze these features.

A kutatás aktualitása és fontossága

„*A temető halott falu, melyben az élő falu gazdasági és társadalmi törvényei érvényesülnek. Ugyanakkor rendkívül régi hagyományok is sokáig fennmaradtak benne, mert az ősök tisztelete élteti ezeket*"[1] – írja Balassa Iván, s ezzel talán mindent elárult a temetőkutatás fontosságáról és szépségéről.

Azért is fontos a temetők kutatása, feltérképezése és rögzítése, hisz a sírhelyek tulajdonosainak a hozzátartozói már sokszor vagy nincsenek az élők sorában, vagy nem élnek az adott településen. Így ezek a síremlékek elhanyagoltak, nincsenek gondozva, elvesztették eredeti képüket és olvashatatlanok, emiatt 25–30 év elteltével engedélyezett a rátemetkezés, vagy sírledöntés, ami azt jelenti, hogy 50–100 évente változik a temetők tartalma és arculata. A mi munkánk célja tehát

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 5. évfolyamos magyar nyelv és irodalom, valamint történelem szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Bocskor Andrea lektorálta.

[1] Balassa Iván: *A magyar falvak temetői*. Corvina kiadó. 1989. 8.

az, hogy megmentsük ezeket az igen fontos forrásokat, hisz Beregszászban is a lakosság nemzetiségi összetétele a hatalomváltások, migráció, asszimiláció és egyéb tényezők miatt folyamatosan változik, így ezzel együtt módosulnak a temetők sírfeliratainak nyelvi és néprajzi jellemzői is.

Egy nemzetnek csak akkor van jövője, ha ismeri múltját. Kárpátalja több évszázados fejlődése folyamán többnemzetiségű lakosságra tett szert, így magyarságának igen fontos, hogy a gyökereibe kapaszkodhasson, s így formálja életét, harcoljon megmaradásáért. A temetőkutatások eredményei tehát nagyban hozzájárulhatnak annak a tudáshalmaznak a kibővítéséhez, amit a településtörténeti monográfiák adnak, s melyek napjainkig hiányosak kárpátaljai vonatkozásban. A Kárpát-medence magyar temetőiről kevés leírás áll a rendelkezésünkre, s sok helytörténeti műben sincsenek számon tartva, nincsenek bemutatva azok az adatok, amelyekről a temetők árulkodnak, és amelyek nagy segítséget nyújtanának az alapos településtörténeti és demográfiai folyamatok megismeréséhez.

A temetők megnevezései arra utalnak, hogy a kialakulásuknál döntő szempont volt a vallási hovatartozás. Ez a kizárólagosság ma már csak a zsidó temetőkre vonatkozik, amelyek vallási hovatartozás szempontjából „tiszták". A beregszászi református temetőbe a katolikusok a XX. század második felétől kezdtek el temetkezni. Ennek okát talán – ugyanúgy, mint a Felvidéken – abban is lehet keresni, hogy akkorra szinte teljesen megszűntek azok a „hagyományos kötöttségek", amelyek korlátozták a vallásilag vegyes házasságokat.[2] Ez azt a következményt hozta magával, hogy a szláv lakosság is ebbe a sírkertbe temetkezett, s ezzel együtt a temető cirill betűs sírfeliratainak a megjelenése ekkorra tehető.

A beregszászi református temető általános jellemzése

A beregszászi református temető páratlan történelmi emlék, amely sokat segíthet Beregszász történelmének és fejlődésének, polgárai életének tanulmányozásában, megismerésében.

Beregszász városában a temetőket három részre lehet osztani: református, római katolikus és a zsidó temető. A legnagyobb területű ezek körül a református temető. A XIX. századtól a XX. század 40-es éveiig terjedő időszak sírjainak megtalálását nehezítette a pontos temetkezési rendszer hiánya ezen időszakban. Egyes sírokból alig maradt fenn valami, sok esetben hiányzik a hagyományos kelet-nyugati irányú testhelyzet.

A református temető a város keleti részén helyezkedik el. Közel a város határához, a Kígyós falu felé vezető úton. A Puskin utcáról lehet megközelíteni. A református temetővel szemben a beregszászi katolikus temető helyezkedik el. A két temetőt csak az autóút választja el. Területét tekintve a város református temetője

[2] PUNTIGÁN JÓZSEF – PUNTIGÁN TÜNDE: *A losonci református temető*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely, 2003. 24.

jóval nagyobb kiterjedésű, mint a vele szemben elhelyezkedő katolikus temető. A temető legnagyobb szélessége (nyugat–keleti) megközelítőleg 326 méter, melyet az út mentén mértem. Legnagyobb hosszúsága (észak–déli) nagyjából 255 méter. A temető területi képe nagyjából négyzet alakú, persze ez alatt azt értem, hogy határait nem vonalzóval húzták, tehát körvonalát megannyi kiszögellés és kanyar tarkítja.[3]

A beregszászi református temetőnek több bejárata is van. A legtöbb az út mentén található, valamint van egy nagyobb bejárata a Szőlőhegy utca felől, ezenkívül létezik még számos kisebb, nem hivatalos megközelítési módja a temetőnek. A temető területének délkeleti részén három kisebb bejárat, vagy éppen kijárat található. Egy kijárat a tüdőgondozó felé vezet, melyet drótkerítéssel különítenek el a temetőtől.

A beregszászi református temető területén két kút található, melyek egymástól nagy távolságra helyezkednek el. Az egyik a temető nyugati részén, a nagy kereszt mellett található, a másik ettől keletebbre, a temető központi részén van.

A temető régi arculata, szerkezete napjainkra teljesen megváltozott. A régi temető, vagyis a régebbi rész jóval keletebbre helyezkedett el, mint a jelenlegi. Ez azt takarja, hogy a régebbi sírok a jelenleg működő Mustang sportcentrum, valamint a temető közvetlen szomszédságában lévő tüdőgondozó kórház területén lehetett.[4]

A temetőben találhatunk fekete, illetve fehér márványtömböket is mintázatos acélkerítéssel. Sajnos, az 1860–1880-as években állított sírok többsége nagyon rossz állapotban van. Ennek oka a homokos talaj, ami miatt lecsúszott a föld a hegyről, és betemeti a sírköveket. Szintén kevés síremlék maradt épségben századunk ’10–’40-es éveiből, ám itt nagy szerepet játszott elhanyagolt állapotuk is.[5]

Kutatásunk kezdetekor legelőször körbejártuk a temetőt, majd megrajzoltuk annak térképét. A sírkert területét 18 parcellára osztottuk, amelyeket az ábécé betűivel különböztettünk meg. Ezután megszámoltuk külön-külön parcellánként a sorok számát, valamint a sorokon belül a magyar és egyéb nyelvezetű sírokat. Ezáltal egy teljes képet kapunk arról, hogy a temető már vallásilag nem „tiszta”, hanem az idők során nemcsak katolikusok, hanem pravoszláv vallásúak is temetkeztek oda. A parcellákban számolt magyar és vegyes sírok is egy jó képet adnak arról, hogy hol lehettek a legkorábbi magyar sírok, és hová temetkeznek napjainkban a szláv nemzetiségűek.

A beregszászi református temető hozzávetőlegesen 8192 db sírt tartalmaz, amelynek több mint a fele, azaz 5473 db magyar nyelvű, ami az összes sír 67%-át teszi ki.

[3] Mahurszki Anett: *Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez*. – In: *Acta Beregsasiensis.* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2011. X. évfolyam, 1. kötet. 146.

[4] Mahurszki: i.m. 146.

[5] Valerij Razgulov: *A beregszászi református temető történetéről*. //*Beregszász Hetilap*, 2000. június 22.

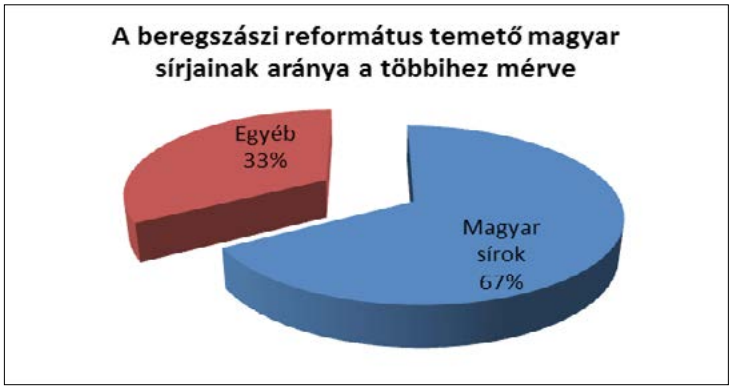

A temető legrégebbi sírjai többségben az északi, északkeleti, valamint a keleti részen találhatók. A legújabbak értelemszerűen a déli és a délkeleti részen vannak, mivel itt bővítették utoljára a temetőt. A legpontosabban a következő diagram mutatja be a százalékos arányát a parcellákon belüli nemzetiségi arányoknak:

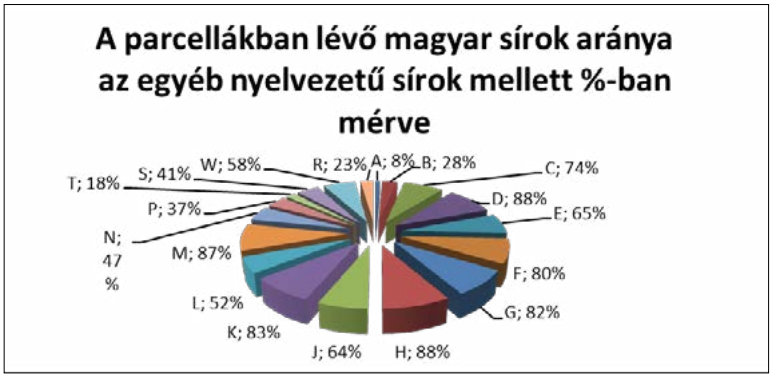

Elmondhatjuk, hogy a legtöbb magyar sír a D, H, K, L, G parcellákban van, ez azt is magyarázza, hogy a legfrissebben odatemetkezetteket az A, T, N, S, P parcellákban találjuk, vagyis a temetőnek a peremén, míg a D, amely a sírkert közepén található, 88%-ban magyar nyelvezetűek a sírfeliratok. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy a temető magjában és keleti részén található sírok többségben magyarok, de az idő során a szláv nemzetiségűek fognak majd a peremére temetkezni, így egyre inkább bővülni fog a temető területe nyugati és déli irányban.

A beregszászi református temető igen fontos történelmi emlék a kárpátaljai magyarság számára. Kutatásával nemcsak területünk történelmébe kaphatunk betekintést, hanem a néprajztudomány szempontjából is számottevő kutatási terep.

A síremlékek díszítése és szimbólumvilága

A fejfa a halott képmásából (bálványból) személyi adatokat tartalmazó *„emléktábla”* lett. Az antropomorf elnevezések is a fejfa formák emberalak eredetére utalnak: láb, derék, mejj, váll, nyak, konty, törzs, homlok, szemöldök, kaláris (gyöngysor). A fejfán régen nem volt írás, a jelrendszeréből lehetett következtetni a halott nemére, katonai rangjára, vitézi, hősi tetteire, családi állapotára, korára, társadalmi és vagyoni helyzetére, elhalálozás idejére.[6]

A fejfákról már távolról megállapítható volt, ki nyugszik alatta, anélkül, hogy a feliratot elolvastuk volna. Ezen jelképek, díszítmények megóvása nemcsak egy hagyomány továbbélésének lehetőségét adja meg az utókor számára, de tiszteletet is nyújt az ősök, az elődök emlékezetének.[7] Valamint ezeket a motívumokat a mai napig használják, ismerik azok jelentését. Sokszor ezek a szimbólumok a vallási hovatartozást akarják jelezni. Katolikus síremlékeken jellemző Szűz Mária vagy Jézus, angyalok ábrázolása. De gyakran többről van szó, mint közvetlen szimbólumok halmozásáról. Ilyen például, amikor különböző növényi motívumokkal, állati ábrázolással látják el a fejfákat.

A szimbólumok világát gyakran tekintik titkosnak, misztikusnak. Ebben az értelmezésben – a hieroglifákhoz hasonlóan – meg kell fejteni és újra meg kell tanulni jelentésüket. Kétségtelen, hogy bizonyos jelek – elsősorban a nem képszerű (non-ikonikus) szimbólumok, például a geometrikus jelek – kizárólag az azokat megalkotó kultúra ismeretében értelmezhetők, vagy – forrásértékű adatok híján – örökre némák maradnak. De a jelképek döntő hányada, a képszerű (ikonikus) jelek olyan természetességgel hordozzák jelentéseiket, hogy értelmezésük kézenfekvő. Nem igényel magyarázatot az, hogy az *oroszlán* elsődleges szimbolikus jelentésében miért a hatalom és az erő, a *bárány* pedig miért a gyengeség és a szelídség megtestesítője.[8]

A szimbólumok azért voltak nagyon fontosak a keresztény egyházak számára, mert a segítségükkel az írástudatlan embereket is tanítani tudták.[9]

A beregszászi református temető „átfésülése” alkalmával rengeteg ilyen szimbólummal találkozunk, amelyek többnyire minden temetőben előfordulnak, így tipikus keresztény jelképekről beszélünk. Az itt fellelt szimbólumok közül a leggyakoribbak az alábbiak, melyek jelentését a Pál József–Újvári Edit szimbólumtára, valamint Hoppál Mihály jelképtára alapján definiáltuk:

angyal – rendszerint szárnyas, emberi vonásokkal felruházott, légies, szellemi lény, közvetítő Isten és ember között.[10] Igazából ezt a szimbólumot nem szükségszerű magyarázni, hiszen a holt test lelke angyal képében él tovább

[6] Dr. Kós Károly: *Népélet és néphagyomány*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972. 227–237.
[7] Balassa Iván:*A magyar gyász-színek kérdéséhez*. Ethnographia, LVI/ 1945. 69–70.
[8] Pál József – Újvári Edit: *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó, 2001. /http//:balassikiado. hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm
[9] Beryl Dhanjal: *Jelek és jelképek. Mút és jelen*. Ventus Libro Kiadó, 2011. 98.
[10] Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Gyula, 2000. 24.

a hozzátartozók szívében. A zsidó és ókeresztény hagyományban Isten követe (gör. *angelosz* 'hírnök', 'küldött'). Szellemlény; elsődleges szerepe az isteni és a földi szféra, a teremtő és a teremtett közötti közvetítés. Az ókeresztény művészetben →szárny nélküli férfialak jelenítette meg az angyalokat, csak a IV. századtól kezdődően ábrázolták szárnyas figuraként. 'Lélekvivő' jelentésben látható a →gyermek képében ábrázolt lelket égbe vivő angyal. [11]

kereszt – a kereszt az egyetemes jelképek közé tartozik. Rajta halad keresztül a világ tengelye. Minden körülötte forog. Itt található a világegyetem középpontja, ő maga a világfa, Jákob lajtorjája, az eget és a Földet összekötő kapocs. Egyszerre jelképezi a szenvedést és a megbocsátást.[12]

rózsa – földi szerelem / Krisztus önfeláldozásának szimbóluma. Ahogy a fehér a tisztaságnak, úgy a vörös a vértanúságnak, a paradicsomba jutás jogának jelképe. Alapvetően női szimbólum; egyaránt jelképezhet az égi és a földi szférával, a halállal és az élettel kapcsolatos fogalmakat. Általában a szemérmesség, a szépség, a vágy, a szerelem, valamint az élet, a teljesség szimbóluma. Szirmainak száma szerint többfélét jelenthet. A *Bibliá*ban az Isten törvényei szerint élő ember boldogsága hasonlatos a rózsa virulásához. [13]

kehely – tipikus protestáns jelkép. Ezzel a szimbólummal jelzik, többnyire a református vallási hovatartozású elhunyt sírján azt, hogy milyen vallást gyakorolt. Díszes, talpas ivóedény. A serleg, a pohár, a csésze és a kehely hasonló funkciójú és szimbolikájú edények. A zsidó és keresztény hagyományban szintén gazdag jelentésrendszer kapcsolódott hozzá. Az *Ószövetség*ben →Ábrahám és Melkizedek találkozásakor a Melkizedek által használt boroskehely a tipológiai szimbolizmus szerint az eucharisztia kelyhének előképe (Ter 14,18). Jelentheti Isten büntetését, haragját, a pusztítást (Iz 51,17–22; Zsolt 75,9). Ezzel szemben a teli, túlcsorduló pohár Isten adománya, jótéteménye, a szabadulás (Zsolt 23,5). A keresztény liturgiában a kehely a mise során az átváltozó →bor befogadására szolgáló talpas ivóedény. Ez a „kehely csodája", a *mysterium calicis,* amely az Utolsó vacsorára és Krisztus feláldozására utal (Mt 26,27–28). Ezért a kehely a keresztény hűség jelképe, a teológiai erények közül a Hit attribútuma. Pál apostol az 1Kor 10,16 versében utal a Krisztussal való közösségre, amely a kehely által valósul meg. A keserű pohár a mártírium és egyben az üdv kelyhe is (Mt 26,39–42).[14]

liliom – tisztaság, Krisztushoz társítják (fehérsége miatt), sőt a középkori utolsó ítélet – ábrázolásokon a világbíró Krisztus szájából olykor liliom jő ki = a kegyelem szava.[15]

szegfű – jelentése kettős: egyfelől távol tartja a gonosz szellemeket, másfelől a szeretetnek is szimbóluma; pl. XVI. sz.-i esküvőkön a menyasszony szegfűből

[11] PÁL–ÚJVÁRI: i. m.
[12] BERYL DHANJAN: i. m. 102.
[13] PÁL–ÚJVÁRI: i. m.
[14] UO.
[15] UO.

font koszorút ajándékozott vőlegényének (Cranach eljegyzési portréi). A keresztény szimbolikában a Krisztus és Szűz Mária közti misztikus jegyesi kapcsolatra is utalhat. Eredeti halvány rózsaszín színe miatt Krisztus testével, konkrétan a megtestesüléssel hozzák kapcsolatba. A szegfű angol neve, a *carnation,* a latin *carnatus* ('megtestesült') származéka. Emiatt gyakran jelenik meg az →Angyali üdvözlet ábrázolásain.[16]

gyertya – a megemlékezés szimbóluma, maga a nyugalmat, megbékélést hivatott jelképezni. Viaszból vagy faggyúból készített világítóeszköz. A fény, a Nap életadó erejének kifejezője. Mivel könnyen eloltható, az élet bizonytalanságát, az elenyészést is jelképezi. A kereszténységben elsősorban Krisztust, az Igazságosság napját, a világ fényét jelképezi. A *Biblia* alapján a Logosznak, a világ Fényének szimbóluma, így a keresztény szimbolikában Krisztus jelképe, aki meghalt az emberekért, hogy elhozza a megváltás fényét – ez pedig arra emlékeztet, ahogyan a gyertya megsemmisül, miközben fényt sugároz. Ezenkívül a gyertya a szentháromságot testesíti meg a láng, a kanóc és a viasz egysége folytán. A magyar néphit úgy mondja, hogy a mennyországban mindenkinek van egy égő gyertyája, s ameddig az lángol, addig él az ember.[17]

feszület – a keresztre feszített Jézus Krisztus jelképe.[18]A keresztek, melyeken a megfeszített Krisztus alakja látható. Ilyeneket az 5. századtól kezdve ismerünk, mert korábban a keresztre feszítés megalázó voltának eleven emléke miatt (csak a legelvetemültebb bűnözőket és a rabszolgákat sújtották ezzel a kivégzési móddal) egyszerű kereszttel vagy rajta látható hallal, illetve báránnyal szimbolizálták Krisztus kereszthalálát. A mai típusú feszületek kialakulásától kezdve évszázadokon át csak élő Krisztust ábrázoltak a kereszten, ezzel mintegy isteni természetére és feltámadására utalva. Emberi mivoltát előtérbe helyező ábrázolások, melyeken holtan látható, csak a 10–11. századtól váltak általánosan elterjedtté.[19]

urna – a temetési urnák, melyek a halott hamvait tartalmazzák, bizonyos értelemben az anyaméhet, az anyaföldbe való visszatérést jelképezik, de a ház szimbolikájához is kapcsolódhat, hiszen az urnák a halott földi maradványainak végső lakhelyéül szolgálnak. A keresztény szimbolikában a temetkezési urnák Krisztus sziklasírját idézik.[20]

A bölcső–ágy–koporsó hármasság által jelzett életfolyamat utolsó stádiumának, a halálnak a megjelenítője. Az urnából kitörő tűz a feltámadás, a halál utáni élet jelképe. Egyiptomi ábrázolásokon a mérlegre állított urna a halott lelke (→mérleg). A római ember és →ház alakú halotti urnák a 'lélek' és a 'test' jelentést is hordozták.[21]

[16] Pál–Újvári: i. m.
[17] Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám : i. m. 77.
[18] Pál–Újvári: i. m.
[19] Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám: i. m. 68.
[20] Uo. 230. o.
[21] Pál–Újvári: i. m.

kommunista csillag – bár ez korántsem keresztény jelkép, de a szimbólum világához csatoljuk az adott temetőnek, mivel számos szovjet sírral is találkoztunk a temetőkutatásunk alatt. De elvétve sarló-kalapács szimbólumot is találtunk.

Gyakran botlunk bele jelképes számokba, ilyen például a két szál (rózsa, liliom, szegfű stb) virág, melynek páros száma határozottan a gyászra utal. A fejfa részének fő, egyben központi motívuma a fűzfa vagy egyszerűbb formájában az inda motívum.

–„Szomorú fűz hervadt lombja,
Ráhajlik a sírhalomra."

Az inda motívum kiinduló pontja lehet az egy vésetű föld jelzésből vagy az edény különböző formátumaiból. A fűzfa ábrázolása a stilizált egy vésetű törzzsel rendelkezőtől kezdve a gazdagabb kialakítású 3–7–9 elágazású fűzfáig terjed. A fűzfa törzse egyvésetű, kettős hullámvonalú vagy törzsábrázolású is lehet. [22]

De gyakran találkozunk olyan szimbólummal, amely az elhunyt foglalkozására is utal, ilyen például a beregszászi református temető egyik sírkövére vésett hegedű is.

Nemcsak egy szimbólum lehet árulkodó jel az elhunytról, hanem maga a sírfelirat is mesél nekünk rengeteg mindent: az elhunyt nemét, akár származását, foglalkozását. Gyakran ezeknek a sírfeliratoknak rengeteg hasonlóságuk van, a névanyag mellett olvashatunk búcsúszövegeket, bibliai idézeteket, versikéket. A sírfeliratokban kicsi a változatosság, és jobbára hasonló formulákat találunk, mégis szükségesnek tartom néhányat bemutatni mint a népköltészet érdekes hajtását, megjegyezve, hogy itt maga a nép írja azokat, és nem a papok vagy a tanítók.[23]

A protestánsok sírjain legelterjedtebbek s legváltozatosabb formai gazdagságúak a fából készült sírjelek. Bár az utóbbi időkben ezek helyét egyre inkább átvették a különböző más anyagokból készülő sírjelek. A fejfa formájának alakítási lehetőségeit a fatörzs mint kiinduló forma s a megmunkálás módja határozta meg. E meglehetősen szűk lehetőségek között mégis a változatok rendkívüli sokfélesége alakult ki.[24]

A fejfa- és sírfeliratok az utóbbi másfél évszázad során terjedtek el. Ez idő alatt sajátos műfajt alakítottak ki a népköltészetben – a sírjel költészetét. Időbeli változataik mellett helyi s egyéni változatok is ismeretesek. Szerzőik sokszor nem maguk a földművesek, hanem papok, kántorok, tanítók, írnokok, jegyzők, rigmusfaragó parasztemberek. Ez a tény magyarázhatja a feliratok gyakran patetikus fogalmazásmódját, a városi sírfeliratok modorának utánzását. A feliratok tartalmi szerkesztésmódja azonos szabályokat követ: feltünteti az elhunyt nevét, illetve annak kezdőbetűit, s halálának évszámát. Ezekhez az alapadatokhoz aztán a halott személyére, illetve a rokonság fájdalmának kifejezésére vonatkozó – a sírjelek

[22] DOMANOVSZKY GYÖRGY: Beregmegyei fejfák. In: *A Néprajzi Múzeum Értesítője*. a Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Osztályának folyóirata, XXVIII. évfolyam. 1–4. szám. 1937. Budapest, 97.
[23] Uo.
[24] Uo. 91–98. o.

feliratiban általánosan használt – kiegészítő sablonokat fűznek. A szöveget minden esetben egy adott sablon nyitja: *„Itt nyugszik…”*, illetve zárja: *„Béke poraira. Nyugodjék békében”*. Gyakoriak a rövidítések, melyeknek nagybetűs sora egyúttal díszítőelem is, esetlegesen kicifrázott formában.[25]

ABFTIRA = A Boldog Feltámadás Idejének Reménye Alatt
ABFTRA = A Boldog Feltámadás Reménye Alatt
ABFRA = A Boldog Feltámadás Reménye Alatt
SZ = Született
MH = Meghalt
BLPF = Béke Lengjen Porai Felett
BP = Béke Poraira
BH = Béke Hamvaira[26]

Minden alkalommal, ha van kezdőformula (pl: ABFRA), akkor utána következnek az elhunyt adatai: neve, életkora, születési és halálozási dátuma, esetlegesen foglalkozása. A személyes adatokat követhették az ún. sírversek, melyek mindenkor a család igényeit elégítették ki.

A záróformula – mintegy lezárásképpen – a belenyugvást, megnyugvást volt hivatott kifejezni.

A sírversek mindenkor a család kívánalmaihoz kötődtek, de mindig az elhunyt adatai és a záró formula előtt kellett, hogy álljanak.[27]

A beregszászi református temetőben számos sírverset gyűjtöttünk össze, amelyeket a teljesség igénye nélkül a következő típusokba csoportosíthatjuk[28]:

1. Utolsó üzenetként írt rövid elköszönés, rövid, tömör és mindent elmondó:

„Nagyon fáj, hogy itt hagytál,
Elbúcsúzni sem tudtál.
Tiéd a nyugalom, miénk a fájdalom.”

„Te fájó szív,
Megszüntél dobogni
Kiket úgy szerettél,
Nem tudnak feledni.”

„Nagyon korán itthagytál,
elbúcsúzni sem tudtál.
Hiába várunk, nem jössz többé vissza.
Hulló könnyeinket e sírhalom issza.
Legyen álmod boldog itt lenn,
Nyugtassa meg a jó Isten”

[25] Domanovszky: i. m. 91–98 o.
[26] Nagy Dezső: A magyar fejfák és díszítményeik. *FA*. 2, 1974.
[27] Dankó Imre: A hajdúböszörményi temetők költészete. In: *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve II.*, 1975. 287.
[28] A többi összegyűjtött vers a BsC-munka CD-mellékletében olvasható.

„Kedves hangod mindig hallom, kedves arcod mindig látom,
lépteidet lesem várom.”

2. Bibliai idézeteket tartalmazó sírfeliratok, amelyek többnyire a szeretethimnuszból vagy különböző feltámadással és megemlékezéssel kapcsolatos tartalommal rendelkeznek:

„A szeretet soha el nem fogy”

„Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz énbennem, ha meghal is él.”
/János 11:25/

„Feltámadunk!”

3. Olyan sírverset is találtunk, amely arra utal, hogy milyen szerepet töltött be családjában az elhunyt, vagy utalhat a nemére, valamint azt is jelzi, hogy ki emlékezik meg róla a felirat üzenete alapján:

„Nem tudja senki, mi is az igazi fájdalom,
míg édesanyját nem fedi sírhalom.”

4. Nem ritka az az eset sem, amikor a holt test lelke angyal képében él tovább a hozzátartozók szívében, így angyalként tekintenek rá ezentúl, aki majd közben jár értük a mennyországban:

„Őrködjél felettünk
Vigyázz reánk
Légy védő angyalunk
Drága édesanyánk.”

„Szemünkben könny,
Szívünkben fájdalom.
Édes jó Anyánkat
fedi e sírhalom.
Legyen álma boldog itt lenn,
nyugtassa meg a jó Isten.”

„A jó szülőket feledni nem lehet,
Míg élünk, idehív a szeretet.”

5. Előfordulnak olyan feliratok, amit az elhunyt nevében írtak, egy üzenet a sírhely mellett elhaladónak, halálának története, vagy élete végéig tartó tevékenységet, foglalkozást, vagy csak egy utolsó búcsúintést olvashatunk ezeken a síremlékeken:

„Munka és szorgalom volt életünk, legyen érte áldott pihenésünk”

„Szívem nem fáj miattad
Szép hajad emlék szála
Már többé nem siratlak.
Jó itten már megpihenni
Idelenn már semmi nem fáj.”

„Szerettem volna élni köztetek,
De a sors másképp rendelkezett.
Küzdöttem, de már nem lehetett,
Szeretteim, Isten veletek.”

6. Gyakori az olyan sírfelirat, versike, amely az elhunyt elhalálozási körülményeit írja le, majd ezután a Gondviselésnek könyörögnek túlvilági békéjéért:

„Egy őszi éjszakán életed véget ért, mint vihar a rózsát, a halál tépte szét. Szomorú az út, mely sírodhoz vezet, ha azon megyünk végig, a szívünk szakad meg. Virágerdő sűrűjében pihen egy szív csöndesen, rég nem dobban családjáért, messze vitted Istenem. Fölvitted a mennyországba, ahol angyalok élnek, édes égi dallamokat az ott élőknek zenélnek. Álmainkban találkozunk, beszélgetünk, nevetünk, ilyenkor a hétköznap is ünnepnap nekünk. De az álom elszáll, ha jő a pirkadat, könnyes lesz a párnánk egy pillanat alatt. Szemünk azért könnyes, mert hiányzol pótolni nem lehet, csak meg kell tanulni az életet élni Nélküled. Ígérjük míg szívünk utolsót nem dobban, nem feledünk, s szeretünk mindennél jobban. Ha majd egyszer mi is rátérünk erre az útra, tárt karokkal várjál ránk, s találkozunk újra. Mert a halál után nem jő az örök élet. Ott majd te vársz ránk, s átölelünk Téged.”

7. Vannak olyan sírversek is, amelyek az elhunyt nevében íródtak a szintén holt hozzátartozójának:

„Kedves férjem, Istenem, Istenem, ki valál mindenem, vedd angyaliddal, vidd mennyekbe lelkem. Eljött már a boldog óra, melyben visszaköltöztem, nyugszom az örök álomban, hitvesem mellett boldogan. Nem sajog már úgy mint régen szívem nem fáj miattad, szép hajad emlék szála. Már többé nem siratlak. Jöttem már megpihenni idelenn már. Nem fáj semmi.”

8. Előfordulnak imaszerű versek is:

„Ha el is felejt majd a világ,
Nem is ismertek az emberek.
Örül lelkem, mert ismer az Isten,
Örökkön örökké, Ámen.”

A beregszászi református temetőről készített vizsgálat még kezdetlegesnek tekinthető, mivel rengeteg forrásanyagot hordoz különböző szempontok alapján

a sírkert. A munka a temető feltérképezése és a sírok megszámlálása mellett a magyar és egyéb nyelvezetű feliratok arányát állapította meg a beregszászi református temetőben. Elmondhatjuk, hogy a sírkert nemzetiségi tartalmát tekintve 67%-ban magyar, ami leginkább a keleti és északi parcellákra jellemző, valamint a temető középső részében is azok aránya több mint 80%. Az idő múltával ezek természetesen változni fognak, így egy méltó képet adtunk a temetőben lévő adatok által Beregszász magyarságának jelenlegi helyzetéről.

Felhasznált irodalom

Források

Kutatási záró beszámoló kézirat (2011): Lehoczky Tivadar Intézet: A múlt „élő" tanúi – a temetők. Temetőkutatás a kárpátaljai felső-Tisza-vidéki szórvány magyar településeken.

Szakmunkák és tanulmányok

A munkácsi (kamjankai) régi magyar temető. Szerk: Gulácsy Géza. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2009.

Balassa Iván: *A magyar falvak temetői.* Budapest, 1989, Corvina Kiadó.

Balassa Iván: A magyar gyász-színek kérdéséhez. In: *Ethnographia*, LVI/ 1945.

Balassa Iván: A magyar temetők néprajzi kutatása. In: *Ethnographia*. LXXXIV. 1973.

Balassa Iván: „A székelyföldi Erdővidék temetői". Debrecen, 1992.

Balázs Lajos: *Menj ki lelkem a testből…* Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomonkoson. Csíkszereda, 1992.

Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában.* Ungvár, 2004, PoliPrint Kiadó.

Dankó Imre: A hajdúböszörményi temetők költészete. In : *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve II.*, 1975.

Domanovszky György: Beregmegyei fejfák. In: *A Néprajzi Múzeum Értesítője*. A Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Osztályának folyóirata. XXVIII. évfolyam. 1–4. szám, Budapest, 1937.

Domanovszky György: *A magyar nép díszítőművészete.* Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.

Dr. Kós Károly: *Népélet és néphagyomány*. Bukarest, 1972, Kriterion Könyvkiadó.

Kunt Ernő: *Temetők népművészete.* Budapest, 1983, Covina Kiadó.

Mahurszki Anett: Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez. In: *Acta Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2011. X. évfolyam, 1. kötet.

Nagy Dezső: A magyar fejfák és díszítményeik. *FA*. 2, 1974.

Puntigán József – Puntigán Tünde: *A losonci református temető*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Komárom–Dunaszerdahely, 2003, Lilium Aurum Könyvkiadó.

Általános művek, lexikonok

Beryl Dhanjal: *Jelek és jelképek. Mút és jelen.* 2011, Ventus Libro Kiadó.

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. Gyula, 2000, Helikon Kiadó.

Ortutay Gyula: *Magyar Néprajzi Lexikon*. Ötödik kötet. Budapest, 1982, Akadémia Kiadó.

Pál József – Újvári Edit: *Szimbólumtár*. 2001, Balassi Kiadó. /http//:balassikiado. hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm

Sajtó

Valerij Razgulov: A beregszászi református temető történetéről. *Beregszász Hetilap*, 2000. június 22.

Molnár D. Erzsébet[*]

Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon (1944–1945)*

Bognár Zalán a Károli Gáspár Református Egyetem docense, történész, a Gulagkutatók Nemzetközi Társaságának alelnöke. Kutatási területe a XX. századi politika-, had- és társadalomtörténet. Több mint két évtizede foglakozik a második világháborús magyar hadifoglyok, a „málenykij robotra" és a Gulagra hurcoltak történetével. Minderről tanúskodik az említett témákban megjelenő több tucatnyi publikációja, illetve a 2010-ben közreadott, szintén a magyar hadifoglyok és elhurcoltak történetébe betekintést nyújtó *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945* című monográfia.

A szerző legújabban megjelent, *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon (1944–1945)* című könyve szintén egy több éves, széles sávú kutatómunka eredményeit bemutató és összegző mű, amely hiánypótló jelleggel bír mind Magyarország második világháborús történetének a megismerésében, mind pedig a szovjet fogságba esett katonák és az elhurcolt civil polgárok sorsának tanulmányozásában.

A könyv keletkezéstörténetét illetően a szerző – aki a nagy lélegzetvételű munkát a saját nagyapja, illetve mindazok emlékének ajánlja, akik katonaként vagy civilként kerültek szovjet fogságba – a bevezetőben leírja, hogy bár 1989 után véget ért az félelem- mel teli, vészterhes időszak, amikor a tabunak számító témák listáján mindenképpen az elsők között szere- pelt a Szovjetunióba történő deportálások története, és a rendszerváltást követően jelentek is meg a szovjet fogságba került magyarok sorsát, helyzetét különböző szempontok alapján bemutató művek (amelyek széles körű historiográfiai ismertetése szintén a bevezetőben található), a magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborok története ennek előtte még semmilyen formában nem került feldolgozásra. Mindez a hiányosság jelenti egyben a könyv aktualitását is, illetve az a tény, hogy az egyik legfontosabb forráscsoport, a felbecsülhetetlen értékkel bíró visszaemlékezéseket jelentő „élő források" tekintetében tulajdonképpen – a szerző szavaival élve – „a huszonnegyedik óra utolsó percében vagyunk." Jelen munka nagy érdeme tehát, hogy az első olyan könyv, amely a második világháborús magyarországi

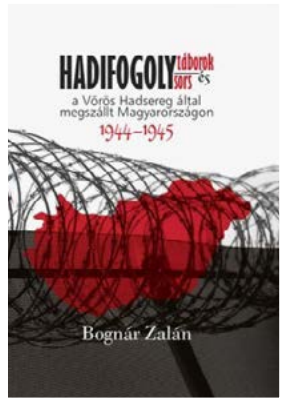

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének kutatója.

hadifogolytáborok történetét mutatja be, s teszi ezt széles forrásbázisra támaszkodva, a tudományos kutatás kritériumait szem előtt tartva.

Az alapkoncepció, amelyet Bognár Zalán művének elején átfogóan ismertet a tíz nagyobb szerkezeti egységre tagolódó kötet első fejezetében, a hadifogolykérdés jelentősége Magyarországon a második világháború után. Ez alapján hiteles és részletes leírást kapunk nemcsak a hadifogoly-, hanem egyáltalán a fogolyügyről – kiemelve a polgári lakosság tömeges elhurcolásának a tényét – a korabeli Magyarországon, melynek bemutatásánál a szerző messzemenően figyelembe veszi mind a kor politikusainak (pl. Teleki Gézának) az álláspontját, mind a magyar történetírás eredményeit. A polgári lakosok internálását többek között magának Telik Géza vallás- és közoktatásügyi miniszternek a szavai is alátámasztják, amikor is egy, a Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknek címzett levelében maga is „fogolyügyről", nem pedig „hadifogolyügyről" beszél, mivel maga is tisztában volt azzal, hogy Magyarországon nemcsak katonák, hanem civil lakosok százezrei kerültek szovjet fogságba.

Külön figyelmet szentel a szerző a második fejezetben a hadifogság második világháború idején érvényben lévő „jogi intézménye" bemutatásának, kitér a hadifogolyügy nemzetközi jogi dokumentumainak az elemzésére. Jól szemléltetve mutatja be az 1929. évi genfi egyezmény cikkelyeit, illetve meggyőzően, tételesen bizonyítja, hogy az 1941. július 1-jén a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa által meghozott titkos 1798-800. rendeletet – mely elméletben a genfi egyezménynyel hasonló szellemben született – csak a kényszer szülte a német fenyegetettség árnyékában az angolszász hatalmak szimpátiájának és szövetségének elnyerése céljából, és gyakorlati megvalósítását maga a szovjet vezetés sem gondolta komolyan. Mindezen felvetéseit konkrétumokkal támasztja alá.

A műben külön fejezetet kapott a magyar állampolgárok hadifogságba jutásának széles forrásbázison alapuló bemutatása, külön-külön alfejezetben tárgyalva a katonák és a polgári lakosság fogságba esésének körülményeit. A polgári lakosság internálását taglaló alfejezetben a könyv írója hiteles és részletes leírást ad azokról az okokról és módszerekről, amelyek eredményeként a megszálló szovjet hadsereg százezres nagyságrendben – 150–170 főt – hurcolt el fegyvert soha nem látott civil lakosokat is a trianoni Magyarország területéről.

A kötet negyedik fejezete rálátást nyújt a fogságba eséstől a gyűjtőtáborba érkezésig tartó időszakról, az uralkodó zavaros állapotokról, amelyek következtében gyakran hatalmas és ésszerűtlen kitérőket tettek a gyalogos menetoszlopokban hajtott foglyokkal. A szerző ennél a résznél szintén a levéltári források hitelével, a kortársak és a túlélők visszaemlékezéseinek felhasználásával idézi fel az eseményeket. Kitűnő érzékkel szemlélteti a fejezetben a táborokig tartó utak hosszát és időtartamát, a körülményeket az útközbeni éjszakai szállásokon és gyűjtőhelyeken, a foglyok élelmezését és őrzését, a szökési kísérleteket és azok megtorlását, az egész „halálmenetet" egészen a táborokba történő megérkezésig.

A kötet egyik legértékesebb fejezetét kétségtelenül az ötödik részt képező táborok leírása képezi, amely táborokat 1944 októberétől, közvetlenül a front elvonulta után állítottak fel a szovjet megszálló egységek. A hátsó borítón található, dr. Ravasz István hadtörténésztől származó idézet szerint: „A táborokkal foglalkozó fejezetek a magyar történelemtudomány páratlan értékét képezik." Ennél a résznél a szerző egy kuriózumnak számító forráscsoportot is felhasznál, nevezetesen a ceglédi huszár- és a páncélos laktanyából kialakított fogolytáborok épületeinek a falaira vésett vagy karcolt írásokat, amelyek utalnak egyrészt a lágerlakók életkor, nemzetiség, lakóhely szerinti összetételére, másrészt információkat tudhatunk meg általuk a fogság körülményeiről, az élelmezésről, az odajutás útvonaláról, az ott eltöltött idő hosszáról stb. A feldolgozott források alapján, kutatásai révén Bognár Zalán arra a következtetésre jut, hogy összességében 600 ezer magyar állampolgár került magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborokba, akiknek 12-17%-uk, azaz 70-100 ezer fő vesztette életét az embertelen körülmények miatt. Körülbelül 120-140 ezer fő szabadult a magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborokból, ami következésképpen azt jelenti, hogy mintegy 200-240 ezer fő elhalálozás vagy szabadulás miatt nem juthatott el a romániai vagy a szovjet táborokig. Kitűnő érzékkel elemzi és összegzi a magyar hadifogolytáborok kettős alárendeltségi viszonyát és leírja, hogy egyrészt a fenntartás és élelmezés tekintetében a Vörös Hadsereg, majd a SZEB fennhatósága alá tartoztak, másrészt a foglyok személyét illetően az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának voltak alárendelve. Ezen összefüggések megvilágítása feltétlenül a munka nagy érdeme.

Bognár Zalán jól érzékelteti könyve hatodik fejezetében, mennyit ért élet és halál az általa vizsgált hadifogolytáborokban. Meggyőzően írja le, mintegy száz oldalon keresztül, azokat a mostoha körülményeket, amelyek között sok esetben a foglyok csak vegetáltak, és a fejezetet olvasva döbbenetes erővel hat az olvasóra, hogy az éhezés, a betegségek és a járványok következtében milyen mértékben aratott a halál a fogolytáborokban.

Kitűnő forráselemző magyarázatokat tartalmazva kerülnek bemutatásra a hetedik részben azok a területi összefüggések, amelyek egyik táborból a másikba való kerülést jellemezték a korabeli Magyarországon, ugyanis sok esetben a fogságba esettek közül többen több magyarországi tábort is megjártak, míg a romániai vagy az ukrajnai átmeneti-elosztó táborokba kerültek. A könyv írója kiemelt helyen tárgyalja az útvonalakat, illetve azokat a táborokat, amelyek különleges helyzetüknél vagy szerepüknél fogva kiváltak a többiek közül. Területi alapon a magyarországi táborokat hat csoportra osztja: a tiszántúli táborokra, az északkelet-magyarországi (többnyire román őrizetű) táborcsoportra, a dél-dunántúli (többnyire bolgár őrizetű) táborcsoportra, a Duna–Tisza közi, ún. budapesti táborokra, az északnyugat–dunántúli–székesfehérvári táborcsoportra és az északdunántúli (Duna menti) táborokra. Ugyanakkor az olvasó azt is megtudhatja a tranzit és különleges feladatokat ellátó hadifogolytáborok helyzetét tárgyaló részből, hogy Székesfehérvár és Cegléd volt a két legnagyobb fogolykoncentráció

helyszíne, illetve, hogy az utóbbi város két fogolytáborát – mely a legnagyobb volt a Kárpát-medencében – kb. 130 000 fő is megjárta.

Hasonló részletességgel tárgyalja a szerző a fogolytáborokból való elkerülésnek a lehetőségét a könyv nyolcadik fejezetében, és imponáló adatgazdagsággal elemzi a „szabadulás" különböző módjait, ami sok esetben nem is volt szó szerinti szabadulás, hiszen foglyok tömege került a hadifogoly-táborokból a hadifogoly-alakulatokba – amelyek tulajdonképpen a Vörös Hadsereg ikeralakulataiként létrehozott műszaki alakulatok voltak –, vagy pedig az újonnan létrehozott honvédségbe.

A kilencedik fejezetben a szerző érdekfeszítően mutatja be azon foglyok kiszállításának körülményeit a romániai átmeneti és elosztótáborokig, akiknek nem adatott meg a szabadulás lehetősége és túlélték a hazai táborok borzalmait. Megkapó erővel ábrázolja a foglyok „pszichikai felkészítését" a kiszállítás előtt, melynek alapja a már jól bevált módszer volt: a hitegetés és az ígérgetés arra vonatkozóan, hogy a továbbszállítás célja az igazoltatás és dokumentekkel történő ellátás.

Bognár Zalán joggal hangsúlyozza a tízedik fejezetben, hogy az utókornak és a magyar társadalomnak milyen hatalmas az adóssága az ártatlanul meg- és elhurcolt magyarsággal szemben, és tárgyilagosan mutatja be és elemzi a magyarországi hadifogolytáborok helyén lévő emlékhelyek létrehozásának körülményeit. Ebben a fejezetben szükségesnek tartotta követendő példaként kiemelni a kárpátaljai elhurcoltaknak emléket állító szolyvai emlékparkot és sajnálatosnak tartja, hogy bár Magyarországon 56 hadifogolytábor működött, napjainkig mindössze 5 helyén van emléktábla vagy emlékmű: Baján, Gödöllőn, Kiskunfélegyházán, Felsőzsolcán és Cegléden.

A kivitelezés tekintetében a külcsín kiválóan összeegyeztethető a belbeccsel, mivel a könyv borítóján lévő, szögesdróttal körbevont Magyarország korrektül ábrázolja a Vörös Hadsereg által megszállt, szovjeteknek kiszolgáltatott ország helyzetét 1944–1945-ben, melynek területén 56, szögesdróttal körbevett fogolytábor működött.

A munka nagy érdeme a korabeli Magyarország 47 településén működő 56 hadifogoly-gyűjtőtábor többségének a beazonosítása. A könyv adatgazdagságát és forrásbázisát tekintve a témában egyedülálló, a több mint húsz országos, megyei és városi levéltárban és múzeumi gyűjteményben végzett kutatás és a közel hetven visszaemlékezés kielemzése révén a hadifogolytáborok és hadifogolysors objektív megrajzolása kimagasló tudományos teljesítménynek számít. A stílusában gördülékeny, könnyen olvasható, kitűnő forráselemző magyarázatokat tartalmazó kötetet jó szívvel ajánljuk valamennyi érdeklődő figyelmébe.

Bognár Zalán: ***Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon (1944–1945).*** **Budapest, 2012, Kairosz Kiadó, 510 p.**

Éva Bakota Pósfai[*]

The Geographical Interpretation of the Diffusion of the Information Technology Engineer Knowledge

Rezümé. A cikkben arra vállalkozom a geográfia kutatási eszközeit és módszerét felhasználva, hogy bemutassam a magyar felsőoktatás intézményrendszerén belül, annak bizonyos értelemben elszigetelt pontjaként értelmezhető és helyszínéhez köthető felsőoktatási intézmény, a Gábor Dénes Főiskola oktatás innovációs tevékenységét. Nevezetesen, hogy az új „oktatási ötletének" a műszaki informatikus és a gazdasági informatikus alapképzési szakok nyitott és távoktatási képzési formában történő (invenció) megszületése, majd megvalósulása (innováció) miként válhatott a társadalom, a gazdaság egésze számára hozzáférhetővé.

Abstract. In this article, our aim is to present the innovative educational activity of a tertiary educational institution, the Dennis Gabor College, being in certain aspects an isolated spot and situated in an isolated location within the institutional system of the Hungarian higher education, by using the research methods of geography. Namely, how its new "educational idea", the establishment (invention) and realisation (innovation) of the information technology engineer and computer economist bachelor-level courses in open- and distance education forms became available for the whole society and economy.

Introduction

In economic development and growth, there is even more emphasis on the need for knowledge economy, where knowledge is the source of growth which leads to the formation of knowledge society, where human resources are considered to be the most decisive factor of production (Drucker, P. F. 1993; Trócsányi A. – Tóth J. 2002; Dövényi Z. 1993; Dövényi Z. 2007). However, the organizational and educational structure of the tradition-based higher education institutions could not react adequately to the challenges of the dynamic changes. The paradigm shift of education and learning is inevitable, being a further reinforcement of the economic functional adaptation of knowledge.

In 1992, the effects of the changes of the socioeconomic environment were perceptible also in the Hungarian education policy, providing the legislative background to the establishment of an open private technical college based on distance education methods. For the most suitable way of lifetime learning of the application of microelectronics and microcomputers, the creation of the British 'Open University' in Hungary was considered to be the most expedient solution. Based on a governmental decree [Nr. 1027/1992. (V.12.)], two institutions, the LSI (Large Scale Integration) Informatics Education Centre for the Culture of the Application of Microelectronics (hereinafter LSI Foundation) founded by the LSI

[*] A Kecskeméti Térségi Integrált Szakképző Központ ügyvezető igazgatója, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója. A tanulmányt dr. habil. Pál Ágnes lektorálta.

Education Centre and the Institution for Informatics and Applications established the technical college, the Dennis Gabor College (hereinafter DGC) operated and maintained by the foundation and based on a distance education system. It started a new era in the history of Hungarian higher education, since it meant that the knowledge of tertiary education became easily available for people with various geographical, sociocultural and economic backgrounds.

Higher education perceptively approximated those factors which may link economic growth and competitiveness to the innovation potential of a given territory or region from the aspect of the interrelations of regional inequalities, and thus, these factors are inseparable from the development of human resources based on education and transfer of knowledge. From this aspect, there is a distinguished role of educational systems, which provide possibility for the establishment, acquisition and transfer of knowledge, and their externality effect can be shown in the economic growth of countries and regions (Krugman, P. 1991; Romer, P. M. 1990). Our geographical interpretation of innovations was based on the work of Hägerstand, T. (1967). The scientific results of Valente, T. W. 1995; Granovetter, M. 1979 and Rogers, E. M. – Medina, U. E. – Rivera, M. A. – Wiley, C. J. 2005 were used by the investigation of the diffusion of innovations. The works of Anselin L. – Varga A. – Acs Z. 1997 and Malecki, E.J. – Oinas, P. 1999 were referred to when examining the spatial diffusion of knowledge and the possibilities of knowledge access, while for investigation of the connections to regional development the works of Sheff, J. 1999; Rösch, A. 2000; Florida, R. 1995; Morgan, K. 1997 and Chandler, A. D. – Hangström, P. – Sölvell, Ö. 1998 were used.

The role of knowledge and human resources in regional development is of significant importance, since each regional unit has defined resources that form a coherent unit of several separate factors. Enyedi gy. (1996) stated that these factors are present both separately and concomitantly, moreover, they take effect and shape the regional unit by weakening and strengthening each other, and through the large number of regional units they affect the spatial structure. Human beings as biological entities and individuals and the socioeconomic living and inert surroundings take a prominent role among the factors. In a scientific review Tóth J. (2001) calls attention to the cooperation of the innovative activity of universities, research institutes and enterprises utilizing the inventions. Feedback systems do not remain ”external”, but ”clusters” are formed and the formerly independent processes lead to the formation of explosive processes. Development reacts to education, since innovation society as a knowledge-based, knowledge producing society is a new challenge for higher education. The realisation of it requires reconsidering the role of the mission of the higher education institutions, universities and colleges in the innovative knowledge society, placing emphasis on the service-providing higher education. In his work Krisztián B. (2009) summarizes

the views of Tóth J. regarding cultural globalization saying that the information-communication technologies not only enhanced the accessibility of knowledge, but also enabled new means of establishing interpersonal relationships. As these factors are considered to be responsible for raising new differences between countries, social clusters and individuals (Dövényi Z. – Tolnai Gy. 1993).

In summary, it can be stated that by the end of the 20th century, the formerly successful method of knowledge production is getting even more inefficient all over Europe. The crisis of higher education is unavoidable, its causes can be traced back to the altered way of existence of knowledge, its metamorphosis and its more widespread application (Convert, B. 2005). The statements and opinions are consistent in assigning the causes of the change of the colleges' and universities' role, namely the unfolding of the knowledge economy connected to the knowledge production. The achievements are considered to be the solutions of the organizational and controlling tasks arising during the realisation of the new "mass education" and "self- financing" (Lukovics I. 2008).

Objective

We aimed at achieving concrete and practical results with this research, namely to present and verify the realisation of distance education as an innovation in higher education through an individual, specific example. For that, we assumed that the introduction and spread of the IT engineering faculty of the DGC in bachelor-level college education by open- and distance education methods, i.e., the spread of knowledge on informatics is an innovation, and its process can be represented by diffusion models. The IT engineer and computer economist courses (as new and considerably renewed products) and the appearance of the open- and distance education and their contribution to the development of human resources were in the focus of our research.

The first main question of the research dealt with innovation. We sought the answer for the question whether the DGC's educational activity which resulted in the introduction of the IT engineering and computer economist college training on bachelor-level in Hungary by renewed distance education methods can be considered as an innovation.

The second main question dealt with diffusion. Namely, whether the 'S-curve' shape of the spread of the IT engineer and computer economist training can be empirically verified, and if yes, whether it is a result of diffusion.

The resources of the research database

The primary sources of the research were education organizational-, management-, and academic register data evaluated and taken from the two departments at DGC: the Department of IT Applications and Department of IT Systems. These

resource data were analysed by statistical (tables, generation of ratios and indices) and graphical methods.

Furthermore, we created a statistical database using the results calculated from our own data of 12 years of education- and training organization.

We explored the innovation process by arranging the datasets into groups according to standardized criteria.

We used a method of spatial informatics as a tool to create a map of the data from our database of cities in Hungary and outside the borders – as it has been elaborated in a previous study (Bornemisza I. – Bakota É. – Kopári L. 2011).

Scientific results

The verification of the innovation process of the DGC distance education

We first answered our main question about innovation, i.e., the new educational activity of the DGC, resulting in a new course – the IT engineer – in bachelor-level college education, and the introduction of this course in Hungary was carried out by the significantly renewed method of distance education. According to the evaluation of our research results, the answer to our first question is: 'yes', this activity can be considered an innovation, because both criteria of the definition of innovation are fulfilled, a 'new knowledge' and a 'new cognition' have been introduced as a product – namely no training has been started with such a content so far in higher education – and its direct economical profit was the development of human resources. We based our answer on our results obtained by plotting the student dataset of the 19 years of DGC's educational and training activity (the number of new students) as a function of time. We used the academic years as a time unit, while for the yearly follow-up of new students (adaptors) we uniformly took the number of matriculations to the first year of the course from the student database. The shape of the resulting curve was similar to that of the 'S-shaped' exponential curve describing the diffusion process of innovation (Figure 1).

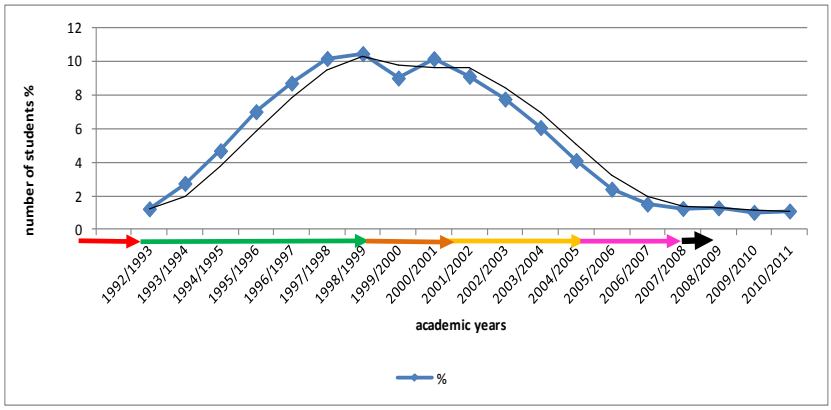

Figure 1. **Adaptation of first year students from the 1992/1993 to the 2010/2011 academic year** *(Source based on DGC data: É Bakota in 2012)*

We could answer our second main question – concerning diffusion – applying the results of the first one, the analysis of the sections of the empirical 'S-shaped' curve describing innovation.

For that, we determined the sections characteristic to the propagation of the evaluated process on the resulting exponential curve (Figure 1), where similarity was to be seen to the segments of the process implementing innovation. Namely, the initial segment starting the process followed by – the steeply rising part of the curve – the growth section (multiple-phase expansion), the next is the section of maturity (consolidation and saturation) and finally – the steeply declining part – the section of recess and termination. In the next step, we also determined the categories of adaptors to be linked to each segment of the spread. For the calculations we used our statistical database created from the student database and containing the yearly number of adaptors and their cumulative values. Thus, the results gave the thresholds of the sections of the exponential curve describing our innovation process. Based on the resulting values and plots our case entered the next phase of diffusion after reaching a certain category of adaptors (Figure 2).

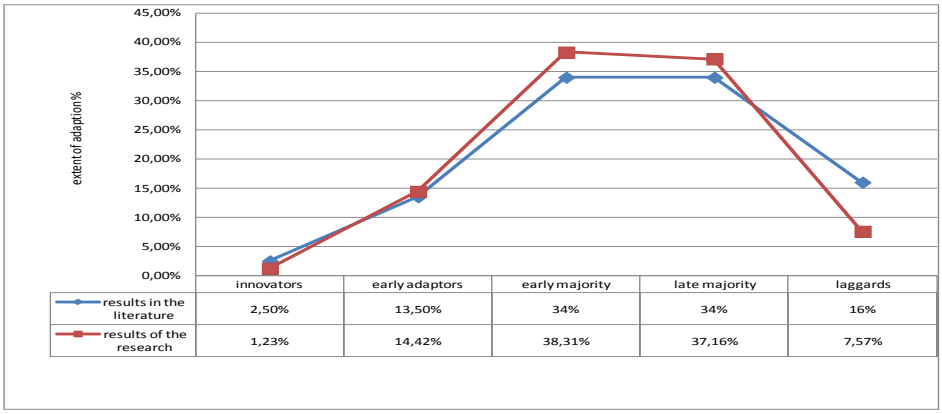

	innovators	early adaptors	early majority	late majority	laggards
results in the literature	2,50%	13,50%	34%	34%	16%
results of the research	1,23%	14,42%	38,31%	37,16%	7,57%

Figure 2. **Categories of adaptors linked to each segment of innovation**
(Source based on Bakota's own data edited by É Bakota. 2012)

According to our research results described above, the answer to the two main questions is 'yes', i.e., the activity of DGC to create a college course containing new knowledge and cognition spreading by diffusion among adaptors can be considered innovation. In 1992, the year of the initiation of the innovation, not only in Budapest but also in four other cities structural subunits being sub-centres of the distribution of the innovation were created. Geographically these innovation centres were established in a city of a regional unit, and they connected to the system as consultation centres, while they maintained a continuous professional contact with the centre.

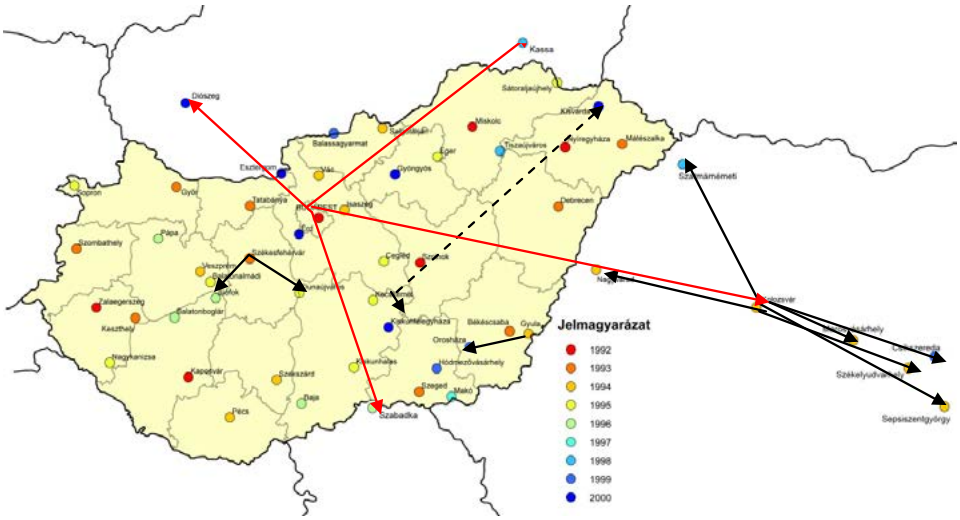

Figure 3. **The network of DGC consultation centres in Hungary and beyond its borders from the academic year of 1992 to 2000**
(Source: edited by Éva Bakota in 2012)

To demonstrate that the network of consultation centres covered the entire area of Hungary, and it was also represented in regions beyond the borders, at first we explored the diffusion process of the IT engineer course (Figure 3). In our database, we linked the consultation centre with the name of its hosting city and the date of establishment. The changes in the spatial and temporal propagation of the innovation process can be seen in the configuration map of the establishment of the consultation city centres (clusters). It can be stated that the distance education of the IT engineer knowledge streams to other cities in various regions of the country and territories beyond the border through connections, "bridges" and "clusters" projecting out of the territory of the residence of the college (namely projecting out of the city as a mental space). It has been proven, considering the adaptors of the innovation, that the student basis of the country can be linked to the consultation centres, which also means that the place of adaptation is primarily associated with the consultation centre. Based on our research results it can be stated that the diffusion of the IT engineer course involving regions in Hungary and beyond the borders was realised through the forming network of consultation centres (Figure 3).

Verification of the diffusion characteristics

According to our evaluations, in our case the propagation of the innovation of the "new knowledge" happens with the help of a mixture of expansion and relocation diffusion. While exploring the network structure of the consultation centres'

hosting cities playing a key role in the process, a cascade-type hierarchical diffusion was found to be characteristic of its propagation that initiated from the high-level centre of city-hierarchy (centre of Budapest) and progressed towards cities on the medium and lower hierarchy-levels (Figure 4).

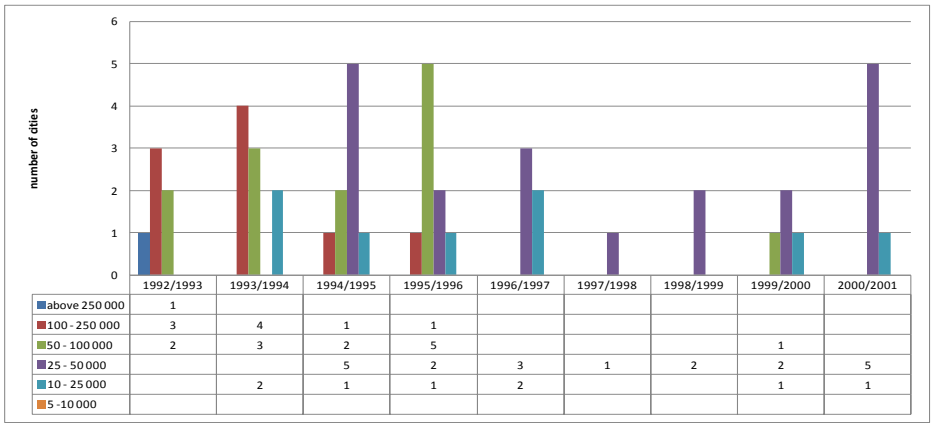

	1992/1993	1993/1994	1994/1995	1995/1996	1996/1997	1997/1998	1998/1999	1999/2000	2000/2001
above 250 000	1								
100 - 250 000	3	4	1	1					
50 - 100 000	2	3	2	5				1	
25 - 50 000			5	2	3	1	2	2	5
10 - 25 000		2	1	1	2			1	1
5 -10 000									

Figure 4. **The population-based distribution of consultation centre hosting cities in the period from the 1992/1993 to the 2000/2001 academic years**
(Source: Bakota's own data based on J. Tóth (1997) edited by É. Bakota 2012)

According to the hierarchical, population number-based analysis of the network of consultation centre cities, the accession of those low hierarchy cities which do not correspond to criteria determining regional dimensions of higher education occurred several times. These low-hierarchy cities (10 000–25 000 inhabitants) are most often connected to the network as sub-centres. It was verified by all sub-centres, that their contribution to the adaptation value of their region is not the broadening of the regional borders of the catchment area, but the improvement of coverage of the consultation centre's catchment area (Figure 5).

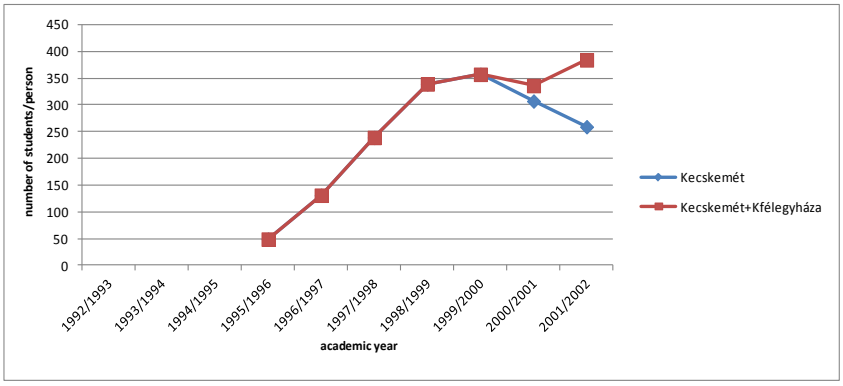

Figure 5. **Life cycles of Kecskemét and its sub-centre Kiskunfélegyháza**
(Source: Bakota's own data edited by É. Bakota in 2012)

The territorial and regional changes in the network formation of diffusion

The territorial and regional configuration of innovation centre networks is completed by the consolidation phase (maturity period of innovation) and the closely related saturation phase of the diffusion process (Figure 6).

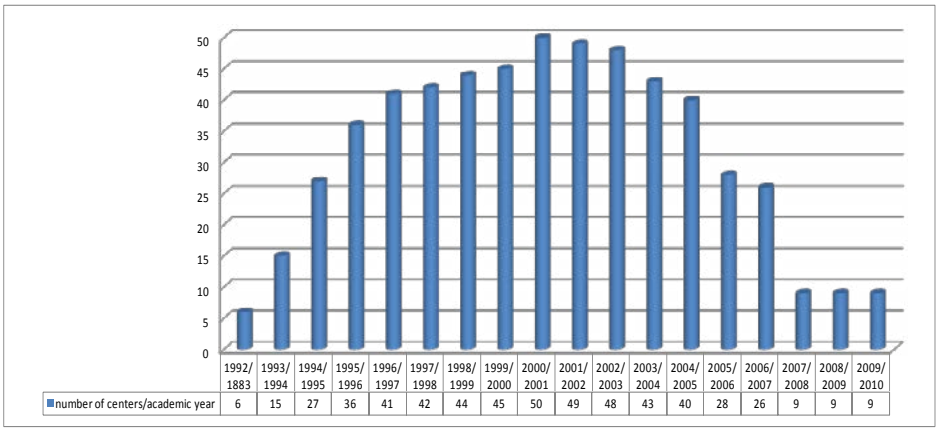

Figure 6. **The number of consultation centres from the academic year of 1992/1993 until 2009/2010**
(Source: data derived from the registry of the DGC edited by É Bakota in 2012)

By the end of the expansion process of the innovation of distance education, the distance education consultation centre network ensuring the access to the knowledge spreading by diffusion is completely established in the entire area of Hungary, including all regions and all of their counties (Figure 6; Figure 7).

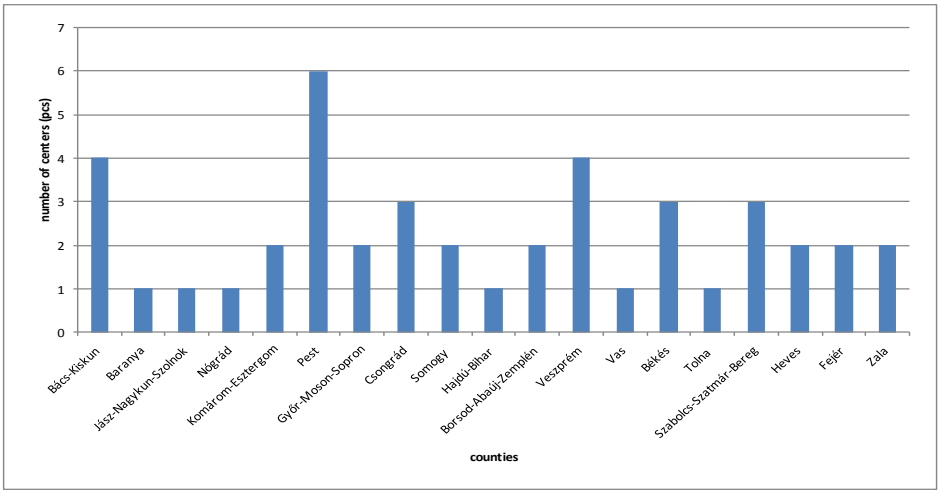

Figure 7. **The number of consultation centres by counties**
(Source: data derived from the registry of the DGC edited by É Bakota in 2012)

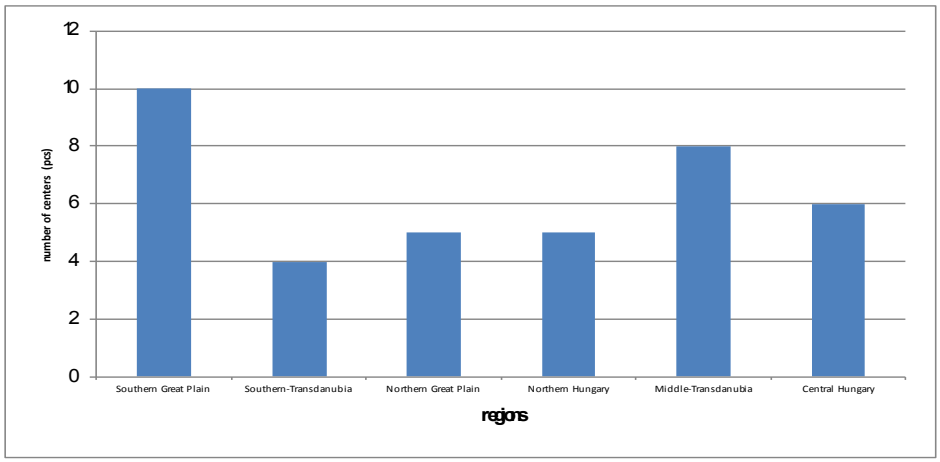

Figure 8. **The number of consultation centres by regions**
(Source: data derived from the registry of the DGC edited by É Bakota in 2012)

The network of consultation centres was formed within quite a short period of time – in the 6th year of innovation the number of consultation centres approximates the maximum value of the maturity period – which is in accordance with the burst-like expansion of diffusion (Figure 8).

At the same time, the increasing number of consultation centres also represents the growth of regions affected by the innovation, it is directly proportional to it. As a result, the leading role of Budapest in the number of students (adaptors) is effaced after the initial period of the innovation process, and it is overtaken by the countryside until the remarkable recess of diffusion (Figure 9).

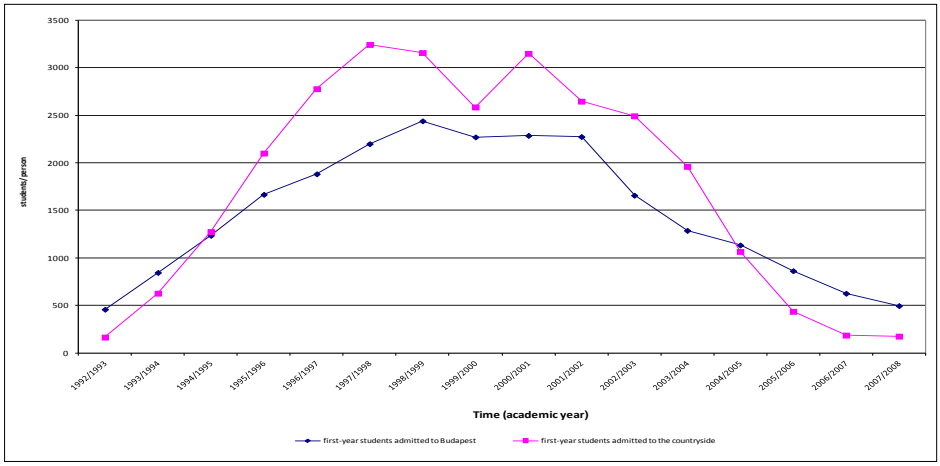

Figure 9. **The yearly number of first-year students admitted to the centres of Budapest and those of the countryside from the academic year of 1992/1993 until 2007/2008**
(Source: data derived from the registry of the DGC edited by É Bakota in 2012)

It has been confirmed that the appearance of distance education in bachelor-level higher education variably but significantly influenced the participation of the inhabitants of a given region in higher education (Figure 10).

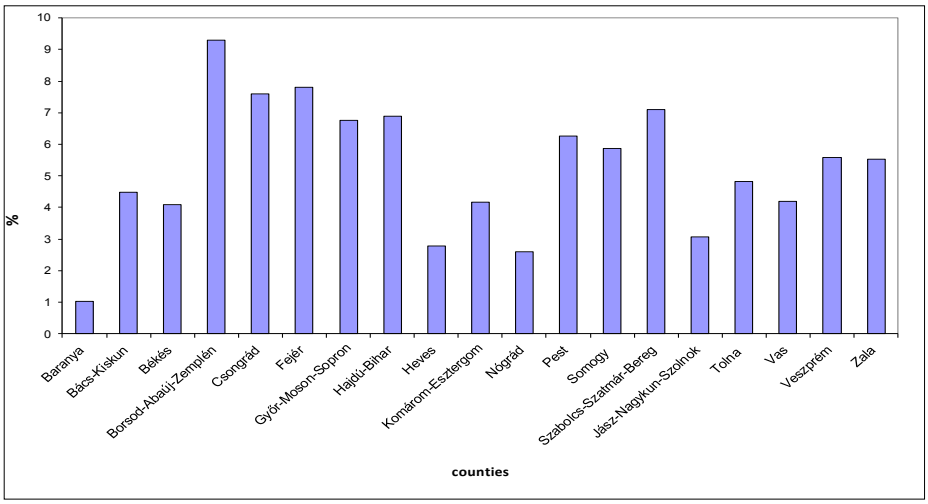

Figure 10. **The ratio of the total number of first-year students represented by counties from the academic year of 1992/1993 to 1999/2000**
(Source: Bakota's own data edited by É Bakota in 2012)

In a given region by the institutionalized possibility to access college-level knowledge, the consultation centre contributed in a measurable way to lessening the regional differences with the help of its city network by providing possibilities for those willing to learn irrespective of geographical location, age or individual life situation. The regional matriculation index, which is correlated to the population number, shows that the leading role of Central Hungary is unchanged in our case, too. The performance of the West-Transdanubia and the Middle-Transdanubia is excellent, and the Southern Great Plain is only slightly beyond them (Figure 11).

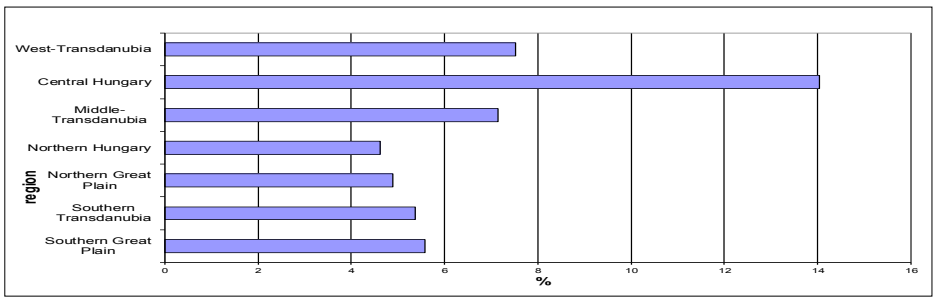

Figure 11. **The number of first-year students as a percentage of the region's population from the academic year 1992/1993 to 2001/2002**
(Source: Bakota's own data edited by É Bakota in 2012)

Evaluating the cause–effect relationship between the population-based hierarchical order of regions and the number of users of the educational service, direct and indirect proportions were both found (Figure 12).

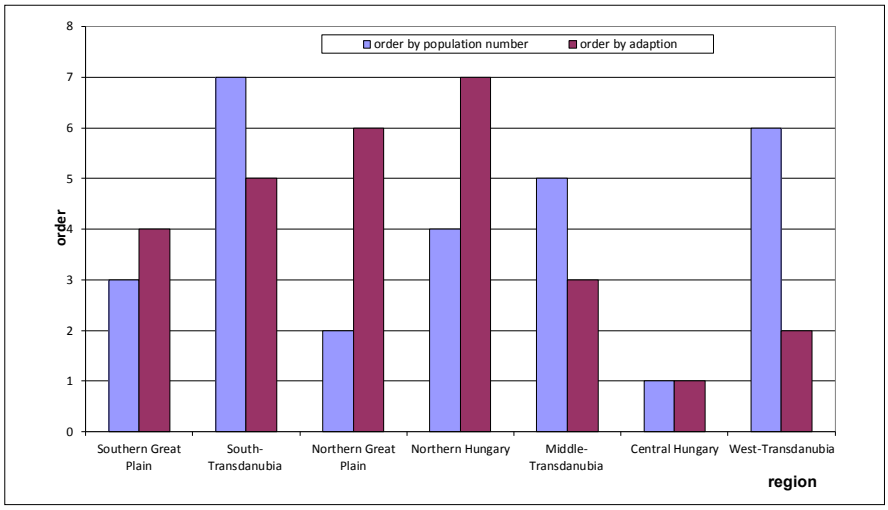

Figure 12. **The relationship of the population of a region and the number of adaptors**
(Source: Bakota' own data edited by É Bakota in 2012)

Summary

In the field of education geography, we can consider the innovative activity of the DGC as a significant achievement of innovation and its executive process, the diffusion. This innovative activity successfully maintained the Hungarian distance education on the tertiary educational bachelor-level, despite the fact that it was without any known former educational traditions or history on this level. It was also confirmed, that among the methods of lifetime learning, distance education is one of the successful training alternatives in adulthood.

According to our viewpoint, as a summary of the educational activity of the DGC it can be stated that the adaptation of the IT engineer course by distance education methods is an achievement of outstanding significance of Hungary and the Carpathian Basin, not only in the field of technological science, but also in that of science history, cultural and education geography. DGC was the first to apply distance education as a new training element in the Hungarian higher education and later it introduced e-learning, which made (in the aspect of content and didactics) outstanding teaching materials widely accessible and applicable, irrespective of the distance of the region of application (even over the borders) from the residence of the college. We explored the propagation of the "new knowledge" among its users through the education geographical evaluation of the spatial and temporal dimensions of diffusion and its relationship to the geographical space and its spatial drifts interpreted according to the geographical aspects of the effects of educational innovation. The interpretation was supported

by those factors which were of decisive significance for the characteristics of the drifts, spatial structures, city network connections and the relations of their roles, the root causes and their motivating forces.

References

Anselin L. – Varga A. – Acs Z. 1997. Local geographic spillovers between university research and high technology innovations. – *Journal of Urban Economics* 42, 3. pp. 422–448.

Bornemisza I. – Kopári L. – Bakota É. 2011. Térinformatikai módszerek alkalmazása oktatás–innováció kutatásban. – *Modern Geográfia* 6, 3. [pp. 1–11.]

Chandler, A. D. – Hagström, P. – Sölvell, Ö. (szerk.) 1998. *The dynamic firm : the role of technology, strategy, organization and regions.* Oxford University Press, Oxford. 469 p.

Convert, B. 2005. Europe and the Crisis in Scientific Vocations. – *Journal of Education* 40, 4. pp. 361–366.

Dövényi Z. 1993. Munkanélküliség az Alföldön. – In: Dövényi Z. (szerk.) *Alföldi Társadalom* IV. Békes M. Tcs. V. B. Tud. Koor. Szakbiz., Békéscsaba. pp. 107–121.

Dövényi Z. 2007. A belföldi vándormozgalom strukturális és területi sajátosságai Magyarországon. – *Demográfia* 50, 4. pp. 335–359.

Dövényi Z. – Tolnai Gy. 1993. *A munkanélküliség regionális kérdései Magyarországon*. – In: Enyedi Gy. (szerk.) Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 143–175.

Drucker, P. F. 1993. *Innováció és vállalkozás az elméletben és a gyakorlatban.* – Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 218 p.

Enyedi Gy. 1996. *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában.* – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest. 138 p.

Florida, R. 1995. Toward the learning region. – *Futures* 27, 5. pp. 527–536.

Granovetter, M. 1979. *The Theory-Gap in Social Network Analysis.* – In: Holland, P. –Leinhardt, S. (szerk.) Perspectives on Social Research. Academic Press, New York. pp. 501–518.

Hägerstrand, T. 1967. *Innovation diffusion as a spatial process.* – University of Chicago Press, Chicago. 334 p.

Krugman, P. 1991. Increasing returns and economic geography. – *Journal of Political Economy* 99, 3. pp. 483–499.

Krisztián B. 2009. Tóth József: Térszerkezeti, népesség- és településföldrajzi tanulmányok. – *Tér és Társadalom* 23, 1. pp. 233–234.

Lukovics I. 2008. *Tudásteremtés és Ko-evolúció az egyetem – gazdaság – kormányzat kapcsolatok globális és lokális vetületei.* – In: Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.) Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében. JATE Press, Szeged. pp. 41–61.

Morgan, K. 1997. The learning region: Institutions, innovation and regional renewal. – *Régiónál Studies* 31, 5. pp. 491–503.

Tóth J. (szerk.) 2001. *Általános társadalomföldrajz I.* – Dialógus-Campus Kiadó, Budapest – Pécs. 484 p.

Trócsányi A. – Tóth J. 2002. *A magyarság kulturális földrajza II.* – Pro Pannónia Kiadó, Pécs. 361 p.

Rogers E. M. – Medina, U. E. – Rivera, M. A. – Wiley, C. J. 2005. *Complex adaptive systems and the diffusion of innovations*. – www.unm.edu/~iomedia/casdim.htm (2012. december 03.)

Romer, P. M. 1990. Endogenous technological change. – *Journal of Political Economy* 98, 5. pp. 71–102.

Rösch, A. 2000. Kreativ Milieux als Factoren der Regionalentwichlung. – *Ramuforschung und Raumordnung* 58, pp. 161–172.

Sheff, J. 1999. *Lernende Regionen. Regionale Netzwerke als Antwort auf globale Herausforderungen.* – Linde, Wien. 160 p.

Valente, T. W. 1995. *Network models of the diffusion of innovations.* – Hampton Press, New Jersey. 171 p.

Berghauer-Olasz Emőke[*]

Erős tudás iránti vágy az elismerés szükségletével
(Esettanulmány[**])

Rezümé. Az esettanulmány megírásához 12 rajzteszt került felhasználásra (szabadrajz, farajz, emberrajz, hatvan másodperces rajzteszt, élettérteszt, nemlétezőállat-rajzteszt, emberpár-rajz, anya–gyerek rajz, közös rajz, színkulcsteszt, az ötlépéses intervenciós modell, életútrajz). A vizsgálat során sikerült feltárni a vizsgált személy által közvetített mintázatokat és az esszenciát. A vizsgált személy mintázatai a következőek: elégedetlenség, hiányérzet, negatív önértékelés és erős kutatási motiváltság. Rajzainak esszenciája: Erős tudás iránti vágy az elismerés szükségletével.
Kulcsszavak: hétlépéses képelemzési módszer (SSCA), elégedetlenség, kutatási motiváltság.

Abstract. The case study is based on 12 drawing tests (a Free Drawing, Draw-a-Tree Test, a Human Figure Drawing, a Sixty Second Drawing Test (SSDT), a Personal Sphere Model, a Non-existent Animal Drawing Test, Drawings of a Human Couple, a Mother-and-Child Drawing, a Drawing Together Method (DTM), The Colour Keys Method, a Five-Step Intervention Model, a Life Story Drawing). The research resulted in revealing the patterns and the essence mediated by the person under analysis. The patterns of the person under research are as follows: discontentment, feeling of lack, negative self-assessment and strong motivation for research. The essence of the drawings is: Strong desire for knowledge with the need of appreciation.
Key words: Seven-Step Configuration Analysis (SSCA), discontentment, motivation for research.

A vizsgált személy alapvető adatai

A vizsgált személy (a tanulmányban néhány helyen előforduló N.N. monogrammal) 25 éves férfi, jobbkezes, egészséges és önként jelentkezett a rajzvizsgálatra. Felsőoktatásban tanul. Bevallása szerint nem szokott rajzolni. Piknikus, endomorfikus alkati típus, lelki alkata ciklotim. Külső megjelenésben ápolt és gondozott. Hangja megfelelő erősségű. Az interakció során tartja a szemkontaktust. Kézfogása határozott, testtartása egyenes, járása lassú, kényelmes.

Anamnézis

A vizsgált személy elvált szülők gyermeke. Szülei felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. A családban két gyerek van, a vizsgált személy az elsőszülött, öccse hat évvel fiatalabb.

Korai emlékei közül mélyen él benne egy-két óvodai emlék. Egyszer egy véletlen baleset folytán betörte egy csoporttársa orrát. Elmondása szerint nagyon

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszékének tanára; a Pécsi Tudományegyetem Személyiség- és Egészségpszichológia PhD-program hallgatója. Témavezető: dr. habil Vass Zoltán.
[**] Az esettanulmányban felhasznált rajzok elemzése dr. habil Vass Zoltán hétlépéses képelemzési módszerének (SSCA) alkalmazásával készült.

sajnálta, erős bűntudata volt annak ellenére, hogy akaratlanul tette. A másik emléke édesapja testvérének esküvőjéhez fűződik, 4 éves korában volt. A készülődés miatt a családból senki nem ért rá, hogy érte menjen az óvodába, ezért elküldték az egyik távolabbi rokon fiúcskát, akit addig nem ismert a vizsgált személy. Ebből adódóan nem is mert hazamenni vele, félt, hogy ő a *„pulyaszedő”* (szó szerint idézve). Végül az óvodapedagógus biztosította afelől, hogy tényleg a rokona. Mindezek ellenére útban hazafelé az út másik oldalán ment a rokon, mert a vizsgált személy még mindig félt tőle. Kellemes élményként elevenítette fel óvodában szerzett első szexuális élményeit is, melyek szerint ott látta először a nemi különbségek jegyeit.

Szüleivel jó kapcsolati viszonyt ápolt gyerekkorában. „*Édesanyám volt az, aki szeretettel nevelt inkább, míg édesapám józan ésszel*.” Válásukkor megromlott a viszonya az apjával, ami azóta sem állt helyre teljesen. Még most is neheztel rá azért, amiért elhagyta az anyját. Megjegyezte, ha egyszer szülő lesz, a kettejük nevelési stílusának szintézisére fogok törekedni. Nagyszüleivel jó viszonyt ápolt, rendszeresen látogatja nyughelyüket. Éppen ezért is szeretettel beszél egyetlen élő nagyszülőjéről, anyai nagymamájáról, amikor csak teheti, felkeresi. Öccsével szintén jó kapcsolatot ápol, úgy véli, jelentős hatást gyakorolt személyiségfejlődésére.

Szociábilis, társaságba való beilleszkedéssel általában nincs gondja, nyitott. Egyedül a már jól összeszokott körökbe tud nehezebben bekerülni, de ha van legalább egy ember, aki kezdeményez irányába, könnyen felveszi a fonalat. Életének legfontosabb eseményét a líceumba való bekerülését tartja, mely új távlatokat, a tudomány felé orientálódást nyitotta meg előtte. Bár egyházi iskolában érettségizett, nem hisz Istenben. Tanulmányai folytatását viszontagságok övezték, mégis kitart a továbbtanulás mellett.

Erős oldalai: érdeklődő, kíváncsi ember, szereti a kihívásokat. Egyéni és csoportmunkában is kiváló. Könnyen tanul. Kiváló kognitív képességgel rendelkezik. Iskolába lépésekor már folyékonyan ír, olvas, fejben összead és kivon, mindössze 5 évesen tanulta meg a nevezett műveleteket. Gyenge oldala: sokszor nem bízik a képességeiben. Életkörülményekkel kapcsolatos elvárásai között szerepel a biztos lakás; állandó kereset; valamint egy olyan munka, amelyet szívesen végez. Partnerkapcsolati elvárásai között szerepel, hogy egyedül őt szeresse a párja és fogadja el olyannak, amilyen valójában. Szeretné boldognak látni a párját és a körülötte élőket. Elmondása szerint nagyjából elégedett az életével. Örül annak, amije van. Ha változtatási lehetősége lenne, kicsit jobbá tenné a múltat, de elfogadja így is.

Egyetlen mondattal így jellemezte magát: *„Igyekszem jó ember lenni”*.

Aktuálgenezis

A rajzvizsgálat nyugodt körülmények között, előre egyeztetett időpontban zajlott. Az esettanulmány megírásához a vizsgált személy esetében 12 rajzteszt került

felhasználásra (szabadrajz, farajz, emberrajz, hatvan másodperces rajzteszt, élettér-teszt, nemlétezőállat-rajzteszt, emberpár-rajz, anya–gyerek rajz, közös rajz, színkulcsteszt, az ötlépéses intervenciós modell, életútrajz). A rajzok felvételéhez hét alkalomra volt szükség. A tesztek rajzolási ideje változó tendenciát mutatott, gyorsan dolgozott, átlagosan 15-20 percet fordított a rajzolásra. A legkevesebb időt a hatvan másodperces rajzteszt, a legtöbbet pedig az ötlépéses intervenciós modell, a színkulcsteszt kiértékelési fázisa és az életútrajz igényelte. Az utóbbi felsorolt tesztekre 90 és 120 percre volt szükség. A vizsgálatot február hónapban kezdtük meg, az utolsó rajzfelvételre április elején került sor.

A vizsgált személy ápolt, jó megjelenésű, testtartása egyenes, kézfogása határozott, öltözködése átlagos és rendezett. Alapvetően kételkedő, szkeptikus ember, a vizsgálat kezdetén hasonló tendenciát mutatott. A rajzvizsgálatra azonban elsősorban azért jelentkezett, mert segédkezni szeretett volna (saját maga is vizsgálatot folytat a szakterületén belül). Tesztviselkedésében gyakran megjelent a kételkedés a vizsgálattal kapcsolatban, ám mire a tesztek vége felé közeledtünk, viselkedése megváltozott, kisebb érdeklődést mutatott. Modellreakciónak tekinthető szkepticizmusa, mely azonban a világra való rálátásban, a tanulásban segíti és viszi előre. Sokat is mosolyog az első rajzok készítésénél, szemmel láthatólag arra kíváncsi, mit lehet rajzvizsgálattal azonosítani. A vizsgálat elején kissé nehezen enged fel, rákérdez, hogy mennyire kerül ki az ott nyert információ, kik fogják látni rajzait, szégyelli, hogy *„csúnyán”* rajzol. Bár kételkedik, igyekszik jó benyomást kelteni, azonban, amikor mélyebb tartalmak kerülnek felszínre, zavarttá válik, elkezdi mozgatni a lábait és többet pislog. Rajzolás közben keveset beszél, főként az instrukciókkal kapcsolatban kérdez vissza, nem fűz kommentárt a készülő alkotáshoz. A szabadrajznál is csupán azt jegyezte meg, hogy jobban ki tudta volna színezni a rajzát vízfestékkel, mint színes ceruzával. Az utóteszteknél készségesen válaszolt még az olyan kínos témákat érintő kérdésekben is, mint szülei válása, vagy jelenlegi párkapcsolati, szerelmi élete. Egyedül az életútrajz reprezentációja során volt megfigyelhető hárítás az említett válással kapcsolatban, mikor ezt az eseményt csak úgy „elfelejtette” elmesélni az életútrajzról. Fontos megjegyeznünk, hogy az említett válási traumát mindössze néhány éve, fiatal felnőttként élte meg. Többször rákérdeztem, mindent elmondott-e életével kapcsolatban, amit fontosnak vélt, válaszként ez jött: *„Nem felejtettem ki semmit”*.

Megfigyelhető volt továbbá, hogy a számára fontosabb dolgok kerültek elsőként megrajzolásra. Az emberrajznál, az anya–gyerek rajznál, a farajznál általános sorrendben kerültek fel a testrészek a lapra. Reakcióideje minden esetben gyors volt, ha kérdése volt, azt a vizsgálat közben szabadon feltette. Minden rajzfelvételnél rágózott, előfordult olyan eset, ahol belefeledkezett a rajzolásba, rágóból léggömböt fújt, csattogtatott. Testtartásában nem mutatott szorongást, nyugodt és kiegyensúlyozott volt. A vizsgált személlyel való rajzfelvétel könnyed volt, nem bizonyult megterhelőnek vagy fárasztónak, mint a kontroll személy esetében.

Fenomenológiai leírás

Szabadrajz

A rajz fekvő formátumú lapon látható. A vonalvezetés folytonos. A rajz szűk grafémarepertoárt tartalmaz, mely hosszabb és rövidebb, valamint hullámos vonalakból, körből áll. A lap tetején és kissé középre eltolva hullámos vonalakból összeállított ismétlődő elemek láthatók, melyeket a háttér satírozása emel ki. A lap közepén folytonos vonalvezetéssel megszerkesztett domb látható, melynek közepén jól kivehetően Y formára emlékeztető folyó rajz látható. Bal oldalon, a domb vonalára zászló motívum került. A lap jobb felső sarkában nap figurát ábrázoló kör látható.

Farajz

A rajz állított formátumú lapon látható. A vonalvezetés szaggatott, a figura széleinél megerősített, helyenként enyhe satírozás nyomaival. A rajzon szűk grafémarepertoárt lehet felfedezni, mely hosszabb és rövidebb, valamint hullámos vonalakból áll. A fa figura a lap középső részén foglalja el helyét kicsit balra eltolással. Gyökerei, melyeket besatírozott vonalak alkotnak, kilátszanak. A fa figura lombozatát lefelé hajló, függőlegesen meghúzott, leveleit hullámos vonalak alkotják.

Emberrajz

A rajz állított formátumú lapon látható. A vonalvezetés helyenként folytonos, nagy részben inkább szaggatott. A rajz átlagos méretű. A lap közepétől kevéssel balra irányba tolódik ki a figura, testrészei kissé aránytalanok. A fej kör formájú. A szemeket két ovális forma alkotja középpontjukban ponttal ellátva. Az orr ferdén meghúzott vonalból, a száj szintén ferde vonalból áll, mely felfelé görbül. A szemöldököt is két ferde vonallal, a hajat satírozással alkotja meg, fülek nem láthatók a rajzon. A nyakat két rövid függőlegesen meghúzott vonallal szemlélteti, a váll asszimetrikus, a karok méretéhez képest a kézfej nagy, az ujjak jól láthatók. A figura nemi differenciáció jegyeit hordozza, női meztelen alakot ábrázol. Megjelennek a mellek és genitáliák. A karok és a lábak széttárt pozícióban figyelhetőek meg.

Nemlétezőállat-rajzteszt

A rajz fektetett formátumú lapon látható szaggatott, folytonos és hullámos vonalakkal. A rajzon a szűk grafémarepertoárt a szaggatott, folytonos és hullámos vonalak, pontok és körök alkotják. A rajz két közepes méretű figurát ábrázol. A baloldali figura feje körből, két vonallal meghúzott hosszabb nyakból áll, az elnyújtott kör testéből négy láb, valamint a hátsó végéből farok nyúlik ki. A szemeit körben elhelyezett pontok, a szájat ferde vonal alkotja. A figura fejének két oldalán fül látható. A jobb oldalon helyet foglaló figura feje és törzse kör alakú, a szemek és a szájak megerősített pontokból állnak. A szájból két iránya mutató rövid vonalakat lehet azonosítani. A fülek hosszúak. A figura testén karok és lábfejek,

törzséből két oldalra ívelő szárnyak láthatók. A szárnyakat egy egyenesen meghúzott és hullámos vonalak barázdálják. A szárnyak feslő részében egy kör, melyben megerősített pont látható.

Emberpár-rajz

A rajz állított formátumú lapon látható. A vonalvezetés folytonos, kevesebb részen többszörös megerősítéssel, nagyobb részben satírozással, a figurák hátterét is ez adja. A szűkös grafémarepertoárt egymást érintő vagy lekerekített, hullámos vonalakkal, kisebb pontokkal. A rajzon két fekvő alak látható, akiknél megjelenik a nemi differenciáció. A bal oldali figura férfi, a jobb oldali figura nő, kézfejüknél érintkeznek. A bal oldali figura feje kerek formájú, a szemet két besatírozott kör, az orrot és a szájat egyetlen félkörben megrajzolt vonal alkotja. A haj satírozással készült. A váll széles, a figura karjai a törzzsel 10 fokos szöget zárnak be, lábfeje két irányba néz. Ujjai hosszúak, jól láthatók. A figura felső teste ruhátlan, lábait nadrág fedi. A jobb oldali női figura feje kerek, szemeit két ferde vonallal, orrát és száját egyetlen félkörben megrajzolt vonallal, a hajat satírozással ábrázolja. A karok a törzzsel 10 fokos szöget zárnak be, lábak kisebb terpeszben helyezkednek el. A női figurán ruha látható, melyen a mellvonalnál két ferde vonal látható. A figurák feje mögött lekerekített végű téglalap látható. A figurákat satírozott keret veszi körül, mely a hátteret szolgálja.

Anya–gyerek rajz

A rajz átlagos méretben jelenik meg. A vonalvezetés szaggatott, egyenetlen, helyenként megerősített. A két figura a lap közepétől bal irányba tolódik. A figurák szemből láthatók, testrészeik aránytalanok. A bal oldali figura női alak, jobb oldali kezével kapcsolódik a másik, szintén jól kivehető fiú alak benyomását keltő figurához. Feje kerek, szemei apró körben elhelyezett, megerősített ponttal, orra és szája félkörökkel ábrázoltak. Haját satírozások teszik ki. Karjai hosszúak, az ujjak jól kivehetők, bal oldali karjában kosár benyomását keltő tárgyat láthatunk. A figura testét bokáig erő hosszú ruha fedi. A lábfejek előre néznek. A jobb oldali figura feje kerek, a szemeket körbe belehelyezett pontokkal ábrázolja. Az orr és a száj jobb ferdén megrajzolt vonalból áll. A fej tetején haj látható. A figura jobb keze összekulcsolódik a női alak jobb kezével. A figurán felsőruha és nadrág részletei is megjelennek, lábfejei szembenézetből ábrázoltak.

Közös rajz

A rajz fekvő formátumú lapon látható, mérete nagy. A vonalvezetés szaggatott, helyenként folytonos, a figurák széleinél többszörösen megerősített. Satírozás is látható. A lapon két fa figura helyezkedik el. Az egyik közepes méretű, a lap közepétől kissé bal irányba eltolva, a másik nagyobb méretű, a jobb oldal szélén látható. A fa figurák törzse és ágai megerősített vonalakból állnak, melyeket hullámos vonalakkal megrajzolt lomb borít. A fa figurák egymás felé hajolnak, közöttük egy ülő helyzetben ábrázolt ember figura, egy kutya figura és bárányalak benyomását

keltő motívumok helyezkednek el. Az ember figura oldalnézetből ábrázolt, a fejen kalap, a kézben bot látható. A lapon két hegy azonosítható, a bal oldali csúcsán egy keresztben megrajzolt vonal látható. A lap felső részét felhő figurák tarkítják. Ezek között bal oldalon egy madár alak, középen összeillesztett ferde vonalak, a jobb felső oldalon pedig egy felhő figura mögé rajzolt kör látható.

Intuitív elemzés

A vizsgált személy rajzainak öt legfontosabb jellemzője: magányos, szokatlan, kezdetleges, esetlen, kimért.

A spontán figyelmet a vizsgált rajzokban főként az ragadja meg, „ami egyedül van", valamint azok az elemek, motívumok, amelyek szokatlan jelzéssel bírnak.

A motoros empátiás elemzésnél könnyen izolálhatóak a konfliktust hordozó rajzi jegyek. A vizsgált személy leggyakrabban előforduló momentuma a vonalak egyszerűségében, a proxemitáskontrollban rejlik. Ez túlnyomórészt azoknál a rajzoknál érzékelhető, ahol a társas kapcsolatokat kellett reprezentálni. Az emberpár-rajzban, a nemlétezőállat-rajzban, kissé az anya–gyerek rajzban is jobban esne közelebb rajzolni az embereket egymáshoz, bár utóbbinál elég erős volt a kettejüket sokszorosan összekötő vonal. Mindemellett az emberpár-rajznál túl merevnek éreztem a vonalakat. A szabadrajzban sok energiába telt a tér kitöltése, mégis tovább rajzoltam volna, hiányzott valaki a rajzról. Leginkább embert rajzoltam volna, vagy valamilyen kedves állatot. A farajznál is hasonló érzések keletkeznek, itt felkavaró volt a hurkolt vonalakkal tűzdelt lombot megrajzolni, a gyökerek is fura érzést keltenek. A kinesztetikus empátia jelzi az emberrajznál a frusztráltságot, az anya–gyerek rajznál az ábrázolt távolság ellenére jóleső érzéseket kelt. A nemlétezőállat-rajznál pajkosságot, a farajznál szomorúságot, „nagy a világ és én túl kicsi vagyok benne" érzést azonosíthatunk. A rajz vizualizálása kapcsán figurái esetlenek, ám legtöbbjük ugyanakkor kedves is egyben. Mindemellett a „valami hiányzik" érzése erősödik a vizualizálás során. Az élettérteszt, az ötlépéses intervenciós modell, a színkulcsteszt, valamint az életútrajz elemzése a vizsgált személynél megküzdést jelez.

Egyetlen mondatos jellemzés: Esetlen, infantilis rajzok, melyek ellenállásból fakadnak, mégis sokatmondóak.

Globális elemzés

Szabadrajz

A rajz fejlettsége közel-realisztikus szintű. Érzelmi hangulati tónusa meleg. Mozgáshangsúlyos ábrázolásában szabályozottság, kontrolláltság jelenik meg. Mozgásképe határozott, expanzív, élénk és messze ható, formaképe egységes, világos és egyszerű. A rajz részleteiben integrált, harmonikus benyomást kelt. Színhasználat: hat szín használata jellemző. Térkitöltése felosztott, konstruktív és áttekinthető. Teljes felületet kitöltő rajz.

Farajz

A rajz fejlettsége közel-realisztikus (d) szintnek felel meg. Érzelmi-hangulati tónusa szomorú, lehangolt. Mozgáshangsúlyos ábrázolásában röpködő, gyorsan odavetett részletek azonosíthatók. Mozgásképe nyomatékos, formaképe szerény. Részleteiben integrált, harmonikus jegyeket hordoz. Színhasználat nincs. Térhasználatára a központilag kevéssel balra eltolás érvényes.

Emberrajz

A rajz közel-realisztikus szintnek felel meg. Érzelmi-hangulati tónusa érzéki. Az ábrázolás formahangsúlyos, lassú, helyenként szaggatott vonalakkal készült, mozdulatlan érzetet kelt. Mozgásképe monoton és erőtlen, formaképe triviális hatást keltő, a rajz mégis integrált és harmonikus. Térhasználatát a központi elhelyezés jellemzi.

Nemlétezőállat-rajzteszt

A rajz fejlettségi szintje a kettősvonalú séma és a közel-realisztikus szint között helyezkedik el, nem egyértelmű. Érzelmi-hangulati tónusa meleg, kedves. Mozgáshangsúlyos rajz, melyet gyors vonalak, helyenként célbizonytalanság, esetlegesen pontatlan folytatás jellemez. Mozgásképét ügyetlenség, tétovázás, formaképét szerénység, egyszerűség jellemzi. A rajz integrált és harmonikus. Térhasználatában a központi elhelyezés figyelhető meg.

Emberpár-rajz

A rajz fejlettségi szintje a közel-realisztikus szintnek felel meg. Érzelmi-hangulati tónusa érzéki. Az ábrázolás formahangsúlyos, újra és újra megerősített vonalak, megerősített kontúr jellemzi. Mozgásképe erőteljes, kissé görcsös, formaképe szuverén, egyértelmű és feltűnő. A rajzot integráltság és harmónia jellemzi. Színhasználatában a sötétpiros szignifikáns szerepet tölt be, mellyel a nemiséget hangsúlyozza. Térhasználat tekintetében arányos, a lap középső területét foglalja.

Anya–gyerek rajz

A rajz fejlettségi szintje közel-realisztikus. Érzelmi-hangulati tónusa boldog-vidám. Formahangsúlyos rajz, mozdulatlan, kisebb megszakításokkal ugyan, de célirányos. Mozgásképe vezetett, de mégis ügyetlen, formaképe egyszerű. A rajz harmonikus hatást kelt. Térhasználatában a középvonaltól bal irányba terjedés figyelhető meg.

Közös rajz

A rajz személyiségszintje differenciált-realisztikus szintű. Érzelmi-hangulati tónusa boldog, derűs. Formahangsúlyos rajz, mely a figurák megerősített vonalaival egyedi és kedves hatást kelt. Mozgásképe könnyed, dinamikus, expanzív és szabad, formaképe egységes és jól sikerült. Nyolc szín használata figyelhető meg. A rajz integrált és harmonikus. Térhasználatát a teljes térkitöltés jellemzi.

Életútrajz

A rajz személyiségszintje kettősvonalú séma. Érzelmi-hangulati tónusa tréfás, vidám benyomást kelt. Mozgáshangsúlyos rajz, melyet ösztönösség, helyenként türelmetlenség jellemez. Mozgásképe vezetett és gördülékeny, formaképe konvencionális. Képi kifejezése adekvát, globális harmónia jellemzi. Az események ábrázolása tervezett és irányított, az áramlási irány folytonos, nincs megszakítás. Térhasználatában teljes térfelületet kitöltő rajz.

Részletes elemzés

Szabadrajz

Enaktív szinten megszerkesztett, tervezett, helyenként megerősített vonalakat lehet megfigyelni. A hátteret a satírozás, színezés adja, melyből kivehetően kiemelkedik a figura. Szokatlan, kiugró eleme a rajznak a táj szemléltetésében rejlik. Messzeséget, békésen vándorló felhőket, a szellőben lengő zászlót ábrázol. Határozottan a magány, csend, a hiány, „a valami még hiányzik érzése" jelenik meg a rajzban. A rajz címe: *Dombok*.

Farajz

A rajz véknyabb, helyenként megerősített vonalakból, hurkolásokból áll. Ikonikus szinten kontextus hiányában félrevezető lehet. A farajz szomorúfűzt ábrázol. Az utótesztből kiderül, olyan fát akart rajzolni, amivel a csendet lehet érzékeltetni. Csakis csendben lehet gondolkodni és tudományos életet élni. A vizsgált személynél más rajztesztnél is előjön a csend, a biológia és a természet iránti lelkesedés. A fa nincs egyedül, természeti parkban áll, ahová emberek is mehetnek. Jól érzi magát, fiatal.

Emberrajz

A rajz túlnyomó többségében összekötött szaggatott vonalakból, satírozásból áll, váltakozó mozgással megrajzolva. Ikonikus szinten a vizsgált személy vágyát fogalmazza meg. A figura egy meztelen nő formájában jelenik meg, arckifejezésében és testtartásában azt a benyomást kelti a szemlélőben, hogy jól nézze meg, amit lát. A nő egy korban van a vizsgált személlyel, éppen modellt áll. Érdekes, mert a vizsgált személyben is úgy képződött le a rajzvizsgálat, mintha modellt állna a vizsgálatvezető előtt. Kényelmetlen számára, de megteszi, mert kedves és segíteni akar. Megfogalmazza, hogy zavarban van és fel szeretne öltözni, mert attól fél, hogy kinevetik. A nő figura szeretné megcsináltatni a melleit, mert elégedetlen magával. Itt is párhuzamot lehet vonni a vizsgált személlyel, mert folyamatosan elégedetlen a teljesítményével, mindig többet akar, úgy, mint a figura, ő is szeretné, ha megbecsülnék. A megrajzolt figura a barátjával él, aki kedves a többiekkel. N.N. a rajznál még nem tesz utalást a szexuális vágyaira, bár a lemeztelenített test, mivel jelen esetben nem ruhátlan, szexuális töltetre is utal. A vizsgált személy

olyan párkapcsolatban él, ahol közös megegyezés alapján nincs szexuális együttlét, mivel a partner erősen vallásos, hitbeli kérdésekbe ütközik.

Hatvan másodperces rajteszt

A rajzban szabályos és szabálytalan körök nagyobb és kisebb előfordulási gyakorisággal váltják egymást.

Ikonikus szinten hűen tükrözi a lelki állapotot. Kapcsolatai közül a partner körével kapcsolódnak egymáshoz, a legjobb barátot jelképező kör mellette helyezkedik el. Apja és anyja iránt érzéseit pontosan lehet érzékelni, apja körét jóval kisebbre rajzolta, mint az anyáét. Ha jobban megfigyeljük, az anyja köre mellett még a vizsgált kör személye is jóval kisebb. Az ideális partner körének megrajzolásánál ismét a hiányérzet jön elő, megkérdezi: „*Ide még rajzolhatok valamit? Hiányérzetem van*". Kiugróan nagy körben ábrázolta a problémát, amely saját körét fedi – megnevezi a problémát: volt barátnője zaklatja a jelenlegi partnerét. Viszont a probléma egy év múlva már alig látható szinten, pont formájában látszik, kifejezi, hogy fel sem kellene már rajzolni. Negatív önértékelése előtérbe kerül, mert a gyenge körrel azonosítja magát. Ezzel szemben a vizsgálat során mutatott legnagyobb köre, mely kiteszi az A6 lap negyedét is, a boldogságé, saját körét benne helyezi el. Fontos elemként jelenik meg ismét a tudás, mert a fogalom körét ezzel azonosítja, saját körét tátott szájjal rajzolja, mely bekebelezi a fogalmat.

Élettérteszt

A rajtesztben eltérő méretű körök, vonalak váltják egymást. A vonalminőség állandó. A rajz középpontjában a vizsgált személy köre foglal helyet, körülötte rajzolási sorrendben következnek életének fontos személyei, azok a fogalmak, amelyek foglakoztatják. A fontossági és rajzolási sorrend a következő: anyuci, apu, párom, öcsi, nagyi, elhunyt nagyszülők, barátaim, L. Viki (a név bár rövidített változatban szerepel a tesztnél, személyiségi jogok védelmében jelen tanulmányban más formában jelenik meg), rokonaim, tanáraim, természet, szerelem, szex, csokoládé, élet. Egyértelműen megjelenik szülei válása a lapon, apja és anyja között a törést három vonallal, míg a gyerekeik és apjuk felé kifejezett törést két vonallal szemlélteti. Törést szemléltet a zaklató volt barátnő és az elhunyt nagyszülők kapcsolatánál. Elégedetlensége itt is előkerül, megrajzolja az életkört, majd kicsivel lejjebb helyezi, ugyanez figyelhető meg az ideális élettér megrajzolásánál is. Az ideális élettérnél egyetlen törés sem látható, a nagyszülők egységesen szerepelnek (utalást fogunk látni erre az életútrajznál is). Saját magához közel az élvezetekkel kapcsolatos tényezők kerülnek: szerelem, szex és csokoládé.

Nemlétezőállat-rajzteszt

Enaktív szinten a rajz szaggatott és megerősített vonalakat tartalmaz. Ikonikus szinten transzformált, fantáziabevonódás követhető nyomon. Pajkosságot, kedvességet és játékosságot sugárzó. A rajz két figurát ábrázol. A vizsgált személy által szerepelt megnevezésben a nemlétező állat hím figurája 80%-ban kutya és

20%-ban majom, a női figura 60%-ban nyúl, 40%-ban lepke. A két élőlény egymás mellett helyezkedik el, előre néznek, nem érintik egymást. A vizsgált személy jelenleg friss, alig 2 hónapos párkapcsolatban él. Az állatok arckifejezése sematikus, azonban érzelemkifejezésre képesek, kedvességet sugároznak, a hím figura egyértelműen mosolyog, míg a női kissé félénk benyomást kelt. A rajz sematikus stílusban készült. A rajzolt élőlények nagyobb mértékben emlősök. A testtartásból és a szegényes mimikából leolvasható, hogy jól érzik magukat. Az élőlények közül a hímnek testalkatát tekintve szélességben keskenyebb, magasságában hosszabb, mint a nőstény. A hím dominánsabb hatást kelt, mint a nőstény. Az erőviszonyokat tekintve nem egyformák. Az utótesztből kiderül, hogy a hím állat gyors, a nőstényt akadályozza a szárnya a mozgásban. A hím trópusi esőerdőben él, fajtársaival jó a kapcsolata, míg a nőstény bárhol eléldegél és remekül kijön a fajtársaival. A hím figura rosszul érzi magát a hidegben, míg a másik a víz alatt pusztul el. A külvilágra gyakorolt hatásuk figyelmet követelő. Tudnak kommunikálni az emberrel, a hímet könnyen be is tudják tanítani, a nőstény bár okos, de keveset szeret beszélni. A hím állatot a síntér veszélyezteti, ezért, hogy megvédje magát, karmai is vannak, a nőstényt vadásszák a bundájáért. Más élőlényeket nem veszélyeztet egyik állat sem. A vizsgált személy arányait érdemes megfigyelni, kutya és majom, mindkettő játékos állat. N.N. jó kommunikációs készséggel rendelkezik, a hűség is fontos neki.

Emberpárrajz

A rajzon ábrázolt figurák kontrolláltak, a vonalvezetés folytonos, helyenként nyomatékosított, a háttér kiemeli a figurákat. Ikonikus szinten vágyfantáziákat megjelenítő, nemi differnciációt megjelenítő.

A rajzon két egész alakos figura látható fekvő helyzetben. A vizsgált személy témába történő érzelmi bevonódását szemlélteti a pár köré rajzolt kerettel, amely az ágyat jeleníti meg. A megrajzolt emberpár nem inaktív, a vizsgált személy szeretkezés után ábrázolja, egyértelműen szexuális történésre utal. A figurák kidolgozási színvonala egységes. A figurák arccal rendelkeznek, mindketten mosolyognak, elégedettek. A férfi figura még ébren van, az utótesztből kiderül, gondolkodik. Nem is szeretné felébreszteni a nőt, mert csendben tudja rendezni a másnapi teendőit. Ismét utalást látunk a vizsgált személy motivációját tekintve: a szexualitás mellett a sejtetett kutatás. A figurák egymás kezét fogják. Szintén az utótesztből derül ki, hogy mindketten egyformán szeretnének egymáshoz kapcsolódni.

Anya–gyerek rajz

A rajzon a figurák kontrolláltak, a fokozott érzelmi bevonódást a vonalak többszörös megerősítése, a gyors és lassú mozgástempó váltakoztatása érzékelteti. Élményvilágát az ikonikus ábrázolás hűen adja vissza, anya és gyermeke szorosan kapcsolódnak egymáshoz a kezüknél fogva. A rajzot figyelve a figurák kedves benyomást keltenek, kapcsolatukban nincs szorongás, láthatóan jól érzik magukat. A vizsgált személy jó kapcsolatot ápol anyjával.

Közös rajz

A rajz folyamatos mozgásmintázatot mutat, a vonalak spontán módon, könnyed lendülettel kerülnek fel a rajzlapra. A rajzolók kreativitásáról tesz bizonyságot a témaválasztás originalitása, érdekes módon ismét megjelenik a magányosság kérdése. A rajz címe is ez: *A magányos pásztor*. A partner fedezi fel, hogy hiányzik valami a rajzról, ezért javasolja, hogy töltsék ki valamivel. A közös rajzba a vizsgált személy egyik évfolyamtársa kapcsolódott be, már régen szeretett volna ehhez hasonló élményben részesülni. A közös rajz érzelmi-hangulati tónusa boldog, kellemes benyomást kelt, mégis továbbra is fennmarad a magányosság és a „valami hiányzik" érzése. A résztvevők elégedettek a végeredménnyel. A rajz az egységes téma köré építi fel környezetet. A vizsgált személy a domb megjelenítésével indított a lap közepén, míg a másik a pásztor alakját, a bárányokat és a két fát rajzolta meg. A vizsgált személy kutyát rajzolt és madarakat, égboltot, felhőt és napot. A legtöbb felületen a vizsgált személy dolgozik, a partner kiegészíti egy-két elemmel, esetleg színezésben, kiemelésben segíti. Láthatóan élvezik az együttműködést. A rajz címét a rajzpartner adta meg, majd a vizsgált személy írta rá a lapra a magányos szót, a partner pedig a pásztort. Modellreakciójuk tükrözte a társas kapcsolatokban betöltött mintázatokat.

Színkulcsteszt

A rajz folyamatos mozgást mutat, a vonalminőség állandó, élményvilága a színek használatával reprezentált. A színkulcsteszt felvételét láthatóan élvezte a vizsgált személy. A rajzfelvétel végén elmondta, hogy nagyon érdekesnek találta a vizsgálatot, már kezdi elhinni (!), hogy a rajzvizsgálat nem spekuláció, esetleg helyt kap benne némi tudományosság. Elégedetlensége itt is előjön, az előzőleg nem tetszik jelöléssel ellátott citromsárga színt használta fel életereje és energiája prezentálására, mely jelenleg növekvő tendenciát mutat a kronológiáján, hasonlóan jelenik meg a kullancs is. Bár elégedetlenséggel azonosítható, de a színek értelmezésénél a remény színeként jelenik meg. Munkával való elégedetlensége is egyértelművé válik a kronológián, fekete színnel jelölte. Bár a *tetszik* sorban foglal helyet a nevezett szín, azonban ezt a fájdalommal azonosította. A három megnevezett fogalma: a kullancs (sárga), a hit (fekete), szerelem (sötétvörös).

Ötlépéses intervenciós modell

A rajztesztben elsősorban a körök méretkülönbségeit, egymáshoz való viszonyát, elhelyezkedését lehet értelmezni. A lap közepén elhelyezkedő kör jeleníti meg a vizsgált személy életét. Érdekessége, hogy a kör tetejére helyezte el magát, mivel ő irányítja. Szülein kívül a válást is megjeleníti, ha ez nem lenne a körben, a családtagok közelebb lennének egymáshoz, és a hit, mint pozitív fogalom lenne az életében. Ennél a pontnál hozza fel, miért nem hisz Istenben. Óriási gondjai vannak belőle, mondja, mert szeretne megfelelni a barátnőjének is, anyjának is, akik vallásosak. Hangsúlyozza, hogy a tudományban hisz, semmi másban. Szeretné, ha elfogadnák, úgy, ahogyan van. *„Ettől még jó ember vagyok"*szavait idézve.

Újra megjelenik a csend és a biológia, valamint a természet szeretete is. A vizsgált személy erősen motivált ebben az irányban.

Életútrajz

A rajzon a vonalvezetés folytonos, helyenként nyomatékosított, kiválóan nyomon követhető életesemény-láncolatot fedezhetünk fel, melyet N.N. a színkulcs-tesztből kölcsönzött. A rajzot a sűrű munkahelyi program miatt a vizsgált személy otthon rajzolta meg, a rajzeszközöket rendelkezésére bocsátottam, és elláttam az instrukciókkal. Otthoni környezetében regresszív rajzot készített. Az életút rajza bár világos, az emberalakokat pálcikaember figurákban rajzolja. Az ő esetében tréfás alakokat öltenek. Tréfás összhatású, mégsem bántó a rajz, elkerülés azonban nemcsak ennél a pontnál, de a verbalizálásánál is lokalizálható volt. Mikor elmondta, hogy mi szerepel a rajzon, „elfelejtette" megemlíteni a válást, többszöri kérdés után is mindent teljesnek vélt. Hívószavai a következőek voltak: születés, újságtépés, kisautó, tricikli, óvoda, rombusz, lányok, Biblia, nagymama, olvasás, könyvek, öcsi, nagyapa, verekedés, természet, biológia, líceum, cigaretta, barátok, egyetem, hit, munka, szexualitás, szerelem, érzékiség, barátnők, önértékelés, törés, elválások, veszteség.

A mintázatok felismerésében sokat segített a szemantikai egységekbe rendezés, majd miután megrajzoltam a térképet, egyértelmű kapcsolatokat látott a hívószavak között (*lásd* Szemantikai térkép). Kiderült, önértékelésében sokat segítene a tudomány területén elért sikere, terveinek kivitelezése.

A vizsgált személynél észlelt mintázatok: elégedetlenség, hiányérzet, negatív önértékelés és erős kutatási motiváltság (*lásd* Fenomenológiai térkép).

Esszencia: Erős tudás iránti vágy az elismerés szükségletével.

Összegzés

A rajzok szintéziséből megkezdve a szabadrajznál tapasztalt hiányérzetet, folytatva a farajzzal, az emberrajzon át utalásokat találunk a vizsgált személy erős motivációs szintjére azon a téren, hogy eredményt érhessen el a saját területén. Az anya–gyerek rajzzal és a nemlétező-állatrajzzal kiválóan szemléltette kapcsolataiban elfoglalt helyét. Ugyanakkor negatív önértékelésének és elégedetlenségének mintázatai is felszínre kerülnek a rajztesztek során. A vizsgált személynek támogatásra és biztatásra van szüksége az inspirációhoz, sokszor azonban csendre is, hogy elmélyülhessen feladataiban.

A kommunikációs elemzés során a következők merültek fel. Tartalma szerint infantilis, gyermekded figurái tele vannak vágyakkal. Kifejezésében azonosíthatóak voltak a válási trauma nyomai, bizonyos fokú regrediáltság, mindemellett, csend a kutatáshoz és a fokozott szexuális igény, melyek egyelőre vágyfantáziák révén teljesednek be. Felszólítási szinten a „modellt állok" szimbolikája volt tetten érhető, a vizsgált személy ez által is jobb ember, hogy segít a vizsgálatomban. A kapcsolatot eleinte hitetlenség, kételkedés, majd nyíltság jellemzi.

A megértésben szintén nagyon sokat segített a vizsgálat során felszínre került információ a családi háttérről, a vizsgált személy ideáiról. Fontos tényező életében a természet szeretete, a biológiával kapcsolatos érdeklődése. Kontextus hiányában könnyen zsákutcába vezethetett volna a megismerés, mert egyedi képvilága és az életre való rálátásának ismerete nélkül más esszencia kerülhetett volna ki.

Érdeklődésével kitűnik a többiek közül, társai elismerik képességeit, zavaróan hat viszont a negatív önértékelése, amely megjelenik a rajzokban. Hosszú távon veszélyeket hordoz magában.

Felhasznált irodalom

Arnheim, R.: *Art and Visual Perception: The New Version.* Berkeley, 1974, University of California Press, .

Feuer Mária: *A firka lélektana*. Budapest, 2002, Akadémiai Kiadó.

Gerő Zsuzsa: *A gyermekrajzok esztétikuma és más írások.* Budapest, 2002, Flaccus Kiadó.

Hárdi István: *A dinamikus rajzvizsgálat*. Budapest, 1983, Medicina Könyvkiadó.

Hárdi István: Dinamikus állatrajzvizsgálat. *Psychiatria Hungarica*, 4, 1991, 279–290. p.

Hárdi István: Kép és lélek. *Psychiatria Hungarica*,15, 4, 2000, 369–379.

Sehringer, Wolfgang – Vass Zoltán (szerk.): *Lelki folyamatok dinamikája*. Budapest, 2005, Flaccus Kiadó.

Sehringer, W.: *Rajzok a pszichodiagnosztikában*. 2005. Letölthető: http//www. zoltanvass.hu/sehringer2005hu.htm

Schuster, M.: *Művészetlélektan*. Budapest, 2005, Panem Könyvkiadó.

Süle, F.: A „Fa-rajz"-teszt. In Mérei, F., Szakács F. (szerk.) *Pszichodiagnosztikai vademecum* II/2. Budapest, 1988, Tankönyvkiadó, 89–148. p.

Vass Zoltán: *A képi kifejezéspszichológia alapkérdései*. Budapest, 2011, L`Harmattan Könyvkiadó Kft., .

Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai.* Budapest, 2013, Flaccus Kiadó.

Vass Zoltán: *A hétlépéses képelemzési módszer (SSCA)*. Budapest, 2011, Flaccus Kiadó.

Vass Zoltán – Vass Viola: *A közös rajzok pszichológiai értelmezése*. Budapest, 2011, Flaccus Kiadó.

Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai*. Budapest, 2003, Flaccus Kiadó.

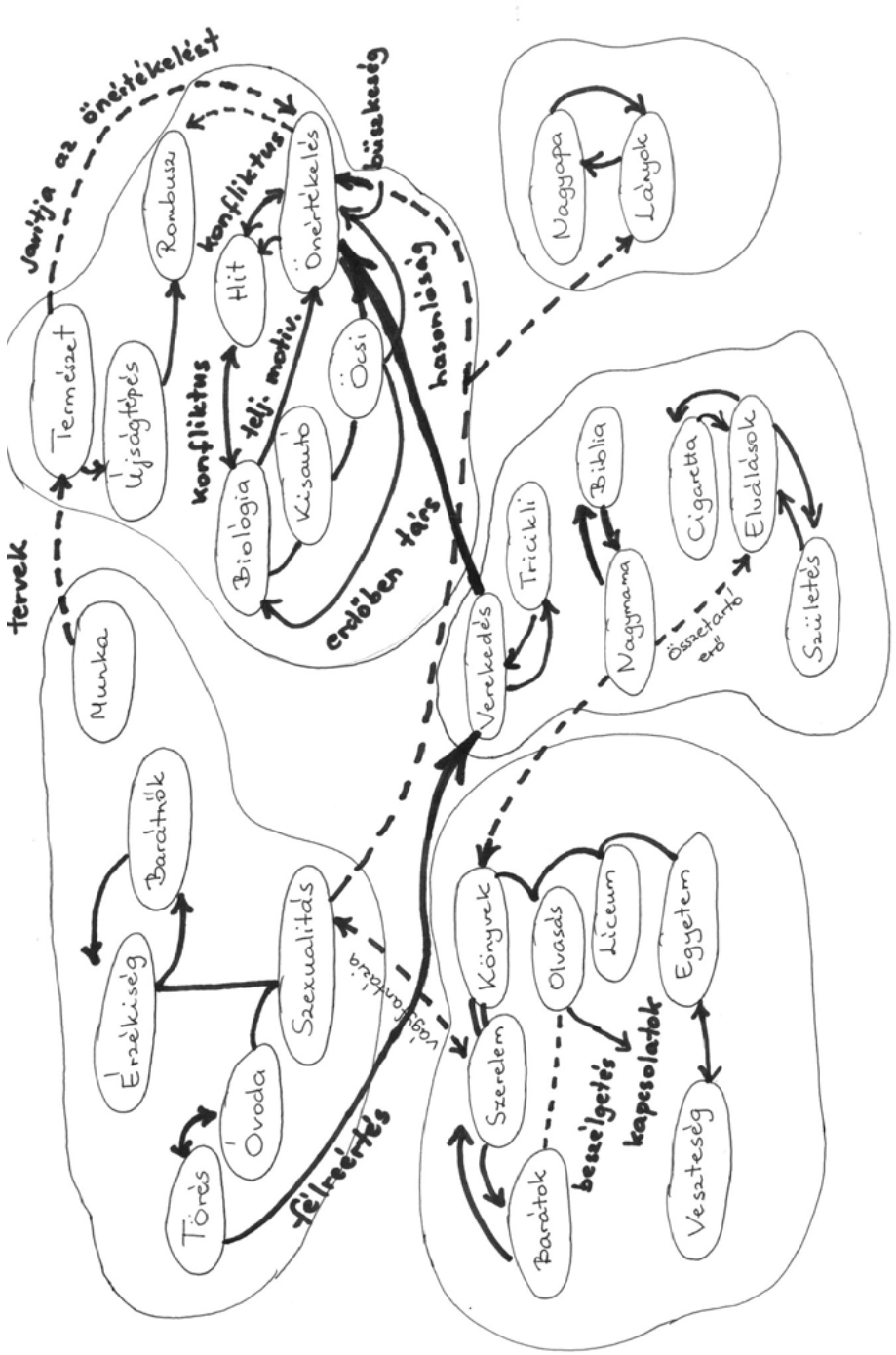

1. ábra. **Szemantikai térkép**

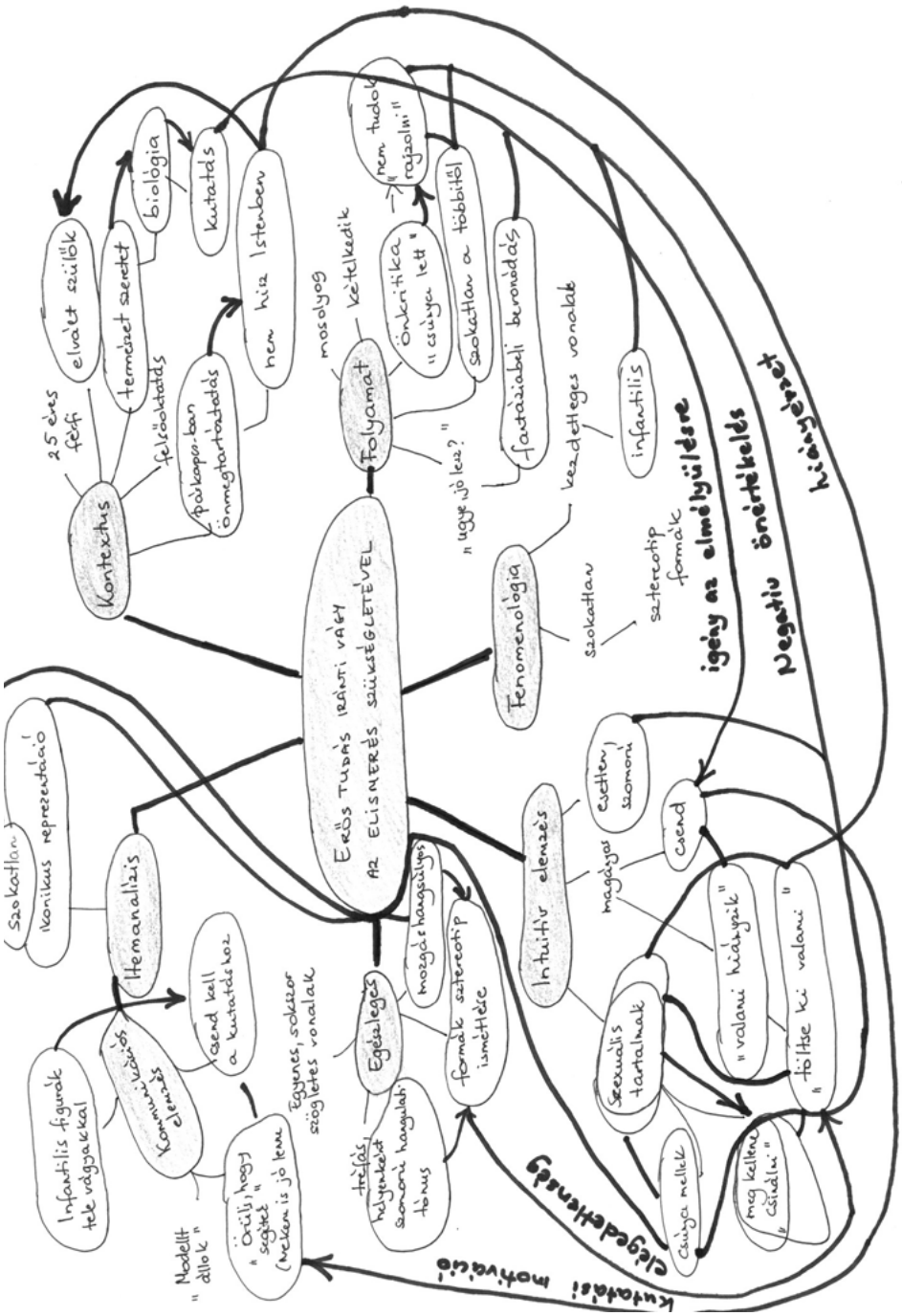

2. ábra. **Fenomenológiai térkép**

Pallay Katalin[*]

Traumatizált élmények feltárása a képi kifejezéspszichológiai módszerek segítségével

Rezümé. A rajzolás a gyermek számára az önkifejezés egyik lehetséges eszköze. A gyermek rajzolva fogalmazza meg a gondolatait, az érzéseit, a világról alkotott véleményét. Sok lelki gondnál alkalmazható a művészetterápia. Képi művészetnek tekintik a traumatizált gyermek rajzát. A kifejezéspszichológiában számos olyan módszer ismert, amellyel a pedagógus képes kiszűrni az esetleges traumatizált élményeket.
Kulcsszavak: képi kifejezéspszichológia, hétlépéses képelemzési módszer (SSCA), tarumatizált, családrajz, rajzvizsgálat

Резюме. Малювання є одним із можливих способів самовираження дитини. Дитина, малюючи, виражає свої думки, почуття, світогляд. При багатьох психічних проблемах використовують терапію мистецтвом. Малюнок травмованої дитини вважають образотворчим мистецтвом. У психології вираження є багато таких методів, якими педагог може виявити травмовану дитину.
Ключові слова: вираження образів, семикроковий метод аналізу картини (SSCA), травмований, малюнок про сім'ю.

A gyerekek rajzai nyílt és rejtett üzeneteket tartalmaznak. A kisiskolás rajzolva fogalmazza meg a gondolatait, az érzéseit, a világról alkotott véleményét. Véleményem szerint napjainkban fontos ezzel a témával foglalkozni, ugyanis sok gyerek nem kap otthon kellő törődést, figyelmet. A gyerekek a családi problémáikat gyakran elhallgatják mások elől, pontosabban meghatározva – verbálisan némák maradnak, ha mélyebb lelki tartalmakról esne szó. A rajzi jegyekből azonban kivehető, tetten érhető, hogy segítségre szorulnak. A pedagógus feladata segíteni a problémával küzdő gyermeknek. A projektív rajzok pszichológiai értelmezésével feltérképezhető a kisiskolások lelki világa, betekintés nyerhető a bennük zajló drámai történésekbe. Hiszen minden egyes rajzi mozzanat formát ad egy-egy belső rezdülésnek, felszínre kerülhetnek traumatizált tartalmak is.

A gyerekek által elkészített kép produktum és folyamat egyszerre, a szituáció, a fizikai, társas és pszichológiai kontextusból tevődik össze. Ez esetben a képet létrehozó gyerek egy egészséges kísérleti alany, a befogadó pedig a mi esetünkben a vizsgálatvezető.

A képi kifejezéspszichológia nemcsak a kész produktummal, vagyis a képpel foglalkozik, hanem a képet létrehozó folyamatokkal is, beleértve a megfigyelhető viselkedést, kognitív és affektív folyamatokat, amellyel egyéni és egyén feletti szinteken vizsgálhatók. A vizsgálatom célja is az alkotói gyermek személyiségeivel volt kapcsolatos. A képi kifejezéspszichológia legfontosabb alapkérdése és egyben elsődleges feladata a kép és a személyiség kapcsolatának megértése,

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 5. évfolyamos tanító szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Keresztény István lektorálta.

azaz nomotetikus és idiografikus leírása általános törvényszerűségek feltárásával és egyedi jelenségek, esetek magyarázatával.

A hétlépéses képelemzési módszer (Seven-Step Configuration Analysis) alkalmazása kizárja a spekulációk és belemagyarázások lehetőségét. A traumatizált gyermekek rajzainak rendszerszemléletű elemzésén keresztül olyan rajzi esszenciák kerülhettek a középpontba, melyek a vizsgált gyermekek mélyebb megértését szolgálhatták.

A gyermek és környezete megismerésében nemcsak pszichológusok, pszichiáterek számára nyújthat fontos információkat a rajz, hanem pedagógiai és szociális területen tevékenykedők is alkalmazhatják. A kapott képi információkat a pedagógus kiválóan hasznosíthatja a gyermekkel való foglalkozás, nevelés során, problémás esetekben szakemberhez irányítja a szülőket a nehézségek feloldása érdekében.

A gyermekkorban megélt ismétlődő trauma alakítja és torzítja a személyiséget. A bántalmazó környezet csapdájába került gyereknek óriási alkalmazkodási feladattal kell megbirkóznia. Meg kell találnia a módját, hogy egy nem biztonságos környezetben megőrizze biztonságát. Mivel sem ellátni, sem megvédeni nem tudja magát, a felnőttek nyújtotta gondoskodás és védelem hiányosságait kénytelen az egyetlen rendelkezésére álló eszközzel – fejletlen pszichológiai védekező mechanizmusaival kompenzálni.

A család egészsége a felnövő gyermek lelki egészségének döntő tényezője. Éppen ezért a családi légkör rejtett vagy nyílt zavarai indíthatják el azokat a hibás irányú személyiségfejlődéseket is, amelyek vagy már gyerekkorban manifesztálódó lelki zavarokban, vagy a későbbi felnőttkori alkalmazkodás zökkenőiben és töréseiben mutatkozik meg (Bagdy E. 2004, 18).

A házastársi konfliktusok és a válás következtében sok gyerek úgy érzi, hogy nincs rá szükség, esetleg nem akarják, nem szeretik már őt (Newman, F. 2004, 98–99). Nem könnyű felismerni az alkoholisták gyermekeit, ezeket a gyerekeket gyakran láthatatlan áldozatoknak is nevezik emiatt, mert az első számú családi szabály az: „Ne beszélj róla" (Newman, F. 2004, 104).

A gyerekkori bántalmazás kóros környezete olyan kivételes képességek kifejlesztésére kényszeríti a gyereket, amelyek egyszerre kreatívak és destruktívak. Olyan abnormális tudatállapotok kialakulását kényszeríti ki, amelyekben a test és a lélek, a valóság és a képzelet, a tudás és az emlékezet szokásos kapcsolatai megtörnek. A módosult tudatállapotok számtalan testi és pszichológiai tünet megjelenéséhez vezetnek.

A bántalmazó környezetben élő gyerekek kivételes képességet fejlesztenek ki magukban a támadás figyelmeztető jeleinek felismerésére. Pontosan ráhangolódnak a bántalmazóik lelki állapotára. Megtanulják az arckifejezés, a hanghordozás és a testbeszéd legkisebb változásait a düh, az ittasság vagy a diszociáció jeleként észlelni. A gyerekáldozatok megatanulnak anélkül reagálni a veszélyre, hogy meg

tudnák nevezni vagy be tudnák azonosítani annak jelzéseit. Gyakoriak a szökési kísérletek, nemegyszer már hét-nyolcéves kortól. Sokan emlékeznek vissza, hogy hosszabb időre elbújtak és biztonságérzetüket is inkább konkrét rejtekhelyekhez, mint személyekhez társítják. Mások próbálnak olyan „szürkének" látszani, amennyire csak tudnak, és próbálják elkerülni, hogy rájuk terelődjön a figyelem: mozdulatlanná dermednek, összehúzzák magukat, összegömbölyödnek. Ha az elkerülés nem sikerül, a gyerekek engedelmességük automatikus demonstrálásával próbálják megbékíteni bántalmazóikat. A gyermek meggyőződik arról, hogy teljességgel tehetetlen és minden ellenállás hiábavaló. Sokan olyan hiedelmeket alakítanak ki, hogy bántalmazójuk korlátlan vagy természetfölötti hatalommal él, képes a gondolataikban olvasni és teljes mértékben uralja az életüket. A gyerekek újra meg újra megkétszerezik erőfeszítéseiket, hogy megpróbáljanak jók lenni.

Míg az erőszak, a fenyegetés és a szabályok szeszélyes betartása megfélemlíti a gyereket és kialakítja benne az automatikus engedelmességet, addig az elszigetelés, az eltitkolás és az árulás lerombolja azon kapcsolatait, amelyek védelmet nyújthatnának számukra. Azok a családok, ahol a gyerekeket bántalmazzák, társasan elszigeteltek. A túlélők számtalan alkalommal számolnak be arról, hogy minden társas kapcsolatukat féltékeny megfigyelés alatt tartották. A bántalmazó nem engedi, hogy a gyerek részt vegyen kortársai mindennapos tevékenységeiben, vagy ragaszkodik ahhoz a jogához, hogy kénye-kedve szerint beavatkozhasson ezekbe a tevékenységekbe. A bántalmazott gyerekek társas szféráját alapjaiban korlátozza, hogy fenn kell tartaniuk a látszatot és meg kell őrizniük a titkot. Ezért, még ha sikerül is valami társas élethez hasonlót kialakítaniuk, azt hamisnak és valószerűtlennek élik meg.

A bántalmazott gyerek a többi családtagtól és a tágabb társas világtól egyaránt elszigetelődik. Nemcsak azt érzékeli nap mint nap, hogy a hatalommal bíró felnőtt veszélyt jelent számára, hanem azt is, hogy a többi felnőtt, aki felelős érte, szintén nem védi meg. Az áldozattá vált gyerek számára bizonyos értelemben lényegtelen, hogy miért nem védték meg; magára hagyatását jobb esetben közönyként, rosszabb esetben árulásként éli meg. (Herman 2003, 123–126)

A stabil, barátságos légkör a gyerek környezetében bizalmat és biztonságérzetet épít ki a külvilág személyei iránt. Ezzel egyidejűleg a gyerek hite megerősödik saját bensőjében a jó dolgok és kapcsolatok iránt is (Winnicott, D.W. 2004, 57).

Sok lelki gondnál alkalmazható a művészetterápia. Képi művészetnek tekintik a traumatizált gyermek rajzát. Nem a szavak lesznek a fő közvetítő közeg, hanem a kezek és a szemek használatával számos soha nem látott kép jön létre, az ennek eredményeként bekövetkező fejlődés pedig a terápia sikerét mozdítja elő. (Sheringer–Vass 2005, 285)

A képi nyelv közvetlen tartalma a kép, amely egyrészt adott szituációban megjelenít egy tárgyat, dolgot, formát, másrészt a formák rendezése révén külön kifejezőerőt nyer. (Tihanyiné Vályi Zs. 2008, 33)

A rajzolás a gyermek számára az önkifejezés egyik lehetséges eszköze. Az érzelmek, indulatok, hangulatok szóbeli kifejezéséhez szükség van bizonyos introspekciós és absztrakciós képességre, valamint megfelelő verbális szintre. Ezekkel a lehetőségekkel a gyerekek csak kis mértékben rendelkeznek. A klinikai pszichológia a gyermekrajzok projekciós mechanizmusait veszi szemügyre és a személyiségfejlődés szempontjából tárgyalja a gyermeki alkotásokat. A klinikai gyermek-pszichodiagnosztikában rutinszerű eljárás a rajztesztek alkalmazása. A gyermek-pszichoterápiában a tematikus és a szabad rajzok nagy szerephez jutnak a gyógyító folyamat során. (Feuer 2000, 9)

A rajzokkal a gyermekek mesélhetnek történeteket, közvetíthetnek metaforákat. A képpel és az arról adott magyarázatokkal bemutatják világszemléletüket. Amikor a gyermek problémája vagy szorongása megjelenik a rajzon, az a legalkalmasabb pillanat, hogy egyszerre szembesüljünk a problémával terhelt viselkedéssel, és meglássuk az alkotó értékességét. A rajz segít megállapítani, hogy a probléma, legyen az egy elviselhetetlen érzés, viselkedés vagy helyzet, különválik a szelftől, ha a papírra kerül. A gyermek nem rendelkezik azzal a képességgel, hogy felnőttes elbeszélésben fejezze ki érzéseit és gondolatait. Emiatt gyakran másféle közlésre szorul. A gyermek rajzainak és szóbeli közléseinek kombinációja biztosítja a megértést; maguk a rajzok nemcsak elősegítik a szóbeli közlést, hanem lehetővé teszik a vizsgálatvezető számára, hogy a vizuális közlésekre megfelelően reagáljon. A rajz olyan, mint a pillanatfelvétel: mindegyik más-más oldaláról mutatja az alkotó gyermeket. Noha láthatunk visszatérő témákat, stílusokat vagy tartalmakat, minden egyes tartalommal, amikor a gyermek megalkot egy rajzot, új elemek és részletek kerülhetnek a képre. A rajzok sorozata és a kapcsolódó történetek szolgáltatják a vizsgálatvezetőnek a legteljesebb képet a gyermekről. A rajzolás olyan tevékenységnek tekinthető, amely segít a gyermeknek érzelmi zavarai és traumás élményei feldolgozásában. (Malchiodi 2003, 39)

A gyermeki alkotás magasabb szintű megértésének egyik módja, hogy meghallgatjuk a gyermek elbeszélését a rajzáról. Amikor a gyermek a terapeuta jelenlétében rajzol, megindul a gyógyító folyamat, a konfliktusok kifejeződnek és megoldódnak. Tiszta és pontos képet lehet kapni a gyermek személyiségéről. A bajban levő vagy traumatizált gyermekekkel végzett munkában a vizsgálatvezető tápláló, jóindulatú biztatást, a feltétlen elfogadást képviselheti. A traumatizált gyermek nem tudja megtapasztalni önmaga elfogadását, különösen a kreatív tevékenység és az önkifejezés terén. Jelenlétünk rajzolás közben lehetővé teszi, hogy lássuk, hogyan végzi a gyermek a feladatot, szükség esetén beavatkozhatunk és partnerek lehetünk egy spontán beszélgetésben. Néha az is elegendő, ha a vizsgálatvezető türelmesen ül a gyermek mellett.

Számos esetben a gyerekek rajzai nem ábrázolják részletesen az otthoni erőszakot. Legtöbbször inkább rejtett részletekkel találkozunk a strukturális elemekben, a vonalminőségben és a tartalomban. Gyakran csak nagyon kevés színt

használnak, főleg feketét vagy pirosat. Jellemző, hogy gyorsan készítik el a képet, kevés figyelmet fordítva a részletekre, a rajz összerendezettsége, a figurák kompozíciója szegényes. A rajz egyszerű, és gyakran tartalmaz sztereotíp figurákat.

A tartalom, a részletek és a színek hiánya több okból sem meglepő. Az erőszaknak kitett gyermekek visszahúzódnak, ijedtek, vagy nem képesek kötődni a körülöttük lévő világhoz. A pszichés kimerültség rendszerint megmutatkozik a kifejezés erőtlenségében: az érintett kisgyereknek egyszerűen nincsenek belső forrásai, nincs lelkiereje a traumatizált helyezetek ábrázolásához. A gyermek bezárkózik, nem érdekli, hogy megosszon bármit is érzéseiből, még akkor sem, ha egyébként a rajzolást élvezi és akarja. A gyermekek úgy érezhetik, hogy az átéltek kifejezéséhez nem rendelkeznek elégséges képességekkel. Például, amikor azt kérjük a gyerektől, hogy rajzolja le a családját, sok megvert gyerek nem teljesíti a kérést, vagy egyszerű sematikus figurákat rajzol. Az is előfordul, hogy a gyermekek a terápiás kapcsolatban is fenyegetve vagy bizonytalannak érzik magukat, félnek, hogy elárulják a családi titkot vagy olyasmit közölnek, ami bajba sodorja az elkövetőt.

A család lerajzolása általában nem kedvenc témája a gyermekeknek, holott a családrajz a gyermek megismerésének talán legfontosabb rajzvizsgálati módszere. A családrajznak sokféle változata ismeretes. A sokféle változat közös nevezője három alaptípus:

1) a saját család rajza
2) egy másik család rajza
3) egy megváltoztatott család rajza.

A legtöbb családrajz nem spontán készül. Amikor szabad rajzolásra adunk lehetőséget, az esetek többségében nem családrajzot szoktak rajzolni. Ha családrajzot akarunk kapni egy gyermektől, általában külön meg kell kérni, hogy rajzoljon egyet. A jó körülmények közt nevelkedő gyermek általában készségesen reagál a „rajzolj egy képet a családodról" kérésre, kedves és teljes képet rajzol az egyes alakok megfelelő részletezésével. A személyek mellett rajta lehet a család kutyája is, a részletek (a ruházat, a színek – még a hajszín is) egyöntetűen gondosak. Ezzel szemben a komoly stressz nyomásában élő, családi problémákkal küszködő gyermekek nehéznek, vagy akár szorongáskeltőnek találják a családrajzkészítést. A tétovázás oka lehet a megfelelő biztonság hiánya, vagy a családi élettel kapcsolatos negatív érzések, vagy a félelem a családi titkok elárulásának a következményeitől. A gyermekek néha lerajzolják családtagjaikat valamilyen tevékenység közepette, de gyakrabban csak sorban elhelyezett figurákat rajzolnak. A gyermekek egy része pedig ellenáll, vagyis egyáltalán nem képes családot rajzolni.

Más gyermekek azért nem akarják lerajzolni a családjukat, mert konfliktusban vagy zavarban vannak az adott családi helyzetet illetően. A közelmúltban válást vagy halálesetet átélt kicsik bizonytalanok abban, kit rajzoljanak a képre, és kit ne. Noha a határozott ellenkezés ritka a gyermekeknél, a félelem vagy a zavar

feszültségében ellenkezhetnek, megtagadhatják a kérést. Nekik fenyegetést jelent a családrajz, különösen a terápiás kapcsolat korai szakaszában, a kellő bizalom kialakulása előtt.

Néha a gyermeknek bonyolult feladat lerajzolni egy teljes családot. Bizonyos esetekben a családok meglehetősen népesek, és egy frusztrált gyermek számára nem egyszerű nyolc-tizenkét személy, plusz a képekre gyakran rákerülő háziállatok lerajzolása. Nehéz ábrázolni ennyi embert, és számos esetben emiatt a gyermekek habozás nélkül pálcikaembereket kezdenek produkálni. Amikor így készül a családrajz, nehéz megmondani, mit jelent az alakok helyzete a kompozícióban. (Malchiodi 2003, 40–46)

Felhasznált irodalom

Bagdy Emőke: *Családi szocializáció és személyiségzavarok.* Budapest, 2004, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Newman Fran: *Gyermekek krízishelyzetben.* Budapest, 2004, Pont Kiadó.

Herman Judith Lewis: *Trauma és gyógyulás.* Budapest, 2003, Háttér Kiadó–Kávé Kiadó–NANE Egyesület.

Winnicott, Donald. W.: *A kapcsolatban bontakozó lélek.* Budapest, 2004, ÚMK Kiadó.

Sehringer, Wolfgang – Vass Zoltán: *Lelki folyamatok dinamikája a képi világ diagnosztikában és terápiában.* Budapest, 2005, Flaccus Kiadó.

Tihanyiné Vályi Zsuzsanna: *Amiről a gyermekrajzok beszélnek.* Szeged, 2008, Jate Press Kiadó.

Feuer Mária: *Gyermekrajzok vizsgálata és értékelése a humánszolgáltatási gyakorlatban és képzésben.* Budapest, 2006, Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kara.

Malchiodi, Cathy A: *A gyermekrajzok megértése.* Budapest, 2003, Animula Kiadó.

Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai.* Budapest, 2013, Flaccus Kiadó.

Szenyó Dianna[*]

Rajzfejlődési sajátosságok kisiskolás korban

Rezümé. A gyermekek által készített grafikus alkotások megértése alkalmat kínál arra, hogy mélyebben belássunk a lelki világukba. Térbeli ábrázolásokkal körülvéve nőnek fel, így az ilyen rajzolás képességét már nagyon korán elsajátítják. Valamennyi kultúrában, ahol kisgyermekkorban a szülő vagy a gondozó lehetőséget kínál a rajzolásra, a gyerekek rajzai ugyanazokon a fejlődési szakaszokon mennek keresztül. Megértésükre kiváló segítséget nyújt a hétlépéses képelemzési módszer (SSCA) alkalmazása.
Kulcsszavak: gyermekrajz, rajzfejlődési állomások, hétlépéses képelemzési módszer (Seven Step Configuration Analysis).

Резюме. Діти вже в ранньому віці засвоюють здатність до просторового зображення середовища. Графічні малюнки дають можливість ознайомитися з духовним світом дітей. У кожній культурі діти проходять однакові стадії розвитку здібності до малювання. Для пояснення цих робіт підходить семиетапний метод аналізу (SSCA).
Ключові слова: дитячі малюнки, стадії розвитку малюнків, семиетапний метод аналізу зображень.

A rajz és a mögötte meghúzódó mágikus tartalom sejtetése Popper Péter tollából: „A rajzolás: teremtés. Az ősember barlangrajzai – bár nemigen tudjuk, hogy milyen szándék hozta létre őket – a szerszámok készítése mellett az alkotási vágy és az alkotóerő első megjelenésének tekinthető. A gyerek, amikor rajzol, újjáteremti a világot. Rajzolni jó, de a kisgyerek számára fantasztikus élmény lehet: ott a fa, a ház, az ember a világban és most megjelenik a papíron!... Hát akkor most már többféle módon létezik. Mivel is rajzolunk? Csak a kezünkkel? Vagy a szemünkkel is? És az eszünkkel? Sőt, talán a szívünk is rajzol? Az egész ember rajzol! A pszichológia ezért tartja a rajzot akarattalan, legbelsőbb lényegünk kifejezésének. Nem állítható-e mindez valamennyi művészeti és munkatevékenységről?

Bizonyára. Ám, a gyökerek a rajzhoz nyúlnak vissza. A firkához. Amikor valaki az egyéni, vagy az emberiség őstörténetében először húz faággal vonalat a homokos földbe. Amikor a kontúroknál lévő különbségekből – pars pro toto – fel tudja már ismerni az egész jelenséget, meg tanul formát látni. S ezzel tudatos szinten is belép a formák világába." (idézi Lakatos Gabriella 2011)

A rajzvizsgálati kutatás kiválasztásakor több tényező is közrejátszott. Elsősorban a már korábban vizsgált problémakör kapcsán született eredmények feldolgozása során, mely a gyerekek világkonstruálási képét hivatott felmérni, jutottunk arra a megállapításra, mennyire fontos Kárpátalján a gyerekek lelki világával, traumáival, titkos kis gondolataikkal foglalkozni. Kulturális különbségekből adódóan olyan speciális sajátosságot azonosítottunk, amelyek főként a kárpátaljai gyermekek világról alkotott képére jellemzőek. Másodsorban, mint az közismert

[*] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 5. évfolyamos tanító szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Keresztény István lektorálta.

tény, a szakirodalomban nem találunk utalást korábban végzett hasonló volumenű vizsgálatra,[1] a 6–10 éves gyerekek világkonstruálási képéről alkotott elképzelések igencsak hiányosak. Harmadsorban, az előző ponthoz kapcsolódva tapasztalataink is azt erősítik, hogy a kárpátaljai gyerekek megértéséhez elengedhetetlen a tudás és szakmai bázis, amelyet egy esetleges vizsgálat készítene elő. A pontosabb rálátás érdekében olyan kiegészítő vizsgálatokra van szükség, melyekkel a korábban felvetett hipotéziseket igazolni tudjuk. Mivel a gyermekek lelki világát, gondolkodását, érzelmi állapotát, motivációját kiválóan tükrözi az általuk készített rajz, célszerűnek láttuk a rajzelemzési vizsgálatok elkezdését. Így jutottunk el dr. Vass Zoltán hétlépéses képelemzési módszeréhez. Az innovatív módszer nagy előnye, hogy a rajzelemzés során tapasztalt mindenféle spekulációt és belemagyarázást kizár. Mindemellett az eddig használt rajzelemzési módszerekkel szemben sokféle nézőpontot és elemzési technikát tartalmaz, melyeket elődjei nem, sokkal realisztikusabb, az elemező szubjektivitásától elvonatkoztatottabb képet ad a vizsgált személyről. A kép pszichológiai megértésének egy-egy rétegét képviseli az SSCA hétféle elemzési módszere. A kép „esszenciája", azaz pszichológiai jelentéstartalmának megfogalmazása az elemzés végeredménye.

Az emberek már évezredekkel azelőtt rajzoltak tárgyakat, hogy azok térbeli ábrázolásának technikáját kidolgozták és felhasználták volna. A mai gyerekek távolról sincsenek annyira ráutalva az ábrázolásra, mint az őskor embere. Mivel térbeli ábrázolásokkal körülvéve nőnek fel, az ilyen rajzolás képességét már nagyon korán elsajátítják. Valamennyi kultúrában, ahol kisgyermekkorban lehetőséget adnak a rajzolásra, a gyerekek rajzai ugyanazokon a fejlődési szakaszokon mennek keresztül (Cole-Cole 1998, Berghauer-Olasz E. 2009).

A gyerekek kezdetben csak firkálnak, és nem készítenek képeket. Számukra örömet okoz, hogy nyomot hagyhatnak, és nem igazodnak a kerethez. 3 éves koruk körül nagyot lépnek előre, amikor felismerik, hogy jelentést is adhatnak a vonalaknak, foltoknak. Ekkor kezdenek köröket, ellipsziseket rajzolni. Kezdeti rajzaik két dimenzióban fejlődnek, melyek később kapják meg csak háromdimenziós formájukat.

A kifejezés-pszichológiai szakirodalomban számos elmélettel találkozhatunk a rajzfejlődési állomások rendszerezéséről. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül kerülnek ismertetésre a legalapvetőbb kritériumok.

A rajzolás több kognitív összetevőt is igényel, mellyel kapcsolatban mindegyik megközelítésnek van mondanivalója. Piaget konstruktivista megközelítésének megfelelően a gyerekek rajzolásának fejlődésében szakaszok figyelhetők meg. A moduláris álláspont szerint, azok a gyerekek, akik nyelvi, mentális vagy társas fejlődésükben visszamaradnak, magas szintű rajzolási képességet mutatnak (Cole-Cole 2006).

A gyermekrajzok fejlődési állomásait tudósok többféleképpen értelmezik, de általánosságban hasonló szakaszokra bontják. A XIX–XX. század fordulója

[1] Ugyan Magyarországon 1975-ben országos felmérésre kerülhetett sor Mérei Ferenc vezetésével, azonban Ukrajnában napjainkig senki nem foglalkozott hasonló kutatással.

környékén kezdtek el kutatók érdeklődni a művészi kifejezés fejlődése iránt, és határoztak meg a gyerekeknél megfigyelhető egyetemes fejlődési szakaszokat. Szerintük a gyermekek művészeti fejlődése három szakaszon megy keresztül:

1. Firka szakasz: rendszertelenül húzott vonalkák és később egymást metsző firkák, körkörös alakzatok.
2. Sematikus szakasz: a gyermek emberalakokat, tárgyakat és környezetet ábrázoló sémákat dolgoz ki.
3. Naturalisztikus szakasz: a rajzon már realisztikusabb, valósághű részletek szerepelnek.

A későbbiekben Lowefeld tovább dolgozta ezt az elképzelést, és hat fejlődési szakaszt különített el:

1. Firkálás (2–4 éves korig): különböző típusú firkák, rendezetlen, hosszanti és körkörös vonalkák, amelyeket e szakasz végén a gyermek meg is nevez.
2. Presematikus ábrázolás (4–7 éves korig): korai szimbólumok használatának kialakulása, főként emberi figurák kezdetleges formái.
3. Sematikus szakasz (7–9 éves korig): a szimbólumok további fejlődése, főleg figurák, tárgyak, kompozíciók és színek sémái, alapvonal megjelenése.
4. Bontakozó realizmus (9–11 éves korig): növekszik a térkihasználás, természetes színek ábrázolásának képessége, a művészi alkotás növekvő rigiditásával párhuzamosan.
5. Pszeudorealizmus (11–13 éves korig): az emberi figurák és a környezet ábrázolásának kritikai szemlélete; növekvő számú részlet; a művészi alkotás tovább növekvő rigiditása; karikatúrák.
6. Döntések szakasza (serdülőkor): az alkotás kidolgozottabb, részletesebb. Néhány gyermek nem jut el erre a szintre, ha nem kap megfelelő biztatást az alkotásra. (MALCHIODI 1998).

A **firka korszak (szakasz)** egyéntől függően 1,5–2 éves kortól 3–4 éves korig tart. Ebben az időszakban kezd el a gyermek járni, mászni, szaladni, így a korszak egyik jellemzője a szem-kéz koordináció. Rajzaik rögtönzöttek, fő céljuk a vizuális és motoros aktivitás közötti koordináció gyakorlása. Ebben a korszakban a színek használata még nem jellemző, nem tudatosan választják azokat. E szakasz végére elkezdődik a szimbolikus gondolkodás, fejlődik a célirányos viselkedés. A tárgyakat forma, szín és méret szerint kezdik el osztályozni.

Az **alapvető formák avagy presematikus szakaszban**, mely 3-4 éves kor körül bontakozik ki, a gyermek még rajzol firkákat, de egyre inkább jellemző, hogy jelentést ad azoknak vagy történeteket talál ki a firka köré. Egocentrikus a gondolkodása, jobban fejlődik a szimbolikus gondolkodás. Ebben a korban fejlődésükben mérföldkőhöz érkeznek, már össze tudják kötni mozgásukat a papíron hagyott jelekkel, a firkákat a világ jelenségeivel. Egyre nagyobb jelentőséget kap a firkához tartozó mesélés, amiből fontos információkat is megtudhatunk. A gyerekek szívesen beszélnek arról, mit vagy kit rajzoltak le, és sokszor találnak ki történeteket a rajz köré a felnőttek szórakoztatására, valamint rajzolás közben is

szívesen kommentálják tevékenységüket. Viszont az is előfordul, hogy ugyanaz a rajz vagy figura másnap már teljesen más személyazonosságot vagy történetet kap (Lakatos Gabriella 2011).

Alig tesznek különbséget egy alakon belül a nagyobb és kisebb részletek között, arányérzékük még nagyon kezdetleges. Kis világukban nem létezik az arányokban fellelhető realitás. Amit fontosnak találnak, azt nagyobbra rajzolják (Mérei-Binét 1993).

A **kezdetleges sémák vagy sematikus szakasz** az ábrázolás szakasza. A firka már teljesen eltűnik, és helyét a kezdetleges ábrázolás veszi át. Ezekből a rajzokból már leolvashatók a gyermek személyiségjegyei, temperamentuma, hangulata. Az egyik legfontosabb fejlemény ebben a szakaszban az emberalak megjelenése. A fej-láb emberkéket ebihal emberkéknek is szokás nevezni. Ezek az emberrajzok 4 és 7 éves kor között bármikor megjelenhetnek, jellegzetességük, hogy néhány gyermeknél visszaesés figyelhető meg megjelenésük előtt. Azaz újra firkál, mielőtt elkezd emberalakokat rajzolni (Lakatos Gabriella 2011).

Az 5 éves korú gyerekek a szocializációs folyamatok hatására már tisztában vannak azzal, hogy nem illik ruhátlanul mutatkozni más emberek előtt, így alkotásaikon már megfigyelhető a ruha megjelenítése (Berghauer-Olasz E. 2009).

A **bontakozó realizmus szakaszában** a gyermekek megértik a térfogat és a súly állandóságát, képesek sorba rendezni és osztályozni a tárgyakat. A dolgokat egymáshoz és már nem önmagukhoz viszonyítják, ez is azt mutatja, hogy egocentrizmusuk oldódik.

A kreatív kifejezés készségei gyorsan fejlődnek 6 és 9 éves kor között. Az emberi figurák, állatok, házak és fák ábrázolásakor a legfontosabbak a vizuális szimbólumok, sémák fejlődése. Bár néha túl mereven használják a színeket, de már kezd megjelenni a tárgyak és színek közötti összefüggés. Rajzaikon már megjelenik a talajvonal és az égvonal, de még nem törekednek a háromdimenziós ábrázolásra (Lakatos Gabriella 2011).

A gyermekek életében az iskolába lépéssel egy új korszak nyílik meg. Gyökeres fordulatot vesz fejlődésük szomatikusan, intellektuálisan, motorosan, emocionálisan és a szocializáció terén is. A gondolkodás és a logikai képességek ugrásszerűen fejlődnek. Egyre inkább előtérbe kerülnek a gyermek intellektuális erői. A legintenzívebb változás a grafikus mozgástevékenységben két területen történik. Az analizáló, szintetizáló és generalizáló képesség fejlődése következtében jön létre az egyik. Ezek hatására a gyermek már képessé válik az élesebb és realitásközelibb megfigyelésre, melyeket már primitív szinten értelmezni is tud. A szenzomotoros manuális érettség területe a másik, ez abban tükröződik, hogy a gyermek már egyre finomabban tud a szándékolt irányba haladni, kézmozgását kontrollálni. A kisiskolások érdeklődése egyre inkább a tematikus rajzok felé fordul, szívesen készítenek hangulatképeket. Két típusú rajzolót különböztetünk meg elemi szinten:

Az egyik a szintetikus rajzolók, akiknek figyelmét elsősorban a kontúr köti le, a nagy egészet emelik ki a környezetből és kevésbé koncentrálnak a szerkezetre, struktúrára.

A második az analitikus rajzolók, akiket elsősorban a szerkezet, a felépítés és a struktúra köt le.

Piaget hármas tagozódásban térképezi fel az életkorra jellemző fejlődést. Az első fázisban megjelenik a részletek utánzása iránti igény, s az utánzás gyakorlása során a minta értelmes elrendezése és újjáalkotása felé tesz lépéseket a gyerek. A második fázisra az utánzás tudatosulása lesz a jellemző. Végül, a harmadik fázisban már a gyerek fogja kiválasztani a számára utánzásra ösztönző jelenséget (FEUER MÁRIA 2000).

A gyermekekben hároméves koruk körül már megjelenik az ábrázolás szándéka. Viszont rajzaik még nem ezt tükrözik, hiszen ők tagolatlan egészet látnak. Vagyis csak részletről részletre tudnak pontosan lerajzolni. Viszont szinkretikus szemléletükben nekik az is egész, amit mi részletnek látunk.

A gyermekrajzok sokáig megőrzik néhány jellegzetességüket. Az aránytalanság, ahol rajzaikon az emberalak akkora, mint a hegy. Az érintkezés és a bennfogadás adekvát ábrázolására a gyermek még nem képes. A kalap a fej fölött lebeg, van szem is, arc is, de a szem az arcon kívül helyezkedik el. Az irányok gyakran véletlenszerűek. A kerítés teljesen független a háztól. A gyermekek rajzaiban ekkor a juxtapozíció a domináns, ami azt jelenti, hogy a tárgyak bármilyen elrendezésben érvényesek, viszonyítás nélkül.

Körülbelül az ötödik életévükben küzdik le az alapvető technikai nehézségeket és jutnak túl a juxtapozíción is. Már egyre inkább a valóságot szeretnék ábrázolni, bár rajzaikban még azt jelenítik meg, amit tudnak az adott tárgyról nem pedig azt, ahogyan látják (MÉREI-BINÉT 1978).

Az 1937-ben kidolgozott elméletében Piaget hat fő rajzfejlődési szakaszt állapít meg. Az úgynevezett firkakorszak az első (1-2 év), az utánzás hiánya figyelhető meg. Ebben az időszakban a gyermeknek az is örömet szerez, hogy nyomot hagyhat a papíron, még nem tudja mozdulatait korlátozni, kifut a papírról. A szórványos utánzás és formafirkálás szakasza követi ezt (2-3 év). A környezet kérdései nyomán kezd el a gyermek a firkáknak jelentést adni. A rendszeres utánzás kezdete és az egyszerű formák korszaka a harmadik szakasz (3-4 év). Ekkor a gyermek tagolatlan egészet lát, de lerajzolni csak részletről részletre tud. Számára az is egész, ami a felnőttek számára csak részlet. Belső mintát követ, bár igyekszik a valósághoz igazodni. A negyedik (4-5 év) és az ötödik (5-7 év) szakaszban jelenik meg a saját testen nem látható minták pontosabb utánzása és a valódi ábrázolás kezdete és kiteljesedése. Rajzait sokszor rajzolás közben kommentálja és elvárja, hogy megértsük az ábrázolt mintákat.

Az utolsó, hatodik szakaszban figyelhető meg a valóságábrázolás kiteljesedése, valamint a valósághű tükrözésére való hajlam (7-9 év). Íróeszköz használata már precíz, így nyomáserőssége, vonalvezetése teljes mértékben akaratlagos (BERGHAUER-OLASZ E. 2009).

Feuer Mária szakaszolása szerint a gyermek **6 éves** korban egyéni stílusjegyekkel, könnyedén lerajzol bármit, ami eszébe jut. A helyzettel helyettesíti a cselekvést, mintegy áthidalva a szakadékot a realitás és a gyenge grafikus kivitelezés között. A korszak a biztos vonalhúzás periódusa. Konvencionális elemek elburjánzásába, sematizmusba fullad a realista ábrázolásra való erős törekvés. Erre a korra jellemző a díszítőelemek intenzív megjelenése. A fokozódó esztétikai igényt a zsúfolt túldíszítés jelzi. Lassan és fokozatosan kezd illeszkedni a valósághoz a színezés. Egyre szívesebben próbálkoznak betűk és számok leírásával, lerajzolásával. A **7 éves** gyermeket hirtelen intenzíven érdekelni kezdi minden, ami a realitással és külvilággal kapcsolatos. Fantázia és realitás között mozog grafikus tevékenységeiben. Ezt a fázist leíró realizmusnak nevezik, mivel ilyenkor egyre jobban törekednek az események hű és pontos regisztrálására, szenvedélyesen és sokat rajzolnak. Eltérés figyelhető meg a lányoknál és a fiúknál, mivel a fiúk magasabb rajzi teljesítményt nyújtanak. Az ábrázolandó tárgy körvonalait ceruzával vonják meg, a kontúrokat gyakran korrigálják és csak utána színeznek, ez mutatja az éntudat és az önreflexiós képesség fejlődését. A **8 éves** kor a piageti felosztás szerint a késleltetett utánzás fázisának felelne meg. Az élmény, a hozzájuk kapcsolódó asszociációk és fantáziák hozzák létre az alkotás vágyát és örömét továbbra is a gyerekekben. A firka egyes elemei visszatérnek a szerkesztett jelenetrajzokon. Az egész megragadásának vágya és a mind nagyobb és precízebb részletgazdagság preferálásának kettőségét figyelhetjük meg ebben a korban. Az alak szerinti megkülönböztetés a szín szerintivel szemben egyértelművé válik. Saját és mások rajzának megítélésében jelentős változás áll be. Az egocentrikus rajzolás jelentősen csökken **9 éves** korra. Fokozatosa halad az egyre kidolgozottabb és részletesebb formák felé. Csak és kizárólag azt akarja ábrázolni, amit lát. Ezt a törekvést szemléleti realizmusnak nevezi Luquet, optikai realizmusként tartják számon mások. Ebben a korban észrevehető, hogy egy gyermek kiugróan magas rajzi teljesítményt mutat, majd hirtelen visszacsúszik saját nívójához és van, hogy véglegesen ott is marad. Egyre inkább felerősödik a mozgásábrázolás igénye. Fokozatosan emelkedik a színharmónia iránti fogékonyság. Sokuknál a 9–10. év körül a rajzolási vágy ellankad és végleg meg is szűnik. Kevés kivételes tehetség folytatja a rajzolást, mely körülbelül a serdülőkorig tart, mivel ekkor újabb nagyobb csoport hagy fel ezzel a tevékenységgel (Feuer M. 2000).

A gyermekpszichológusok már több mint egy évszázada foglalkoznak a gyermekek grafikus alkotásainak elemzésével, sajnos ahogy más gyermeklélektani területen, úgy itt sem láthatunk a gyermekek fejébe, viszont talán a rajzelemzés az a kutatási terület, ahol a legjobban megfigyelhetjük, feltárhatjuk gyermekeink gondolat- és lelkivilágát.

A gyermekrajzokat főként abból a szempontból elemezték a gyermeklélektanban, hogy miként jut bennük kifejezésre a képzeletalkotásnak, a világról való ismeretek feldolgozásának fejlődése (Mérei-Binét 1993, 186).

Fentebb láthattuk Piaget, Lowefeld és más XIX–XX. századi kutatók rajzfejlődési szakaszolását. Mindegyikben észrevehető a különbözőség, de

megfigyelhetjük azt is, hogy szakaszolásukban az életkorok és általánosan a gyermekek fejlődési szintje ugyanaz. Azaz elmondhatjuk, minden kutató ugyanazt szerette volna, rájönni, hogyan, miként fejlődik a gyermek. Mi ösztökéli gyermekeinket arra, hogy ceruzát fogjanak és nyomot hagyjanak maguk után, valamint mikor jutnak el arra a szintre, hogy firkáik ne csak összefüggéstelen, jelentéstartalom nélküli vonalak legyenek, hanem a külvilágot, gondolataikat próbálják meg ábrázolni. Elmondhatjuk, hogy a gyerekek általánosan ezen fejlődési szakaszokon mennek keresztül, de tudnunk kell, hogy sokkal többet tudnak az őket körülvevő világról, mint amit le tudnak rajzolni.

Véleményem szerint napjainkban nagyon aktuális és hasznos lehetőség a rajzvizsgálat, mivel, sajnos, egyre több lelkileg sérült, feldolgozatlan traumán átesett gyermekkel találkozhatunk. A felszínre került „esszencia" segítségünkre lehet abban, hogy a pedagógusok a szülőkkel közreműködve segítséget tudjanak nyújtani a gyerekeknek. Céljaim között áll, hogy a közeljövőben kutatást végezzek a kisiskolások körében, ahol átfogóbb képet kaphatok fejlődésükről, gondolataikról. Módszereim kiválasztása között mindenképp segítségemre lesz Piaget szakaszolása, valamint Vass Zoltán pszichológus alkotta, napjaink legkorszerűbb rajzvizsgálati módszere, a SSCA (Seven-Step Configuration Analysis) vagyis a hétlépéses képelemzési módszer.

Felhasznált irodalom

Berghauer-Olasz E.: *Graphic Representation of the Traumatized Children's Feelings.* In: Közös gondolatok. Ungvár, 2009, Poliprint, 39-51 pp.

Cole, M. – Cole, S.: *Fejlődéslélektan.* Budapest, 1997, Osiris Kiadó.

Cole, M. – Cole, S.: *Fejlődéslélektan.* Budapest, 2006, Osiris Kiadó.

Feuer Mária: *A gyermekrajzok fejlődéslélektana*. Budapest, 2000, Akadémia Kiadó.

Feuer Mária: *Gyermekrajzok vizsgálata és értékelése a humánszolgáltatási gyakorlatban és képzésben.* Budapest, 2006, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar.

Lakatos Gabriella: *Gyakorlati készségek fejlesztése. Tárgy és környezetkultúra.* 2011, Babes Bolyai Tudományegyetem Távoktatási Központ Pszichológia és Neveléstudományok Kar Tanítói és Óvodapedagógus Szak.

Malchiodi, C.: *A gyermekrajzok megértése.* Budapest, 1998, Animula Kiadó.

Mérei F. – Binét Á.: *Gyermeklélektan.* Budapest, 1978, Gondolat Kiadó.

Mérei F. – Binét Á.: *Gyermeklélektan.* Budapest, 1993, Gondolat Kiadó.

Tihanyiné Vályi Zsuzsanna: *Amiről a gyermekrajzok beszélnek.* Szeged, 2008, Szegedi Egyetemi Kiadó.

Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai.* Budapest, 2003, Flaccus Kiadó.

Vass Zoltán: A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai. Budapest, 2013, Flaccus Kiadó.

István Csernicskó[*]

The European Charter for Regional or Minority Languages by Ukraine

Rezümé. Ukrajna első alkalommal 1999-ben ratifikálta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, ám az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezte a törvényt. 2003-ban ismét megtörtént ratifikálás, ám a Charta azóta is politikai és társadalmi viták kereszttüzében áll, alkalmazása esetleges. Polemizálnak a Charta hatálya alá eső nyelvek, a nemzetközi dokumentum célja, alapfogalmai és terminológiája kapcsán egyaránt. A tanulmány a Charta ukrajnai alkalmazásának sajátos vonásait mutatja be.

Резюме. Україна в 1999 році ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, але Конституційний суд України скасував закон про її ратифікацію. У 2003 році Верховна Рада знову ратифікувала Хартію. З того часу Хартія є підставою для суспільних і політичних дискусій. У статті відображена проблематика ратифікації міжнародного документу, суть та особливості застосування Хартії в Україні.

Abstract. Ukraine had ratified the Charter in 1999, but the Constitutional Court impeded its coming into force. In 2003 Ukraine ratified the Charter again; however, this version of the Charter specifies more restricted rights then the previous one. The implementation of the Charter is still a matter of debate in the country. The list of languages protected by the Charter also raises a few questions. According to the national powers the aim of the Charter is to protect languages near extinction, therefore it could not be extended to the Russian, German, Romanian, Hungarian or Slovak languages. But the Ukrainian language should get the protection, which is in danger in the eastern and southern parts of the country.

Language policy of the independent Ukraine is determined by the following factors:

a) the linguistic situation of the country;
b) the attempt of avoiding social tension;
c) international undertaking of obligations by the country.

In this paper we offer an overview of how these factors influence the implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages in Ukraine.

1. Linguistic Situation in Ukraine

In accordance with the Constitution and the Law on Languages Ukraine *de jure* is a monolingual state (see Beregszászi–Csernicskó 2003, 2009, Csernicskó 2005, 2011, Csernicskó–Ferenc 2009, 2010, Melnyk–Csernicskó 2010). However, Ukraine *de facto* is bi- or multilingual.

Some experts (Arel–Khmelko 1996, Khmelko 2004) maintain that Ukraine's population is made up of three lingua-ethnic groups:

(1) Ukrainian speaking Ukrainians (about 40–45% of the country's population);

[*] PhD, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

(2) Russian speaking Ukrainians (about 30–34% of the country's population);
(3) Russian speaking Russians (about 20%).

However, according to the 2001 national census (which focused not only on Ukrainian and Russian populations, but also on other small linguistic groups) the population of Ukraine can be divided into the following groups on the basis of people's native language:

a) People who speak Ukrainian as their native language, including:
   - Ukrainians (by nationality) whose native language is Ukrainian (85% of those who claimed to be Ukrainian);
   - Russians whose native language is Ukrainian (4% of those who claimed to be Russian)
   - National minorities whose native language is Ukrainian (e.g. 71% of the Poles, 42% of the Slovaks who live in Ukraine);
b) People who speak Russian as their native language, including:
   - Russians whose native language is Russian (96% of those who claimed to be Russian);
   - Ukrainians whose native language is Russian (15% of Ukrainians);
   - National minorities whose native language is Russian (e.g. 62% of the Byelorussians);
c) National minorities whose ethnicity and native language are the same (e.g. 95% of the Hungarians, 92% of the Romanians);
d) National minorities who speak the native language of another minority group (e.g. in Transcarpathia 62% of the Roma consider Hungarian to be their native language, this group constitutes 18% of all Roma in Ukraine; Braun–Csernicskó–Molnár 2010: 24–25).

Table 1. **The population of Ukraine according to native language and ethnicity (based on the data from the 2001 national census)**

ethnicity and native language	number of people	%
Ukrainians (by ethnicity) whose native language is Ukrainian	31 970 728	66.27
Russians whose native language is Ukrainian	328 152	0.68
National minorities whose native language is Ukrainian	278 588	0.58
TOTAL NUMBER OF THOSE WHOSE NATIVE LANGUAGE IS UKRAINIAN	***32 577 468***	***67.53***
Russians whose native language is Russian	7 993 832	16.57
Ukrainians whose native language is Russian	5 544 729	11.49
National minorities whose native language is Russian	735 109	1.52
TOTAL NUMBER OF THOSE WHOSE NATIVE LANGUAGE IS RUSSIAN	***14 273 670***	***29.59***
National minorities whose ethnicity and native language are the same	1 129 397	2.34
National minorities who speak the native language of another minority group as their native language	260 367	0.54
TOTAL NUMBER OF THOSE WHO SPEAK MINORITY LANGUAGES	***1 389 764***	***2.88***
TOTAL NUMBER OF SPEAKERS IN UKRAINE	**48 240 902**	**100**

(Source: Csernicskó–Ferenc 2010: 330 and Melnyk–Csernicskó 2010: 17)

If we take into account the native language and ethnicity census data (Figure 1) the following statements can be made:

(a) The percentage of people whose ethnicity is Ukrainian is higher than the percentage of people who speak Ukrainian.

(b) The percentage of people who speak Russian is higher than the percentage of people who consider themselves to be ethnically Russian.

(c) In Ukraine ethnic diversity is greater than linguistic diversity because a number of minority groups have begun to speak Russian or (less frequently) Ukrainian.

Near half of the country's population use the Russian language in everyday practices, 30% of them has Ukrainian as their mother tongue (Besters-Dilger ed. 2008, 2009, Majboroda et al eds. 2008, Masenko 2010, Vorona–Shulha eds. 2007).

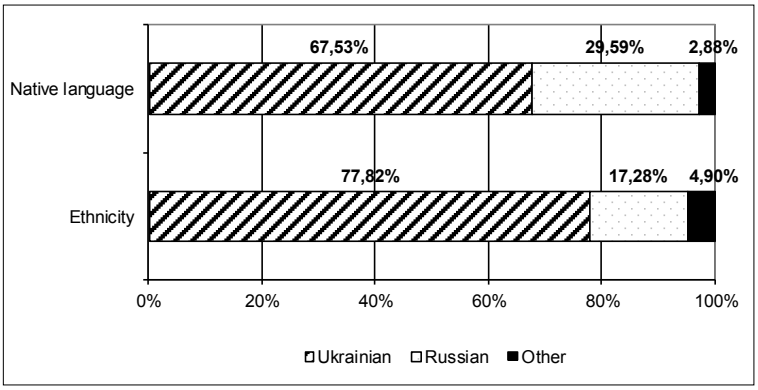

Figure 1. **The population of Ukraine according to native language and ethnicity (2001 national census data, in %)** *(Source: Melnyk–Csernicskó 2010: 16)*

There are significant differences between the ratio of Ukrainians and Russians in concrete administrative regions too (Table 2).

Table 2. **The ratio of those claiming Ukrainian, Russian and Others to be their native language and nationality in Ukraine according to regions based on data from the 2001 national census (in %)**

	Ukrainian		Russian		Other	
	Ethnicity	Mother Tongue	Ethnicity	Mother Tongue	Ethnicity	Mother Tongue
Ukraine, Total	**77,8**	**67,5**	**17,3**	**29,6**	**4,9**	**2,9**
West						
Volyn	96,9	97,3	2,4	2,5	0,7	0,2
Lviv	94,8	95,3	3,6	3,8	1,6	0,9
Ivano-Frankivsk	97,5	97,8	1,8	1,8	0,7	0,4

Table 2 (continued)

Rivne	95,9	97,0	2,6	2,7	1,5	0,3
Ternopil	97,8	98,3	1,2	1,2	1,0	0,5
Chernivci	75,0	75,6	4,1	4,8	20,9	19,6
Zakarpattia	80,5	81,0	2,5	2,9	17,0	16,1
Middle-West						
Khmelnytsk	93,3	95,2	3,6	4,1	3,1	0,7
Zhytomyr	90,3	93,0	5,0	6,6	4,7	0,4
Vynnitsia	94,9	94,8	3,8	4,7	1,3	0,5
Kirovohrad	90,1	88,9	7,5	10,0	2,4	1,1
Cherkasy	93,1	92,5	5,4	6,7	1,5	0,8
Kiyv	92,5	92,3	6,0	7,2	1,5	0,5
Kyiv City	82,2	85,7	13,1	7,9	4,7	6,4
Middle-East						
Dnipropetrovsk	79,3	67,0	17,6	32,0	3,1	1,0
Poltava	91,4	90,0	7,2	9,5	1,4	0,5
Sumy	88,8	84,0	9,4	15,6	1,8	0,4
Chernihiv	93,5	89,0	5,0	10,3	1,5	0,7
South						
Odessa	62,8	46,3	20,7	41,9	16,5	11,8
Mykolaiv	81,9	69,2	14,1	29,3	4,0	1,5
Kherson	82,0	73,2	14,1	24,9	3,9	1,9
Zaporizhzhia	70,8	50,2	24,7	48,2	4,5	1,6
Crimea	24,3	10,1	58,3	77,0	17,4	12,9
City of Sevastopol	22,4	6,8	71,6	90,6	6,0	2,6
East						
Donetsk	56,9	24,1	38,2	74,9	4,9	1,0
Luhansk	58,0	30,0	39,0	68,8	3,0	1,2
Kharkiv	70,7	53,8	25,6	44,3	3,7	1,9

(Source:http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/ http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/02.php)

Based on sociolinguistic and sociological researches (Zalizniak–Masenko 2001, Vorona–Shulha eds. 2007, Majboroda et al eds. 2008, Besters-Dilger ed. 2008, 2009) it is evident that both Ukrainian and Russian languages are widely used in Ukraine. Significant part of the society uses both languages every day (Alekseyev 2008, Shulha 2008, Visniak 2007, 2008a, 2008b, Medvedev 2007; Table 3).

Table 3. **Language use in the family, the language of thinking and the language of shopping/public places and communicating with colleagues in Ukraine (in %)**

	Language use in the family	The language of everyday thinking	Language use in the street, shops and public places	Communicating with colleagues and language use in workplaces
Exclusively in Ukrainian	28,8	29,3	24,1	22,3
Mainly in Ukrainian , but rarely in Russian too	8,7	8,6	11,7	12,1
In mixed languages, using both Ukrainian and Russian words	19,7	15,7	17,8	17,1
Mainly in Russian , but rarely in Ukrainian too	14,3	10,7	15,6	17,1
Exclusively in Russian	28,0	35,0	30,7	30,2
In other language	0,5	0,7	0,1	0,5

(Based on Visniak (2008b: 81–83))

Nevertheless, it is widely believed that the census results over-simplify the real linguistic landscape (Kotygorenko 2007). If we take into account not only the census data, but also the data of a sociolinguistic survey based on a national representative sample, then the language make-up of the population will show a very different picture. The sociolinguistic research between 1991 and 2003 examined continuously the usage of languages among the adult population of Ukraine, based on a representative sample from approximately 173 thousand interviews, which were conducted to yield comparable data (Khmelko 2004). This study revealed that, from the point of view of ethnicity and native language, we can find different language situations in the different regions of Ukraine. In the five large regions which the author identified, the percentage of those who speak Ukrainian or Russian as their native language, or use a contact variety of the two languages (the so called surzhyk[1]) is very high (see Figure 2).

[1] Originally meaning 'flour or bread made from mixed grains', e.g. wheat with rye. Surzhyk (суржик) is a mixed language of Ukrainian and Russian (Bilaniuk 2003, 2004, 2005), a mixture of Ukraininan substratum with Russian superstratum. Its prestige is low and it often becomes the bane of the purist Ukrainian linguists, who associate low education and dual identity with the speakers of surzhyk (Bilaniuk 2004). This fact is reflected by the entry of surzhyk in the encyclopaedia of the Ukrainian language and some other writings concerning the linguistic situation of the country (see Lenets 2000, del Gaudio–Tarasenko 2008, 2009 et passim).

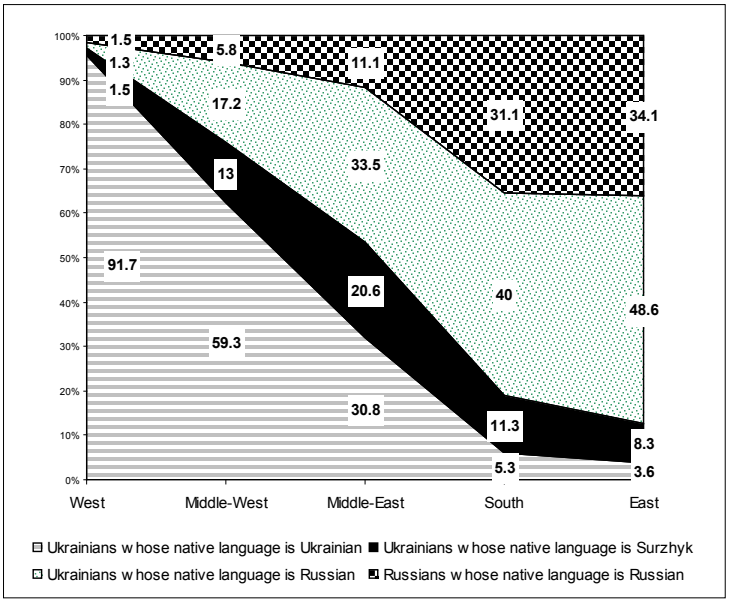

Figure 2. **The distribution of the adult population of Ukraine according to their ethnicity and native language in different regions in 2003 in % (N=22.462)[2]**
(Source: Khmelko (2004))

Regional differences between linguistic preferences are present in the communication with state authority organs, too (Table 4).

Table 4. **The language in which the state authority organs and local authorities communicate with the population in the place of the informant (in %)**

	Acc. to regions				Ukraine totally
	West	Central and North-East Ukraine	South and South-East Ukraine	Donbas and the Crimea	
Exclusively in Ukrainian	79,3	42,0	14,8	0,8	33,0
In Ukrainian or in Russian, according to the citizens' request	4,9	17,6	27,5	14,7	14,7
In Ukrainian or in Russian according to the official's choice	10,3	27,6	26,1	13,9	21,0
Exclusively in Russian	0,9	2,1	22,3	57,4	19,0
No statement	4,6	10,7	9,3	13,1	9,6

(Source: Visniak 2008c: 153)

[2] The West region consists of Volyn, Rivne, Lviv, Ivano-Frankivsk, Ternopil, Zakarpats'ka and Chernivci counties. The Middle-West region is devided into Khmelnytsk, Zhytomyr, Vynnitsia, Kirovohrad, Cherkasy, Kyiv counties and Kyiv City. We can find Dnipropetrovsk, Poltava, Sumy and Chernihiv counties in the Middle-East region. The components of the South region are the following: Odessa, Mykolaiv, Kherson, Zaporizhzhia counties and Autonomous Republic of Crimea with the City of Sevastopol. Kharkiv, Donetsk and Luhansk counties are situated in the East region.

Mykola Soroka's miniature "Ukraine has not died yet…" (Ukraine still lives on)[3] characterises well the contact version of the Ukrainian and Russian languages, the surzhyk. The name of the country is spelling in Ukrainian: Україна, in Russian: Украина. In the middle of the miniature the letters of the two languages are mixed, as different elements of the two languages are mixed in the surzhyk language variant, besides the significant concordances, which characterise the Russian and the Ukrainian language (Figure 3).

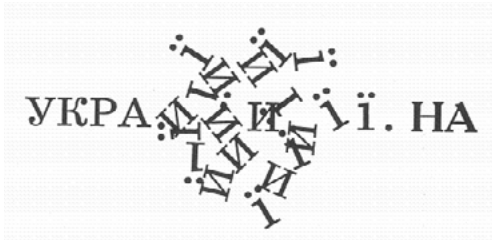

Figure 3. **The conflict of Ukrainian and Russian, their relations in Mykola Soroka's work**

2. Attempts to Avoid Social Tension

From a linguistic perspective we can find gaps between the regions of Ukraine (Arel–Khmelko 1996, Khmelko–Wilson 1998, Kulyk 2008). These gaps have political dimensions too. On the occasion of presidential elections in 2005 and 2010 (and on every occasion of country-wide elections) Ukraine practically had split into two parts (Figure 4 and 5). In general, the mainly Ukrainian speaking western, northern and central regions stand for the one and the Russian dominant eastern and southern parts stand for the other political power (Melnyk–Csernicskó 2010: 72–78).

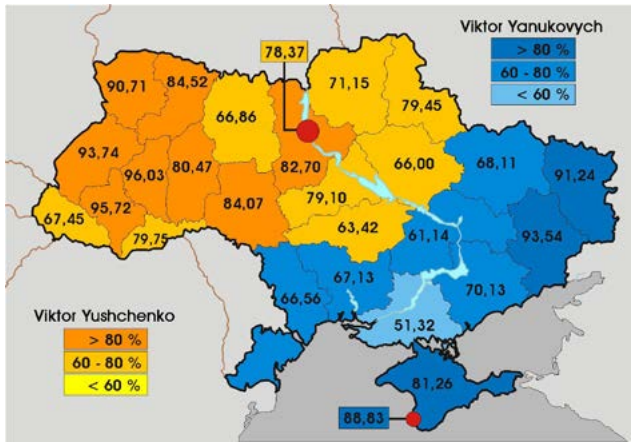

Figure 4. **The political split of Ukraine: presidential election in 2005**

[3] The first words of Ukrainian national anthem*: Ще не вмерла Україна*.

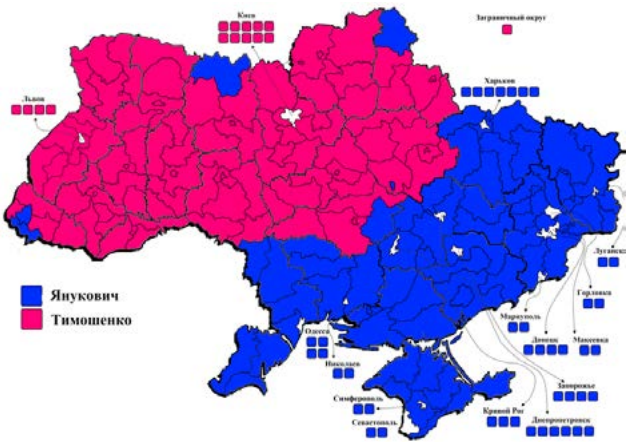

Figure 5. **The political split of Ukraine: presidential election in 2010**

The political situation of Ukraine is explosive and unstable, governments are changing quickly. In the 450 member Parliament the majority often depends on a few votes. The language question has already been a campaign topic at the very first election and saved its importance until now (Kulyk 2008, Zaremba–Rymarenko 2008a).

As a result of the explosive campaigns, which treated the language issue in an exceptional way, a paradox situation carried out concerning the evaluation of the situation and status of languages. Sociological researches proved that in the evidently Ukrainian dominant western part of the country people are afraid of the possibility of the Russian language becoming the second state language, which would wound up the Ukrainian statehood and the Ukrainian language and nation would be imperilled. "It can be stated that the survival of the Ukrainian state depends on the real introduction of the Ukrainian language to every sphere of the state and social life. In the present circumstances language is the guarantee of the national security, the territorial unity, the national identity and the historical memory of the people."– claimed Yushchenko (2010). In the almost exclusively Russian speaking south and east people think that the Ukranification politics endangered the Russian language and identity of the Russians living in Ukraine (see Zaremba–Rymarenko 2008b: 276). The mentioned complex linguistic and political situation has to be handled by the Ukrainian politics. The political powers, whatever position they have during the campaign on the language issue, later try to balance between the linguistically split regions of the country. After winning the elections they do not stick to realise their promises (Kulyk 2008: 53–54).

The tactics was followed by the first president of the independent Ukraine, Leonid Kravchuk as well, who successfully managed to preserve his position from the communist system. Kravchuk did not urge Ukranification, however gave several positions to the national elite, which show considerable achievements in widening the usage of the Ukrainian language in the public administration.

President Leonid Kuchma was the master of the same politics during his 10 years mandatory. In the campaign of the presidential election 1994 in contrast to Kravchuk national rhetoric Kuchma won the election with the promise of strengthening connections with Russia and give official status to the Russian language. On the occasion of the 1999 presidential election Kuchma faced the Russophile communist Petro Simonenko. At that time he proclaimed: Ukraine should have only one state and official language, the Ukrainian.

After the orange revolution (2004) the most important aim of the Ukrainian language policy became the practical enforcement of the Ukrainian language state language status. The political attempt was to solve the tension between the *de jure* (Ukraine is a monolingual state) and the *de facto* situation (the majority of the population speaks more than one language). However, in the eastern and southern regions of the country (where the Russian language is dominated) the national politics has provoked resistance. As a result, on the occasion of the presidential election in 2010 the 'orange' elite was overthrown. Yanukovich won the election, who in his campaign promised to arrange the status of the Russian language. However, when he came to power, he quickly realised that if he keeps on strengthening the status of the Russian language, he will confront the western and northern regions. In a short time he gave up any attempts at making the Russian language the second state language in Ukraine. But in order to live up to his electors' expectations, his supporting political party, the Party of Regions submitted such a draft language law to the Parliament, which ensures the official status of the Russian language practically in the whole territory of the state.[4] Although, the Parliament hasn't dealt with the draft due to the protest of the Ukrainian national powers. Thus status quo remained: Ukrainian language is the only one state language in Ukraine, but the Russian has dominance in several regions of the country and controls the popular culture and media.

As we can see the language issue in Ukraine is highly polarized and emotionally loaded. That political power which wants to change the present-day status quo will confront with one half of the country in every case. It is not accidental that in Ukraine in the last 15 years no law was accepted which directly focuses on the status of minorities or languages. The ratification of two international documents was the only exception (Framework Convention for the Protection of National Minorities and European Charter for regional or minority languages).

3. Ukraine's International Undertaking of Obligations

After becoming independent form the Soviet Union in 1991 Ukraine's point was the international integration. In order to stabilize its international position the young Ukrainian state endeavours to adopt the European agreements on minority protection. For example, one of the prerequisites of the country's accession to the Council of Europe was the ratification of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages.

[4] See the draft version on the following website: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38474

The Framework Convention was ratified by Ukraine on 9 December 1997.[5] The ratification of the Charter happened on 24 December 1999.[6] However the document did not come into force. The law of ratification was repealed by the Constitutional Court on 12 July 2000.[7] The Constitutional Court referred to formal mistakes as the bases of the decision. According to the resolution the law of ratification was signed and proclaimed by the President of the Parliament and not by the President of the state (Kresina–Yavir 2008: 190–196). Until this decision every law of ratification was signed by the President of the Parliament in Ukraine. But the resolution of the Constitutional Court repealed only this law of ratification. The political attempt was to show Ukraine's intention to meet the international obligations: that is why they formally ratify the Charta. However the Charter's coming into force was not wanted, because its implementation could endanger the balance of the linguistic situation.

After that several draft versions of the ratification law were developed in Ukraine (Kresina–Yavir 2008: 196). However the next ratification of the Charter happened only on 15 May 2003.[8] With the ratification the calvarias of the Charter has started in Ukraine (see the detailed explanation of this issue in Alekseev 2008, Melnyk–Csernicskó 2010: 37–45).

4. The European Charter for Regional or Minorities Languages in Ukraine

The Charter was signed by Ukraine on 2 May 1996 and ratified by the Ukrainian Parliament on 15 May 2003. The ratification instrument was lodged on 19 September 2005. The Charter treaty became effective for Ukraine on 1 January 2006.

The circumstances of the Ukrainian implementation of the Charter are marked by the statement written in the first Periodical Report from 2007 (which can be found of the Ministry of Justice's website[9]): "Ukraine admitted that because of the deficient translation of the Charter the ratification caused a lot of political,

[5] Закон України Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. The text of the law in available in Ukrainian language on the following website: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703%2F97-%E2%F0&zahyst=4/UMfPEGznhht8a.Zi8vgZ5iHI47ks80msh8Ie6

[6] Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р. The text of the law in available in Ukrainian language on the following website: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1350-14

[7] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р." (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.) N 9-рп/2000. Fort he resolution of the Constitutional Court see the following website: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v009p710-00

[8] Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. The text of the law is available on the following website:http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=802-15&zahyst=dCCMfOm7xBWMt8aEZi8vgZ5iHI47ks80msh8Ie6

[9] Перша періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Київ, 2007. http://www.minjust.gov.ua/files/dopovid_20_04_2007.zip

juridical and social problems" (p. 2). The same appeared in the legal statement given by the Ministry of Justice on10 May 2006.[10]

On the fourth page of the Committee of Experts' Evaluation Report we can also read that the Ukrainian authorities and representatives of speakers made reference to translation problems in the Ukrainian version of the Charter, and we are therefore invited to provide a new translation of the Charter into Ukrainian. (The State Periodical Report of Ukraine[11], the Committee of Experts' evaluation report[12] and the Committee of Ministers' Recommendation[13] see in web-site of Council of Europe.)

As the reason behind the deficient translation politicians indicated that the translators used the Russian version as the source of the translation, and not the original English or French text (Kresina–Yavir 2008: 197).

Referring to the deficient translation several problems are arising concerning the implementation of the Charter in Ukraine (Kresina–Gorbatenko 2008: 338, Kresina–Kavir 2008).

The most often mentioned problem is the misunderstanding of the aims of the Charter.

The Charter protects the languages of the following 13 national minorities: Russians, Byelorussians, Moldavians, Crimean Tatars, Bulgarians, Hungarians, Romanians, Poles, Jews, Greeks, Germans, Gagauzes and Slovaks. The protected languages and their communities are in considerably different sociolinguistic positions (Table 5).

Table 5. **The population of Ukraine with regard to the native language based on the data from the 2001 national census**

Ethnicity	Pupils	In %	The coincidence of nationality and native language	
			Pupils	In %
Ukrainians	37541693	77,82	31970728	85,16
Russians*	8334141	17,28	7993832	95,92
Byelorussians *	275763	0,57	54573	19,79
Moldavians*	258619	0,54	181124	70,04
Crimean Tatars*	248193	0,51	228373	92,01
Bulgarians*	204574	0,42	131237	64,15
Hungarians*	156566	0,32	149431	95,44
Romanians*	150989	0,31	138522	91,74

[10] Юридичний висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харкова, міста Севастополя і Луганської області від 10 травня 2006 року. The document can be found here: http://www.minjust.gov.ua/0/7477

[11] http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports

[12] http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports

[13] http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/Recommendations/Ukraine

Table 5 (continued)

Poles*	144130	0,30	18660	12,95
Jews *	103591	0,21	3213	3,10
Armenians	99894	0,21	50363	50,42
Greeks*	91548	0,19	5829	6,37
Tatars	73304	0,15	25770	35,15
Gypsies	47587	0,10	21266	44,69
Azerbaijanis	45176	0,09	23958	53,03
Georgians	34199	0,07	12539	36,66
Germans*	33302	0,07	4056	12,18
Gagauzes*	31923	0,07	22822	71,49
Koreans	12711	0,03	2223	17,49
Uzbeks	12353	0,03	3604	29,18
Chuvashes	10593	0,02	2268	21,41
Slovaks*	6397	0,01	2633	41,16
Others	323656	0,67	46933	14,50
Total	**48240902**	**100**	**41093957**	**85,18**

* – Languages goes under the protection of the Charter

According to the majority of the Ukrainian political elite and professional circles the aim of the Charta is defined as to protect endangered languages (in their views languages near extinction). They think that the Charter protects languages which have only a few native speakers and therefore can disappear from the linguistic landscape of Europe. The mentioned opinion was presented in the parliament debate of the ratification (Kresina–Yavir 2008: 198).

The legal statement of the Ministry of Justice in 2006[14] established that Ukraine has to protect the languages near extinction instead of protecting languages of national minorities (Kresina–Gorbatenko 2008: 338).

According to experts the protection of the Charter cannot extend to those languages, which have state language status in another country (Kresina–Yavir 2008: 198). Among the above-mentioned 13 languages 10 (the Russian, Byelorussian, Moldavian, Romanian, Hungarian, Polish, German, Greek, Slovak, Jewish) are state languages in other countries, thus Ukraine protects only the Gagauz and Crimean Tatar languages in conformity with the original concept of the Charter. However, it is strongly doubtful that Denmark, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Romania, Slovenia, Croatia, Serbia, Switzerland, Austria, Finland and Armenia without exception misunderstood the spirit of the Charter. Since the listed countries extended the protection of the Charter for such languages which are used as state languages in other countries and directly are not near extinction.

[14] Юридичний висновок… http://www.minjust.gov.ua/0/7477

However as minority languages in the given state they are needed to be protected. For example the German language which has approximately 100 million native speakers and it is used in several countries as an official language, in Denmark, the Czech Republic, Slovakia, Romania is under the protection of the Charter. In Romania, Serbia and Croatia the Ukrainian language is also protected in the same way (Melnyk–Csernicskó 2010: 43).

Other problems can also be formulated concerning the languages protected by the Charter in Ukraine. Among the 13 languages which are under the protection of the Charter ratified by Ukraine we can find the *Jewish language* (according to the law: *„мова єврейської національної меншини"*, so „the language of the Jewish national minority"). With that not the Yiddish language became the subject of the law, which is spoken by a part of the Ukrainian Jews (Kotygorenko 2007: 144), but a linguistically undefined category (Kresina–Yavir 2008: 204).[15] Otherwise the 83% of the Ukrainian Jews confess Russian as their mother tongue, and only 3% claim themselves as a Yiddish native speaker.

It is also disputable that the law mentioned the Moldavian and Romanian language separately. The Soviet Union proclaimed the Romanians living on the territory of the former Bessarabia and Bucovina as Moldavians (Zaremba–Rymarenko 2008b: 262, 278). The Independent Ukraine follows the same practice: makes distinction between Moldavian and Romanian people and language (Melnyk–Csernicskó 2010: 84–85). Moldavia however confesses the Romanian language as its own state language. Thus, in theory, the Moldavian and the Romanian language are not two autonomous languages.

There is also a debate on the interpretation of the expression „the language of the Greek national minority" which appeared in the ratification law. The neo Greek language used in the present-day Greece as an official one is not the same that the Ukrainian Greeks are speaking. This language variant is called as *Urum language* (урумська мова) in Ukraine. It is not clear whether Ukraine wants to protect the Greek language or the dialect of the Ukrainian Greek community (Zaremba–Rymarenko 2008b: 264).[16]

Some people think that the ratification of the Charter was developed definitely against the Ukrainian language and for supporting the Russian in Ukraine (Kresina–Yavir 2008: 198). It is an often arising viewpoint that the Russian language shouldn't appear in the ratification documents at all.[17] They say that almost half of the population use the Russian language in everyday practices, that is why protecting the language by the Charter is unreasonable (Kulyk 2008: 30). Instead of it in certain regions of Ukraine the Ukrainian language needs to be protected

[15] Юридичний висновок… http://www.minjust.gov.ua/0/7477
[16] Юридичний висновок… http://www.minjust.gov.ua/0/7477
[17] Юридичний висновок… http://www.minjust.gov.ua/0/7477

(Kresina–Yavir 2008: 197–199). This point was included in a draft language policy conception commissioned by the government too.[18]

According to another opinion the implementation of the Charter should be postponed and a new law of ratification should be developed (Shemshuchenko–Gorbatenko 2008: 162). In the new law the list of languages which need to be protected should be revised and stated precisely.

Experts claimed that the Armenian, Karaim, Krymchak and Roma languages are missing from the list of protected languages.[19]

The seriousness of the problems around the Charter's implementation is shown by the fact that in 2004 46 Members of the Parliament asked to declare the law of ratification of the Charter anti-constitutional. According to the Members of Parliament the ratification of the Charter burdens Ukraine financially, and during the ratification this was not taken into account. However, the Constitutional Court refused the discussion of the petition[20] (Kresina–Yavir 2008: 200–201).

In 2006 spring such events happened in Ukraine, with reference to which the opposers of the Charter can say that their warnings were proved. In Sevastopol the local authorities declared the Russian language as regional language on their territory. According to the Charter the regional language can be freely used in administration, culture, education, etc. The decisions were cancelled as anti-constitutional and unlawful by the Ministry of Justice on 10 May 2006.[21] The main reason was that according to the Paragraph 92 of the Constitution the status of languages can be changed only by law.

Among the reasons opposing the Charter there is one more considerable, concretely that terms and expressions used in the international documents do not exist in the Ukrainian legal system. The Constitution of Ukraine and its laws contain only the terms of *state language* and *languages of national minorities.* Proclamation of the Constitutional Court dated on the 14th of December, 1999 under the number 10-рп/99[22] made equal the term *state language* with the term *official language*. Expressions used in the Charter like *minority language, regional language* are missing from the Ukrainian legal system (Kresina–Yavir 2008: 196). It was

[18] *Концепція мовної політики.* Київ: Національні комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006. http://www.minjust.gov.ua/files/11.7.06_3.doc

[19] Юридичний висновок… http://www.minjust.gov.ua/0/7477

[20] Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин" від 19. 02.04. http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/P000?lang=0

[21] Юридичний висновок… http://www.minjust.gov.ua/0/7477

[22] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v010p710-99

partly the reason of the cancellation, because the Eastern-Ukrainian cities referred to the Russian language as a regional language.

Those, who argue like that, forget about the fact that at the moment of the ratification of the Charter, the international document became the part of the country's legal system and the Charter gives precise definitions of both terms *minority language* and *regional language*.

Opposers protest against the Charter despite the fact that the new ratification can be seen as a setback in comparison to the country's previously codified rights. The version adopted in 2003 significantly narrows the sphere of minority language use in comparison with the 1999 version (Table 6). Pulling out is particularly significant in the field of education.

Table 6. **European Charter for Regional or Minority Languages, by Ukraine: the Bill of 1999 and 2003**

	Bill N 1350-XIV, 1999 **(20% threshold)**	**Bill N 802-IV, 2003** **(without exact ratio)**
Part I: General provisions	In all	In all
Part II: Objectives and principles pursued in accordance with Article 2, paragraph 1	In all	In all
Part III: Measures to promote the use of regional or minority languages in public life in accordance with the undertakings entered into under Article 2, paragraph 2		
8. Education		
1.		
a) pre-school education	a (i), a (ii), a (iii)	a (iii)
b) primary education	b (i), b (ii), b (iii)	b (iv)
c) secondary education	c (i), c (ii), c (iii)	c (iv)
d) technical and vocational education	d (i), d (ii), d (iii)	–
e) higher education	e (i), e (ii)	e (iii)
f) adult and continuing education courses	f (i), f (ii)	f (iii)
g)	g	g
h)	h	h
i)	I	i
2.	2.	2.
9. Judicial authorities		
1.		
a)	a (ii), a (iii)	a (iii)
b)	b (ii), b (iii)	b (iii)
c)	c (ii), c (iii)	c (iii)
d)	–	–
2.		
a)	–	–
b)	–	–
c)	c	c
3.	3.	3.
10. Administrative authorities and public services		
1.		
a)	a (i), a (ii), a (iii)	–
b)	–	–
c)	c	–

Table 6 (continued)

2.		
a)	a	a
b)	b	–
c)	–	c
d)	d	d
e)	e	e
f)	f	f
g)	–	g
3.		
a)	a	–
b)	b	–
c)	c	–
4.		
a)	–	–
b)	–	–
c)	c	c
Point 5	In all	–
11. Media		
1.		
a)	a (ii), a (iii)	a (iii)
b)	b (ii)	b (ii)
c)	c (ii)	c (ii)
d)	d	d
e)	e (i), e (ii)	e (i)
f)	–	–
g)	g	g
2.	2.	2.
3.	3.	3.
12. Cultural activities and facilities		
1.		
a)	a	a
b)	b	b
c)	c	c
d)	d	d
e)	–	–
f)	f	f
g)	g	g
h)	–	–
2.	2.	2.
3.	3.	3.
13. Economic and social life		
1.		
a)	a	–
b)	b	b
c)	c	c
d)	d	–
2.		
a)	–	–
b)	b	–
c)	c	–
d)	–	–
e)	–	–
14. Trans-frontier exchanges		
a)	a	a
b)	b	b
Part IV: Application of the Charter	In all	In all
Part V: Final provisions	In all	In all

The fact that there is no elaborated execution mechanism of the Charter in Ukraine also makes its implementation difficult. No law or decree was developed for the local authorities, which is determined unambiguously that in the given administrative unit to what languages can the Charter be extended. Vadim Kolesnichenko, Member of the Parliament, the author of the alternative social report of the official Periodical Report, also mentions this deficiency.[23]

The law of ratification does not define the concrete threshold which the national minorities have to reach in order to apply for the protection of the Charter. In practice, it means that minority language use in Ukraine is regulated by the language law (adopted in 1989) and not by the Charter. The language law, however, stipulates that the language of the minority can be used besides the state language only if members of the national minority make up the majority. Thus, the prerequisite ratio of the use of minority languages is very high, 50%.

5. Conclusion

Ukraine tries to keep its international undertaking of obligations. It ratified the Framework Convention and the Charter, too. The country endeavours to rearrange its own legal system according to the international recommendations and norms. However the legal harmonization does not go smoothly due to the inner political conflicts and complex linguistic situation. This frequently makes difficult or even impossible the practical implementation of the rights. However the political elite of the country does not make genuine efforts to foster the real protection of minority languages. The fact that Ukraine narrows the already existing minority rights in certain aspects is radically opposed to the intention and spirit of international agreements, recommendations. The country often refers to the fact that the Ukrainian language is in danger.

The Ukrainian language policy almost exclusively focuses on the Ukrainian-Russian dimension of jockeying for ethnic, linguistic, social and economic positions. The situation of the other minorities appeared in public discourse only shallowly. The linguistic question has become so strongly politicized, that it makes impossible to adopt the new version of the out-of-date minority and language law, and to carry out the expert and conforming settlement of the situation of ethnic and linguistic minorities. But the social tension around the linguistic situation prevents experts from dialogue on linguistic issues as well.

The Charter in Ukraine has become the victim of local political fights. The Ukrainian political elite is interested in maintaining the social order by preserving the linguistic status quo, since any kind of change in the situation of either the Russian or the Ukrainian language causes political and social tension. This makes the practical implementation of the Charter impossible in the country.

---

[23] Общественный отчет по выполнению Европейской хартии о региональных языках или языках меньшинств. The document can be found here: http://www.from-ua.com/politics/e62743796b72a.html

References

Aleksejev, V. (Алексеев В.): *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств.* Харков, 2008, „Факт".

Arel, D. – Khmelko, V. . The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review,* vol. 9 (1996) no. 1–2. 81–91. p.

Beregszászi, A. – Csernicskó, I.: Die Möglichkeiten des Gebrauchs der ungarischen Sprache in der Karpatoukraine de jure und de facto. In F. Glatz ed., *Begegnungen 21.: Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*. Budapest, 2003, Europa Institut Budapest, 101–117. p.

Beregszászi, A. – Csernicskó, I.: The Linguistic Aspects of Current Ukrainian Educational Policy. In M. Tarnóczy and A Kövér eds., *20 Years: Report on the Activities of the Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund in Hungary 1989–2009: A Selection of 20 Studies from the Past 20 Years*. Budapest, 2009, HAS-Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund, 1–9. p.

Besters-Dilger, J. (Бестерс-Дільґер Ю.) ed.: *Мовна політика та мовна ситуація в Україні.* Київ, 2008, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія".

Besters-Dilger, J. ed.: *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations.* Frakfurt am Main, 2009, Peter Lang.

Bilaniuk, L.: Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society* 32. 2003, 47–78. p.

Bilaniuk, L.: A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism,* vol. 8. (2004) no. 4. 409–425. p.

Bilaniuk, L.: *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine.* Ithaca and London, 2005, Cornell University Press.

Braun, L. – Csernicskó, I. – Molnár, J.: *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján.* Ungvár, 2010, PoliPrint Kft.

Csernicskó, I.: Hungarian in Ukraine. In A. Fenyvesi ed.: *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam/Philadelphia, 2005, John Benjamins Publishing Company, 89–131. p.

Csernicskó, István – Ferenc, V.: Ukrainian Educational Policy and the Transcarpathian Hungarian Higher Education. In I. Horváth and E. M. Tódor eds.: *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*. Kolozsvár, 2009, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion, 330–331. p.

Csernicskó, I. – Ferenc, V.: Education as an ideal means of achieveing a nation state in Ukraine. In J. Róka ed.: *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*. Budapest, 2010, Budapest College of Communication and Business, 329–349. p.

Csernicskó, I.: The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2011/2–1. 75–91. p.

Gaudio del, S. – Tarasenko, B. (Ґаудіо дель С. – Тарасенко Б.): Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Besters-Dilger ed. 2008, 316–331. p.

Gaudio del, S. – Tarasenko, B.: Surzhyk: Topical Questions and Analysis of a Concrete Case. In: Besters-Dilger ed. 2009, 327–358. p.

Khmelko, V. – Wilson, A.: Regionalism and ethnic and linguistic cleavages in Ukraine. In T. Kuzio ed.: *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*. London, 1998, Armonk, 64–76. p.

Khmelko, V. (Хмелько В.): Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. *Наукові записки НаУКМА 32. Соціологічні науки*. 2004, 3–15. p.

Kotygorenko, V. (Котигоренко В.): Мовний аспект державної етнополітики в Україні. *Стратегічні пріоритети* № 2(3), 2007, 137–146. p.

Kresina, I. – Gorbatenko, V. (Кресіна І. – Горбатенко В.): Основні напрями правового регулювання мовної політики. In: Majboroda et al eds. 2008, 335–342. p.

Kresina, I. – Yavir, V. (Кресіна І. – Явір В.): Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Majboroda et al eds. 2008, 190–204. p.

Kulyk, V. (Кулик В.): Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In: Besters-Dilger ed. 2008, 11–54. p.

Lenets, K. (Ленець К.): Суржик. In V. Ruszanickij and O. Taranenko eds.: *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000, Видавництво Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 616 p

Majboroda, O. (Майборода О.) et al eds.: *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, Київ, 2008, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 49–85. p.

Masenko, L. (Масенко Л.): *Нариси з соціолінгвістики.* Київ, 2010, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія".

Medvedev, O. (Медведєв О.): *Мовний баланс України.* 2007. http://uabooks.info/ua/book_market / analytics/?pid=2386

Melnyk, S. – Csernicskó, I. (Мельник С. – Черничко С.): *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації.* Ужгород, 2010, СП "ПоліПрінт".

Shemshuchenko, J. – Gorbatenko, V. (Шемшученко Ю. – Горбатенко В.) . Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Majboroda et al eds. 2008, 157–173. p.

Shulha, O. (Шульга О.): Функціонування української і російської мов в Україні та її регіонах. In: Majboroda et al eds. 2008, 49–85. p.

Visniak, O. (Вишняк О.): Динаміка мовної ситуації в Україні. In: V. Vorona, V. and N. Shulha, N. eds. 2007, 381–391. p.

Visniak, O. (Вишняк О.): Методики соціологічних досліджень функціонування та статусу мов в Україні. In: Majboroda et al eds. 2008a, 34–48. p.

Visniak, O. (Вишняк О.): Динаміка мовної ситуації в Україні. In: Majboroda et al eds. 2008b, 75–85. p.

Visniak, O. (Вишняк О.): Ставлення українських громадян до питання про статус мов у державі. In: Majboroda et al eds. 2008c, 144–156. p.

Vorona, V. – Shulha N. (Ворона В. – Шульга Н.) eds.: *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін.* Київ, 2007, Інститут соціології НАН України.

Yushchenko, V. (Ющенко В.): Чия мова – того й влада. *День* № 180, 6 жовтня 2010 р.

Zalizniak, H. – Masenko, L. (Залізняк Г. – Масенко Л.): *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній.* Київ, 2001, Виданичий дім „КМ Академія".

Zaremba, J. – Rymarenko, S. (Заремба О. – Римаренко С.): Механізми політичної мобілізації мовних груп: антрепренери, гасла, заходи. In: Majboroda et al eds. 2008a, 235–257. p.

Zaremba, J. – Rymarenko, S. (Заремба О. – Римаренко С.): Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Majboroda et al eds. 2008b, 258–280. p.

H. Tóth István[*]

Sosem mi jutunk gondolatokhoz,
azok törnek be hozzánk.
(Martin Heidegger)

Az *Úrangyala* könyörgésének szövegtani vizsgálata

Rezümé. Az *Úrangyala* („Angelus") imádság záró könyörgésével foglalkozó jelen tanulmány a szerző kutatómunkájának egyik újabb fejezete. Bizonyos tekintetben folytatása az archaikus népi imádságok tanításba történő beemelésének lehetőségeit boncolgató irodalmi feladatgyűjteménynek (H. Tóth 1999), valamint annak a nyelv- és irodalompedagógiai írásnak, melyben a szerző felhívja a figyelmet e szövegművek szövegtani, stilisztikai és műfaji jelentőségére (H. Tóth 2001). Legutóbb pedig a tanulmányíró egy konferenciakötetben fejtette ki álláspontját a szakrális szövegek vizsgálatával kapcsolatban (H. Tóth 2013). Mindezek után *Az* Úrangyala *könyörgésének szövegtani vizsgálata* című tanulmány egyik legfőbb kitűzött célja – hogy bővüljön a nyelvészeti aspektusból feltárt szakrális korpuszok köre –, sikeresen meg tud valósulni. Végső következtetése pedig ekként foglalható össze: a nyelvi forma és a tartalmi gazdagság együttesen erős nyomatékkal hat az *Úrangyala* záró könyörgésében.

Резюме. Дана публікація, присвячена вивченню заключного звернення молитви «Ангел Господній» («Angelus»), є новим розділом дослідницької роботи автора. Певною мірою вона продовжує напрацювання, вміщені у збірнику літературних завдань, присвячених архаїчним народним молитвам (H. Tóth 1999), а також монографії, в якій автор розкриває текстуальні, стилістичні та жанрові особливості цих творів (H. Tóth 2001). Певні висновки автора щодо сакральних текстів вміщена і в матеріалах однієї конференції (H. Tóth 2013). Одна з головних цілей дослідження – розширити коло сакральних текстів, які вивчаються з мовознавчої точки зору – може успішно реалізуватися. У статті робиться висновок, що мовна форма спільно з багатством змісту дають сильний емоційний ефект у заключних зверненнях молитви «Ангел Господній».

Kutatásom célja

A *Miatyánk* szövegváltozatainak az elemzéséről a *Magyar Nyelv*ben olvashatunk olyan tanulmányt (Nyáry 1999), amelyik művelődéstörténeti, nyelvtörténeti és szövegtani szempontokból is hasznos lehet a magyar nyelvvel foglalkozóknak: kutatóknak, nyelvtanároknak és hungarológusoknak egyaránt. A hivatkoztam szakmunkának a kutatási eredményei késztettek az *Úrangyala* („Angelus") imádságnak a záró könyörgésével foglalkozó jelen dolgozatom megírására. Ennek az elemzendő szemelvénynek a kiválasztásában döntő szerepet játszott az *archaikus népi imádságok* tipologizálásával, szerkezeti ismérveiknek a feltárásával foglalkozó kutatás (Takács 2003), továbbá az a célom, hogy bővüljön a nyelvészeti aspektusból feltárt *szakrális korpuszok* köre.

Itteni dolgozatom előzményei között megemlítendő, hogy az *archaikus népi imádságok*nak a tanításba történő beemeléséről irodalmi feladatgyűjteményben

[*] CSc, alkalmazott nyelvész, nyelvtanár, Balassi Intézet Magyar Nyelvi Tagozat, Budapest.

kínáltam lehetőségeket (H. Tóth 1999), majd nyelv- és irodalompedagógiai írásban is felhívtam a figyelmet az ezeknek a szövegműveknek a szövegtani, valamint stilisztikai, illetőleg műfaji fontosságára, jelentőségére (H. Tóth 2001), továbbá a magyartanári tanításszervezéshez járultam hozzá a címben megnevezett imádság textológiai elemzését segítő szándékkal (H. Tóth 2012), legutóbb pedig konferenciakötetben fejtettem ki az álláspontomat a szakrális szövegek vizsgálatával összefüggésben (H. Tóth 2013).

Az ebben a dolgozatomban az elemzésül választottam korpusz: az „Úrangyala" befejezése a műfaját tekintve úgynevezett *záró könyörgés*, szövegszerkezeti megközelítésből *egy bekezdésnyi szövegmű*. Ennek a nyelvészeti elemzését végzem el, ekképpen is segítendő ***a sokféle***: változatos tematikájú és különféle szerkezetű ***szöveggel való bánni tudás elvének az érvényesítésé***t a kutatói-elemzői gyakorlatban.

Az a szándék vezérelt e tanulmányom elkészítésekor, hogy erősítsem a nyelvésztársadalmat a köznyelvitől eltérő műfajok és szövegtípusok elemzéstechnikáinak a bátrabb bemutatására. Arról van szó, hogy a rövidebb terjedelmű szövegek, kiváltképpen, ha nem a szokványos, nem a mindennapi beszédhelyzetben jelennek meg, akkor kutatandó, elemzendő korpuszként kíváncsivá, érdeklődővé és kérdéseket felvetővé, vagyis gondolkodóvá teszik – formálhatják – a szövegek világa felé tájékozódókat.

Az elemzésre választottam szövegmű

Mielőtt megismerkedünk szövegtani és stilisztikai aspektusból ezzel a szemelvénnyel, illetőleg újra elolvassuk ezt a lírai, közelebbről: ódai szárnyalású *imádság*ot, felidézendő a mű keletkezésének a rövid története.

A déli harangszó nekünk, magyaroknak különösen kedves, mert III. Kallixtusz pápa rendelte el Hunyadi János nándorfehérvári győzelmének az emlékére 1456-ban. Az addig reggeli és esti harangszóra felzengő „Angelus" az említettem pápai bullától kezdődően a déli harangszóra is imádkozandó volt, és az óta a világra szóló győzelem óta a keresztény nép nagy áhítattal mondja a reggeli, a déli, valamint az esti harangszóra.

A megtestesülés szent titkát feltáró imádságunk három versből (verzikulusból) és a hozzájuk kapcsolódó három-három „Üdvözlégy"-ből, majd egy záró könyörgésből áll.

A Szent János evangéliumából vett harmadik versnél térdet hajtunk, vagy mélyen meghajolunk.

Úrangyala (Angelus)

1. vers: *Az Úr angyala köszönté a Boldogságos Szűz Máriát, és ő méhébe fogadá Szentlélektől szent Fiát.*

Üdvözlégy, Mária, (…)

Latinul: Angelus Domini nuntiavit Mariae, et concepit de Spiritu Sancto. Ave (...)
2. vers: *Íme, az Úrnak szolgálóleánya, legyen nekem a Te Igéd szerint.*
Üdvözlégy, Mária, (...)
Latinul: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ave (...)
3. vers: *És az Ige testté lőn, és miköztünk lakozék.*
Üdvözlégy, Mária, (...)
Latinul: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Ave (...)
Záró könyörgés
Imádkozzál érettünk, Istennek szent Anyja, hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire!
Könyörögjünk!
Kérünk téged, Úristen, öntsd lelkünkbe szent kegyelmedet, hogy akik az angyali üzenet által szent Fiadnak, Jézus Krisztusnak megtestesülését megismertük, az ő kínszenvedése és keresztje által a feltámadás dicsőségébe vitessünk. Krisztus, a mi Urunk által. Ámen.
Latinul: Ora pro nobis, sancta Dei Genitrix, ut digni efficiamur promissionibus Christi. Oremus! Gratiam tuam, quaesumus, Domine, mentibus nostris infunde, ut qui Angelo nuntiante Christi, Filii tui incarnationem cognovimus, per passionem eius et crucem ad resurrectionis gloriam perducamur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.
(Az „Úrangyala" helyett húsvéti időben a „Mennynek Királyné Asszonya" [Regina caeli] Mária-antifonát imádkozzuk. Forrás: http://www.katolikus.hu/foima.html)

A záró könyörgés elemzése

Az „Úrangyala" imádságunk záró könyörgése ekképpen hangzik: *Imádkozzál érettünk, Istennek szent Anyja, hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire! Könyörögjünk! Kérünk téged, Úristen, öntsd lelkünkbe szent kegyelmedet, hogy akik az angyali üzenet által szent Fiadnak, Jézus Krisztusnak megtestesülését megismertük, az ő kínszenvedése és keresztje által a feltámadás dicsőségébe vitessünk. Krisztus, a mi Urunk által. Ámen.*

Ezt a korpuszt a szerkezete szerint jól, gondosan formált, különösebb nehézség nélkül áttekinthető *bekezdésnyi szövegmű*nek nevezem.

Ennek a tételmondatnak a megértését azzal támaszthatom alá, hogy ebben a szövegben, az „Úrangyala" imádságnak a záró könyörgésében is nyelvi és nem nyelvi összetevők vannak, ezek együtt hozzák létre és tartják egyben a szöveget. Ezért ez a szöveg is *interdiszciplinárisan közelíthető meg*, amely szövegnek a megértéséhez nemcsak a nyelvről szerzett ismereteinkre, hanem a világról való ismereteinkre, valamint a megismerő képességeinkre, továbbá a kommunikációs helyzetet felismerő képességeinkre is szükségünk van.

Ezt a záró könyörgést ***azért*** nevezem ***szöveg***nek***, mert egésszé szervezett komplex egységnek tekinthető***, egyik jellemzője, hogy alkotóelemei együttesen hordozzák a közlés értelmi, illetőleg érzelmi-hangulati tartalmát, alkotóelemei a beszédláncban szervezett egészet alkotnak (Dániel 1990).

Az „Úrangyala" imádságunk záró könyörgése szintén bizonyítja, hogy a szövegek kétségtelenül összetett jelenségek, amelyekben nyelvi (verbális) és nem nyelvi (nonverbális) elemek, tényezők (komponensek) játszanak szerepet. E nyelvi és nem nyelvi elemek hatással vannak a kommunikációban létrejövő megnyilatkozásra, vagyis a szövegre (textusra). Az itt elemzendő záró könyörgésre a beszédhelyzet és a könyörgést (az imát) mondó világról való tudáselemeinek a sokfélesége van nyilvánvaló hatással. Jelen szöveg, ***az „Úrangyala" záró könyörgése*** is ***egységes egész***nek nevezhető, mert ***van kezdete és vége,*** természetes ***belső tagolódása***, vagyis szinteződése.

Az eddig megállapítottam tényeket számos más szempont nyomán végzett elemzés eredményével bővíthetjük, főképp, ha alapul vesszük Szikszainé Nagy Irmának ezt az árnyalt, sokoldalú szövegdefinícióját is: „A szöveg nyelvi elemekből álló, túlnyomórészt szerves kapcsolódásukból felépülő olyan írásos vagy szóbeli közlés, amely a nyelvi kommunikáció alapegységeként meghatározott beszédhelyzetben vagy szövegkörnyezetben valamely kommunikációs szerepnek tesz eleget. A szöveg alapvetően nyelvi jelek összekapcsolt sora, sőt lánca, a nyelvhasználat legmagasabb szintjén szerveződött legkomplexebb nyelvi jelcsoport, ennek következményeként egyrészt jelentéskomplexum, egységes egészet alkot, másrészt szerkesztett, globális struktúrájú, tehát részekre tagolható. A szövegnek a nyelviség és a kommunikatív funkcionális definitív jegye, a szerkesztettség csak domináns jellemzője" (Szikszainé 1999).

Kijelenthetem – az imént idéztem definíció segítségével –, hogy az „Úrangyala" záró könyörgése nyelvi elemekből áll, amely elemek szervesen kapcsolódnak egymáshoz, és a megelőző „Üdvözlégy"-ekhez, valamint az azokat felvezető versekhez is. Jelen vizsgálódásom alapjául vett korpusz egyaránt szóbeli és írásbeli közlés is, hiszen elhangozhat szóban és olvasható írott változatban is. ***Ez a záró könyörgés*** egy rendszeresen elhangzó ***imádság, az imádkozó szándékának a kifejezésekor nyilvánvaló kommunikációs szerepet tölt be***: az Úristenhez fordulunk, hogy a „feltámadás dicsőségébe vitessünk". Az itt vizsgáltam szövegmű nyelvi jelei egyértelmű, logikus lánccá szerveződtek, mégpedig magasztos nyelvezetű imádsággá, tehát ez a fragmentum egy félreérthetetlen, egyértelműen ***gazdag jelentéskomplexum***mal rendelkezik úgy, hogy önmagában is egységes egész, valamint az „Úrangyala" szöveg egészébe ágyazottan annak az egésznek is koherens része. Hogy önállóan is szerkesztett, ***globális struktúrájú***, vagyis részekre bontható a vizsgált záró könyörgés, az is igazolja, hogy ekként szegmentálhatjuk:

Megszólítás	*Imádkozzál érettünk, Istennek szent Anyja, hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire!*
Felszólítás	*Könyörögjünk!*
Könyörgés	*Kérünk téged, Úristen, öntsd lelkünkbe szent kegyelmedet, hogy akik az angyali üzenet által szent Fiadnak, Jézus Krisztusnak megtestesülését megismertük, az ő kínszenvedése és keresztje által a feltámadás dicsőségébe vitessünk.*
Hitvallás	*Krisztus, a mi Urunk által.*
Záró fohász	*Ámen.*

Az előző szegmentálás alapján is messzemenőkig elfogadhatónak tartom Szikszainé megállapítását, miszerint: „A szövegnek a nyelviség és a kommunikatív funkcionális definitív jegye, a szerkesztettség csak domináns jellemzője" (Szikszainé 1999). Arról van szó – az én felfogásomban –, hogy az előbbi tételmondat ugyanúgy felhívja a befogadó és az elemző figyelmét a kommunikáció fontosságára, mint a szemantikai, valamint a pragmatikai aspektusra is, vagyis arra, hogy ***ebben a záró könyörgésben nemcsak a nyelv és a szerkesztettség van jelen, hanem működik benne, vele, általa a beszélő közlésfunkciója.*** Megállapítható, hogy ez a záró könyörgés érzelmileg sűrített, élő, magával ragadó, dinamikus a hatásmechanizmusát tekintve, ***célja a befolyásolás***.

Tipológiai aspektusból is elemeztem az „Úrangyala" záró könyörgését, másoknak a meglátásai mellett Tolcsvai Nagy Gábornak a szövegfajtákat csoportosító szempontjaira támaszkodva (Tolcsvai Nagy 1994). Abból indultam ki, hogy a szöveg fajtáinak a tanulmányozásakor a szöveg természetét vizsgáljuk, és először a szöveg pragmatikai szintjét elemezzük, mert ez a szint a nagyobb, az átfogóbb.

Az átlagos felkészültségű beszélő lényegében már kamaszkorában viszonylag jól ismeri anyanyelvének a szövegvilágát. Ez a tudás teszi lehetővé számára még nem hallott szövegek megértését, további szövegek megalkotását. Az átlagos beszélő tudása nem csupán nyelvtani ismereteket tartalmaz, hanem más tudáselemeket is, ezért képes helyes és értelmes megnyilatkozásokat alkotni és értelmezni, továbbá alkalmazni tudja a nyelv lehetséges funkcióit, így a tájékoztató, a kifejező és a felhívó szerepeket. Mindegyik funkció (a tájékoztatás, a kifejezés, a felhívás) Bühler meglátása szerint a kommunikációs modell egy-egy eleme (Bühler 1934).

Részletesebb modellt készített Jakobson, ezt alkalmazzuk ***a kommunikáció tényezői***nek, valamint alapfunkcióinak az árnyalt bemutatásakor (Jakobson 1969). Jakobson az első modern nyelvész, aki ***a poétikai funkció jelentőségé***t is hangsúlyozta, ezzel egy kétezer éves hagyományhoz nyúlt. Szerinte a kommunikációban a poétikai funkció akkor jut szerephez, ha a közleményre önmagáért fordítunk figyelmet. Jakobson más tényezőket és funkciókat (szerepet, rendeltetést, működést, itt: feladatkört) is megkülönböztetett, ezek mindegyike magával a

nyelvvel, a kommunikációval kapcsolatos. Modelljében a nyelvi kommunikációnak hat alapvető tényezője van, ezek: a *feladó – üzenet – kód – címzett – kontaktus – kontextus*. Jakobson modellje kiegészül a közlésbeli alapfunkciókkal, vagyis: az *emotív – poétikai – metanyelvi – konatív – fatikus – referenciális* funkciókkal.

1. A *referenciális* (közlő / tájékoztató) *funkció* a kontextusra, a szövegösszefüggésre irányul.
2. Az *emotív* (érzelmi jellegű) *funkció* az adónak az üzenettel kapcsolatos érzelmeit, hangulatát stb. fejezi ki.
3. A *konatív* (felhívó / befolyásoló) *funkció* a címzettre/a vevőre irányul: cselekedeteinek, gondolatainak a befolyásolására szolgál.
4. A *fatikus* (a közlési viszony, vagyis a kommunikáció fennállását biztosító szerep, rendeltetés) *funkció* elsődleges célja a kommunikáció létrehozása, fenntartása, meghosszabbítása.
5. A *metanyelvi* (a vizsgálat tárgyát képező természetes nyelv valamennyi elemét és leírásának egyéb fogalmait meghatározó kifejezések összessége) *funkció* alapja, hogy a „nyelvről való nyelv" a kódra irányul, mert a nyelvről folyik a kommunikáció.
6. A *poétikai* (a költészettel, annak a szabályaival érvényesülő kapcsolatteremtés és -működtetés) *funkció* a közleménnyel: a költői, írói alkotással foglalkozik.

Jakobson szerint pszichológiai kapcsolat létezik a kommunikációs modellben a tényezők és az alapfunkciók között.

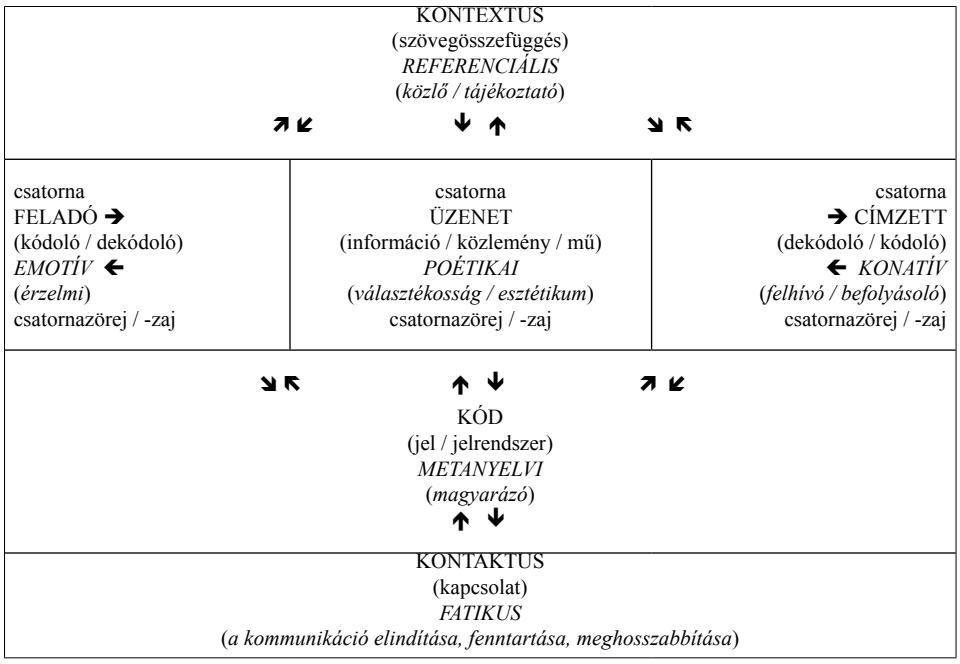

A szövegek megismerésében és megértésében az első szempont a ***szövegtípus*** felismerése. A szövegtípus történetileg alakult és hagyományozódott. Sajátos szerkezeti formákban és stílusokban jelenik meg. A szövegtípus általában meghatározott *beszédhelyzet*hez, *téma*hoz, *kapcsolatfenntartás*i módhoz és célhoz kötődik. A szövegtípusok átfogják a nyelvhasználat minden területét, és ennek megfelelően az imákra, az ima funkciójú szövegekre nézve is helytálló ez a felfogás. ***A szövegtípus és az egyedi megnyilatkozás***, vagyis a konkrét szöveg, jelen esetben az „Úrangyala" záró könyörgése ***kölcsönviszonyban állnak egymással***, mert mindketten alakítják egymást, jelen esetben az imádkozó szándéka és érzelmi megnyilvánulása alapján.

A nyelv egyik legfontosabb funkciója a ***referenciális szerep***, amellyel a mondatok a jelentésük által valamilyen nyelven kívüli dologra utalnak. Ez az utalás expliciten (nyíltan) történik. Vannak impliciten (rejtetten) referáló megnyilatkozásrészek, szövegrészek. Az implicit jelentést a szövegkörnyezet és a beszédhelyzet ismeretében tudjuk értelmezni. Ezt az értelmező műveletet a szöveg szintjén végezhetjük el. Rejtett jelentést hordoz a pragmatikai előfeltevés, másképpen: a preszuppozíció, továbbá a bennfoglalás, vagyis: az implikáció, valamint a következtetés, azaz: az inferencia (Tolcsvai Nagy 1994). Az „Úrangyala" olvasásakor, különösen mondásakor megtapasztalhatjuk, hogy a záró könyörgésben az ***explicitás*** (*méltók lehessünk Krisztus ígéreteire*), az ***implicitás*** (*Krisztus, a mi Urunk által*) és az ***inferencia*** (*a feltámadás dicsőségébe vitessünk*) egyaránt jelen lévő.

A bennünket körülvevő sokféle szöveget különböző szempontok alapján rendezhetjük. Az itt következő, könnyen áttekinthető halmazrendszert, ***a szövegfajták általános rendszeré***t Deme László alakította ki (Deme 1979).

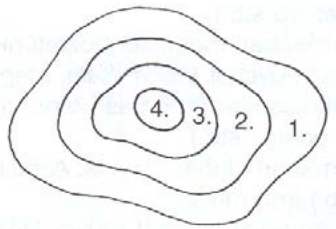

1. A ***szöveg*** mint teljes halmaz. Szöveg lehet minden adott megnyilatkozás, amely éppen csak megfelel a szöveg meghatározása összetevői egyikének is.
2. A ***szövegmű*** – az előbbi részhalmaza – a szövegnek szabályosan, igényesen formált változata.
3. Az előbbi részhalmaza az ***irodalmi szövegmű***, amely a szövegműnek tudományos vagy művészi igénnyel megalkotott válfaja.

4. Az előzőek részhalmaza a ***költői*** (poétikai) ***szövegmű***, amely lehet szabályos vagy szabálytalan formájú; több jelentésrétegű, az irodalmi szövegmű bonyolult felépítésű fajtája.

A fentiek nyomán okkal rögzítem azt a megállapítást, hogy ***az „Úrangyala" záró könyörgés***e poétikai, másképpen: megízesített nyelvezetű, rétegzett szerkezetű, emelkedett hangvételű, ezért a ***szövegtípus***ok körében ***költői szövegmű***nek tekinthető. A ***műfaj***i kérdés tekintetében egyértelműen ***imádság***. A ***beszédhelyzet***, vagyis a szituáció, amelyben megformálódott, és újra és újra történő elmondáskor szintén megformálódik, ezért tipikus beszédhelyzetű: ***magasztos hangvételű imádkozás***. ***A beszélő célja***, azaz amire irányul a kapcsolatindító és kapcsolatfenntartó szándéka, nyilvánvalóan az ***imádság elmondása valakiért / valamiért*** konkrét okok alapján. ***A szöveg témája*** világos, egyértelmű, tudniillik létrejött *a szöveg tematikus hálója*. ***A szöveg***, jelen esetben az „Úrangyala" ***hatókör***e lehet *magán* (közvetlen) vagy *nyilvános* (társadalmi), attól függően, hogy mikor és kiért hangzik fel az „Úrangyala" és annak a záró könyörgése.

A szöveg egyik jellemzője a ***beszerkesztettség***. Ez azt jelenti, hogy *a szöveg elemi egység*ei, vagyis *a mondat*ai beszerkesztettek. Rájuk épül a *szövegkonstrukció* (Békési 1982). A szövegkonstrukció alkotóelemei a *komponensek* (Békési 1983), vagyis a ***közvetlen összetevők***:

1. a ***mondatrészek*** – a mondategységnek, a fentiekből adódóan az 1 mondategységből építkező mondategésznek is,
2. a ***mondategységek*** – (a csonkamondatok is) az összetett mondatnak,
3. a ***mondategészek*** – a mondat fölötti szövegegységnek,
4. a ***mondat fölötti szövegegységek*** – a bekezdésnek a közvetlen összetevői.

A beszerkesztés nem más, mint ***egy alsóbb nyelvhasználati szint egységének a beépítése a közvetlenül fölötte állóba.*** Ez a beépülő egység közvetlenül a saját komponenseinek a sorrendje által épül be a fölötte állóba. A sorrenddel történő beszerkesztés egyszerre három nyelvhasználati szintet fog át. A mondatrészek a mondategységet építik be a mondategészbe, a mondategységek (a csonkamondatok is) a mondategészt a mondat fölötti szövegegységbe, a mondategészek a mondat fölötti szövegegységet a bekezdésbe, a mondat fölötti szövegegységek a bekezdést építik be a szakaszba és így tovább. E komponensek beszerkesztése az adott komponenseket tartalmazó egység megszerkesztését is jelenti. Egy konstrukciós forma beszerkesztettsége nem csupán a komponenseinek a sorrendjében nyilvánul meg, hanem bizonyos elemek ismétlődésében, utalásokban, tartalmi és szerkesztésbeli hiányosságokban, a névelők használatában stb. A közvetlen összetevők sorrendjének grammatikai szerepe is van.

A fentieket elemezve megállapíthatjuk, hogy egy szövegnek nagyobb (makro-) és kisebb (mikro-) szerkezeti egységei vannak. A szöveg kompozíciós egységének tekinthető a mezoszerkezet is. A ***mezoszerkezet***, másképpen: *mezoszint*, ennek a jellemzőit az alábbiakban adom meg, utalva az elemzésre választottam lírai szövegmű értékeire.

1. A *nagyobb szövegegységek között* létrejövő összefüggés: az „Úrangyala” záró könyörgése esetében a megelőző versek és „Üdvözlégy”-ek közötti témaháló.
2. A *szövegmondatok közötti viszony* mellérendelő (tartalmi-logikai): kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó viszonyokban mutatkozik meg elsősorban (lásd: alább).
3. A *topik–komment* (téma–réma) szerkezet, amelynek valamelyik tagja a következő mondatban és/vagy mondatokban ismétlődik meg; ebben a lirizált szövegműben a szemantikai és a pragmatikai kapcsolóelemek a hangsúlyosak.

A ***mikroszerkezet***et *mikroszint*nek is nevezzük. Alapját két szövegbeli szóelem adja. A legelemibb, vagyis a legkisebb szövegkapcsolat a *koreferencia*, azaz a közös utalás. A közös utalás irányai az *anafora*: vissza, a már ismertre utal (*öntsd lelkünkbe szent kegyelmedet, hogy akik az angyali üzenet által szent Fiadnak, Jézus Krisztusnak megtestesülését megismertük*); a *katafora*: előre, a még ismeretlenre utal (*a feltámadás dicsőségébe vitessünk*); és a *deixis*: a jelenre utalás (*Imádkozzál érettünk, Istennek szent Anyja*). Természetesen, más fragmentumokat is kiemelhetünk az állításaink igazolására.

A ***bekezdés*** a mondattömbökbe betagolódott szabadmondatokból szerveződik, de állhat egyetlen mondatból is. Jellemzője, hogy befejezett közlésnek tekinthetjük, továbbá a szöveg „egyszerű mondat”-ául is felfogható és a legnagyobb mikroszerkezeti egységnek tekinthető. Mindezek nyomán állítom, hogy ***az „Úrangyala” záró könyörgése bekezdésnyi terjedelmű, befejezett közlésnek tekinthető lirizált szövegmű.***

[1] *Imádkozzál érettünk, Istennek szent Anyja, hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire!* (ezért/azért, tehát, hát, így, ennélfogva) [2] *Könyörögjünk!* [3] (hisz/en, ugyanis, tudniillik, másképp) *Kérünk téged, Úristen, öntsd lelkünkbe szent kegyelmedet, hogy akik az angyali üzenet által szent Fiadnak, Jézus Krisztusnak megtestesülését megismertük, az ő kínszenvedése és keresztje által a feltámadás dicsőségébe vitessünk.* (ezért/azért, tehát, hát, így, ennélfogva) [4] *Krisztus, a mi Urunk által.* (s, és) [5] *Ámen*.

Az „Úrangyala” könyörgése bekezdésnyi szövegműnek nevezhető. Az ezt a könyörgést felépítő mondategészek, amelyek bekezdésnyi szövegműnek nevezhető egységet alkotnak, tehát ezek a mondategészek ekképpen rendezhetőek altömbökbe, képletbe foglaltan: [(1. → 2.) ← (3. → 4. + 5.)]. Ez a képlet kifejtve így fogalmazható meg: az első és a második mondategész között *következtető* viszony van, altömböt alkotnak; a harmadik és a negyedik mondategész között szintén *következtető* viszony van, a negyedik és az ötödik mondategész között *kapcsolatos* viszony jött létre, és ez a három mondategész újabb altömböt alkot; a két altömb között *magyarázó* viszony szerveződött, ezáltal alkotva bekezdésnyi szövegművet.

A ***jelentésbeli kohézió*** meglétének alapfeltétele, hogy a szöveg mondategészei azonos témára vonatkozzanak, és ennek nyelvi kifejezőeszközei ugyanolyan, vagy más formában ismétlődjenek meg, amint az „Úrangyala" záró könyörgésében minden komponens képes is biztosítani a *jelentésmező* teljességét. Abból az alapigazságból indultam ki, miszerint ***szemantikai koherencia nélkül nincs értelmes szöveg.*** A szöveg lényege szerint szemantikai folyamat, amelynek biztosításában számos kapcsolóelem (konnektor) vesz részt, így: az *azonosság*, az *ellentét*, a *hasonlóság*, az *érintkezés*, a *többértelműség*, a *rész–egész* viszony, a *nem–faj* fogalmi viszonya, a *hiány* és a *felosztás*. A felsoroltam kapcsolóelemek legtöbbje értelemszerűen jelen van az „Úrangyala" záró könyörgésében.

A ***pragmatikai konnektorok*** a szövegösszefüggést (a koherenciát) biztosító jelenségeknek, tényezőknek egy sajátos csoportja. A pragmatikai koherencia létrejötte, működése a nyelvi kapcsolatteremtésben, illetőleg a beszédhelyzetben részt vevők előismereteitől, közös ismereteitől függ, mindig az adott beszédhelyzethez, valamint a szövegösszefüggéshez kötődik. Az ilyen és hasonló, mindennapi beszélgetéseinkben rendszeresen előforduló közléseket az *előfeltevés* alapján értjük meg, illetőleg értelmezzük. Az előfeltevés (preszuppozíció) nyelvi eszközökkel ki nem fejtett kijelentés, amelynek valóságtartalmát a beszédtársak elfogadják, nem kételkednek benne. Az „Úrangyala" záró könyörgésének olvasásakor, illetőleg elmondásakor ***az imádkozó*** kétségtelenül ***beszélgetőtársként viszonyul az imádságában megszólítotthoz*** (*Úristen, Istennek Szent Anyja*).

A szövegmű, jelen esetben az „Úrangyala" záró könyörgésének a mondategészeiben szereplő információk vagy *ismertek* már az *előzmény*ből, itt kétségtelenül az állandósult formájú imádságból, vagy *új információ*t hordoznak egyéb szövegtípusok esetében. A már *ismert* rész *a téma*, *az új* információt közlő rész *a réma*. Ami az előző mondategészben új ismeret, vagyis réma volt, az valamiképpen megismétlődik az őt követőben is, tehát téma lesz belőle, sőt új rémával társul. A szövegmű mondatainak láncszerűségét a *téma–réma* (*topik–komment*) váltakozása biztosítja. Az „Úrangyala" vonatkozásában is lehet erről szó akkor, ha az imádkozó/az előimádkozó aktualizálja a szövegművet, mert ki akar lépni, illetőleg ki kell lépnie az interperszonális szituációból, például azért, mert közösségi aspektusúvá lett az imamondás szituációja.

Kitekintésül

A fenti, teljességre nem törekvő, de szándékaim szerint a sokoldalúságot érzékeltető elemzésem célja az volt, hogy a civil életben nem szokványos szöveg, illetőleg szövegrészlet textológiai nézőpontú elemzéséhez nyújtsak segítséget.

Nem lenne eredmény nélküli szemléleti és metodikai szempontból sem, ha beemelnénk a nyelvtörténeti, a nyelvünk életével foglalkozó vizsgálódásaink szemelvényei közé a ***ráolvasó imádságok*** szövegépítkezésével foglalkozó kutatásokból leszűrt tanulságokat (Takács 2003), mert ezeket az eredményeket és az alábbi szempontokat is, így az

a) invokáció, keresztvetés, „Dicsőség” (Imafunkciót betöltő vocativus);
b) eredet, körülhatárolás (Megkeresés, párbeszéd, szómágia);
c) imperativus (A mágikus szövegek legelemibb része: parancs, tiltás);
d) elküldés, máshová küldés (Szervesül az imperativusszal);
e) félrevezetés (A bajokozó becsapása);
f) fenyegetés (Büntetést helyez kilátásba);
g) eredmény megfogalmazása (Kimondással történő valóra váltás);
h) analógia (Az elbeszélt prototípus hatása);
i) záradék (Ráolvasó imákban ritkábban fordul elő)

elemeket újabb, komplex kitekintésű nyelvtudományi elemzéseinkben alkalmazhatnánk. A ráolvasó imádságok szegmentálási folyamatában többnyire a fenti szerkezeti részek érvényesülnek, amelyek nyilvánvalóan hozzájárulhatnak ahhoz, hogy nyelvésztársadalmunk még fogékonyabbá váljék a nem hétköznapi, a nem közönséges, a nem profán korpuszok értőbb tanulmányozásához, így példaképpen a ***szakrális szövegek*** világa értékeinek a bemutatásához.

Jelen dolgozatom továbbfejlesztésével összefüggésben ekképpen vélekedett Szabó T. Anikó: „Érdekes volna a szociolingvisztikai szempontú megközelítés, például az imádság területi változatainak – ha vannak ilyenek – rövid, akár lábjegyzetes bemutatása. De ez, úgy érzem, inkább már egy másik, önálló tanulmány lenne.”[1] Éppen ezért, hogy a lábjegyzetek világából az önálló tanulmányokig jusson el ennek és hasonló szakrális szövegeknek a komplex megvilágítása, célszerű lenne az ***archaikus apokrif népi imádságok*** körében (Erdélyi 1976) is értőn-kutakodón széttekinteni, majd az újabb kutatási eredményeket megosztani a nyelvésztársadalommal is.

Összegezésül

Az „Úrangyala” keletkezésével, műfajával, szerkezetével és nyelvi stílusával összefüggő ***jelen kutatómunkám végső következtetésé***t ekképpen rögzíthetem: ***a nyelvi forma és a tartalmi gazdagság erős nyomatékkal hat együtt az „Úrangyala” záró könyörgésében***. Éppen ezért érdemes bevonnunk ilyen, nem hétköznapi szövegfajtákat is bonyolult, rétegzett vizsgálaton alapuló szövegtani és/vagy stilisztikai kutatásba, tanulmányozásba, elemzésbe.

Felhasznált irodalom

Békési Imre: *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó.
Békési Imre: *A sorrend szerepe a komponensek beszerkesztésében*. In Rácz Endre és Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből. Budapest, 1983, Nemzeti Tankönyvkiadó.
Bühler, Karl: *Sprachtheorie*. Jena, 1934, Gustav Fischer.
Dániel Ágnes: *Szó – szöveg – szer – szervez* (A szöveg szerveződésének vizsgálata.) Nyelvtudományi Értekezések 132., Budapest, 1990.
Deme László: *A szöveg alaptermészetéről*. In Szathmári István – Várkonyi Imre (szerk.): A szö-

[1] Szabó T. Anikó doktorjelölt, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar nyelvészet alprogram (nyelvtanár, Balassi Intézet, Budapest).

vegtan a kutatásban és az oktatásban. Budapest, 1979, Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai/154.

Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék* (Archaikus népi imádságok). Budapest, 1976, Magvető Könyvkiadó.

H. Tóth István: *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Szeged, 1999, Mozaik Oktatási Stúdió.

H. Tóth István: *Irodalompedagógiánk és az archaikus népi imádságok.* Szeged, 2001, Módszertani Közlemények.

H. Tóth István: *Egy könyörgésről a szövegkutatás szemszögéből* – Az *Úrangyala* könyörgés szövegtani vizsgálata anyanyelv-pedagógiai kitekintéssel. www.magyartanitas.fw.hu/Magyartanitas, Budapest, 2012.

H. Tóth István: *Az Út keresése* (Hozzájárulás a keresztény nevelés feladatai és annak a harmadik évezred elején született kihívásai megoldásához). In Fehér Ágota – Fülöpné Erdő Mária – Mészáros László (szerk.): *„Gravissimum educationis"* (A keresztény nevelés feladatai és kihívásai a harmadik évezred elején). Vác, 2013, Apor Vilmos Katolikus Főiskola.

Jakobson, Roman: *Hang – jel – vers*. Budapest, 1969, Gondolat Kiadó.

Nyáry Zsigmond: *A Miatyánk szövegváltozatairól*. Budapest, 1999, Magyar Nyelv.

Szikszainé Nagy Irma: *Leíró magyar szövegtan*. Budapest, 1999, Osiris.

Takács Szilvia: Szövegépítkezés a ráolvasó imádságokban. *Magyar Nyelvőr*, Budapest, 2003, .

Tolcsvai Nagy Gábor: *A szövegek világa*. Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Brenzovics Marianna[*]

Emily Dickinson 712. verse

Because I could not stop for Death (712)

Rezümé. Emily Dickinson (1830–1886) amerikai költőnő a világirodalom egyik legkivételesebb alkotója, aki egy amerikai városkában fokozatosan visszavonulva a társasági élettől, magányosan élt. Szülővárosában írta cím nélküli enigmatikus verseit, csaknem 1800-at, amelyek közül jó néhány különc versformájukkal (suta rímek, az esetlegesen használt nagybetűk, kihagyások és a gyakran előforduló gondolatjelek) egyetemben a remekművek szintjén reprezentálják a költészetet.

Резюме. Э́мили Эли́забет Ди́кинсон (1830–1886) – американская поэтесса. При жизни опубликовала менее десяти стихотворений (большинство источников называют цифры от семи до десяти) из тысячи восьмисот, написанных ею. Даже то, что было опубликовано, подверглось серьёзной редакторской переработке, чтобы привести стихотворения в соответствии с поэтическими нормами того времени. Стихи Дикинсон не имеют аналогов в современной ей поэзии. Их строки коротки, названия, как правило, отсутствуют, и часто встречаются необычная пунктуация и использование заглавных букв. Многие её стихи содержат мотив смерти и бессмертия.

Emily Dickinson Amherstben, Massachusetts államban született, 1600-ban bevándorolt angol puritánok leszármazottjaként. Édesapja jómódú, tekintélyes ügyvéd, Washingtonban tagja a kongresszusnak. Hét évig az amhersti kollégiumban tanul, melyet csak két évvel azelőtt nyitottak meg a lányok számára, hogy Emily bekerült. Az iskolában angolt, klasszikus irodalmat, latint tanult, mindemellett olyan tárgyakat is tanítottak, mint vallás, történelem, matematika, földrajz. Tizenhét éves korában beiratkozott a Mary Lyon Mount Holyoke Female Seminary-be, de egy év múlva a bátyja, Austin hazahozta, és ezután nem tért többet vissza.

Washingtonba kíséri az apját, és itt ismerkedik meg a neves prédikátorral, Wadsworth tiszteletessel. Ez a találkozás nagyon meghatározó lesz emberi és művészi sorsa tekintetében. Wadsworthöt az egyháza San Franciscóba helyezi át, így a tér is útjába áll a szerelemnek.

Th. W. Higginsonnak, az akkori legtekintélyesebb amerikai folyóirat, az *Atlantic Monthly* szerkesztőjének küldi el verseit, aki nem ismeri fel ED géniuszát, és szabályszerű verselésre biztatja a kötött formához csak jelzésszerűen alkalmazkodó költőt.

ED életében meg volt fosztva a publikálás lehetőségeitől. Csak néhány (kb. 7–10) verse jelent meg, azok is névtelenül, vagy az ő tudta nélkül. ED halála után (1886-ban halt meg vesegyulladás következtében) Higginson mégis megjelentetett egy válogatást, egy 115 költeményből álló antológiát. Az első kiadást 1891-ben egy újabb válogatás követte, 1894-ben levelezése egy része, 1896-ban újabb

[*] PhD; A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének tanára.

versgyűjtemény került kiadásra. Ezután hosszú szünet következett 1945-ig, mikor is 666 eddig még kiadatlan verssel megkezdődött ED útja a világhír felé. 1955-ben jelent meg összes verseinek kritikai kiadás, és számtalan vele foglalkozó tanulmány.

ED saját, elemi erejű költői nyelvet teremtett. Állandó témái: természet, érzelem, öröklét, halál. Költészetében nagyon gyakran előforduló szó a halál. A 712. versében a Halál egy tisztelettudó és figyelmes lovag alakjában kocsikázni viszi a hölgyet, aki a versben az egyes szám első személyű beszélő:

Because I could not stop for Death (712)

Because I could not stop for Death –
He kindly stopped for me –
The Carriage held but just Ourselves –
And Immortality.

We slowly drove – He knew no haste
And I had put away
My labor and my leisure too,k
For His Civility –

We passed the School, where Children strove
At Recess – in the Ring –
We passed the Fields of Gazing Grain –
We passed the Setting Sun –

Or rather – He passed Us –
The Dews drew quivering and chill –
For only Gossamer, my Gown –
My Tippet – only Tulle –

We paused before a House that seemed
A Swelling of the Ground –
The Roof was scarcely visible –
The Cornice – in the Ground –

Since then – 'tis Centuries – and yet
Feels shorter than the Day
I first surmised the Horses' Heads
Were toward Eternity –

Mert nem vártam meg a Halált –
Hát megvárt engem Ő –
Ketten ültünk a Lovaskocsin –
Meg az Örökidő.

Lassan hajtottunk előre – Ő nem siet –
És mert szépen szólt velem
Vonzó társaságáért
Hagytam Munkám és Pihenőm –

Iskolát hagytunk el – ahol a szünetben Kölykök
Verekedtek, birkóztak – a Ringben –
Elhagytuk a Ránkbámuló Mezőt –
Elhagytuk a Lebukó Napot –

Vagy – Ő hagyott ott Minket –
A Harmat remeg és hidegül –
Ökörnyál a Köpenyem
A Sálam – csak Tüll –

Megálltunk a Háznál
Duzzanatnak tűnt a Talajon –
Alig láttuk a Tetőt –
A Párkány – halom –

És telnek az Évszázadok –
Gyorsabban, mint a nap –
Látom, hogy a Lovak Feje
a Végtelenbe mutat –

(Nyersfordítás G. István László fordításának felhasználásával)

A versindító szituáció tehát egy könnyed, gáláns találkozás, csak éppen a nagybetűs Halállal. Nem illik fiatalemberre várni, várjon inkább ő – de ha már lovaskocsin jött érte (és van kedve vele menni), a lírai én felhagy minden tennivalóval, és enged a meghívásnak. ED nőies érzékkel megfosztja félelmet keltő alakjától a Halált, aki ugye mindenkit megvár.

A kocsin nemcsak ketten vannak, hanem harmadikként jelen van az „Immortality" (ED gyakran használ a verseiben görög-latin jövevényszavakat), azaz a Halál ellentéte: a Halhatatlanság, az Örökidő. ED már a szóban forgó megszemélyesített fogalmakkal a metafizikai tér-idő felé nyitja költeményét.

Lassú, kényelmes tempóban haladnak, a Halál itt kellemes társaság. A harmadik versszak három színhelye szimbolikus: az „Iskola" jelzi a gyerekkort, a reggelt, odaérthetjük még a tavaszt is, a „Mező" lehet a felnőttkor, a dél, a felnőttkor, a nyár jele, a „Lebukó Nap" utalhat az öregkorra, az estére, az őszre is. Egy emberi életutat jár be a lovaskocsi. A negyedik versszak első sorában az aktivitás és a passzivitás bizonytalansága kerül előtérbe: őket hagyta el a Lebukó Nap, vagy ők hagyták ott? Hasonlóan az első versszak nyitó sorához: ő ér el valahova vagy őt várják meg? Ő hagy ott valamit vagy őt hagyják ott?

A negyedik versszakban a hűvös reszketés és a fátyolruha rituálisan jelzi a haldoklást, a halál beálltát. A tüll egyszerre lehet keresztelői, esküvői és temetési viselet, így megint hangsúlyt kaphat a harmadik versszakban említett hármasság. Az ötödik versszakban szereplő, földből kidagadó ház a sírhant képe. A lovaskocsi megpihen anélkül, hogy bárki kiszállna – a sír csak átmeneti állomás. A Lovak feje a Végtelen felé mutat.

A vers hangneme egyszerre játékos, ironikus, nőies, bölcselkedő és félelmetes.

Az angol szövegben három ige kap hangsúlyos szerepet: a „stop", a „pass" és a „pause", ezek mentén bomlik ki a végesség és végtelenség dinamikája: „Because I could not stop for Death / He kindly stopped for me" ('mivel nem tudtam megállni', 'nem értem rá', 'a Halál megállt a kedvemért'), majd a harmadik versszakban háromszor szerepel a „pass" szó, és a negyedik így indul: „Or rather – He passed us" ('Vagy inkább – Ő hagyott el minket'). Végül az ötödik versszak igéje: „We paused before a House" ('Megpihentünk egy Ház előtt'). A „pass" azért is érdekes, mert behívja a „pass away" ('meghalni', 'elhunyni') szószerkezetet is, a két másik igét pedig a magnókon szereplő „stop", illetve „pause" gomb jelentésével lehet érzékletessé tenni: a „stop" ('leállítás') végleges, a „pause" ('pillanatleállító') átmeneti szünetet jelölhet.(vö.: Kállay G Katalin. Liget folyóirat, 2011. 8. sz.)

A gyakori gondolatjelek itt a megkezdett és be nem fejezett gesztusok, amelyek jelzik a vers lélegzetvételét, szakaszokra tagolják a szöveget, esélyt adnak, hogy mi is belépjünk a vers által felkínált párbeszédbe, ha sorról sorra együtt mozgunk a lovaskocsival a műalkotás metafizikai térében és idejében.

ED MŰVEI

Franklin, R. W. (ed). 1999. *The Poems of Emily Dickinson*. Reading Edition. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press.Franklin, R. W. (ed). 1998.

The Poems of Emily Dickinson. Variorum Edition. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press. (három kötetes kritikai kiadás)

Ferencz Győző (szerk.). 1989. *Emily Dickinson versei*. Budapest: Európa Könyvkiadó. (válogatás)

Károlyi Amy fordításai és tanulmányai. 1978. *Emily Dickinson válogatott írásai*. Magvető Kiadó.

Gál Adél[*]

A katonaszolgálat emlékei a kéziratos füzetekben

Rezümé. Jelen munka a néprajzi kutatás egy új irányával, a népi írásbeliség vizsgálatával foglalkozik, mely irány a kultúra fontos része. A tanulmány tárgya egy salánki lakos, Gaál Frigyes katonaszolgálat alatt keletkezett kéziratos két füzete. A kéziratokban 75, többnyire saját költésű verset, levelet találunk, melyeket a népi életforma, és a szerző szemlélete tesz érdekessé. A szövegekben fellelhető információk pedig adalékul szolgálnak a történelmi események még teljesebb megértéséhez.

Abstract. The present paper examines a novel aspect of folk literacy within the ethnographical research, which is an important part of the culture. The main theme of the study is Frigyes Gaal's handwritten notebooks, which were written during the military service. The manuscripts contain 75 poems and letters. They are made interesting by the popular lifestyle portrayed and the approach of the author. Information found in the text contributes to a more complete understanding of the historical events.

A kéziratos füzeteket fontos dokumentumokként tarthatjuk számon. Ezekben a feljegyzésekben a történelem eseményei tárulnak elénk. Maguk a lejegyzők a saját írásaik által hozzátesznek, kibővítik a már ismert történelmi adatokat, tényeket. Ujváry Zoltán professzor szavaival élve: *„…ezekben a könyvecskékben a nép maga írta a történelmet. Sajátos szemlélettel ugyan, de őszintén."* (Ujváry 1980: 460)

A katonakönyveket Vasvári Zoltán szerint tekinthetjük a másodlagos írásbeliség megnyilvánulásainak. (Vasvári 1999) A kéziratos könyvek, melyek egy részét a katonakönyvek és feljegyzések képezik, forrásául szolgálhatnak a népi paraszti kultúra feltárásához és mind teljesebb megismeréséhez.

A háborús időszak megváltoztatja az embert, különösen a férfiakat s lelki világukat. Sokszor a halál közeli élmények segítenek abban, hogy kimondják rejtett vagy addig el nem mondott érzéseiket, nyíltabban szólalnak meg, ha csak verseken vagy leveleken keresztül is.

A salánki közösségben a kéziratos katonakönyvekre és jegyzetekre vonatkozólag találtam adatokat, hiszen a falu férfilakosságának szinte egésze részese volt a háborúnak, átélte annak szörnyűségeit. Mára már inkább csak az emlékük maradt fenn, és egy-egy hátra hagyott könyvecske vagy néhány levél és jegyzet. Mindezek azonban sokat elárulnak a tulajdonos egyéniségéről, lelki világáról.

A kéziratos füzetekből megtudhattuk, hogyan illeszkedik be egy katona az új környezetbe, milyen nehézségekkel jár az otthontól való elszakadás, milyen fájdalommal gondol a katona az otthonmaradt kedvesére, és persze az édesanya vigasztaló és megértő tekintetére. A füzet oldalain információkat találunk a mindennapi tevékenységekről és kötelességekről, a bajtársak egymáshoz való viszonyáról, az anyagi helyzetükről, szabályokról, és nem utolsósorban az étkezési ellátásukról.

[*] A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének PhD-hallgatója. A tanulmányt dr. Kész Margit lektorálta.

Az alább bemutatott kéziratos füzetek Gaál Frigyes egykori feljegyzéseit tartalmazzák, aki 1906-ban született Salánkon. A katonaszolgálatot 1928 októberében kezdte Olmützben (Olomouc); másfél évig szolgált. Felnőttként már vesebetegségben szenvedett. A katonaszolgálat után emiatt többször operálták Beregszászban. 1938-ban hunyt el betegsége következtében.

Gaál Frigyes katonaszolgálatos éveiről két füzet maradt meg, mindkettőt a másfél éves szolgálat alatt írta. Ezt a tényt a füzetben szereplő dátumok is alátámasztják. A bejegyzések 1928-ban, ’29-ben és ’30-ban keletkeztek. Szóljunk először az emlékverseket tartalmazó füzetről. A kézirat összesen hetvenöt bejegyzést tartalmaz. Ezek között emlékverseket, leányoknak szóló verseket, képeslapra és fényképekre írott verseket, leveleket, az alkotó kívánságát kifejező gondolatokat, vallomásokat és nem utolsósorban egy katonamiatyánkot találunk. Láthatjuk, a füzet tartalma igen színes, mely hozzásegít az egyén teljesebb megértéséhez.

Ujváry Zoltán Tasnádi Lajos kéziratos könyvét vizsgálva megállapítja, hogy sokkal könnyebb egy vegyes tartalmú kétiratos könyvön megfigyelni a bejegyzőt ért hatásokat, érdeklődését, személyiségét, mint egy egyszerű dalokat vagy nótákat tartalmazó füzeten. (Ujvári 1980, 493) Jelen helyzetben is ezzel találkozunk: egy vegyes tartalommal megtöltött kéziratot vizsgálunk.

A vizsgált füzet igen tartalmasnak bizonyult. A felsorakoztatott és elénk tárt alkotásokon keresztül betekinthettünk egy katona életébe, egy-egy napjába. A katonaélet rengeteg pozitív és negatív élményt rejteget. A rossz tapasztalatok és a nehézségek mindig nyomot hagynak az ember lelkében. A katonaság után sem lehet az ott megszerzett negatív élményeket elfelejteni. A vizsgált füzetben lejegyzett versek pedig tartalmukban a katonaélet néhány részletére is kitérnek, mintegy emlékezetül szolgálnak az otthoni családtagoknak és persze magának a tulajdonosnak is.

A kéziratokban gyakran találkozunk pusztán átmásolt versekkel, levelekkel, ami az önálló alkotás igényének hiányát mutatja. Jelen katonakönyvet vizsgálva azonban nem beszélhetünk erről, hiszen itt szinte minden bejegyzés önálló alkotás, melyet a közölni akarás vágya, a vallomásos jelleg hat át. Ezt a megállapítást támasztja alá az a tény is, hogy nagyon sok versben javításokat, áthúzásokat találunk, melyek fogalmazási nehézségekre utalnak. Mert egy alig iskolázott katonának nehéz volt rímekbe szedni a mindennapok eseményeit, gondolatait, érzéseit. Ennek ellenére mégis sikerült jól megszerkesztett rímeket, s így néha hosszú verseket és leveleket alkotnia.

A tulajdonos nevét már a füzet fedőlapján olvashatjuk, mely már egy kissé megviselt. Itt pontosan tünteti fel a füzet keletkezésének dátumát: 1928.

Ujabb
Szerelmi versek.
Irta
Gaál Frigyes.
A 107 tes tüzér kaszárnyába.
Olomouc
1928.

A továbbiakban a füzetet lapozgatva észrevehető, hogy a versek bejegyzését tekintve egyenesen halad előre az időben. 1928 után 1929-ben, majd 1930-ban bejegyzett versek és levelek következnek. Már az első oldalon eligazítást kapunk arra nézve, hogy mit találunk ebben a kéziratban: „*Van benn leírva minden féle fajta (…) Sok szép vers és nóta vegyes történetek…*”

Ezt követően egy igen érdekes feljegyzést találunk: *A tüzér kívánsága*. Egy katona, akit a falusi idillből, családi és baráti környezetből kiszakítva a katonaság idegen földre és idegen emberek közé kényszerít, eleinte nehezen viseli az otthon maradottak hiányát. Mi több, a körülmények sem enyhítenek fájdalmán, a kevés pénz és a kis ételadagok, a szigorú szabályok csak rontanak a helyzeten. Ekkor fordul a magára maradt katona a papírhoz és tollhoz, hogy szavakba önthesse bánatát, elpanaszolja az őt ért sérelmeket. Ebben a szintén saját költésű versben sorolja a kívánságait. Itt még az úrhoz fordul segítségért, mert talán még él benne az otthonról hozott Istenben való hit, mely a verseket olvasva az idő haladtával egyre inkább lanyhul, egyre inkább eltűnik. A versben a kicsi ételadagra, a fárasztó gyakorlatra, a szigorú ellenőrzésekre, a kevés zsoldra stb. panaszkodik. Tudjuk azt is, hogy egy fél éves szolgálat elteltével keletkezett a vers („*Kinek egy év mulva letelik az idő*”). Következik ez abból, hogy másik feljegyzésben pontosan és egyértelműen írja le, hogy a katonaszolgálat másfél kemény év. A költeményben kissé pajkosan, néhol játékosan ír a vágyairól.

<u>A tüzér kívánsága</u>
Jó uram teremtőm, most jól ide hallgass!
Mit most kérek tőlled mindjárt azt meg is add.
Reggel fölkeléskor egy deczi (~~bort~~) snapszot
Utána meg sült húst, legalább egy fontot
Testgyakorlat hejett kantinba mulatni
Ugyasztán valahogy meg lehetne élni.
Lóvizit egy évben, cak egyszer legyen
Akkor is aki vizsgálja a szeme kiessen.
A lérung tiz napra száz korona legyen
Akkor nem szolgáljuk a cseheket ingyen
Ahelyett a kantinba libasorba mennénk
Ezt kívánja Uram egy (~~szenvedő~~) szegény szenvedő
Kinek egy év mulv letelik az idő
Kit üldözött a sors messze idegenbe
Ezen kérésemet vegyed figyelembe
Ezt kívánja tehát egy százhetes tüzér
Kinek szivében van igazi magyar vér

Ugyanez a fájdalmas hangulat hatja át a következő bejegyzést is, mely nem más, mint egy levél az édesanyjához. A szülői háztól eltávozott még fiatal gyermek hangján szólal meg a vers írója. Szinte már a reménytelenség hangjait hallatja,

mikor a következő sorokat írja: *„Kár volt engem édesanyám szülni e világra, Elhervadt a rózsafának bimbaja”*. Itt minden fájdalmat és keserűséget felemlít, a honvágyat, a gondoskodás és megértés hiányát stb. A komisz ruha viselése is fontos, mert ez itt jelképes jelentésű, mintha megváltoztatná az embert. Viselésétől más ember lenne, de nem jobb és nem is boldogabb. Mert ebben az öltözékben másként cselekszik, a ruha más jogokkal ruházza fel a viselőjét. Azonban az édesanya iránti szeretet és tisztelet megmarad mindvégig, bármi is történjen. Erről szólnak a levél utolsó sorai.

Levél édesanyának

Bus könyekkel irom ezen levelet
Hogy itt kell eltölteni vidám életemet
Mert életemnek a legszebb idejét töltöm komiszba
Idegen országban Olmic városában.
Kérdi anyám (~~mi bajom v~~) miért irok mi bajom van nekem
Hull a virág s az életem, nem ápolnak engem
Én is voltam egy tavasznak kinyiló virága
Kár volt engem édesanyám szülni e világra.
Elhervadt a rózsafának bimbója
Édes anyám ne vár engem haza
Mert nagyon messze van ez én szolgállatom
Isten tudja mikor lesz a szabadullásom
Keservesen sirtál kedves édes anyám
Hogy rám kellett venni ezt a komisz ruhám
(...)

Azért a katonaéletnek is megvoltak az előnyei. A katonaságot megjárt férfi keményebbnek, szívósabbnak, tapasztaltabbnak stb. bizonyult. Jobban megállta a helyét bármilyen munkában, és – ami a fiatal legények számára a legfontosabb –, a lányok sorában is inkább a katona, vagy a már leszolgált katona volt kedvesebb. Így a szolgálat a sok nehézség és szenvedés ellenére is büszkeségévé vált egy falusi fiúnak. Ezt Gaál Frigyes is nagyon jól tudta, és egy, az otthon maradt barátokhoz írt levelében mindezt el is mondja. A levél elején felsorolja a katonaság nehézségeit, viszontagságait, de a sorokat a következő gondolatokkal zárja: *„De azért mégis ki ezt megpróbálja, Bátran mondja ő is volt katona…”*

Levél egy baráthoz

Midőn e levelet az asztalra tettem
Mindjárt barátom hozzád intéztem
Büszke vagy hogy czivil a te legénységed
De még elvehetik attól néked a kedved
Mert akik othol nagyon nagy legények

Az itt való élettel nem is törődnek
(...)
De azért mégis ki ezt megpróbálja
Bátran azt mondhatja ő i volt katona
Most pedig barátom végre azt kivánom
Mához egy évre a komisz téged várjon.

A kéziratos füzet további részében négy hosszabb verset találunk, melyek *A tüzér életről, A katona életről, Katona-életemről és A katona időről* címeket viselik. Tartalmuk hasonló. Ezekből részletesebb adatokat tudhatunk meg a katonák egy-egy napjáról, kötelességeikről, beosztásaikról.

Katonaéletemről

Katona életemről írom e kis verset
Hogyha rá gondolok szememből köny pereg
Szép időt éltem le idegen országba
Olmiczi százhetes tüzér kaszárnyába
Százhetes tüzérek lakják a kaszárnyát
De sok magyar legény sajnálja babáját
A szép barna kislányt odahaza hagyta
Soká jön az idő míg szintén megláthatja
Node hadjuk ezt el tovább nem fojtatom
Katona életemről szóll mostan írásom
Szegény katonának sokat kell szenvedni
Aki nem próbálja még nem is képzeli
De én be ösmerem éppen benne vagyok
Már szép kis ideje hogy itten hervadok
Mint a virág őszel ha el múlik a nyár
Sebaj leszek én még egyszer szabad madár
Be rukoltunk ősszel október hónapba
Százhetes tüzér nagy kaszárnyájába
Másnap mind az egész az udvaron vártunk
Vagyis jobban mondva féltéken bámultunk
Egyik a másiktól kérte honat való
Énis onet komám a másik faluból
Egyszer szóll egy földi Borzsova községi
Gyere komám nézük az ágyut hogy néz ki
Bejártuk az udvart az egész kaszárnyát
De nem láttunk sehonn semmi ágyu formát

* * *

Ezek ágyus lovak mondják az öregek
De vigyázzon ahoz ne menjen közelebb

És ha majd lejönnek és mennek lovagolni
Csak e fehér lótól lógjon meg mindenki
Mert ennek már az a bevett természeti
Nem áll meg míg lovassát a földre le nem teszi
Az a csonka fülü ott igen harapós
Ez a vékony ott a kesely mellett rugós

* * *

Hogy kell itt a komisz életet megszokni
Hogy míg oda haza szépen elmulatna
Addig obrat právát kell itten tanulnia
Viszegyet zmenyitszmer, nohozse velki kruk
Czválba lovagol mint indián ugy
Oblákem, zmenyitszmer, aztán pul izdárnya
Ha valamit nem tud kész a kaszárnyika
Szomoruan mentünk a kantint keresni
Mert a magyar ott tud vigasztalást nyerni
Nem soká kerestük… már messziről hallom
Ma még piros élet holnap sötét álom
Benn víg ott az élet – tele magyarokkal
Zsidóval – némettel – cseh és oroszokkal
A német is mulat egész berúgásig
De a magyar dalol torka szakadtáig

* * *

De bezzeg másképp lett minden egy hét mulva
Akkor már szmersimi, pozor, poháf járta
Megfordult minden, már máskép az élet
Számolgattuk lassan a nehéz másfél évet

* * *

Irtam ezt a verset ~~február havában~~ a tüzér kaszárnyában
Ezer kilencszáz huszon kilenc, Február havában
Irtam volna még többet is de már nem lehet
Mer a csizmám talpába még szegeket verek…

A katonának minden napja szolgálat volt. Nem volt vasárnap mint ünnep- vagy pihenőnap. Minden nap egyformán be volt osztva, csekély szabadidő állt a tüzérek rendelkezésére. Ez a szó szoros értelmében szolgálat volt, mert amit parancsoltak, azt haladék nélkül és időben teljesíteni kellett. Egy-egy mulasztás vagy késés több napi eltávozás megvonása volt, ami egy katona számra a teljes börtön érzetét jelentette. A katonákat még vasárnap is gyakorlatoztatták. A tüzéreknek már kora reggel az istállóban kellett lenniük, a lovakat *„pucolni”* és kitakarítani. Ezután jött a kemény gyakorlatozás, majd egyeseknek az éjfélig tartó őrködés.

A füzet tulajdonosának írásai szerint mint tüzérek a másfél évre 1030 cseh korona zsoldot kaptak. Ezt persze beosztva, havonként kapták kézhez minden hónap 5-én – tudjuk meg a feljegyzésekből. Ez az összeg nem volt túl sok. A kéziratból megtudjuk, hogy ez az összeg a szabadidőben kapott eltávozásokra, kis mulatozásra sem volt elég. Azonban, aki büntetést kapott – jegyzi meg humorosan –, annak megmaradt, vagyis csak *„gyűlt a pénze”*. A sok nélkülözést több versében is említi, hiszen ez végigkíséri az egész szolgálatot.

A négy vers egyikében sem feledkezik meg az otthoni jó életről, az édesanyáról, a kedveséről.

A vizsgált füzetben igen nagy számban vannak jelen a szerelmi témájú költemények, levelek. Ez talán érthető is, mert itt az írás helyettesíti a kimondott szavakat, a vallomásokat. A versek és levelek egyaránt mind rímbe szedettek. Azonban a bennük előforduló helyesírási hibák jelzik, hogy nem tanult ember alkotta azokat. A parasztember, jelen esetben egy katona számára nem a tökéletes és hibátlan szerkesztésmód volt a fontos, csak az, hogy lelki társ híján valami módon kiönthesse szívét, elmondhassa, mit érez, fájdalmát, bánatát és örömét is egyben. Bár az örömről, vagy a katonaság pozitív oldaláról igen keveset olvashatunk a kéziratos füzetek e típusában. De annál többször felemlíti a versekben – főleg a szülőkhöz írtakban –, hogy itt senki nem törődik vele, senki nem érdeklődik arról, hogy van. Itt mindenképpen az anyai szeretetet és gondoskodást hiányolja.

A levelek témáját tekintve csak a napi események egy-egy részletére koncentrálnak, csak az apróbb eseményeket örökítik meg önmaguk vagy az otthoni családtagok számára. Hiszen amint azt már fentebb említettem, ezek a levelek valószínűleg nem kerültek postázásra, így csak azok értesültek róla, kik a katonaság után beleolvashattak a füzetekbe. Természetesen itt elsősorban a közeli családtagokat, barátokat, valamint a szerelmi versek címzettjét kell értenünk.

A levélírás és a versírás annak az eredménye, hogy a katonák otthonuktól távol szolgáltak. Talán ha ez a helyzet nem következik be, nem sokuknak jut eszébe otthon a rímfaragás. A helyzetnek köszönhetően maradtak ránk a szép és mélyreható gondolatok, lelki és néha testi sérelmeket elmesélő, a magány perceiben keletkezett írások.

A vizsgált füzetben összesen tizenegy levelet találunk. Ezeknél némely esetben a cím is jelzi a levél jelleget (*Levél édesanyámnak, Levél barátomnak…*). A többinél csak a szöveg soraiból tudjuk meg, hogy egy levélről van szó, mint pl.: *„Inditom kezeim egy levelet írni”* vagy *„Inditom levelem szép Magyar Országnak”* – igen jellemző sorai a füzetben foglalt leveleknek, s szinte mindegyikben előfordulnak. Néhány esetben ebből derül ki, hogy az oldalon talált bejegyzés egy levél.

A levelek mindegyikének végén megtaláljuk a bejegyzés dátumát is, melyek lineárisan haladnak az időben. A leveleket és verseket olvasva pedig látható, hogy a katonáskodás legelején még igen szomorú és elhagyatott lelki állapot tükröződik

a sorokon, a szerető családtól és a barátoktól való elválást nehéz feldolgozni a távoli idegenben. Azonban az idő elteltével egyre inkább gyengülnek ezek a hatások. Az otthontól való elválás szomorú gondolata és érzete mindinkább háttérbe szorul, s ennek helyébe lépnek a katonaság idején átélt és megélt rossz tapasztatok. Így a leveleknek mindvégig megmarad egyfajta mélabús és szomorú hangulata.

A kéziratos füzetet vizsgálva találunk olyan verseket, feljegyzéseket is, melyeket nem a tulajdonos, hanem annak egy közeli barátja, katonatársa írt. A füzetben Hromek József, Nemes László, Szabó Mihály és Bencze Miklós neveit olvashatjuk a tulajdonosén kívül. Bencze Miklósról még tudnunk kell, hogy – egy bejegyzés szerint – bátyúi lakos volt. A közeli vagy a „hazai" szolgatársak nagy örömet jelentettek egy otthontól távoli helyen. Az egyik levélben említi is a bejegyző, hogy megérkezésük napján a szabadidejükben körüljárták a tábort ismerősök után kutatva. Ezeket a következő sorok örökítették meg: *„Eggyik a másiktul kérte honnat való, Én is onnet komám a másik falubul, Egyszer száll egy földi Borzsova községi, Gyere komám nézzük az ágyut hogy néz ki…"*

Nagyon sok emlékversnek már a címe is jelzi, hogy milyen célt szolgál. Ilyen a *Képeslapra vers, Fényképhez vers lánynak, Vers édesanyámnak* stb. A legtöbb vers azonban az otthonhagyott, távoli kedvesnek szól, s témája a szerelem.

Képes – lapra versek

Rózsás lapot küldök neked emlékül
Hogy szeretlek annak örök jeléül
Itt vettem az Olmouci kantinba
A szivemnek sóhajtása van ebbe be írva
Van e lapon egy-gyönyörü szép rózsa
Azt jelenti hogy szeretlek régóta
Hogyha te is ugy szeretnél engemet
Öröm töltné az én árva szivemet

* * *

Vihar fa levelét idestova fujja
A szegény tüzérnek szomorú a sora
Mamég gyöngy az élet
Holnap sötét álom
Nesajnáld a csókodat
Gyönyörü virágom

Gaál Frigyes Olomouc, 1. ledna, 1929.

A füzet lapjain több helyen olvasható cseh szó vagy cseh nyelven írt sor, melyek vagy beékelődnek a versek magyar szavai közé, vagy különálló megjegyzésként találjuk azokat az oldalakon. Nyelvi kódváltásokkal találkozunk. Ilyen szavak és kifejezések pl.: *„…vecserka vet véget", „hazajön délben a szvicsitről…" vagy „…kezdődik a nagy abriktolás"* stb. Több vers végén is

megtalálható a *„delostrelecky pluk”* felirat vagy megjegyzés, mely a füzet tulajdonosának, illetve a katonatársak beosztását jelenti (jelentése: *tüzérségi ezred*). Egyik vers végén a bejegyzés dátumaként a *„1. ledna, 1929”*-et találjuk, ami 1929. január 1-jét jelöli.

A katonaság másfél éve alatt volt ideje a katonának, és kénytelen is volt elsajátítani az adott területen beszélt nyelvet (jelen esetben a cseh nyelvet). Igen ám, beszélni megtanultak, de az írást nem tanították. Így nagyon sokszor a leírt cseh szavakat vagy szókapcsolatokat nehéz lefordítani, mivel kiejtés szerint és magyar betűkkel írták le azokat, és sokszor nem is a valós szó, csak annak egy hallomásból megjegyzett változata. És nem beszéltünk itt a sokszor olvashatatlan, megkopott írásról... Ezért nehézkes kissé a füzetben előfordult idegen szavak lefordítása.

Az idegen nyelv tanulásához, illetve nem tudásához hozzá kell fűznünk, hogy nagyon sokszor a katonákat megalázták az adott helyi nyelv ismerete hiányban. Ezért kénytelenek voltak elsajátítani azt. Az anyanyelven való kiképzés szóba sem jöhetett, pedig az anyanyelven való tanulás mindig eredményesebb. De ezt az akkori politika nem látta be, és nem engedélyezte. (ALBERT 1999)

Szólni kell még a füzet utolsó lapjain található bejegyzésről, mely nem más, mint egy „Katona-Miatyánk”: *Be-fejezés eggy miatyánkkal!* A bejegyzett szöveg a következő:

Miatyánk! nincsen nekünk most atyánk
Feljeb való visel gondot most mireánk
Kivagy! mivagy tüzér vagy
Szép lányok csábítója vagy
A menyekbe! Az messze van a magasba
Milakunk csak idelent a kaszárnyába
Megszenteltessék! Minem élünk szentekel
Hanem minden nap hussal és kenyérrel
A te neved! Nekem legszebb az én nevem
S magamat legjobban szeretem
Jöjjön el! Most nem mehetek mert szolgálatban vagyok
A te országod! Azt még nemismerem, nekem szeb az én országom
Legyen meg! Meglesz csak ne busulj
Én szavamat adom és szavamat megtartom
A te akaratod! Abba én nem eggyezek bele
Mert az ugy nem jó lenne
Miképpen! Ahogy volt a multban most is aképpen kell
Udvarolni és járni a lányok után
Menyekbe! Leszünk ott majd akkor ha meghalunk
Most ég nincs rá semmi gondunk
Vagy itt a földön is! Jól élvezünk mert a lányok
Szeretik s tüzéreket jobban mint a bakákat

Add meg a mi mindennapi kenyerünket! Azt nem is lehet
Elfogni mert minden négy napra faszolunk
És bocsásd meg! Ha szeretem a szép lányokat
És elfogadom amit adnak
A mi vétkeinket! Azt elégvolna hat napig
Elsorolni tehát inkább nem rontom vele a számat
Mint miis megbocsátunk! Azoknak akik mink sohse bántnak
Az ellenünk vétkezőknek! Adunk mi azoknak eleget
Mert míg a bajnétból tart addig mi nem igen hátrállunk
És nevigy minket! Arra a disznó gyakorlatra
Inkább addig megyünk sétálni a városba
A kisértetbe! Nincs ott nekünk semmi bajunk
Mert csak szép lányokkal járunk kisérőbe
Mert tied a hatalom! A katona vigyáz hatalmasan
Decsak a lányokra most és mindörökké Ámen…

A „Katona-Miatyánk" gyakori jelenség a kéziratos katonafüzetekben. A falusi emberekről általában köztudott, hogy legtöbbjük igen vallásos. Gaál Frigyes családja is református vallású volt, és ma is mélyen vallásosak, ahogyan egykor maga Gaál Frigyes is. Ennek alapján meglepő lehet, hogy egy vallásos ifjú ilyen vers leírására vagy olvasására hajlandó volt. Hiszen ezt az Isten megcsúfolásának is tekinthetjük. De mégsem csak erről van szó. A katonaélet kemény és olykor nagyon nehéz. Megedzi nemcsak a testet, de a szívet is. Olyan értelemben, hogy a harcban vagy a lőgyakorlatokon nem érvényesülhetnek az Isten igéi, hiszen minden pillanatban megszegik azokat önkéntelenül is. Emellett az is fontos tényező, hogy egy falusi vallásos környezetben megszólták azt, aki „istentelen" életet élt, kerülte a templomot, főleg ha vallásos család gyermekéről volt szó. Azonban a katonaság ilyen téren egyfajta felszabadulást jelentett. Itt nem voltak ilyen kötöttségek, erkölcsi szabályok. Más törvények uralkodtak, melyek nem tiltották az effajta „kihágást", vagy az ilyen típusú versek olvasását. A katonaság egy más világ volt, nem a falusi idill világa. Így tehát, ami otthon tiltott vagy nem éppen jó szemmel nézett jelenség volt, azt itt büntetés és rosszallás nélkül lehetett végezni.

Másrészt a katonaközösségekben gyakoriak voltak a néha durvább, trágár megjegyzések is. Ilyenekkel egy-egy versben is találkozunk. Tehát itt a katonák jókedvének és humorának köszönhetően jöhetett létre a „Katona-Miatyánk" és az ehhez hasonló versek is. Itt az Istennel való viccelődés, gúnyolódás nem ölt olyan komoly és mélységes tartalmat. Inkább szórakoztat, hiszen a kaszárnyában ez megengedett. Azonban a viccelődés mellett tartalmát tekintve utal a komisz életre, annak néha kegyetlen valóságára, ahol nem számít semmi, csak a parancs teljesítése a fontos, és az idő, mely egyre rövidül, közelebb hozva a hazatérés pillanatát.

A továbbiakban szólnunk kell még Gaál Frigyes másik füzetéről, mely szintén egy kéziratos katonafüzet. Tartalmát tekintve ez már nem olyan változatos és gazdag, mint a fentebb bemutatott, ezért nem is fogjuk olyan részletesen vizsgálni. Ebben a füzetben egy női arcot és egy katonát ábrázoló rajz mellett nagy részben csak dalokat találunk. Ezek bizonyosan nem a tulajdonos saját szerzeményei. Másrészt – egy oldal kivételével – itt már nincs feltüntetve a bejegyzés dátuma sem.

Amit fontos megemlítenünk, az a néhány bejegyzés, mely a katonaállományokat jelöli, illetve egyik oldalon *A puska fő részei* cím alatt a katonai fegyver részeit találjuk felsorolva cseh nyelven.

Katonai állományok cím alatt a füzet 7. és 8. lapján felsorolást találunk, mely az állományok megnevezését tartalmazzák, továbbá azt, hogy hol találhatóak. Itt a gyalog ezredek 54 állományát, a könnyű tüzérség 16 állományát stb. nevezi meg.

A füzet tizenkettedik lapján a következő cím olvasható: *A katona időm egy – és fél év*, majd a cím folytatásaként a következő sorokat találjuk:

Vagy 18. hosszu hónap
Vagy 78. ronda hét
Vagy 548 szenvedő nap
Vagy 13,132. kinos óra
Vagy 772,920. drága percek
Vagy 47.275,200. gyönyörű pillanat.

A fenti sorokon olvasható a katonáskodás másfél éve lebontva az utolsó pillanatig.

Az ezt követő feljegyzésből tudunk meg néhány adatot a katonák anyagi ellátásáról, vagyis a zsoldról. *„Ezen időtartam alatt minden közkatona kap 1030. cseh koronát Zsoldot. 279. komisz kenyeret vagy 548 porció kenyeret. A zsoldból 100 korona kefére pullérláncra, stb. pucoló eszközre. 20 korona egy-egy pohár sörre, 10 kor festékre, 150 korona levelekre és képeslapra. Marad tehát 150 korona amiből tüzéresen és gavallérosan kell hosszú másfél évig föntartani mindent katonásan…Gaál Frigyes 1929. Olomouc”*

Ebből a kis „beszámolóból” értesülünk a katonák fizetéséről, s arról, hogy mire kell költeniük azt a kevés pénzt, amit kapnak. Természetesen nem egy összegben, hanem havonként kapták meg azt az 1030 koronát – tudjuk meg egy, a másik füzetben lejegyzett verséből.

*A puska fő-részei*t tartalmazó lista, amint azt már fentebb említettem, cseh nyelven íródott. Ez érthető is, hiszen cseh területen szolgált katona csakis az ottani nyelvet hallva és használva tud érvényesülni, s leggyakrabban használt eszközének, a puskának a részeit is cseh nyelven tudta, mivel így tanulta. Ám a leírás néhol lefordíthatatlan (kiejtés szerint íródtak magyar betűkkel, illetve sok helyen

kiolvashatatlan az írás), s emellett a megnevezés sem mindenhol pontos. Így a fordítás is nehézkes. A leírás a következő:

1. *hlaveny*
2. *mirzsidla*
3. *závjer*
4. *pouzdra sz… zaderszkou …vihozovácsem*
5. *szpustgadló*
6. *schranka a podavacsem*
7. *pazsba a nadpazsbi*
8. *koványi*
9. *vityerák*
10. *bodak a szpochovozi*

A negatív tapasztalatok és a nehézségek mindig nyomot hagynak az ember lelkében. A katonaság elvégzése után sem lehet az ott megszerzett élményeket elfelejteni. A vizsgált füzetben lejegyzett versek pedig tartalmukban a katonaélet néhány részletére is kitérnek, mintegy emlékezetül szolgálnak az otthoni családtagoknak és persze magának a tulajdonosnak is.

Mindezek az információk, noha jelentéktelennek tűnnek, mégis fontosak lehetnek. A történelemkönyvek oldalait lapozgatva megismerhetjük a háborúk eseményeit, a katonaság életének fontosabb mozzanatait. Ám egy könyv sem szól a katonák gondjairól, gondolatairól, problémáiról, mindössze tényeket közöl. A tan- és szakkönyvekből nem tudhatjuk meg, milyen nehézségekkel jár az otthon elhagyása, milyen nehéz beilleszkedni egy teljesen idegen környezetbe, és emellett milyen örömöt szerezhet akárcsak egy ismerős is, akit „földinek” nevezhet a besorozott katona.

Ezért kell vizsgálnunk és nem figyelmen kívül hagynunk ezeket a fontos iratokat, melyek mindegyike adalék a történelem eseményeihez, és melyek hozzásegítenek az élet még teljesebb megismeréséhez.

Felhasznált irodalom

Albert Ernő: *A népi verses levelekről*. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. 1999.

Keszeg Vilmos: *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken*. Bukarest, 1991, Kriterion Könyvkiadó.

Környeiné Gaál Edit: *Az első világháború emlékei a népi kéziratos forrásokban és a szájhagyományban*. Debrecen, 1985.

Ujváry Zoltán: *Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok*. Debrecen, 1980.

Vasvári Zoltán: *„Hallgass a szív szavára…” Emlékversek funkcionális használatban parasztságunk kezén*. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. 1999.

М. С. Дністрянський[*], *Н. І. Дністрянська*[**]

Основні напрямки регіональної політики щодо активізації суспільно-географічної ролі дуже малих міських поселень (на прикладі Львівської області)

Резюме. Розкрито суспільно-географічне значення та соціально-економічні проблеми дуже малих міських поселень України. Обґрунтовано концептуальні принципи оптимізації структури розселення України. Розкрито перспективні напрями трансформації мережі міських поселень Львівської області. Визначено можливості розширення економічної бази дуже малих міст і селищ міського типу регіону.

Abstract. A socio-geographical importance and socio-economic problems of very small urban settlements of Ukraine are revealed. Conceptual principles of optimization of the structure of settlement in Ukraine are grounded. Promising areas of transforming network of urban settlements in Lviv region are discussed. Possibilities of expension of economic base of very small towns and villages of the region are designated.

Процеси заселення, освоєння та соціального розвитку України безпосередньо пов'язані з функціонуванням малих міських поселень, середовище яких формується двома категоріями – малими містами і селищами міського типу. Серед малих міст України особливу групу становлять дуже малі міста, людністю до 10 тис. осіб, які згідно з чинними українськими нормативними документами навіть не відповідають критеріям міста[1]. Такі дуже малі міста і за своїм демографічним та соціально-економічним потенціалом, і за внутрішньою територіальною структурою є дуже подібними до селищ міського типу, а тому ці дві групи поселень доцільно об'єднати в категорію дуже малих міських поселень. Зауважимо, що таке об'єднання є доцільним лише для зручності суспільно-географічного аналізу і водночас – непотрібним у практиці адміністративно-територіальних відносин, тобто в контексті надання цим групам поселень якогось одного окремого статусу, наприклад, статусу містечка, оскільки це передбачало б і позбавлення дуже малих міст власне статусу міста, що негативно позначилося б на їхньому соціальному розвитку.

Дуже малі міські поселення загалом зосереджують на сьогодні доволі значну частку населення як України (15,6 %), так і Львівської області (16,7 %). Водночас їхня питома вага в економічному потенціалі держави

[*] Доктор географічних наук, професор кафедри географії Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

[**] Старший лаборант кафедри географії України Львівського національного університету імені Івана Франка

[1] Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12 березня 1981 року «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» // Відомості ВР УРСР, 1981. №12. – С. 179–181

є помітно меншою. Але з огляду на значне поширення дуже малих міських поселень, їхній людський та культурно-туристичний потенціали, а також виконання ролі локальних центрів в обслуговуванні сільської місцевості, ця категорія поселень виконує важливі міжпоселенські функції, стаючи одним із чинників збалансування усієї поселенської мережі та стабілізації демогеографічної ситуації у віддалених місцевостях.

Дослідження перспектив розвитку дуже малих міських поселень в системах розселення України, враховуючи подібність більшості тенденцій, достатньо здійснити в межах одного регіону. Вибір Львівської області як базового регіону дослідження є достатньо обґрунтованим, оскільки область має одну з найширших мереж поселень цієї категорії в Україні (34 селища, 3,85% від усіх селищ України) і найбільшу кількість дуже малих міст (22 поселення, 23,2% від усіх дуже малих міст України). До того ж розміщення та розвиток дуже малих міських поселень Львівської області має багато спільних рис з іншими західноукраїнськими регіонами, особливо галицькими, адже населені пункти цих регіонів формують єдиний і суцільний поселенський масив, що пов'язано з синхронністю та подібністю процесів заселення, розвитку поселень у подібних історичних та природних умовах.

Зважаючи на складні демогеографічні та економіко-географічні процеси, що відбуваються в світі та нашій державі, дуже малі міські поселення України знаходяться сьогодні в досить скрутному становищі. Більшість із них потерпає від недостатності засобів виробництва та інвестицій, а тому має депресивний характер, що робить особливо актуальним питання прогнозування їхніх подальших перспектив та й загалом моделювання оптимальних співвідношень у системі розселення.

Отже, необхідність соціально-економічного піднесення малих міських поселень, є загальновизнаною проблемою, яка знаходить підтримку і фахівців різного профілю[2], і широкої громадськості, але в державі не простежуються реальні дієві заходи щодо покращення становища цієї групи поселень. Прикладом позитивної налаштованості на вирішення проблем функціонування малих міських поселень було прийняття у 2004 році Верховною Радою Програми розвитку малих міст3. Незважаючи на те, що нею не охоплено селища міського типу, все ж у загальних рисах окреслено потреби всіх малих міських поселень. В аналітичній частині програми було виділено більшість соціально-економічних проблем малих міст, визначено типологічні особливості та можливі варіанти посилення їхнього потенціалу. Однак реальні зміни щодо

[2] Шепотько Л. О. Науково-методичні основи визначення і державної підтримки занепадаючих поселень / Л. О. Шепотько, О. П. Максимюк // Державне регулювання соціально-економічного розвитку села. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1995.–С. 39–49.

[3] Шульц С. Л. Проблеми розвитку малих міст Львівської області та програмно-цільовий підхід до їхнього розв'язання / С. Л. Шульц, І. З. Сторонянська, М. В. Максимчук // Соціально-політичні та соціально-економічні процеси в регіонах. – Львів: Ін-т регіон. досліджень НАН України, 2009. – С. 47 – 63

покращення становища малих міст так і не відбулися. Це пов'язано як з несприятливою макроекономічною ситуацією в державі, так і з негативними тенденціями політичної боротьби за владу, які взагалі унеможливлюють проведення конструктивної регіональної політики. Тому проблема активізації ролі малих міських поселень (і малих міст, і селищ) потребує як глибокого концептуального осмислення, так і створення необхідних економічних і політичних передумов практичної реалізації.

У концептуальному аспекті важливо з'ясувати: 1) якою мала б бути оптимальна модель ієрархічної структури розселення; 2) яким мало б бути місце малих міських міських поселень у перспективній і збалансованій системі розселення. Відповіді на ці питання лежать не лише в екістичній площині, але безпосередньо пов'язані з розвитком політичної та економічної системи. Зокрема, в розвитку політичної системи стратегічно важливо уникнути гіперконцентрації політичного життя у столиці та регіональних центрах, створити передумови громадсько-політичної самоорганізації соціального середовища малих міських поселень, яке дало б їм змогу не бути пасивним об'єктом центральної політики, а впливати на прийняття загальнодержавних рішень.

У державній стратегії важливо не допустити, щоб економічний розвиток відбувався лише у великих центрах. Тому органам державної влади та місцевого самоврядування необхідно розробити та реалізувати для усіх міських поселень програму конкретних виробничих проектів із залученням як державних коштів, так і зовнішніх й внутрішніх приватних інвестицій, які забезпечили б докорінну модернізацію транспортної системи, інженерної інфраструктури, нарощування промислового потенціалу, насамперед наукомістких виробництв важкої індустрії, а також легкої та харчової промисловості, уникаючи водночас радянських установок на концентрацію виробництва у великих центрах, долаючи внутрішньо регіональні диспропорції у розвитку господарства, насамперед між обласним центром і малими міськими поселеннями. Слід підкреслити, що без нарощування виробничого потенціалу поселень та обсягів виробництва забезпечити їх зайнятість та поступальний економічний розвиток є практично неможливими. Реалізація такого напрямку економічного розвитку дасть поштовх дальшим процесам урбанізації і розбудови мережі міських поселень. У цих умовах реальним буде ставити питання не лише про збереження системи малих міських поселень, але й про її розширення.

Отже, якщо українське суспільство зуміє забезпечити зростання промислового потенціалу, який, своєю чергою, стимулюватиме дальші процеси урбанізації, то, очевидно, більшої актуальності набуде питання проектування загальних контурів системи розселення. Концептуальне осмислення цієї проблеми дає змогу висунути кілька положень. По-перше, незважаючи на неминуче зменшення кількості сільського населення в процесі урбанізації

(а це необхідно з огляду на перенаселеність сільської місцевості) важливо зберегти саму мережу сільських поселень, оскільки зменшення кількості сільських поселень – це негативний процес звуження простору сільської місцевості та погіршення її соціально-економічної освоєності. Тому неминуче зменшення людності сільських поселень має бути поєднане зі збереженням (а ще краще – зі збільшенням) їхньої функціональної спроможності в соціально-економічному освоєнні території шляхом збереження оптимальних вікових співвідношень у структурі населення, покращення рівня агротехніки та транспортної й інженерної інфраструктури. По-друге, епіцентром урбанізації мають стати не лише великі міста, але й малі міські поселення, причому важливо не лише не допустити зменшення кількості дуже малих міських поселень, але й забезпечити в окремих випадках розширення їхньої мережі шляхом трансформації великих сіл та формування нових поселень у процесі індустріального розвитку. По-третє, збільшення демографічної ваги та промислового потенціалу малих міських поселень необхідно поєднувати зі збільшенням їхнього культурного та соціально-політичного значення. Одним з необхідних кроків піднесення ролі дуже малих міських поселень є перейменування селищ у містечка й нове нормативне обґрунтування цієї категорії поселень.

В умовах економічного росту та збалансованого перебігу урбанізаційних процесів так чи інакше постане питання оптимізації в Львівській області і системи розселення, насамперед її ієрархічної структури. Виходячи з потреб зрівноваження екістично-географічних співвідношень в регіоні, на дальшу перспективу (впродовж 20 наступних років) доцільною є така ієрархічна модель міських поселень: одне дуже велике місто Львів (близько одного млн осіб), перехід Дрогобича та Червонограда до категорії великих міст (понад 100 тис. осіб), збільшення демографічного потенціалу Стрия, трансформація Самбора до рівня середніх міст (від 50 до 100 тис. осіб), наближення до цієї категорії Золочева і Бродів, підвищення приблизно у 1,2–2 рази демографічного потенціалу всіх інших міських поселень. Контроль за реалізацією стратегії соціально-економічного та екістичного розвитку мають здійснювати місцеві та регіональні органи місцевого самоврядування, стаючи ініціаторами нових проектів та залучаючи різні джерела інвестування.

На підставі зазначених концептуальних й методологічних підходів у процесі активізації суспільно-географічної ролі дуже малих міських поселень Львівської області актуальними є кілька завдань. Це, зокрема: а) призупинення тенденцій до поглиблення депресивності соціально-економічного розвитку деяких селищ та дуже малих міст з метою збереження їхнього статусу; б) визначення перспективних напрямів економічного піднесення поселень цієї категорії та в) виявлення варіантів її розширення. Перше завдання особливо актуальне для селищ міського типу Бориня, Нижанковичі, Нові

Стрілища, Поморяни, Стара Сіль та дуже малих міст Угнів, Белз, Глиняни, Бібрка, Комарно, Новий Калинів, Хирів, Добромиль. На початку XXI ст. ці поселення відзначалися помітним застоєм у соціально-економічному розвитку, подоланню якого сприяв би розвиток малого і середнього бізнесу в легкій, харчовій та лісовій галузях промисловості, а також у сфері послуг. Першочерговим для цих поселень є також обладнання житлового фонду газом, каналізацією, водопостачанням, яке може дати поштовх розвитку туризму, рекреаційного господарства. Вирішення цієї проблеми, з огляду на обмеженість місцевих фінансових ресурсів, потребує формування цільового інвестиційного проекту.

Для активізації ролі селищ міського типу, які виконують здебільшого промислові функції (Добротвір та Гірник), необхідним, з одного боку, є покращення економічної ситуації у відповідних базових галузях, а з іншого – подолання економічної монофункціональності шляхом розширення економічної бази цих поселень. Ще складнішим завданням є налагодження економічного життя міста Новий Калинів, яке за більшістю ознак все ще залишається на рівні гарнізонного містечка. В тих селищах (Дашава, Івано-Франкове, Красне, Щирець, Шкло) та дуже малих містах (Буськ, Радехів, Сколе, Старий Самбір, Турка, Великі Мости, Ходорів), які мали наприкінці XXI ст. кращі економічні передумови, але не зуміли зберегти усі виробничі потужності, важливо здійснити інвентаризацію основних фондів, визначити можливі варіанти санації тих суб'єктів господарювання, які опинилися у складній економічній ситуації. В контексті модернізації залізничного транспорту необхідно закласти і нові можливості посилення ролі таких залізничних станцій, як Красне та Жвирка. У моделюванні варіантів прикордонного українсько-польського співробітництва слід враховувати різнобічні інтереси таких селищ та дуже малих міст, як Краковець, Нижанковичі, Немирів, Добромиль, Мостиська, Рава-Руська, Хирів.

У розрізі окремих секторів економіки пожвавлення соціально-економічного становища селищ можливе внаслідок активізації ролі малого і середнього бізнесу в таких галузях промисловості, як лісова та деревообробна, будівельних матеріалів, легка та харчова, а також унаслідок пошуку нових точок росту в сфері послуг. Зокрема, пропульсивними галузями в контексті соціально-економічного розвитку селищ мають усі підстави стати рекреаційне господарство і туризм. Аналіз перспектив розвитку цих галузей передбачає всебічне економічне оцінення рекреаційно-туристичного потенціалу селищ, економіко-географічну основу якої має скласти дослідження відповідних ресурсів, поєднане з оціненням усіх видів інфраструктури, а також сусідського положення, насамперед в контексті рекреаційно-туристичних можливостей сусідніх населених пунктів. На думку А. В. Степаненка, резервом піднесення

гірських та передгірських міських поселень є «зелена» економіка, насамперед розвиток «зеленого» агробізнесу[4].

У контексті перспектив розвитку туризму виділяються містечка, які сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду в міські поселення тією чи іншою мірою завдяки прискореному розвитку рекреаційного господарства (Брюховичі, Великий Любінь, Немирів, Славське, Східниця, Шкло), враховуючи їхнє розміщення, потреби населення, і які на сьогодні зберігають значний резерв подальшого розширення рекреаційних потужностей, що, своєю чергою, потребуватиме створення нової сучасної інфраструктури. Для цього вже є сприятливі передумови, враховуючи інвестиційну привабливість галузі та зростання інвестиційних можливостей українських бізнесових структур чи їхніх зарубіжних партнерів. Значним потенціалом гірських природно-туристичних ресурсів володіють Бориня, Верхнє Синьовидне, Підбуж, Сколе, Турка, який однак обмежений недостатнім розвитком інфраструктури. Водночас низка дуже малих міських поселень Львівської області (Белз, Глиняни, Добромиль, Стара Сіль, Олесько, Поморяни, Підкамінь, Судова Вишня, Угнів) зосереджують і значні туристичні ресурси історико-культурного походження, впорядкування та реклама яких могли б мати важливе атракційне значення для дальшого розгортання туристичної індустрії регіону.

Розширення мережі дуже малих міських поселень є реальним та необхідним лише у випадку значного піднесення в промисловості, яке потягнуло б подальші урбанізаційні процеси. Неминучою в цьому випадку є диференціація у розвитку сільських поселень, окремі з яких, насамперед великі за людністю, могли б трансформуватись у міські. Безперечно, більшість з дуже великих сіл, з огляду на невисоку густоту населення, особливості забудови та господарства, не має реальних підстав для перетворення в міські поселення. Але все ж деякі з них відповідають більшості критеріїв, необхідних для віднесення до категорії містечок. Частково це стосується деяких дуже великих підльвівських сіл (Давидів, Зимна Вода, Солонка, Сокільники, Мурованe, Оброшине) з досить добре розвинутою інфраструктурою. Є підстави для розширення селищної мережі і в інших частинах області, у т. ч. на півдні та півночі регіону, де густота селищної мережі є нижчою. Так, село Стоянів Радехівського району має не лише достатній демографічний потенціал (3014 мешканців), але і мало у минулому міські права. Є тут і деякі важливі інфраструктурні об'єкти. Деякі сучасні села (Стрілки, Крукенечі, Новий Милятин) до реформи 60-х років минулого століття навіть виконували функції районних центрів. І хоча в результаті втрати вищого адміністративного статусу їхній сукупний суспільно-географічний потенціал суттєво знизився, все ж і на сьогодні с. Стрілки Старосамбірського району має вигідне транспортно-географічне положення, значний демографічний та інфраструктурний потенціали. Є тут і меблева фабрика та інші суб'єкти промисловості. Зважаючи на це,

[4] Висловлено у розмові з авторами.

для регулювання процесів урбанізації і за наявності політичної волі можна ставити питання про надання деяким великим селам з належною соціально-культурною інфраструктурою, відповідними історико-географічними передумовами (тут особливо важливим є досвід виконання функцій адміністративних центрів) статусу містечка. Розглядаючи варіанти розширення мережі дуже малих міських поселень, треба враховувати і той факт, що через високу густоту сіл у Львівській області є великі запити на покращення якості соціально-економічного обслуговування сільської місцевості, а одним із шляхів вирішення цієї проблеми є зміцнення ролі дуже малих міст і містечок як обслуговуючих центрів.

Література

Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12 березня 1981 року «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» // Відомості ВР УРСР, 1981. №12. – С. 179–181.

Шепотько Л. О. Науково-методичні основи визначення і державної підтримки занепадаючих поселень / Л. О. Шепотько, О. П. Максимюк // Державне регулювання соціально-економічного розвитку села. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1995.–С. 39–49.

Шульц С. Л. Проблеми розвитку малих міст Львівської області та програмно-цільовий підхід до їхнього розв'язання / С. Л. Шульц, І. З. Сторонянська, М. В. Максимчук // Соціально-політичні та соціально-економічні процеси в регіонах. – Львів: Ін-т регіон. досліджень НАН України, 2009. – С. 47 – 63.

Яворська В. В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: методологічні і методичні проблеми. Монографія // В. В. Яворська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.

Fenyves Veronika[*] – *Sepsi Barbara*[**]

Svájci frank, euró és forint alapú jelzáloghitelek a futamidő harmadánál[***]

Rezümé. Az elmúlt években a deviza alapú hitelek meghatározó szerepet töltöttek be a banki hitelezésben Magyarországon. A kezdetben kedvező feltételekkel és törlesztő részletekkel kecsegtető deviza alapú hitelek végül sok ügyfelet győztek meg. Azonban hamarosan az árfolyamok ingadozni kezdtek, mely ingadozás hatására a törlesztő részletek is nagymértékben megnövekedtek. A cikk ezt a növekedést elemzi, majd az euró és svájci frank alapú hiteleket hasonlítja össze egy forinthitellel. A vizsgálat további tárgya pedig, hogy a futamidő harmadánál melyik hitel törlesztése jár a legkisebb költséggel, illetve hogy a deviza alapú hitelek költségei elérik-e a forinthitellel járó költségeket.

Abstract. Recently, forex loans played a key role considering bank loans in Hungary. Firstly, favourable conditions of forex loans convinced a huge amount of clients. But soon the exchange rates began to fluctuate, so that the instalments increased. The article analyses this change in case of the exchange rates and compares a Swiss Franc and a Euro based loan to a Hungarian Forint based one. The aim is to determine which loan costs the less and whether any of the forex loans reach the costs of the Hungarian Forint based loan.

1. Bevezetés

A magas devizaállomány kiépülésének három fontos állomása ismert. Az első állomásként a gépkocsi-finanszírozást tartják számon, mely a 2000 és 2003 közötti időszakban a devizahitelek nagymértékű növekedését eredményezte. 2004-ben az állam nagyfokú szigorításának köszönhetően – amit második lépcsőnek vehetünk – a deviza alapú lakáshitelek tért nyertek. Végül pedig 2005-ben megjelentek a szabad felhasználású deviza alapú jelzáloghitelek is (Balás–Nagy 2010). 2005 után rendkívül gyorsan növekedett a devizahitelek állománya hazánkban. A növekedés egészen 2009 márciusáig stabil volt, majd egy kis visszaesés után 2010 júniusában elérte a csúcspontját a külföldi devizában nyilvántartott hitelek mértéke. A hitelállomány minimumának 18-szorosán érte el a csúcspontot – mely forintban kifejezve –, 152 milliárd forintról 2740 milliárd forintra növekedett, növelve az összes hitelállományt a GDP 40%-ig (Erdős 2010). Ezzel párhuzamosan a forinthitelek állománya jelentős csökkenést mutatott.

A deviza alapú hitelezés kedvező terméknek bizonyult a bankszektor szereplői részére, így megkezdődött a verseny a lakossági ügyfelekért, mely szintén hozzájárult a ragadozó hitelezés elterjedéséhez. Ezáltal az eredetien mikrogazdasági szinten kockázatot jelentő ragadozó hitelezés makrogazdasági kockázattá

[*] Debreceni Egyetem GVK, Számviteli és Pénzügyi Intézet, Kontrolling nem önálló tanszék, adjunktus.

[**] Debreceni Egyetem GVK, Számviteli és Pénzügyi Intézet, Számvitel, MA-hallgató.

[***] Sepsi Barbara publikációt megalapozó kutatása a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

fejlődött. Amennyiben tömeges hitelbedőlés jellemzi hazánkat a jövőben, akkor a kockázati megítélés rosszabbodhat, mely tovább növeli a deviza alapú hitelek forintban kifejezett értékét, kölcsönösen felerősítve egymás hatását (7SIGMA 2010).

2. Bankok költségei

A bankok összetett módon finanszírozzák a devizahiteleket. Ezen folyamat során felmerülő esetleges veszteségét az okozhatja, hogy egy bank eszközeinek és forrásainak devizaszerkezete soha nem teljesen egyforma. A devizaárfolyamok változásából származó jövedelmezőségi és tőkeveszteséget nevezzük devizaárfolyam-kockázatnak (ERDŐS–MÉRŐ 2010).

A hitelintézetek különböző összetételű forrásokat kombinálnak, hogy minimalizálják a devizaárfolyam-kockázatukat. Ilyen forrás lehet a devizában nyilvántartott betétek kihelyezése, devizakötvények kibocsátása, swap ügyeltek vagy esetlegesen az anyabanktól kapott devizakölcsön. Nem tudja a bank megkülönböztetni, hogy melyik ügyfélnek melyik forrásból folyósította a hitelt, így egy súlyozott forrásköltséget számol, ami alapján megállapítja a hitel kamatát. Érdemes kihangsúlyozni továbbá a hitelmulasztási csereügyletek (credit default swap, CDS) felárának alakulását, mely nagymértékben köthető a hitelköltségek emelkedéséhez. A CDS-felár megmutatja a hitel lejáratakor, illetve törlesztésekor bekövetkezhető nemfizetési valószínűséget (ERDŐS 2010). A CDS felárak közvetve épülnek be a forrásköltségbe: egy bank, ha a piacról finanszírozza magát, azon az áron tud forráshoz jutni, ami a CDS-felárat is tartalmazza. A súlyozott átlag használata a források eltérő mértékével magyarázható. Továbbá amennyiben ez a forrásköltség növekszik, úgy a bank kénytelen a kintlévőségeit a kamatperiódus elején újraárazni és az esetleg felmerülő többletköltségeit az adósra hárítani.

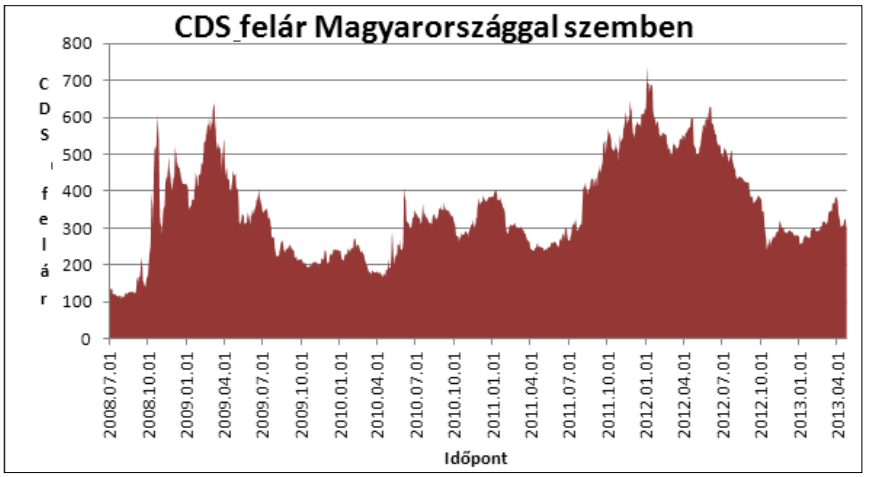

1. ábra. **CDS-felár Magyarországgal szemben (2008 július–2013 április)**
(Forrás: MNB, Saját szerkesztés)

Kezdetben is a kockázatok döntő többsége közvetlenül az ügyfeleket terhelte, csupán akkor nem volt prognosztizálható a kockázatok ilyen nagymértékű hatása a hitel költségeire. Továbbá közvetve romlik a hitelportfóliók minősége, mely negatív változásokat idéz elő a bankok nemzetközi adósminősítési besorolásában (Scnepp 2008).

A hitelmulasztási csereügyletek felára kulcsfontosságú a hitelköltségek változása szempontjából. A CDS-felárat bázispontban mérjük, miszerint 1 százalékpont 100 bázispontot jelöl (Erdős 2010). A Magyarországgal szembeni CDS-felár nagy terjedelmet járt be az elmúlt években; 2007-ben 20 bázispont volt, majd 2012-ben előfordult, hogy meghaladta a 700 bázispontot is. 2013-ra pedig mérséklődött a CDS-felár, 300–400 bázispont között ingadozik. Az alábbi értékingazodást a *1. ábra* mutatja be.

A CDS-felár nagysága határozza meg a piacok bizalmát az adott országban. Amennyiben a hazánkkal szembeni CDS-felár 700 bázispont, az azt jelenti, hogy a legbiztosabb adóshoz képest 7%-kal magasabb kamattal tudunk hitelhez jutni a nemzetközi piacokon, ezzel arányosan pedig nő a hitelintézetek forrásköltsége is.

3. Használt eljárás

Az árfolyamváltozás havi törlesztő részletre, fennálló hitelösszegre és az eddig törlesztett összegekre gyakorolt hatása került elemzésre. Egy piacvezető magyarországi hitelintézet hitelkonstrukcióit választottam alapul. Vizsgálataim során egy forinthitelt és két deviza alapú hitelt vizsgáltam. A hitelek futamideje 20 év, összege pedig egységesen 5 millió forint. Forinthitel esetében 8,74%-os, euró alapú hitelnél 3,99%-os, míg a svájci frank alapú hitelnél 2,49%-os kamatszinttel kalkuláltam. Az eredményeket 2005. július 1-je és 2012. október 1-je közötti időszak adatai támasztják alá.

Annuitás jellegű adósságszolgálatot alkalmaztam elemzéseim során, mely szerint a törlesztés és a kamat együttes összege állandó. A deviza alapú hitelek esetében és a forinthitelnél is ezt az eljárást használtam, viszont a különbséget az adott devizába történő átváltás és az átváltás árfolyama jelentette. Az adósnak a hitel összegét forintban folyósították és forintban is történik a törlesztés, míg az adósság mértéke devizában van kifejezve. Tehát a számítási folyamatok során a devizaösszeggel végezzük el az annuitás számításait. Mivel a hitelintézet az adóstól megveszi a devizát forintért, ezért a deviza vételi árfolyamot veszi figyelembe a folyósítás során. Viszont a törlesztésnél a bank az eladási árfolyamot használja, mert az adós a forintban meghatározott adósságszolgálatát a bank átváltja devizára, és úgy fedezi forrásköltségeit.

4. Eredmények

A forinthitel kumulált tőketörlesztése (22,02%) jóval alacsonyabb, mint a deviza alapú hitelek esetében – euró 31,56%; svájci frank 34,94%. Ennek oka a kamat mértékének különbözősége. Ebből a szempontból vizsgálva a svájci frank alapú

hitel a leggazdaságosabb, mivel minél rövidebb idő alatt fizeti az ügyfél vissza a tőkét, annál kisebb a fennálló hitelösszegre számolt kamat. A svájci frank alapú hitel esetében a tőketörlesztés magas aránya forintban kifejezve is magas értéket ad, több mint 2 millió 152 forintot. Ehhez képest az euró alapú hitel több mint 1 millió 750 ezer forintba került az adósoknak, míg a forinthitel 1,1 millió forintot képvisel. *(2. ábra)*

Kamat szempontjából is a svájci frank alapú hitel a legkedvezőbb, bár ez egyértelmű az éves kamat mértékéből is. A svájci devizanemhez köthető hitelkamat annyira alacsony volt a másik két hitelkonstrukcióhoz képest, hogy az árfolyam nem tudta nagymértékben befolyásolni, mivel a törlesztés első időszakában nagyobb részt a kamatot fizeti az adós. A forinthitel esetében a magas kamatszint magas összegű kamattörlesztést vont maga után, közel háromszor annyit, mint a svájci frank, illetve több mint kétszer annyit, mint az euró alapú hitel.

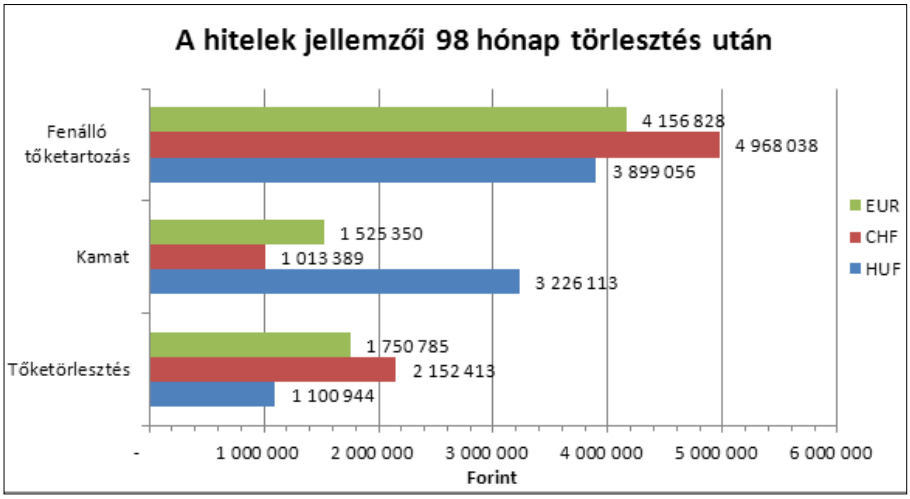

***2. ábra.* A hitelek jellemzői 98 hónap törlesztés után**
(Forrás: Saját számítás)

A forintban nyilvántartott visszafizetendő összegek hónaponként kerültek bemutatásra *(3. ábra)*. A hitelkonstrukciók egyezése alapján a forinthitel szolgált bázisul, és annak egyenletes csökkenéséhez viszonyítottuk a két deviza alapú hitel fennálló tőkéjének árfolyam miatti változását. A fennálló tőketartozás összegét tekintve viszont a forinthitel tulajdonosainak kevesebb mint 4 millió Ft, míg az euró alapú hitel tulajdonosainak közel 4,2 milliós tartozással kell számolniuk. Az árfolyam változása igen kedvezőtlenül hatott a svájci frankban eladósodott ügyfelek pénzügyi helyzetére. Az árfolyam olyan szinten megemelkedett, hogy 98 hónap törlesztés után még mindig 4,9 millió Ft a törlesztendő tőke értéke. Ez közel annyi, mint az eredetileg felvett hitelösszeg, amellett, hogy svájci frankban számított adatok szerint a tőketörlesztés egyharmadát már teljesítették.

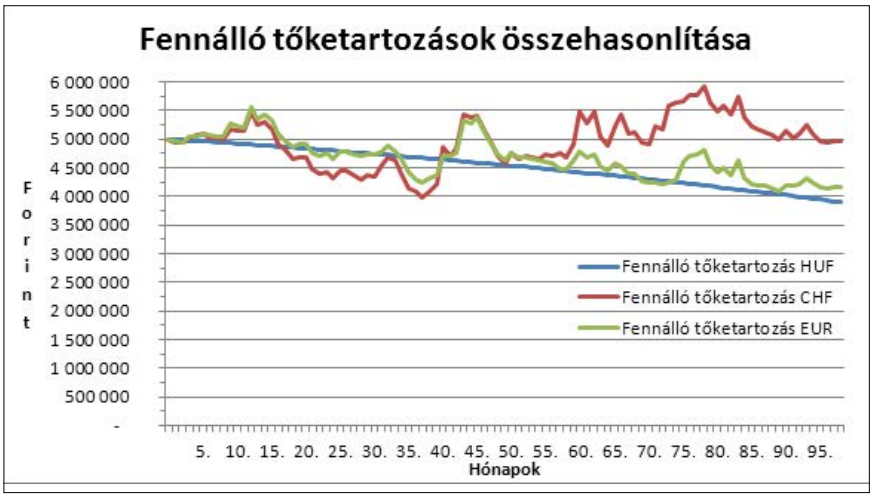

***3. ábra.* Fennálló tőketartozások összehasonlítása**
(Forrás: Saját szerkesztés)

A devizák mozgásának számszerűsítéséhez a terjedelmüket vizsgáltam *(1. táblázat)*. A svájci frank esetében a legalacsonyabb és legmagasabb árfolyam közti különbség 114,18 forint volt, míg az euró 35 forinttal szűkebb térben ingadozott. A szórás és a relatív szórás esetében is az euró mutatott kisebb kitéréseket az átlagárfolyamhoz képest. A relatív szórás vizsgálata alapján bebizonyosodott, hogy a svájci frank közepesen változékony a 17,97%-os relatív szórási értékékkel, míg az euró homogén (6,81%-os relatív szórással). Tehát az euró árfolyamának szórása közel harmad akkora, mint a svájci franknak.

***1. táblázat.* Árfolyamok jellemzői**

	CHF	EUR
Szórás	34,80	18,53
Terjedelem	114,18	78,69
Relatív szórás (%)	17,97	6,81

(Forrás: Saját számítás)

Az összes biztos kötelezettség tekintetében *2. táblázat* részletezi, hogy eddig mennyit fizetett be az adós, és hogy a jelen árfolyamszint mellett még mennyit kell biztosan törlesztenie. Az összes adósságszolgálat oszlopban összesítettem az eddig kifizetet tőke- és kamattörlesztés értékét, majd a jelenlegi – 2013. szeptember – árfolyamon kiszámoltam a fennálló tőketatozás mértékét.

2. táblázat. **Hitelek adatainak összesítése** *(M.e.: Forint)*

Hitelek	Tőke-törlesztés *(1)*	Kamat-törlesztés *(2)*	Összes adósságszolgálat *(3=1+2)*	Fennálló tőketartozás *(4)*	Összesen *(5=3+4)*
HUF	1 100 944	3 226 113	4 327 056	3 899 056	8 226 113
CHF	2 152 413	1 013 389	3 165 801	4 968 038	8 133 839
EUR	1 750 785	1 525 350	3 276 136	4 156 828	7 432 964

(Forrás: Saját számítás)

Ezeket összesítve szembetűnő, hogy jelenleg még a forinthitel a legköltségesebb, közel 90 ezer forinttal olcsóbb a svájci frank alapú hitel, és végül a legkedvezőbbnek az euró alapú hitel minősült.

5. Következtetések

Több szempontból is a svájci frank alapú hitel tűnt a legkedvezőbbnek az összes hitel közül. Ez a fajta hitel rendelkezett a legalacsonyabb kamattal és a legnagyobb tőkevisszafizetési aránnyal a vizsgált időszak alatt. Az árfolyamváltozás nagy hatást gyakorolt a svájci frank alapú hitelre, amint ezt az árfolyam által produkált közel 115 forintos terjedelem is mutat. A svájci frank alapú hitel kezdetben kedvező konstrukciói a közepesen változékony árfolyamváltozás hatására drágábbá vált, megközelítve a 3-szoros kamatszinttel bíró forinthitel költségeit. Amennyiben a svájci frank árfolyama a jelenlegi szinten marad vagy emelkedik, akkor hamarosan eléri a forinthitel költségeit, sőt meg is haladja azt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BALÁS TAMÁS – NAGY MÁRTON: A devizahitelek átváltása forinthitelekre. *Hitelintézeti Szemle* , IX. évf. (2010) 5. sz. 416–430. p.

ERDŐS TIBOR: Forintárfolyam, kamatszint és devizaalapú eladósodás. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évfolyam. 2010. október. 847–867. p.

SCHNEPP ZOLTÁN: Néhány gondolat a változó kamatozású devizafinanszírozás kockázatairól. *Hitelintézeti Szemle*, 7. évf. (2008) 1. sz. 67–90. p.

7SIGMA: *Egy piaci kudarc története – okok, körülmények, tanulságok. A hazai lakossági hitelpiac tíz éve.* Budapest, 2010, tanulmány, 42. p.

MNB – Jelentés a pénzügyi stabilitásról (2008–2013)
http://www.mnb.hu/Kiadvanyok/mnbhu_stabil

Balog Nóra[*]

Nagydobrony jólétföldrajzi és térszerkezeti viszonyainak vizsgálata geoinformatikai módszerekkel

Rezümé. A munka Nagydobrony település jóléti viszonyait és térszerkezeti változásait vizsgálja. A kérdőíves felmérés során vizsgáltuk a lakosság elégedettségét lakókörnyezetével, a település szolgáltatásaival és a közélettel, valamint a lakáshelyzettel és vagyontárgyakkal kapcsolatos vonatkozásokat. A kérdésekre kapott válaszokat kiértékeltük. A település infrastruktúráját, úthálózatát, valamint a település térszerkezetének változását is tárgyaljuk a munkában.

Резюме. Публікація присвячена дослідженню рівня добробуту населення та зміни просторової структури с. Велика Добронь. Шляхом анкетного опитування досліджувалось, наскільки задоволене місцеве населення своїм життєвим середовищем, послугами, доступними у селі, суспільними відносинами, житловими умовами та забезпеченістю різними товарами тривалого вжитку. Після завершення опитування були проаналізовані та систематизовані відповіді респондентів. У роботі також досліджується інфраструктура, мережа доріг, а також зміна просторової структури поселення.

1. Nagydobrony jólétföldrajzi vizsgálata kérdőíves felméréssel

1.1. A kérdőíves felmérés menete és módszerei

A kérdőíves felmérés a társadalomtudományi kutatásokban alkalmazott információgyűjtő módszer, melynek segítségével nemcsak a dolgok közötti összefüggéseket, tendenciákat, megnyilvánulásuk szabályszerűségeit állapíthatjuk meg, hanem bepillantást nyerhetünk egyedi, specifikus jelenségekbe is (http://nevtud.btk.pte.hu).

A kérdőíveket személyesen tölttettük ki a családfőkkel. A cél az volt, hogy a településen egyenletes felmérést tudjunk végezni, így az útvonalat előre megtervezve haladtunk. Hogy egyenletes felmérést kapjunk, minden harmadik lakóházat választottuk ki, amelyikben laktak is. A kérdéseket a családfőhöz intéztük. A lekérdezés során voltak olyan személyek, akik nem értették vagy nem vették megfelelően komolyan a feltett kérdést, így a kérdés elmagyarázása ilyen esetekben pluszidőt vett igénybe, ami számunkra hátrányt jelentett. Azonban a legtöbb helyen a kérdezett személy kellő pontosságot mutatott a feltett kérdések megválaszolásában, és értékelendő kedvességet tanúsított felénk.

A kutatási tervezet 568 db kérdőív kitöltését irányozta elő, de a fenti okok következtében végül csak 547 db-ot sikerült kitölteni, így az eredményeinek feldolgozása az említett számú kérdőív alapján történt meg.

[1] A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán végzett földrajz szakos, jelenleg az intézmény IV. évfolyamos biológia szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Fodor Gyula lektorálta.

1.2. A kérdőíves felmérés eredményei

A kérdőíves felmérés eredményei érdekes képet mutattak a településről. Az eredményeket a szemléletesség kedvéért ábrákon, diagramokon is bemutatjuk.

1.2.1. Személyi adatok

A megkérdezett családfők 4,4%-a nő, 95,6%-a pedig férfi volt. Ennek többnyire az volt az oka, hogy némely családban az egykori férfi családfő már elhalálozott, vagy mert a fiú utód nélküli családokban az édesapa után a lánya örökölte meg ezt a szerepet.

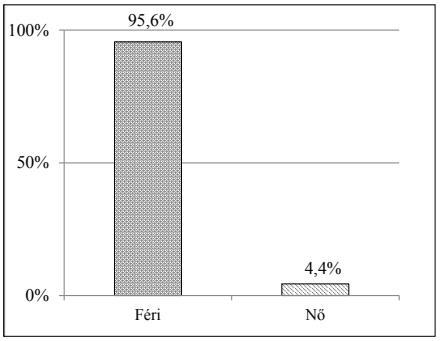

***1. diagram.* Férfi-nő arány a családfők között**

Iskolai végzettségüket tekintve a legtöbben csak az általános és középiskolát fejezték be a megkérdezettek közül. Kicsivel kevesebb azoknak az aránya, akik szakközépiskolát végeztek. Kevesen végeztek közülük egyetemet, főiskolát. A 4,4% 24 főt, a 95,6% pedig 523 főt jelent a diagramon.

1.2.2. Munkával, munkahellyel kapcsolatos adatok

A megkérdezettek közül a legtöbben elégedettek munkahelyükkel, és nem tervezik, hogy munkahelyet változtatnak. Ennek oka, hogy jelenlegi munkahelyüket stabil lehetőségnek tekintik ahhoz, hogy a megélhetésüket legalább alapszinten biztosítsák.

Azok, akik viszont szeretnének változtatni a munkahelyükön, azt saját településen belül szeretnék megtenni. Ám a többség véleménye szerint ezt nem tudják megtenni, mivel nincs megfelelő munkalehetőség, vagy nem megfelelő a szakképzettségük a kínált munkához. A szakképzettség hiánya nagyban szűkíti a munkavállalás lehetőségeit.

Akik azt a választ adták, hogy más településen szeretnének munkahelyet keresni, vagy munkát vállalni, azok nem mondtak konkrét települést.

Néhány ember kivételével mindenki a saját szakmájában szeretne elhelyezkedni, de ha adódna rá lehetőség, akkor vállalnának szakmai átképzést is.

1.2.3. Településpolitikával, közélettel kapcsolatos adatok

A lenti diagramon a lakók elégedettségi szintje látható a település nyújtotta különféle lehetőségekkel. A diagram alapján a válaszadók többsége elégedett mind a lakókörnyezettel, mind az ellátással, szolgáltatásokkal, és ezek színvonalával, valamint a kulturális és sportrendezvényekkel, a kulturálódási és sportolási lehetőségekkel. A település közügyeiről való tájékoztatással a válaszadók 79,7%-a elégedett.

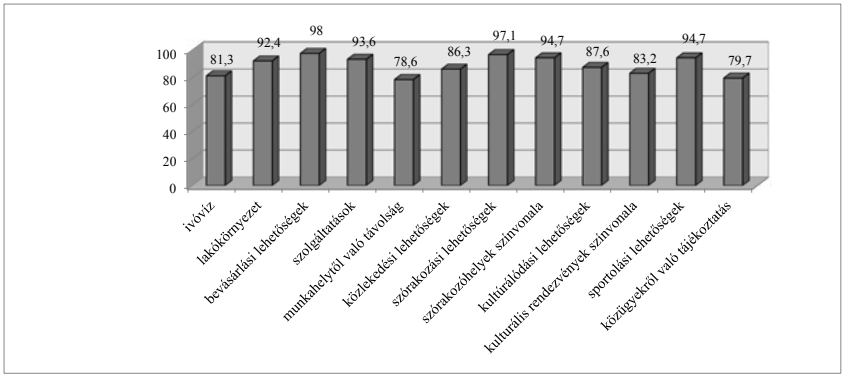

***2. diagram.* A lakók elégedettsége a lakóhely nyújtotta lehetőségekkel (%)**

A diagram és a felmérés szerint az ivóvíz minőségével a megkérdezettek 81,3%-a elégedett. A maradék 18,7% azért elégedetlen, mert néhányuk bevizsgáltatta ivóvizét, és kiderült, hogy magas a pH-értéke és a nitráttartalma. Mások amiatt elégedetlenek, mert vas íze van a víznek, vagy sárga a színe, esetleg még vasdarabkákat is találnak benne.

A lakókörnyezettel – szomszédsággal, szűkebb lakókörnyezettel (ahol a lakás van) – a válaszadók 92,4%-a teljes mértékben elégedett.

A bevásárlási lehetőségekkel a lakók 98%-a elégedett. A településen épült egy bevásárlóközpont, az „AMBAR”. Itt lehetőség nyílik élelmiszerek, szeszes italok, háztartási szerek, valamint ajándéktárgyak és ruházati cikkek beszerzésére is. A faluban piactér is van kiépítve, ahol szintén vásárolhatók ruházati, elektronikai, műszaki cikkek, élelmiszer, mezőgazdasági termékek stb. A bevásárlási lehetőségekkel elégedetlenek a magas árakkal indokolták elégedetlenségüket.

A helyi szolgáltatásokkal a megkérdezettek 93,6%-a elégedett.

A munkahelytől való távolság ügyében a válaszadók 78,6%-a nyilatkozott pozitívan. Azok, akik elégedetlenek a távolsággal, távolabbi településeken dolgoznak, és a rossz útviszonyok is megnehezítik azok megközelítését, hosszabb időt vesz igénybe, míg naponta eljutnak munkahelyükre.

A megkérdezettek 86,3%-a elégedett a közlekedési lehetőségekkel, de legtöbbjük azért hozzátette, hogy az utak állapotán lenne mit javítani. Akiknek nincs

saját személygépkocsijuk, azok busszal közlekednek. A válaszadók többsége szerint van elég buszjárat a településen. Aki nincs megelégedve, az azzal indokolta válaszát, hogy a faluhoz a legközelebbi vasútállomás Bátyúban található, ami a település központjától több mint 10 km-re van.

A szórakozási lehetőségekkel (97,1%) és a szórakozóhelyek színvonalával (94,7%) a válaszadók többsége szintén elégedett.

A kulturális rendezvények színvonalával a válaszadók 83,2%-a, a kulturálódási lehetőségekkel 87,6%-uk elégedett. Aki elégedetlen, többnyire arra hivatkozott, hogy számára egyszerűen kevés az ilyen rendezvény.

Sportolási lehetőségek terén a lakók 94,7%-a teljes mértékben elégedett. Bár a legtöbben nem járnak rendszeresen sportolni, mégis meg vannak elégedve a helyi lehetőségekkel. Legtöbben ehhez hasonlóan vélekedtek: „Bár én magam nem járok sportolni, de gyermekem egészsége érdekében fontosnak tartom, hogy neki legyen lehetősége az egészségesebb, és fittebb életvitel folytatására"; „Nekem jó! Ez már úgyis a fiataloknak fontosabb."; „Hát jó az, ami van. Néha jó lenne ki is használni, de sajnos nem tehetem, mert a munka lefoglal."[…] A faluba tavasz végén és nyáron gyakran érkeznek edzőtáborozni ifjúsági, néha felnőtt focicsapatok Ukrajna más területeiről, olykor Magyarországról is. Ittlétükkor ők a gimnázium egyik épületében vannak elszállásolva. A tervek között szerepel, hogy Nagydobronyban egy sportiskolát létesítsenek, amely lehetőséget adna a fiataloknak arra, hogy ha ebben az irányban szeretnének továbbtanulni, akkor azt saját szülőfalujukban tehessék meg. Persze, a tervek szerint ez nem csak a falubelieknek szólna.

A településen a közügyekről való tájékoztatással a megkérdezettek 79,7%-a elégedett.

***1. táblázat.* A megkérdezettek fejlesztési javaslatai a településen**

Javaslatok	Ajánlások (fő)
Utak javítása	439
Csatornázás	267
Járdák megöntése	197
Szennyvízhálózat kiépítése	169
Utcák lekövezése	144
Közművek kiépítése	107
Szemétszállítás megoldása	96
Kórház és rendelő korszerűsítése	84
Egyéb	89

Arra a kérdésre, hogy vállalna-e valamilyen munkát, szerepet a település közéletében, a válaszadók több mint 86 százaléka igennel válaszolt.

1.2.4. A család jóléti viszonyaival kapcsolatos adatok

A kérdőív következő része a „Lakás – család" kérdéskörről szólt. Ezen belül a lakással kapcsolatos kérdések (hány szobás, milyen a vízellátása, van-e fürdőszoba, WC, milyen a fűtés jellege) voltak túlsúlyban.

A következő diagram a vízellátás jellegét mutatja be.

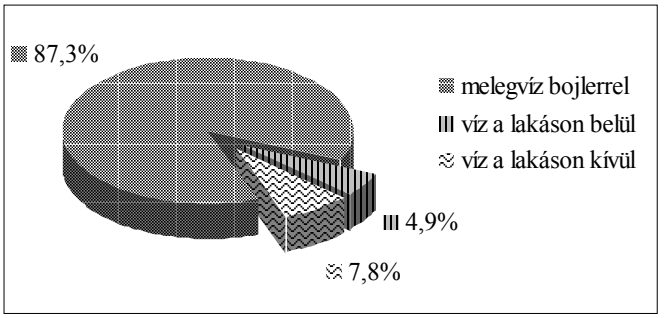

***3. diagram.* A vízellátás jellege a megkérdezettek lakásában**

A diagram alapján látható, hogy a lakások 87,3%-ában (478 háztartás) melegvíz és bojler van. A lakások 4,9%-ában (27 háztartás) a víz a lakáson belül van, de nem bojleres megoldással. 7,8%-nál (42 háztartás) pedig a víz csak a lakáson kívül érhető el. Ez utóbbi magyarázható a gyengébb anyagi háttérrel, néhány lakás esetében pedig a ház jelenlegi felújításával, ami miatt még nincs a lakásba bevezetve a víz.

A következő kérdés, amit feltettünk, hogy van e fürdőszoba a lakásban. A válaszokat a könnyebb átláthatóság érdekében, ezúttal is diagramon tüntettük fel.

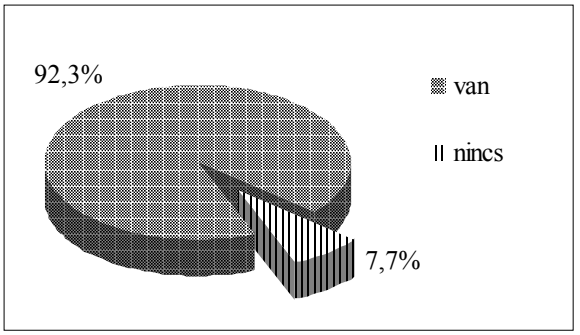

***4. diagram.* A fürdőszobával rendelkező lakások aránya**

A megkérdezettek 92,3%-ának (505 háztartás) tehát van a lakásában fürdőszoba, és mindössze 7,7% (42 háztartás) esetében nincs. Utóbbi többnyire a lakások régi építésével magyarázható, ilyen típusú (eredetileg fürdőszoba nélkül épült) ház azonban kevés akadt.

Felmérésünk szerint a megkérdezett háztartások 87,5%-a (479 háztartás) lakáson belüli mellékhelyiséggel (is) rendelkezik, és 12,5% (68 háztartás) rendelkezik csak lakáson kívüli mellékhelyiséggel. E megoszlás fő oka szintén az egyes családok anyagi hátterének minőségében rejlő különbség.

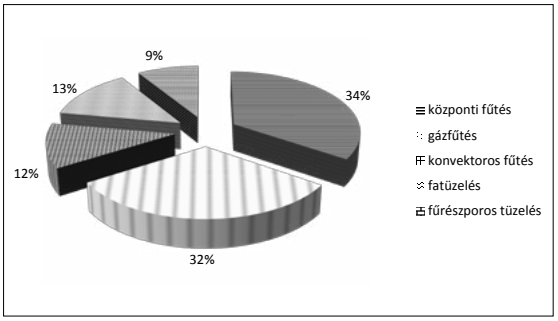

***5. diagram.* A fűtés jellege a válaszadók lakásában**

A válaszadók legnagyobb része (34,5%) központi fűtést (189 háztartás), 31,6%-uk (173 háztartás) gázfűtést, 11,7%-uk (64 háztartás) konvektoros fűtést, 13,3%-uk (73 háztartás) fatüzelést, 8,9%-uk (48 háztartás) pedig fűrészporos tüzelést használ lakásában. Akadtak olyanok, akik több módszert is alkalmaznak egymás mellett, például a központi fűtés mellett néha fával is fűtenek. Néhányan fa és fűrészporos tüzelési megoldást is alkalmaztak.

A továbbiakban több kérdésen keresztül arról érdeklődtünk, hogy szeretnék-e a megkérdezettek lakhelyüket megváltoztatni, vagy jelenlegi lakáshelyzetüket stabilnak és véglegesen megoldottnak tekintik. A válaszok eredménye 100%-ban az volt, hogy a válaszadók jelenlegi lakáshelyzetüket véglegesnek és megoldottnak tartják. Mivel lakókörnyezetükkel és lakástól való különböző távolságokkal elégedettek, így ez nem is volt kérdés számukra.

Ezután a kérdések a lakások állapotára irányultak, hogy szeretnének-e a lakók lakásfelújítást, vagy valamilyen más jellegű változtatást véghezvinni a közeljövőben. Az ezekre a kérdésekre érkező válaszok alapján leszűrhető, hogy a lakók többsége elégedett jelenlegi lakásának állapotával. Aki szeretne változtatni a lakásán, az leginkább bővíteni szeretné, vagy csak felújítani a lakást. Arra azonban, hogy van-e már folyamatban valamilyen megoldás, csak kevesen tudtak válaszolni. Ennek oka, hogy a lakók egyelőre csak tervezik a változtatást, de még nincsenek konkrét, kész terveik arra, hogy mit, és hogyan csináljanak és intézzenek a változtatások és felújítás során. Nyílván erre idővel megtalálják a megoldást, amit szerintük az anyagiak és a nyersanyag megléte ösztönözhetne.

A kérdőív kitöltése során fel szerettük volna mérni azt is, hogy melyik háztartás milyen vagyontárgyakkal, tartós fogyasztási cikkekkel rendelkezik. Ezért a következőkben ilyen vagyontárgyak meglétéről kérdeztük a családfőket. Az adott válaszok alapján ezekről is diagramokat és térképvázlatokat készítettünk.

Az alábbi vagyontárgyak, tartós fogyasztási cikkek meglétére kérdeztünk rá: automata mosógép, mélyhűtő, hűtőláda, személyi számítógép, motorkerékpár, személygépkocsi, traktor, teherautó, nyaraló, hétvégi ház/üdülőtelek.

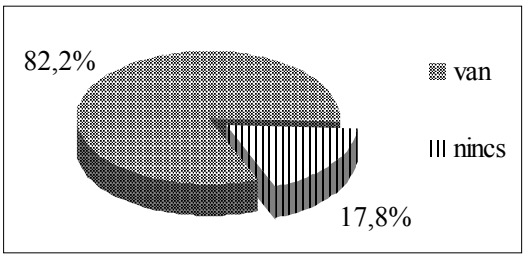

6. diagram. **Az automata mosógéppel rendelkező háztartások aránya**

A megkérdezettek közül 82,2%-nak (450 háztartás) van automata mosógépe, 17,8%-nak (97 háztartás) pedig nincs. A 17,8%-ba beletartoznak olyanok is, akiknek ugyan van mosógépük, de az nem automata. Így a mosás nem jelent nagy gondot a lakók számára, esetleg több időt vesz igénybe. Azon kevesek, akiknek egyáltalán nincs mosógépe, ismét az anyagi háttér hiányára hivatkoztak.

A lakások 96,2%-ában (526 háztartás) van hűtőszekrény, és csak 3,8%-ában (21 háztartás) nincs. Néhány helyen érkezett magyarázó válasz is, miszerint: „Épp most nincs, mivel elromlott."

Mélyhűtővel a megkérdezett háztartások 85%-a (468 háztartás) rendelkezik. Azok közül, akiknek nincs mélyhűtőjük, legtöbben hűtőszekrénnyel, abban kisebb fagyasztórekesszel rendelkeznek.

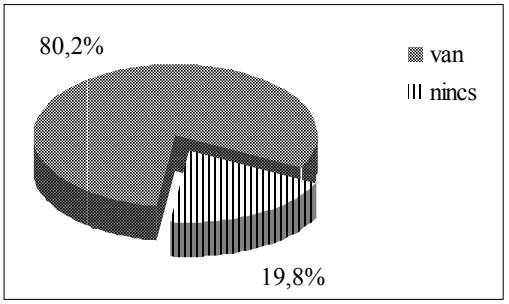

7. diagram. **A személyi számítógéppel rendelkező háztartások aránya**

A megkérdezett háztartások 80,2%-ában (439 háztartás) van személyi számítógép. A legtöbb helyen fiatalkorúak használják ezeket leginkább.

A felmérésbe vont háztartások 88,3%-a (483 háztartás) nem rendelkezik motorkerékpárral, mindössze 11,7%-a (64 háztartás) igen. Aki nem rendelkezik motorkerékpárral, annak vagy más gépjármű (személy- vagy teherautó, mikrobusz) áll a rendelkezésére, vagy csak kerékpár.

Traktorral a háztartások mindössze 9,7%-a (53 háztartás) rendelkezik, tulajdonosaik közül sokan vállalnak mezőgazdasági bérmunkát a településen, ezzel is segítve lakókörnyezetüket, maguknak pedig rendszeres keresetet biztosítva.

Teherautóval rendelkező háztartás kevés van, mindössze a megkérdezettek 3,3%-a (18 háztartás). A többieknek nincs rá szüksége, vagy nincs rá pénze, hogy teherautót vásároljon magának.

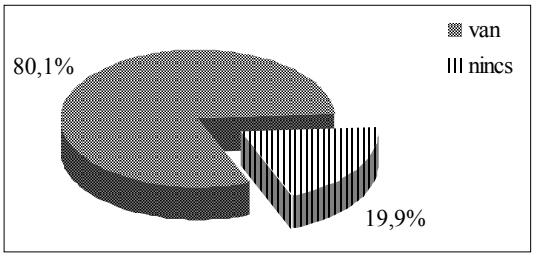

8. ábra. **A személygépkocsival rendelkező háztartások aránya**

Személygépkocsival a településen a megkérdezettek 80,1%-a (438 háztartás) rendelkezik. Akiknek nincs személygépkocsijuk (109 háztartás), azoknak motorkerékpár, esetleg csak kerékpár áll a rendelkezésükre. Ők a hosszabb távú közlekedésre a tömegközlekedési eszközöket használják. Akik nem rendelkeznek autóval, azok arra hivatkoztak, hogy nekik megfelel az, ahogyan eddig közlekedtek, másoknak nincs pénze gépkocsira, s voltak, akik azért nem rendelkeznek kocsival, mert nincs rá szükségük.

2. Nagydobrony térszerkezeti viszonyainak vizsgálata geoinformatikai módszerekkel

2.1. A vonalas infrastruktúra kiterjedése és állapota

A vonalas infrastruktúra kiterjedésének és állapotának felmérése terepi megfigyelés alapján történt. Elsőként az úthálózatot vizsgáltuk. A vizsgálat során megállapítottuk a szilárd burkolatú utak hosszát, valamint felmértük állapotukat. A vizsgálatot megnehezítették a rossz időjárási viszonyok.

A terepi megfigyelés során az út hosszát 100 méteres szakaszokra osztottuk be. Minden 100 méteren kátyúszámlálást végeztünk. A pontokat és a kátyúk számát feljegyeztük. A távolságot a jelzőtáblák és mérőzsineg segítségével mértük. Miután megtörtént a felmérés, a kátyúk száma alapján 6 kategóriát határoztunk meg. Ezek a következők:

0–10 – jó minőségű útszakasz
11–20 – közepesen kátyús útszakasz
21–30 – rossz minőségű útszakasz
31–40 – nagyon rossz minőségű útszakasz
41–50 – forgalmat teljesen megbénító útszakasz
51 fölött – katasztrofális minőségű útszakasz

E kategóriák alapján az útszakaszokat térképen is jelöltük.

Az összes szilárd burkolatú út hossza a településen 6100 m. A kategóriákba sorolt útszakaszok közül az első kategóriába – a jó minőségű útszakaszok közé 38 szakasz tartozik. Ezek közül 1 a központon, 11 a Kisdobronyi úton, 8 a Csongori úton, és 18 a Bátyú felé vezető úton van. Az ebbe a kategóriába tartozó utakon kevés kátyút lehetett megszámlálni. Ezeken a szakaszokon a gépkocsik gond nélkül tudtak közlekedni. A legtöbb első kategóriás útszakasz a Bátyú felé vezető úton található, ennek az is lehet az oka, hogy a forgalom sokkal nagyobb a Csap–Munkács főútvonal Nagydobronyra eső részén, valamint egy másik ok lehet, hogy a Kisdobrony és Csongor felé vezető utak eleve rosszabb állapotban vannak, mivel a Bátyú felé vezető utat később javították, mint a Csongori és Kisdobronyi utat.

A második kategóriába tartozó útszakaszokból összesen 7 van a településen. Ebből 5 a Csap–Munkács főútvonal Nagydobronyra eső részén, 2 pedig a Bátyú felé vezető úton található.

Ebbe a kategóriában azok az útszakaszok tartoznak, amelyeken a kátyúk száma 100 méterenként 11 és 20 darab között váltakozik. Itt viszonylag akadálytalan a közlekedés, mert ha vannak is kátyúk, azok nem túl méretesek, és nem is mélyek.

A harmadik kategóriába azok az útszakaszok tartoznak, amelyeken a kátyúk száma 21 és 30 közé esik. Ez a rossz minőségű útszakaszok kategóriája. Ebbe a kategóriába összesen 4 szakasz tartozik a településen. Ebből 2 a Kisdobronyi úton, 1 a központon és 1 a Csongori úton található. Itt a gépjárműveknek óvatosan kell közlekedniük, mivel a kátyúk már mélyebbek és nagyobb méretűek is, illetve viszonylag közel helyezkednek el egymáshoz. Ráadásul sok apróbb kátyú és úthiba veszi őket körül, amelyek a víz és a szél eróziós tevékenységétől, valamint a gépjárművek forgalmának terhelésétől folyamatosan kiszélesednek, egyre nagyobbak és mélyebbek lesznek. Így újabb kátyúk keletkeznek, s nem csak az összképet rontják, de a közlekedést is nagyban megnehezítik.

A negyedik kategóriába tartozó útszakaszokon 31 és 40 darab között változott a kátyúk száma. Ezekből a szakaszokból összesen 5 van: 3 a Csongor felé vezető úton és 2 a Kisdobrony felé vezetőn. Ezek az útszakaszok szintén lelassítják a forgalmat és nehezítik a közlekedést.

A következő kategóriába azok az útszakaszok kerültek, amelyek a forgalmat teljesen megbénították, a kátyúk száma itt meghaladta a 41-et, de 50 alatt maradt. Ezekből a szakaszokból összesen 2 volt. Mind a két útszakasz a Kisdobronyi úton található. Sajnos, példákat is láthattunk rá, hogy a vezetőknek vagy nagyon lassan kellett haladniuk ezeken a szakaszokon, vagy nagy nehézségek árán ki kellett kerülgetniük a kátyúkat, ahol tudták.

A hatodik kategóriába a katasztrofális állapotú útszakaszok kerültek, amelyekben a kátyúk száma meghaladta az 50 darabot 100 méterenként. Ilyen rossz helyzetű szakaszból (egyelőre) 3 darab van. Sajnos, ezeken a szakaszokon a kátyúk, amiket lassan már akár tátongó szakadékoknak is lehet nevezni, nagyon megnehezítik a közlekedést, mert közel helyezkednek el egymáshoz, és a mélységük esetenként meghaladja a 15 centimétert is. Körülöttük sok helyen tovább romlik az aszfalt minősége. Ezek az útszakaszok veszélyesek. Ha a járművezetők

nem lassítanak le a gépjárműveikkel ezeken a helyeken, akkor akár baleset is történhet. Különösen veszélyesek ezek a szakaszok a téli hónapokban, amikor nem csak a kátyúk okoznak nagy gondot, hanem a hó és a síkos út is. Mikor ónos eső hull, az nemcsak ezeken a szakaszokon veszélyes, hanem a többi szakaszon is. A kátyúk kerülgetése közben az autósok ráhajtanak az út mentén haladó biciklisávra, ami egyaránt veszélyezteti a gyalogosokat és a kerékpáron közlekedőket.

A földutak, utcák összesen 3 kategóriába lettek besorolva.

1. jó minőségű utcák
2. közepes minőségű utcák
3. rossz minőségű utcák

A kategorizálás a kátyúk, az esős idő utáni sár mértéke alapján, valamint a járhatóság alapján történt.

Az első kategóriába a jó minőségű utcák tartoznak, amelyekben a sár, a kátyúk és a pocsolyák nem akadályozták a közlekedést, és számuk csekély volt.

A második kategóriába – a közepes minőségű utcák közé – azok az utcák tartoznak, amelyekben ugyan viszonylag sok volt a kátyú és a pocsolya, sár is volt, de járható volt, és a fentiek nem nehezítették meg túlzottan a közlekedést.

A harmadik kategóriába azok az utcák tartoznak, amelyekben a sár és a kátyúk, valamint a pocsolyák mérete jelentősen megnehezíti a közlekedést. Ezek az utcák ritkán vannak javítva.

Az infrastruktúra vizsgálatához hozzátartozott, hogy megvizsgáljuk a faluban a gázvezetékek, valamint a telefon- és a villanyvezetékek kiterjedését, hálózatát. Gáz- és villanyvezeték a falu minden utcájában van. Egyes utcákba, mint például a Nyirigyszög utca, nemrég lett bevezetve a gáz. Ez volt az utolsó utca, ahová bevezették. A gázvezetékek teljes hossza a településen így 39 200 méter. Ugyanez vonatkozik a villanyvezetékekre is, így ezek összhossza is 39 200 métert tesz ki. A telefonvezetékek hossza már valamivel kevesebb (31 500 méter), mivel ezek nem mindegyik utcában találhatók meg.

2.2. A beépítettség és a település utcahálózatának változásai

Az 1700-as években még csak a Felvég, az Alvég, a Kucsárka, az Éger-gyepes és a Nagytemető-gyepes volt meg, valamint néhány ház a Csongor-gyepesen.

A beépítettség változásáról idősebb falubeli embereket kérdeztem meg. Pontosabban a nagyszüleimet – id. Balog Bélát és Balog Jolánt. Az ő elmondásaik alapján derült ki, hogy az 1940-es években még csak a Felvég út, az Alvég út és a Kucsárka út, valamint a Kistemető utca, a Nagytemető utca, az Éger utca és a Tábla utca létezett. Ezek a legrégibb utcák Nagydobronyban. Az utcák régi hossza nem egyezik meg mai hosszukkal.

A házak többnyire hosszúak voltak, egy szoba és egy konyha volt bennük. Ahol két vagy több család lakott, ott volt még egy szoba vagy még egy konyha. Ezekben az időkben voltak olyan udvarok, ahol több család is lakott. Ez terjedhetett

1-2 családtól akár 5-6 családig is. Ezeken az udvarokon több szoba és több konyha volt.

Ilyen sokcsaládos udvar volt például a Felvég utcában a Badó Pali-udvar, ahol 5-6 család lakott, ami 56-60 személyt jelentett. Egy másik ilyen nagy udvar volt a Bátyi-udvar. Itt 4 család lakott. Azért nevezték Bátyi-udvarnak, mert akik ott laktak, egy családhoz tartoztak – mind Bátyi nevűek voltak. Általában rokonok, testvérek, vagy nagyon közeli kapcsolatban álló ismerősök laktak egy udvaron. Majdnem minden udvaron volt istálló, illetve, rendszerint a kapu közelében, két udvarnak közösen egy kút. Ide hozták itatni a jószágot a gazdáik. Mindenhol földes udvarok voltak. Csak a járdák voltak néhol kirakva terméskövekkel.

Az utcákon kívüli területek mind olyanok voltak, amelyeket az emberek mezőgazdaságilag hasznosítottak. Voltak legelők is, de leginkább szántóterületek.

Ezekben az időkben még csak nagyon ritkán tudtak építkezni az emberek.

Az utcák abban az időszakban még nem voltak lekövezve, csak a főút – ami ma a Csap–Munkács főútvonal és a Kucsárka felé vezető út –, amely ma Bátyú felé vezet.

Az utak aszfaltozása csak 1959-ben kezdődött meg, s még abban az évben be is fejezték.

Id. Balog Béla elmondása alapján ez nem volt könnyű munka, és sokan is vettek rész benne a falu akkori lakosai közül. Sokan azok közül a munkások közül, már nem élnek. 1-1,5 év alatt lettek készen vele. „Ezek a munkálatok még a Szovjetunió ideje alatt történtek, és akinek szóltak, hogy menni kell dolgozni, az utat aszfaltozni, annak menni kellett" (id. Balog B., 2013).

Mikor megtörtént az aszfaltozás, új utcákat kezdtek megnyitni. Ahogy a falu népessége nőtt, a kolhoz telkeket kezdett kiadni olyan családok részére, akik sokcsaládos udvarokban laktak, hogy tudjanak külön portákat építeni. Így sok családból külön tudtak válni, és a kiadott telkeken építkeztek.

Először a meglévő utcákat bővítették, mint a Felvég utca, a Tábla utca, valamint a Kisdobrony-gyepes, amelyet Kisdobrony felé hosszabbítottak meg. A Csongor-gyepest Csongor felé aszfaltozták tovább, és az Alvég utcát is meghosszabbították Bátyú felé. Csak ezek után nyitottak meg új utcákat is, mint például a Kisvég utca, a Kékpatak utca, az Erdőhivatal utca stb.

Az új telkeket azok kapták meg, akiknek 2 vagy több fiúk volt, ugyanis egy fiúnak mindig a családnál kellett maradnia. Az új utcákba elkezdtek beköltözni azok is, akik az erdős területeken laktak. Ez után a bővítés után a falu egyik széle az úgynevezett „Szélső Badó" háznál volt (Szélső Badó – mert így hívták a szélső házban lakó családot).

Az új telkeknek és a régebbi házaknak hosszú kertjeik voltak. A kertekben gyümölcsösök voltak, és olykor több száz méter hosszan is elnyúltak.

Mikor a kolhoz elkezdett területeket elvenni ezekből a földekből, jóval rövidebbek lettek. Így kapott helyet az akkori Nagydobronyban például az „MTSZ", ami „Gép- és traktorállomás" néven is ismert volt. Ez lényegében egy

traktorműhely volt. Az elvett telkekért és az elvett területekért a tulajdonosok nem kaptak semmiféle kárpótlást.

A ’30-as években (1934–1938 tájékán) építették meg a falu központjában lévő Szeretetház épületét. Ezt közösségi érdekből hozták létre, így idejárhattak az emberek társaságba. Itt énekelhettek, beszélgethettek egymással. Ez az épület az egyházé volt, így áhítatokat is tartottak az oda járó embereknek. Jóval korábban, 1911-ben épült meg a központon a templom, amely a közelmúltban ünnepelte fennállásának 102. évfordulóját, s 2012-ben megtörtént a felújítása. A padok kicserélését a 2013-as évre tervezték.

Az 1930-as években a mai községháza helyén állt az Ári-ház. Ári egy zsidó orvos volt, aki sok beteget kezelt a faluban. Az akkori községháza a mai rendelő helyén állt. A csehek alatt a központon a templommal szembeni saroképület volt a csendőrlak.

Az akkori időkben még nem volt megépítve a jelenlegi iskola. Viszont két iskola is működött. Az egyik egy egyházi iskola volt, ahol nagyszüleim elmondása szerint még ők is tanultak. Ezt az iskolát Dóka-iskola néven emlegették, mert Dóka úr volt a tanár. Kevés tanár volt azokban az években, így Dóka tanár úr akár 2 osztályt is tanított egyszerre.

Az Alvégen volt a Rót zsidó háza. Ez a ház volt a másik iskola. Tulajdonképpen ez egy állami iskola volt (id. Balog B. és Balog J. 2013. április 10.).

Az 1930-as és az 1950-es évekből származó néhány ház még megmaradt az eredetihez közeli állapotában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja: *Kárpátalja*. Pécs – Budapest, 2009, Dialóg Campus Kiadó.

BALOG LÁSZLÓ: *Nagydobrony térszerkezetének változásai*. Szakdolgozat, Beregszász, 2009.

DR. KORMÁNY GYULA: *Kárpátalja földrajzi vázlata.* Nyíregyháza–Beregszász, 1996.

KOLLÁNYI KÁROLY: *Kárpáti trilógia*. Pomáz, 2005, Kráter Kiadó.

LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye*. Budapest–Beregszász, 1993, Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó.

MÓRICZ KÁLMÁN: *Nagydobrony*. Ungvár, 1993, Hatodik Síp Alapítvány.

NAGYDOBRONYI POLGÁRMESTERI HIVATAL IRATTÁRA, 2011.

NAGYDOBRONYI POLGÁRMESTERI HIVATAL IRTTÁRA, 2013.

SIMON TIBOR: *Az Északi-Alföld erdői*. Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó.

SZANYI SZABOLCS: *Adatok Nagydobrony környékének nappali lepkefaunájához*. Szakdolgozat, 2009.

SZÓBELI ADATKÖZLŐK

id. BALOG BÉLA, nyugdíjas (szül. 1940. július 25.).

BALOG JOLÁN, nyugdíjas (szül. 1943. november 19.).

VARGA GIZELLA, a Nagydobronyi Tanács titkárnője.

Berghauer Sándor[*] *– Nagy Orsolya*[**]

Ökoturisztikai lehetőségek Kárpátalján

Rezümé. A tanulmány célja Kárpátalja ökoturisztikai erőforrásainak feltárása. A kérdés aktualitását jól jelzi az ökoturizmus iránti igény világszerte tapasztalt térnyerése, másrészt az a sokszínű megközelítés, ami az ökoturizmus fogalomrendszerében érhető tetten. Kárpátalja növény- és állatvilágának, védett értékeinek idegenforgalmi hasznosítása az itt élő közösség jólétének alapja lehet, melyhez a cikkben levont következtetések irányelvként szolgálhatnak.
Kulcsszavak: ökoturizmus, Kárpátalja turizmusa, fenntartható fejlődés, védett területek, nemzeti parkok.

Резюме. Мета даного дослідження – виявлення екотуристичних ресурсів Закарпаття. Про актуальність питання свідчить зростання запитів на екотуризм по всьому світу, а також багатосторонній підхід до системи понять в екотуризмі. Використання рослинного і тваринного світу та історично-культурних пам'яток Закарпаття з туристичною метою можуть стати основою добробуту місцевої спільноти, а висновки цієї статті можуть послужити дороговказом.
Ключові слова: екотуризм, туризм Закарпаття, сталий розвиток, території, що охороняються, національні природні парки.

Kárpátalját gyakran minősítik a helyi fórumok, média a „Kárpátok Svájcának”, utalva ezzel egyedi természeti értékeire és turisztikai lehetőségeire. Az idegenforgalom a világ számos területén kitörési lehetőséget jelent, ugyanakkor veszélyforrás is, hiszen a turisták tömeges fogadása nagy terhet jelent a fogadó területeknek.

Kárpátalja élővilága – köszönhetően a vidék sajátságos elhelyezkedésének és természetföldrajzi adottságainak – jellemzően még nem volt kitéve azoknak az antropogén hatásoknak, amelyek a tőlünk nyugatabbra fekvő területek élővilágát mára már teljesen átalakították, megváltoztatták. Még az iparosítási terveiről nevezetes szovjet időszakban is csak részben hasznosították a megye gazdasági kapacitásait. Kárpátalja a változatos domborzati, éghajlati és vízrajzi adottságoknak köszönhetően olyan élővilággal rendelkezik, amely területenként Európa ősi arculatát idézi. A mai turizmusra egyre inkább jellemző a természet felé fordulás, amely nagy segítség lehet a megye turisztikai arculatának kialakításában.

I. Az ökoturizmus fogalma

1. Az ökoturizmus fogalmának meghatározása

Az ökoturizmus kialakulása a XX. század második felére tehető, amikor először kerültek felszínre a tömegturizmus negatív hatásai. Az első törekvések az ökoturizmus fogalmának definiálására az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején

[*] PhD; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, tanár.
[**] PhD-hallgató; PTE Földtudományok Doktori Iskola.

voltak, de általánosan elfogadott meghatározás ma sem létezik. Ennek oka, hogy világrészenként, régiónként, országonként sokféleképpen értelmezik az ökoturizmus fogalmát. Míg egyes területeken (Észak-Amerika) az érintetlen táj, addig Európában általában átfogó jelleggel a természet és a helyi kultúra, társadalmi közeg képezi a megóvás lényegét (Sulyok 2001; Gyuricza 2009). Ukrajnában a turizmusról alkotott alaptörvény az idegenforgalom „fajtáit" felsorolva megemlíti az ökoturizmust, fogalma ugyanakkor egy el nem fogadott törvénytervezetnek köszönhetően szorosan kötődik a falusi turizmushoz (A turizmusról 1995; Berghauer 2012).

A terminus egyértelmű használata érdekében az ökoturizmus fogalmának értelmezése a továbbiakban az alábbi két nemzetközileg is elfogadott definíció alapján történik.

IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) Ökoturizmus Programjának megfogalmazása:

*„Az ökológiai turizmus vagy „ökoturizmus" a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz való juttatásával." (*www.kvvm.hu).

A WTO Kutatási Programjában használt definíció:

„A természet-alapú turizmus minden olyan fajtája, amelyben az utazó elsősorban a természetet, valamint a természetes környezethez kapcsolódó kultúrákat szeretné megfigyelni és megtapasztalni."(Veréczi 2003)

2. Az ökoturizmus jellemzői és feltételrendszere

Az utóbbi évszázadban globálisan is jól tapasztalható a turizmus látványos gazdasági térnyerése, minek következtében évről évre tömegek mozdulnak meg, utaznak. Napjainkban már több mint 1 milliárd (2012/1,035 milliárd; UNWTO 2013) nemzetközi turistaérkezést regisztrálnak. A „tömeg" megjelenésének köszönhetően a turizmus minden területén, de az ökoturizmusban fokozottan előtérbe kerül a környezet és a természet, annak megóvása. Az elmúlt évszázadban nemcsak a tömegturizmus született meg mint jelenség, de jól észlelhetően megváltoztak a piaci igények és trendek, némiképp enyhítve a negatív hatásokat. Jól érzékelhető trend, különösen a fejlett országokban, a társadalom széles rétegeinél az egészségtudatosság erősödése és a természetvédelem fokozódó jelenléte többek között az oktatásban, és ez utóbbi jelenségnek sajátos vetülete a zöld mozgalmak térnyerése. A növekvő nagyvárosok lakossága is egyre inkább igényli a nyugodt, természet közeli környezetben való pihenés lehetőségét. Ezt az igényt elégítik ki napjainkban az ökoturizmus szolgáltatásai és az erre épülő természeti turizmus iparág (Gyuricza 2009).

A fenti folyamatok ismeretében ki kell emelnünk azokat az ismérveket, jellemzőket, amelyek egyértelművé teszik, mikor is beszélünk ökoturizmusról:

- természeti vonzerőkön alapul, de a természeti és kulturális erőforrások fenntartható használata egyaránt fontos;
- a terület vonzerőinek alapos, élményszerű megismerését mozdítja elő, és hozzájárul természeti és társadalmi rendszerek egyensúlyának a fenntarthatóságához;
- védi a veszélyeztetett természeti és egyedi környezeti értéket, továbbá forrást teremt ezek állapotához, megőrzéséhez és a természetvédelmi szervezetek számára;
- minimalizálja az idegenforgalom negatív hatásait: csökkenti a szezonalítást, hosszú távon gondolkodik, erősíti a fogadóterület vonzerőinek komplex hasznosítását;
- jelentős oktató-nevelő hatással rendelkezik és növeli a környezet-, természetvédelmi és kulturális tudást (Pénzes E. et al. 2008; Gyuricza 2009).

Az ökoturizmus megfelelő működéséhez bizonyos feltételeknek, követelményeknek teljesülniük kell. Ebben az esetben is szükség van megfelelő alap- és idegenforgalmi infrastruktúrára. Az ökoturizmus esetében fokozott figyelmet igényel a fejlesztés, kivitelezés, a termékek professzionális megközelítése – mindezekhez megfelelő szakemberek, kvalifikált munkaerő szükségesek. Mivel a motivációt jelentő turisztikai vonzerők eszmei értéke sok esetben felbecsülhetetlen, ezek megóvása csak megfelelő hatósági együttműködéssel és az érdeklődők irányába eljutatott „ökokódex" betartásával biztosítható hosszú távon (Pénzes E. et al. 2008).

II. Az ökoturizmus kárpátaljai erőforrásai

Kárpátalja turisztikai erőforrásainak alapját egyedi természetföldrajzi adottságai alapozzák meg. A vidék területének nyolcvan százalékét alacsony és középmagas hegyek borítják, helyenként megörökítve a táj ősi arculatát, a Kárpátok vonulatának különleges flóráját és faunáját. Más tekintetben viszont még „felfedezésre" várnak a terület lakosságának kulturális hagyatékában rejlő erőforrások, amelyek szintén a tágabb értelemben vett ökoturizmus vonzerőit gyarapíthatják idővel.

1. Növényvilág

Kárpátalja növényvilága rendkívül sokrétű, a társulások egy jelentős része még természetes közegben figyelhető meg. A megye flórája 2613 fajt tartalmaz, melyek többsége őshonos. Az egyedi növényvilág-állományból 143 védett faj szerepel Ukrajna Vörös Könyvében, és 405 került Kárpátalja Regionális Vörös Listájára. Ez utóbbit a megyei tanács 2008-ban léptette életbe a térség növényvilágának megóvása céljából. Kárpátalja a növényföldrajzi beosztás szerint tekintve két – a Pannonicum és a Carpaticum – flóratartományba tartozik. A terület növényvilágának kialakulásában jelentős szerepet töltött be a vertikális tagozódás,

amely alapján a tengerszint változásával a következő régiókat különíthetjük el (KOHUT 2009):

- Sík vidéki planár régió;
- Előhegyi (kollin) régió (350–400 m): hegylábi tölgyesek;
- Középhegységi (szubmontin) régió (400–900 m): bükkösök öve;
- Hegyvidéki (montin) régió (900–1450 m): bükkelegyes jegenyefenyvesek – lucfenyvesek öve;
- Alhavasi (szubalpi) régió (1450–1800 m);
- Gyephavas (alpi) régió (1800–2061 m).

Kárpátalja hegyvidéki része a rendkívüli fajgazdagságnak köszönhetően értékes területe az ismeretszerző és ökoturizmusnak, mivel könnyen kialakíthatóak a jellegzetes társulásokat, növényeket bemutató „botanikus paradicsomok". A növények virágzásához, terméshozásához igazítva az egyes túrák időpontját (a vidék vadon termő gyümölcseit, gombafajtáit, gyógynövényeit bemutatva), és programszerűen beiktatva azok előfordulási helyét vonzóbbá tehető a bakancsos turizmus a természetjárás résztvevőinek is, illetve jól alkalmazható mindez oktatási keretek között is (BERGHAUER 2012).

2. Állatvilág

Kárpátalja faunájára jellemző az erdőlakó állatfajok túlsúlya, mivel a mezőgazdasági termelés során hasznosított sík vidéki területeken a természetes, őshonos pusztai növény- és állatvilág szinte teljesen eltűnt. A megyében közel 60 emlősfaj található, amelyek közül 56% a rágcsálók és ragadozók közé tartozik, a további 37%-uk a rovarevők és denevérek csoportját képezi. A nagyobb testű emlősök közül még előfordul a farkas, hiúz, medve, gímszarvas, őz, vaddisznó. Az itt élő madárfajok száma megközelíti a 250-et. Ez részben a gazdag vízi élőhelyeknek köszönhető (folyók, tavak, mocsarak). Ezeken a területeken többek között vöcsök, szürke gém, feketególya, tőkésréce, bíbic is előfordul. A ragadozó madarak közül több helyen is megtalálható a kígyászölyv, egerészölyv, erdei fülesbagoly, gyöngybagoly, vándorsólyom (ZSELICZKY 2009).

A megyében a vadászat kedvelt célpontjai a fácánok, foglyok, fürjek, de természetesen számos olyan madárfaj is honos, amelyek Európa más területein is nagy számban fordulnak elő, ezek természetes élőhelyűkön való megfigyelése így Kárpátalján adott (pl. csóka, szajkó, seregély, házi veréb, tengelice, erdei pinty, vadgerle).

A megye sűrű és viszonylag tiszta vízhálózatának köszönhetően Kárpátalján 53 halfajt számlálnak. Nagy számban fordul elő a természetes vizekben a kecsege, compó, dévérkeszeg, sügér, márna, menyhal. A tavakban, lassú folyású vizekben fordul elő a törpe- és lesőharcsa, tőponty, kárász, csuka.

Kárpátalja változatos élővilágához tartoznak a kétéltűek (kárpáti gőte, foltos szalamandra, barna ásóbéka, zöld levelibéka), a hüllők (keresztes vipera, rézsikló, kockás sikló, mocsári teknős, elevenszülő gyík, zöld gyík), valamint a rovarok (közel 20 ezer rovarfajta, melyből csak a bogárfajok száma eléri az ötezret) (ZSELICZKY 2009; POP 2009).

Turisztikai szempontból adottak a lehetőségek a horgász-, vadász- és vadlesturizmus fejlesztésére. A horgászturizmus szervezésének feltételei a Pisztraháza (a Munkácsi és az Ilosvai járás határán) melletti mesterségesen kialakított tavaknál szervezhető meg leghatékonyabban. Mivel Kárpátalja területének 56%-a erdővel borított terület, így a vadász- és vadlesturizmusnak megfelelő helyszínt biztosítanak a megyében működő erdőgazdaságok, amelyek hatékony működtetése és fenntartása időről időre visszatérő problémát jelent. A Beregszászi Erdőgazdaság Beregújfalui Vadgazdaságának területén (1475 ha) megfelelőek a körülmények és nyitottak a turisztikai hasznosítás kérdésében. A fokozottan védett növény- és állatfajok mellett (amelyek közül többet túra, séta keretén belül megfigyelhetünk) jelentős szarvasállomány is található itt. Különösen dámszarvasból van sok (több mint 130 példány), melyek egy részét haszonállatként tartja az vadgazdaság (Ogijevics 2011; Berghauer 2012).

3. Nemzeti parkok, természetvédelmi területek

A nemzeti parkok és természetvédelmi területek világszerte az ökoturizmus legfontosabb helyszínei. A nemzeti parkok és természetvédelmi területek fogalmát sokféleképpen értelmezik, de mindenütt elismert értékeket hivatottak védeni. Az esetek többségében ezek olyan periférikus térszínt ölelnek fel, amelyet az ember a sajátos körülményeknek köszönhetően (kiterjedt hegyvidék, vízhiányos vagy éppen elmocsarasodott terület) nem vont hasznosítás alá, vagy csak kis mértékben.

A mai Kárpátalja területén az első védett területet a Keleti-Beszkidekben hozták létre 1912-ben, majd 1921-ben alakult meg a Máramarosi Pop Ivan Rezervátum. Napjaink antropogén tevékenysége – például az erdőirtások – megfordíthatatlan természeti folyamatokat indítottak el Kárpátalján. Így egyre inkább indokolttá vált a természeti értékek fokozott védelme. Kárpátalja egyedi természeti értékeit három nemzeti park – *a Szinevéri, az Ungi Nemzeti Park* és *az Elvarázsolt Táj* –, egy bioszféra rezervátum – *Kárpáti Bioszféra Rezervátum* –, nyolc tájvédelmi körzet, több száz természeti emlék és kultúrpark óvják fokozottan (Izsák 2009; Berghauer 2012) (1. ábra; 1. táblázat).

A Kárpátaljára látogató turisták egyik legkedveltebb célpontja a Szinevéri Nemzeti Park. 1989-ben hozták létre a 40400 ha területű nemzeti parkot, amely elsősorban a Szinevéri-tó festői szépségével, illetve a Gorgánok egyedi élővilágával csalogatja az ide látogató vendégeket. A Kárpáti Bioszféra Rezervátum egy összetett, több különböző helyen lévő védett területet foglal magába, melynek összterülete 108,6 ezer ha, Kárpátalja területének 4,5%-a. 2007-től a rezervátum részét képező hat fokozottan védett terület – négy Szlovákiában található természetvédelmi területtel közösen – az UNESCO természeti örökségének listájára került. Az itt található mérsékeltövi erdők a legutóbbi eljegesedést követően az Európában kialakult őserdők változatos élővilágának sokszínűségét hivatottak megőrizni (whc.unesco.org).

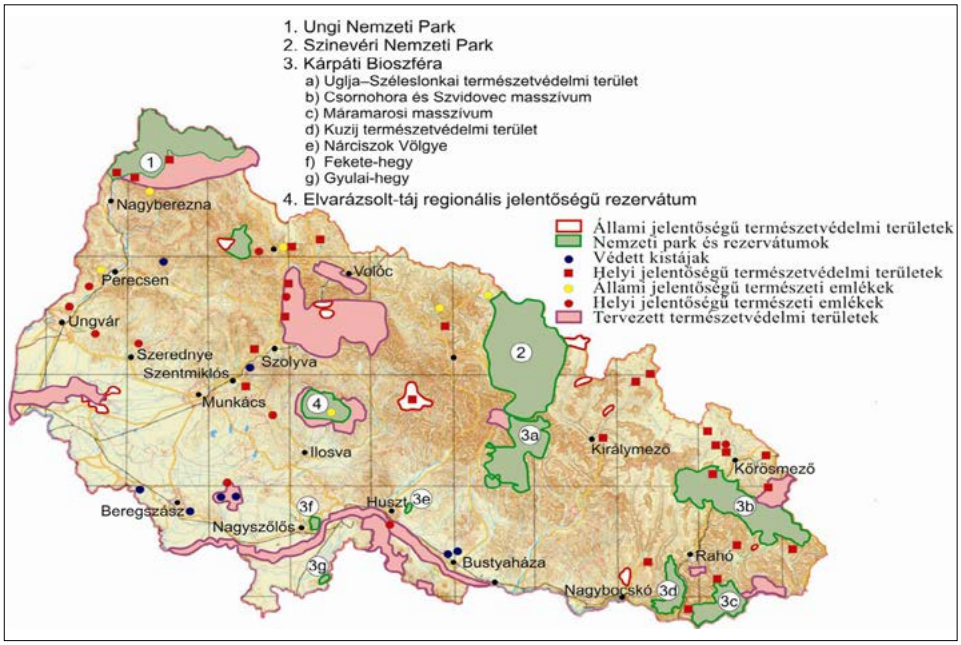

1. ábra. **Nemzeti parkok és természetvédelmi területek Kárpátalján**
(Forrás: Berghauer 2012)

1. táblázat. **A természetvédelmi területek mennyiségi mutatói Kárpátalján**

Természetvédelmi terület típusa	Mennyiség (db)	Terület (ha)
Bioszféra rezervátum	1	58035,8
Nemzeti természetvédelmi park	3	87964,3
Regionális tájvédelmi park	2	14961,9
Országos jelentőségű természetvédelmi terület	19	12368,0
Helyi jelentőségű természetvédelmi terület	47	5647,4
Országos jelentőségű természeti emlékek	9	464,0
Helyi jelentőségű természeti emlékek	329	478,2
Védett erdők	9	1183,3
Országos jelentőségű botanikus kertek	1	86,4
Helyi jelentőségű arborétumok	4	37,9
Országos jelentőségű parkművészeti emlékek	1	38,0
Helyi jelentőségű parkművészeti emlékek	31	134,7
Összesen	**456**	**181399,9**

(Forrás: Tarpai 2013)

A Kárpáti Bioszféra Rezervátumhoz tartozó legismertebb terület a Huszt mellett található 256 ha-os Nárciszok völgye. A rezervátum részét képezi az Uglja–széleslonkai természetvédelmi terület, amely értékes élővilága mellett az itt található barlangjairól is nevezetes, de ezek egyelőre szervezett keretek között turisták számára nem látogathatóak (Sztepcsuk 2003).

A nemzeti parkoknak és a természetvédelmi területeknek biztató a turisztikai hasznosítása Kárpátalján, hiszen a nemzetközi és ukrajnai tendenciák, valamint a tapasztalatok is azt mutatják, hogy az intakt táj vonzereje, és az ökoturizmus iránti igény folyamatosan növekszik. A megyében a hosszú távú növekedés fontos feltétele, hogy a természeti értékek hasznosítása ésszerű legyen. Mivel Ukrajnában a turizmusnak még nincsenek komoly tradíciói, így a környezetvédelemre fokozott figyelmet kell fordítani, nagyobb hangsúlyt kell, hogy kapjanak a nemzeti parkok és védett területek az ökotudatos gondolkodás formálásában.

III. Következtetések és javaslatok

Kárpátalja ökoturisztikai erőforrásait számba véve könnyen levonható a következtetés, miszerint a vidék jó lehetőségekkel rendelkezik ilyen téren. A jelenlegi turisztikai kínálatban, mely elsősorban egészségturizmusra, síturizmusra, falusi turizmusra épül, nem szerepel az ökoturizmus mint önálló, fejlődésben lévő turisztikai termék. A meglévő ökoturisztikai lehetőségeket sok esetben a megyébe értékesítésre kerülő más turisztikai termékekkel (kulturális turizmus, városi turizmus, falusi turizmus) karöltve, azokat kiegészítve realizálják. Mindez a megye idegenforgalmi kínálatában elsősorban mint túrázás, bakancsos turizmus jelenik meg, melynek volumenéről, gazdasági súlyáról jelenleg nincsenek hiteles adatok.

Az ökoturizmus erődforrásainak eddigiekben vázolt kárpátaljai értékesítésének két fontos színterét emelnénk ki, de mielőtt ezekre rátérnénk, hangsúlyoznunk kell, hogy a szélesebb értelemben vett ökoturisztikai kínálat egy jelentős része még nincs feltárva Kárpátalján. A tradicionális életvitel, hagyományok helyes megítélése, ökoturisztikai értelmezése egyelőre még várat magára.

A *belföldi* idegenforgalom terén a bakancsos turizmus, természetjárás ökoturisztikai jellegének erősítése emelhető ki mint fejlesztési cél. Ezen belül is a turisták, különösen az erre fogékonyabb fiatal korosztály ökológiai szemléletének fejlesztése, pozitív irányba való terelése tekinthető fontos feladatnak. Ukrajnában a turizmushoz hasonlóan az ökotudatos, környezetkímélő életfelfogás, elsősorban az életszínvonal-küszöb mélységeinek következtében háttérbe szorul. A meglévő adottságokat (nemzeti parkok, természetvédelmi terület, rezervátumok) módszeresen használva ez a felfogás formálható, és ami fontos – és ezt az ukrán szakirodalom is erősen hangsúlyozza (Fedorcsenko–Gyorova 2002) –, hogy mindez kis befektetések árán érhető el. Az ökotudatos szemlélet formálásának kiváló lehetőségei a tanösvények, túrák, a sport- és tájékozódási vetélkedők, melyek

intézményi szinten, programszerűen akár oktatási tantervekbe vagy turistaprogramokba is beépíthetők. Az erre alkalmas túraútvonalak közül már ma is több tucat ismert és hivatalosan is jegyzett Kárpátalján.

Nemzetközi szinten Kárpátalja ökoturisztikai lehetőségei az egyes kiemelt területeken kialakított speciális idegenforgalmi igényeket kielégítő nemzetközi szintű szolgáltatások kiépítésével valósítható meg. Ugyanakkor ebben az esetben nemcsak a lehetőségek kihasználása, a megfelelő források előteremtése jelent külön kihívást, de a régióra, az országra jellemző negatív imázs leküzdése is. Ennek tükrében célszerű a megye ismertségét különleges flórája, faunája, annak nemzetközi „brand"-jén (UNESCO által elismert természeti értékek) keresztül felépíteni. Siker csak megfelelő professzionális megközelítésben érhető el, a turisztikai infrastruktúra vonatkozó részeinek színvonalas fejlesztésével, annak tudatos és rendszerszerű (látogatóközpontok, bemutatóhelyek, tanösvények, túraútvonalak, kilátók, megfigyelők, kerékpáros és lovastúra-útvonalak) szervezésével.

A fenti megállapítások mellett fontos hangsúlyoznunk, hogy Kárpátalja idegenforgalmában tapasztható spontán fejlesztések nagy veszélyt jelentenek az ökoturizmus és a megye idegenforgalmára egyaránt, hiszen ezek többsége pont azt a természetes közeget fenyegeti, amelyek a vonzást kiváltják, és sajnos negatív példáknak nem vagyunk híján. A tudatos fejlesztésen túl úgy véljük, hogy fontos olyan lépések, módszerek bevezetése és alkalmazása, amelyek reális képet tárnak elénk a jelenlegi és jövőbeni idegenforgalmi hasznosítás alá vont területek ökoszisztémáinak tűrőképességét, valamint természetes biodiverzitását illetően. Mindez a helyi közösség érdeke is, hogy hosszú távon élhető és megfelelő módon hasznosítható közegben létezzen.

Felhasznált irodalom

Berghauer S.: *A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján (?) (Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében)*. Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, PhD értekezés. Pécs, 2012, 213 p. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_berghauer_nv.pdf

Berghauer S. – Gyuricza L.: *Tourism as a possible land use form in Transcarpathia.* In I. Dombay – Zs. Magyari-Sáska (ed): The role of tourism in territorial development. IV. International Conference October 7-8, Gheorgheni, Romania, Presa Universitara Clujeana, Babes-Bolyai University Cluj-Napoca, 2011, Faculty of Geography, Ghergheni University Extension, 7–17. p.

Fedorcsenko, V.K. – Gyorova, T.A. (Федорченко В. К. –Дьорова Т. А.): *Історія туризму в Україні. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ, 2002, Вища Школа, 196 p.

Gyuricza L.: *Ökoturisztikai fejlesztési lehetőségek – az idegenforgalmi világtrendek tükrében – a szlovén–magyar határ két oldalán.* In.: V. Kárpát-medencei Környezettudományi Konferencia. 2009. március 26 – 29., Kolozsvár 123–129. p.

Izsák T.: *Természetvédelmi területek.* In Baranyi B. (szerk.): Kárpátalja. Pécs–Budapest, 2009, MTA Regionális Kutatások Központja, 154–158. p.

Kohut E.: *Természetes növényzet.* In Baranyi B. (szerk.): Kárpátalja. Pécs–Budapest, 2009, MTA Kutatások Központja, 147–151. p.

Michalkó G.: *A turizmuselmélet alapjai.* Székesfehérvár, 2007(a), Kodolányi János Főiskola, 224 p.

Pap, Sz. (Поп С.): *Природні ресурси Закарпаття.* Ужгород, 2009, Державне видавництво «Карпати», 336 p.

Pénzes E. et al.: *Országos ökoturizmus fejlesztési stratégia.* Veszprém–Budapest, 2008, Pannon Egyetem, Turizmus Tanszék, 170 p.

Puczkó L. – Rátz T.: *A turizmus hatásai.* Pécs–Budapest, 1998, Aula, Budapest Regionális Kutatások Központja, 140–147. p.

Sulyok J.: Ökoturizmus. In: *Turizmus Bulletin* V. évf. (2001) 4. szám, 15–20. p.

Sztepcsuk, Sz. (Степчук, С.): *Закарпаття. (Kárpátalja)*. Ужгород, 2003, Поліграфцентр „Ліра", 120 p.

Tarpai J.: *A természeti és társadalmi erőforrások szerepe Kárpátalja turizmusfejlesztésében és hatása a területfejlesztésre.* Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, PhD értekezés. Pécs, 2013, 181 p. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/TarpaiJozsef_PhD.pdf

Veréczi G.: A Turisztikai Világszervezet ökoturizmus kutatási programja. Magyar Turizmus Rt. *Turizmus Bulletin* VII évf. (2003) 3. szám. 19–24 p.

Ogijevics, L. – Beregszászi Erdőgazdaság Beregújfalui Vadgazdasága, állatorvos, 2011 (szóbeli adatközlés – 2011)

Zseliczky I.: *Állatvilág*. In Baranyi B. (szerk.): Kárpátalja. Pécs–Budapest, 2009, MTA Regionális Kutatások Központja, pp.147–151.

whc.unesco.org – http://whc.unesco.org/en/list/1133 (letöltés ideje 2013)

http://ecozakarpat.gov.ua

http://www.kvvm.hu/index.php?hid=255&pid=11&sid=11

„A turizmusról" 15.09.1995 № 324/95-BP; 18.11.2003 № 1282-IV (Törvény). „Про туризм" http://tourlib.net/zakon/pro_turyzm.htm (letöltés ideje 2011)

unwto 2013 – http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_fitur_2013_fin_1pp.pdf (letöltés ideje 2013)

Vince Tímea[*]

A Vérke-csatorna vizének állapota néhány vizsgált paraméter alapján

Rezümé. Kutatásunk célja volt megismerni a Vérke-csatorna kémiai vízminőségét, a vízminőség időbeli és térbeli változását, valamint feltárni a változások hátterében húzódó ok-okozati összefüggéseket.

Munkánk során megállapítottuk, hogy vízfolyás szervesanyagokkal, ammóniummal és ortofoszfáttal terhelt. Ennek elsődleges forrása a Vérkébe engedett háztartási szennyvíz, melyet a vízfolyás nem képes kellőképpen hígítani az alacsony vízhozama és a szabályozott vízbeengedés miatt. Megállapítottuk, hogy a vízfolyás Beregszász előtti szakasza kevésbé terhelt szennyezőanyagokkal, mint a városban található mintavételi pontoké.

Abstract. Our research aim was to analyse the water quality of the Vérke channel, the temporal and spatial change of water quality and to open up the causal connections of changes.

According to the results of the present research the water is contaminated with NH4+ and PO43-, and the chemical oxygen demand (COD) also increased. Their primary source is domestic sewage which is not diluted by water flow appropriately because of low water runoff and the regulated water admission. We established that the water flow is less burdened with pollutants before Beregszász, than that of the sampling points which can be found in the city.

Bevezetés

A világgazdaság vízfogyasztásának rohamos növekedése, a vizek gyors ütemű elszennyeződése azt mutatja, hogy elsősorban nem a víz tömegének utánpótlása van veszélyben, hanem a tiszta víz. A népesség növekedése és a gazdasági fejlődés ahhoz vezetett, hogy a vizek kémiai egyensúlya megbomlott. A szennyezőanyagok koncentrációja példa nélküli gyorsasággal megemelkedett a felszíni és felszín alatti vizekben, így sok helyen alkalmatlanná vált emberi fogyasztásra és öntözésre (Ma et al 2009). A felszíni vizekre legnagyobb veszélyt a háztartási szennyvizek, a mezőgazdasági területekről, állattartó telepekről származó bemosódás (szerves trágya, műtrágya, növényvédőszerek), valamint az ipari szennyvizek jelentik (Gurzau 2010, Macklina 2003, Steiner 2010).

Kárpátalja Ukrajna többi régiójához viszonyítva a környezeti problémák által kevésbé sújtott térségek közé tartozik. Az ember környezetre gyakorolt hatása legnagyobb mértékben a vizek elszennyezésében mutatkozik meg a megyében. Ennek elsődleges oka a növekvő háztartási vízfelhasználás, amivel azonban a keletkezett szennyvizek elvezetése és tisztítása nem tartott lépést. Továbbra is csupán a városok szennyvizeinek a kis részét kezelik, és ebben az irányban a rendszerváltás óta jelentős fejlesztés nem történt. A szennyvíz túlnyomó része tisztítatlanul kerül

[*] Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskola, PhD-hallgató. A tanulmányt dr. Szabó György lektorálta.

vissza a környezetbe, szennyezve mind a felszíni, mind a felszín alatti vizeket (Molnár 2009$_a$).

Vizsgálati területünk, Beregszász, egyetlen felszíni vízfolyása a város központján keresztülfolyó Vérke-csatorna. Munkánk során szeretnénk felmérni a csatorna kémiai vízminőségét a város különböző szakaszain.

Anyag és módszer

Vizsgálatainkat 2009 áprilisában kezdtük meg és 2010 márciusáig havi rendszerességgel végeztük. A felszíni vizek vizsgálata céljából négy mintavételi pontot jelöltünk ki a Vérke-csatornán, amelyeket úgy választottunk ki, hogy képet kaphassunk a folyót ért terhelésről a város különböző szakaszain (1. ábra).

A mintavétel során minden alkalommal megmértük a víz hőmérsékletét, majd a mintákat műanyag flakonokban a Debreceni Egyetem földrajzi laboratóriumába szállítottuk. A nitrit-, nitrát-, ortofoszfát-, ammónium- és szervesanyag-tartalom, valamint a vezetőképesség és a pH meghatározását a mintavételt követő napon végeztük el.

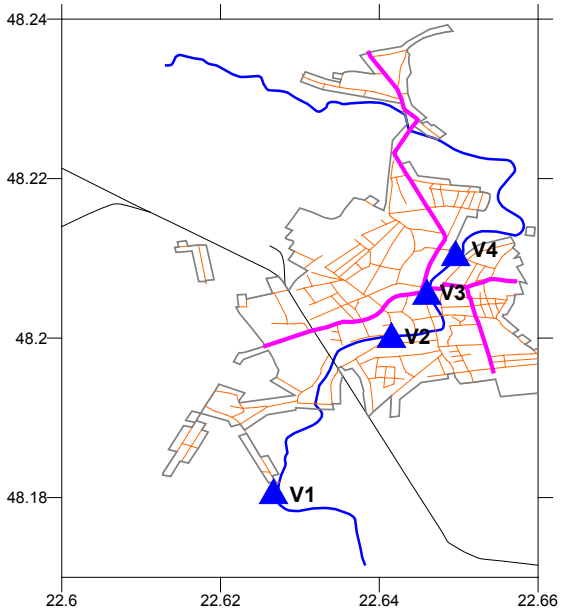

1. ábra. **Vízmintavételi pontok a Vérke-csatornán**

Az eredményeket Excel adatbázisban rögzítettük, a diagramokat részben szintén ezzel a szoftverrel készítettük el, a térképszerkesztést a Surfer 8.0 program segítségével végeztük. A diagramok egy részének elkészítéséhez az SPSS 8.0 szoftvert használtuk.

Mintaterület

Vizsgálati területünk az Ukrajna nyugati területén elhelyezkedő város, Beregszász, a Beregszászi járás központja. Területe 19 km^2, állandó lakosainak száma 2008-ban 24068 fő. A város 2001-től megyei alárendeltségű város (MOLNÁR D. 2009).

Beregszász a hegyvidék és az Alföld határán fekszik. A várostól DNy-ra lapos, főleg folyami hordalék alkotta, feltöltött síkság terül el, amelyet csak helyenként tagolnak kisebb dombok. A beregszászi dombvidék abszolút magassága 220–365 m között változik, legmagasabb pontja a 366,7 m magasságú Nagy-hegy.

Az uralkodó szélirány északnyugatias és délkeleties. Az évi középhőmérséklet 10,1 °C, az átlagos évi csapadékmennyiség 671 mm (MOLNÁR 2009$_b$).

A beregi síkság igen termékeny, mivel a Tisza és mellékfolyói évezredeken keresztül rendszeresen elárasztották, s a lerakott hordalékon jó minőségű, humuszban gazdag talajok alakultak ki.

A Beregszász környéki folyók síksági jellegűek. A Tisza Beregszásztól kb. 9 km-re, a határ mentén folyik. Jelentősebb mellékfolyója a Borzsa. A várost a 33 km hosszú Vérke-csatorna szeli át, amely a Borzsát és a Latorcát köti össze, vízgyűjtő területe: 179 km^2 (MOLNÁR 2009$_c$). A XIX. század derekáig a Borzsából kiszakadó Vérke-patak a Szernye-mocsarat tápláló vizekhez tartozott. 1854-ben elzárták a Vérke–Borzsa torkolatát, hogy lehetővé váljon a láp lecsapolása. A 30-as években a Vérke szabályozását kezdeményezte a Beregmegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat, ekkor készült el a várost kettészelő, fehér terméskővel kikövezett medre is [2]. A csatorna révén biztosították a Beregszászi és Ungvári járásban több hektár föld vízelvezetését.

Napjainkban a Vérkét alacsony vízállás és lassú folyás jellemzi. Az áradás és halívás idején (november 5 és május 10 között) nem engednek vizet a Borzsából a Vérkébe [1]. A múltban a Vérke-csatorna rekreációs jelentőséggel is rendelkezett. Mára viszont alapvető funkciója a felhígított és nem kellőképpen megtisztított szennyvíz elvezetése Beregszászból és a többi, csatorna menti településről.

Beregszászban a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítése csak részleges, további 21 km csatorna hiányzik, ennek hiányában a Vérke partján élők a szennyvizet gyakran beleengedik a patakba. A Kárpátaljai Megyei Vízgazdálkodás adatai szerint 2010-ben 521 ezer m^3 szennyvíz került a Vérkébe [3, 4].

Vízminőségi mutatók

A munkában az MSZ 12749 szabványban megadott osztályozás értékeit vettük viszonyítási alapul.

A mintavételi pontok kiválasztásánál cél volt, hogy a városon kívül fekvő szakasszal tudjuk összehasonlítani a Vérke vizét. A V1 mintavételi pontot a város határában jelöltük ki (1. ábra). A többi pontot pedig úgy választottuk, hogy egy-egy szakasz terhelése látható legyen.

A Vérke-csatorna kémhatása semleges, illetve enyhén savas kategóriába tartozik. A legalacsonyabb érték 6,3, a legmagasabb pedig 7,4 volt. A 48 mérésből csak 4 értéke tért el a kiváló vízminőségtől.

Az elektromos vezetőképesség alapján – néhány értéket leszámítva – a vizek a MSZ 12749 szabvány, kiváló vízminőségi osztályába sorolhatók. Az értékek az ammónium-, ortofoszfát- és szervesanyag-tartalommal hasonlóan változtak.

A természetes állapotú vízfolyások nitráttartalma általában csekély, ritkán haladja meg az 1 mg/l-es koncentrációt (Kerényi et al. 2003). Az ennél magasabb értékek többnyire valamilyen antropogén hatásra utalnak (Szabó – Kerényi 2005). A nitrátértékek csaknem egész évben kiváló vízminőséget mutatnak, csak januárban és februárban kerültek az értékek a jó csoportba. Az átlagérték a V1 mintavételi ponttól a V4-ig csökken, ellentétben a többi paraméterrel (1. táblázat).

A nitrittartalom alapján a Vérke vize a nyári és őszi hónapokban kiváló vízminőségű, a téli és tavaszi hónapokban pedig jó és tűrhető. A legmagasabb értéket 0,6 mg/l, a V3 mintavételi ponton mértünk, ez már a szennyezett kategóriába tartozik.

1. táblázat. **A Vérke-csatorna vizének vízminőségi jellemzői az éves átlagértékek tükrében**

Vízminőségi jellemzők	Mintavételi pontok			
	V1	V2	V3	V4
Kémiai oxigénigény (KOIps) (mg/l)	**8,76**	**9,62**	**10,35**	**10,69**
Ammónium (mg/l)	**2,17**	**5,71**	**12,71**	**14,21**
Nitrit (mg/l)	0,08	0,11	0,15	0,14
Nitrát (mg/l)	2,92	2,46	2,05	1,72
Ortofoszfát (mg/l)	**0,28**	**0,93**	**1,46**	**1,63**
pH	6,8	6,85	6,8	6,85
Fajlagos vezetés (µS/cm)	243	285	346	362

A szerves anyagok a természetes vizekben oldott vagy lebegő anyag formájában találhatók meg. Ezen vegyületek összességének mennyiségi jellemzésére többek között a kémiai oxigénigény (KOI) meghatározását alkalmazzák (Ligetváry 2000).

A Vérke-csatornában a szervesanyag-tartalom átlagértékei és a havi értékek is az MSZ 12749 szabványban foglaltak szerint meghaladták a kiváló (I.), és több esetben a jó (II.) vízminőségre vonatkozó határértéket is. A legmagasabb értékeket májusban mértük (22 mg/l), de áprilisban is meghaladta a 15 mg/l-es, tűrhető (III.) határértéket (2.ábra). Szeptemberben volt a legalacsonyabb a szervesanyag-tartalom értéke a mintavételi pontokon. Főleg a téli és tavaszi hónapokban figyelhettük meg a magasabb értékeket, a nyár végi és őszi hónapokban pedig az alacsonyabb KOIps értéket. Az összes mért adatból csak három esetben volt 5 mg/l alatti érték, azaz kiváló vízminőség, mindhármat szeptemberben mértük.

A KOIps esetében az értékek növekedése származhat a városi szennyvizek bevezetésétől (Szabó 2002, Szabó et al. 2007), ahogy ez a májusi értékeknél meg is figyelhető, a V1-es ponton a mért érték 10,9 mg/l, a V4-en pedig a duplája 21,9 mg/l.

A szennyezőanyag csak a városban kerülhetett a vízfolyásba. Más esetekben azonban nem ennyire egyértelmű a helyzet.

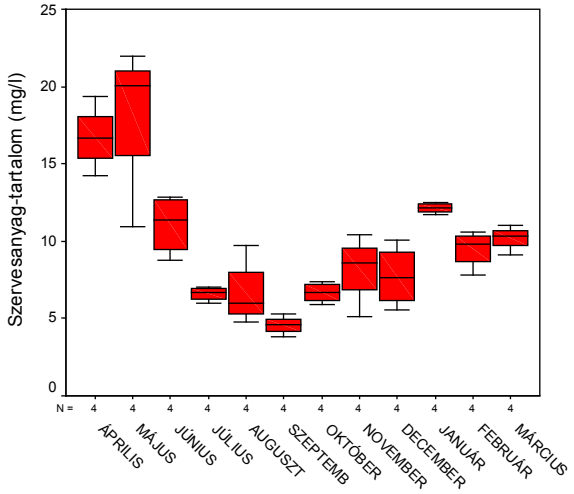

2. ábra. **A szervesanyag-tartalom (KOIps) évi változása a Vérke-csatornában (2009 április–2010 március)**

A vizek ammóniatartalma a szerves szennyezések egyik legfontosabb mutatója. A szabad ammónia és ammóniumion koncentráció viszonya a víz kémhatásának függvénye (BARÓTFI 2000, SZABÓ ET AL. 2006). Adott pH-érték mellett a Vérke vizében mindössze 1–3% között változhat az ammónia aránya, így alapvetően ammóniumion szennyezésről beszélhetünk.

A vizsgált felszíni víz ammóniumion-tartalma nagyon széles skálán váltakozott. A 2009 áprilisa és 2010 márciusa között mért legkisebb érték (0,42 mg/l) is csak a jó (II.) vízminőségi kategóriába tartozik (3. ábra). A legmagasabb érték (68,83 mg/l) pedig az erősen szennyezett (V.) kategóriát is huszonhatszorosan meghaladja. Kiemelkedik az április, május, november, december hónapok extrém magas értéke. A nyári és őszi hónapokban az ammóniumion koncentrációja alacsonyabb volt. A téli időszakban a vízfolyások ammóniumion koncentrációja mindig magasabb a nitrifikáció csökkent mértéke miatt. Jelen esetben feltehetően az emberi beavatkozás szerepe a nagyobb. Novembertől egészen májusig nem érkezik víz a Borzsából a Vérkébe. Ennek következtében a szennyezőanyagok jelentős mértékben felhalmozódhatnak.

Az ammóniumtartalom vizsgálata alapján megállapítható, hogy a Vérke-csatornát komoly szennyvízterhelés éri. A kiugróan magas értékek egyértelműen a város belső területein fordulnak elő (3. ábra, V3 és V4 mintavételi pontok).

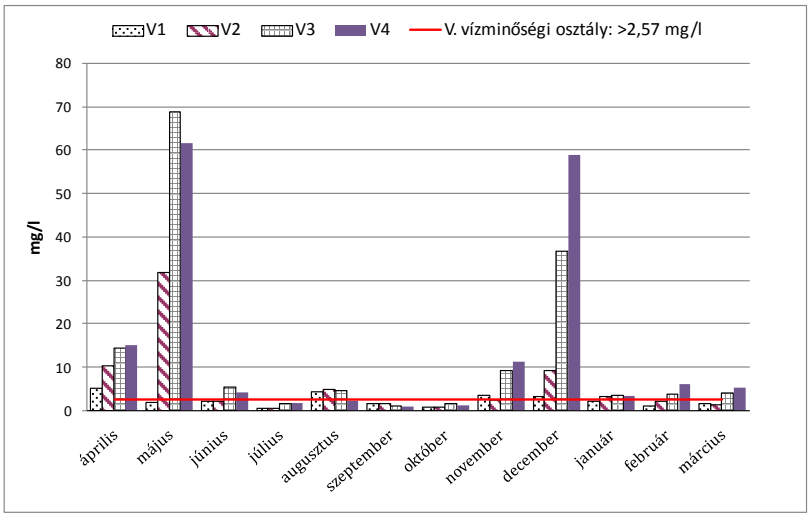

3. ábra. **Az ammóniumtartalom változása a Vérke-csatornában (2009 április–2010 március)**

A foszfor a vízbe természetes és mesterséges úton egyaránt bejuthat. A kőzetek – apatit, fluorapatit, aragonit – bomlása eredményezi a természetes bejutást. Az emberi tevékenység révén főleg a kommunális szennyvizek és a mezőgazdasági bemosódás növeli a vizek foszfortartalmát. A lakosság élettani kiválasztással naponta 2 g-ot, a felhasznált mosószerekkel pedig további 2 g foszfort bocsát ki fejenként. A felszíni vizekben leggyakrabban szervetlen ortofoszfátionként vannak jelen (Barótfi 2000).

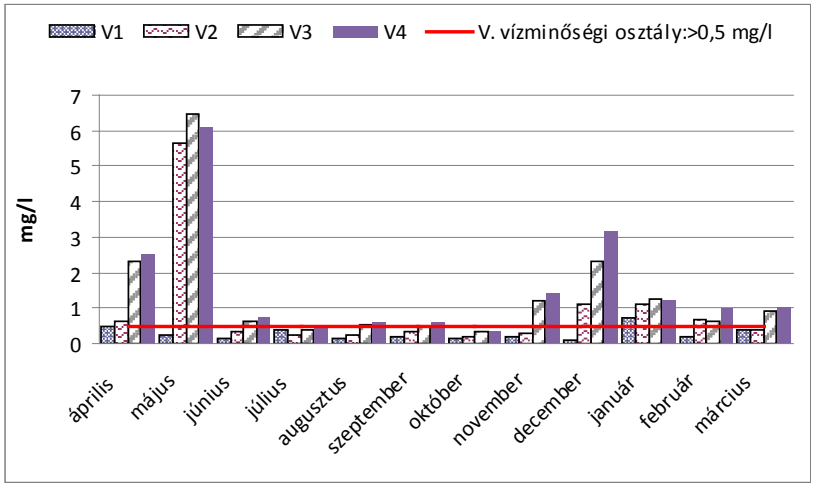

4. ábra. **Az ortofoszfát-tartalom változása a Vérke-csatornában (2009 április–2010 március)**

Az ortofoszfát-tartalom hasonlóan az ammónium-koncentrációhoz áprilisban és májusban, valamint novemberben és decemberben volt a legkiemelkedőbb (4. ábra). Az átlagértékek a V2, V3, V4 mintavételi pontokon 2-3-szorosan meghaladják az erősen szennyezett (V.) kategóriát, viszont a V1-es ponton, ami a városon kívül helyezkedik el, tűrhető vízminőséget mutatnak az értékek, ez is jelzi, hogy a városban jelentős mértékű szennyvízterhelés éri a Vérkét.

A csapadéknak a folyóvízre gyakorolt hatását szerettük volna felderíteni, ezért összevetettük a mintagyűjtés előtti héten mért csapadékadatokat és a vizsgált paraméterek változását. Az 5. ábrán az ammónium, szervesanyag és ortofoszfát havi átlagának alakulását mutatjuk be a csapadékváltozás mellett. A júniusi kiemelkedően magas csapadékérték hatására az előző hónapban mért magas értékek lecsökkentek. A novemberi csapadékmaximumot követő hónapban viszont látjuk az értékek megemelkedését. Ezeknek az adatoknak a vizsgálata azt mutatta meg, hogy a csatorna vize elsősorban nem a csapadék hatására változik, a legfontosabb tényező a zsilip megnyitása. A májusi mintagyűjtés a zsilip megnyitása előtt történt, a Vérke vizének a felhígulása eredményezhette a júniusi értékek csökkenését. A novemberi mintagyűjtés pedig a zsiliplezárás után történt, vagyis a mintagyűjtés idején már kevesebb víz állt rendelkezésre a csatorna vizének hígítására a jelentősebb csapadékmennyiség ellenére. Így novembertől a hígítás hiányában halmozódtak fel nagyobb mértékben a szennyezőanyagok.

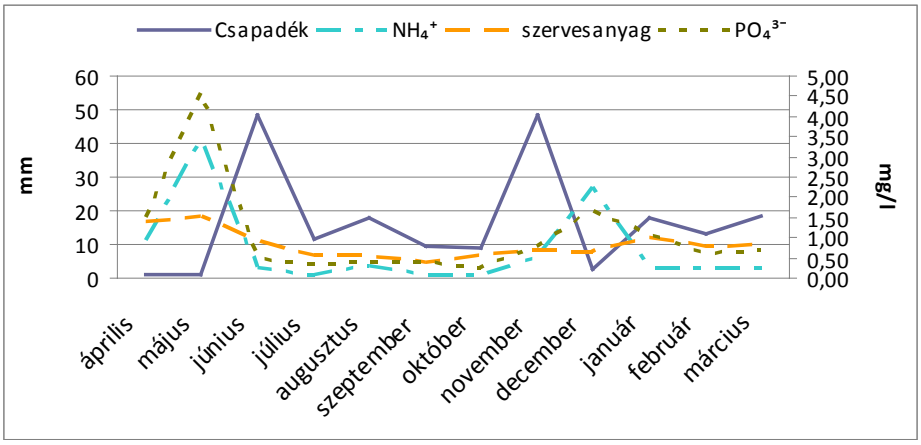

5. ábra. **Az ammónium-, szervesanyag- és ortofoszfát-tartalom átlagértékeinek változása a Vérke-csatornában a csapadékadatok tükrében**

Összefoglalás

Vizsgálataink alapján megállapítottuk, hogy a Vérke kémiai vízminősége nem kielégítő. A szennyvizek beeresztése miatt a vizek öntisztuló képessége is lecsökkent (MA ET AL. 2009). Nagy mennyiségben halmozódtak fel a szerves

anyagok, az ammónium és az ortofoszfát. A nagy tápanyagmennyiség gyorsítja az eutrofizációs folyamatot a vízfolyásban. A városon kívüli, és a belső szakaszok vize is szennyezőanyagokkal terhelt.

Jelenleg a Vérke a szennyvízcsatorna szerepét tölti be, mivel nincs megoldva a szennyvízkezelés és elvezetés kérdése a város egy részében. Beregszász turisztikai értékét és a lakosok életminőségét is lerontja a csatorna vizének minősége.

Szükséges a vízfolyás medrének kitakarítása és a szennyező források megszüntetése. A városi vezetés célul tűzte ki a Vérke tisztítását, de a tervek egyelőre csak részben valósultak meg. Szükséges volna az egykor természetes vízfolyás medrének természetessé alakítása azokon a szakaszokon, amelyeken ez megvalósítható, illetve a folyamatos vízutánpótlás biztosítása a csatornán.

Felhasznált irodalom

Barótfi István: *Környezettechnika*, 2000, Mezőgazda Kiadó.

Gurzau, A. E., Popovici, E., Pintea, A., Popa O., Pop,C., Dumitrascu, I.: Quality of surface water sources from a central Transylvanian area as a possible problem for human security and public health. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, vol. 5. (2010) no. 2. 119 – 126. p.

Kerényi Attila, Szabó György., Fazekas István, Szabó Szilárd: Környezeti problémák és megoldási lehetőségek. In Telpák I (szerk): *A Tisza és vízrendszere.* II. kötet. Budapest, 2003, MTA Társadalomkutató Központ, 179–202. p.

Ligetváry Ferenc (szerk.): *Környezetünk és védelme*. 3. kötet, 2000.

Ma, J., Ding, Z., Wei, G., Zhao, H., Huang, T.: Sources of water pollution and evolution of water quality int he Wuwei basin of Shiyang river, Northwest China. *Journal of Environmental Management,* 2009, 90, 1168–1177.

Macklin, M. G., Brewer, P. A., Balteanu, D., Coulthard, T. J., Driga, B., Howard, A. J., Zaharia, S.: The long term fate and environmental significance of contaminant metals released by the January and March 2000 mining tailings dam failures in Maramures County, upper Tisa Basin, Romania. *Applied Geochemistry* 18, 2003, 241–257.

Molnár D. István: A megye városai. In Baranyi Béla (szerk): *Kárpátalja – A Kárpát-medence régiói 11*. Pécs–Budapest, 2009, Dialóg Campus Kiadó, 541 p.

Molnár József: A levegő és a vizek szennyezése. In Baranyi Béla (szerk): *Kárpátalja - A Kárpát-medence régiói 11*. Pécs–Budapest, 2009, Dialóg Campus Kiadó, 541 p.

Molnár József: Éghajlati viszonyok. In Baranyi Béla (szerk): *Kárpátalja – A Kárpát-medence régiói 11*. Pécs–Budapest, 2009, Dialóg Campus Kiadó, 541 p.

Molnár József: Vízrajzi adottságok. In Baranyi Béla (szerk): *Kárpátalja – A Kárpát-medence régiói 11*. Pécs–Budapest, 2009, Dialóg Campus Kiadó, 541 p.

MSZ 12749/1993. A felszíni vizek minősége, minőségi jellemzők és minősítés.

Steiner Ferenc (szerk.): *Hazánk környezeti állapota*. Veszprém. 2010, Prospektus Nyomda.

Szabó György, Kerényi Attila: Vízszennyezettség térbeli és időbeli változásai a Zempléni-hegység néhány vízfolyásában. *Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja*. Szerk: Frisnyák S. – Gál A. Szerencs, 2005, 99–109. p.

Szabó György, Szabó Szilárd, Szabó Andrea, Szemán Beáta: Spatial and time variations of the groundwater quality of two different landscapes. In Boltižiar, M. ed.: *Implementation of Landscape Egology in New and Changing Conditions*, ILE Slovak Academy of Sciences, 2007, 421–427. p.

Szabó György: Anthropogen Effects on Soils in Hungary. *Oldenburger Geoökologische Studien* - Band 5., ed: Gernot Jung (Hrsg.), 2002, 188–200. p.

Szabó Szilárd, Szabó György: Sósavas terhelések hatásának vizsgálata a talajok kémhatására és a nehézfémek mobilizációjára Ramann-féle barna erdőtalajokon – Egy szakmai életút eredményei és színhelyei – *Tiszteletkötet Martonné Dr. Erdős Katalin 60. születésnapjára.* DE, Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék, 2006, 151–158. p.

Internetes hivatkozások

[1] *A Vérke problémájáról tanácskoztak*. http://www.beregihirlap.uz.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1660:a-verke-problemajarol-tanacskoztak&catid=4:kozelet&Itemid=4 2013.02.28.

[2] Botlik József: *Gát (Falu a lápon*) http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2009/Gat/ 2013.02.28.

[3] *Vérke: megoldódik a probléma?* http://www.karpatalja.ma/kitekinto/vilag/4840-egesz-bangkok-viz-ala-kerulhet 2013.06.03.

[4] Szabó Gáspár: *A lezárt Vérke szinte felforrt*. http://karpatinfo.net/hetilap/belfold/2005/07/01/lezart-verke-szinte-felforrt-hianyzik-22-kilometernyi-csatornahalozat 2013.06.03

Szanyi Szabolcs[*] – *Ködöböcz Klára*[**]

Első adatok a Somi-hegy (Beregi-sík, Nyugat-Ukrajna) egyenesszárnyú (Orthoptera) faunájához

Rezümé. A Beregi-sík flórája és vegetációja igen gazdag, köszönhető ez a terület átmeneti jellegének. A sík további jellegzetessége az is, hogy kisebb-nagyobb vulkáni szigethegyek tarkítják. Faunisztikai kutatottsága mégis hiányos. Jelen munka során az egyik ilyen szigetvulkán, a Somi-hegy egyenesszárnyú faunáját vizsgáltuk. Összesen 19 egyenesszárnyú fajt sikerült azonosítani. A kapott eredmények alapján kijelenthetjük, hogy a területen további kutatások szükségesek.

Резюме. Рослинність Берегівщини різноманітна та багата. Особливістю нашого краю також є наявність гір вулканічного походження. Однак досліджень залишків фауни у цих місцях майже нема. Ми провели дослідження фауни гори вулканічного походження – Шомської гори. У ході дослідження ми знайшли 19 видів коників та дійшли висновку, що дослідження потрібно продовжувати на ширших територіях.

Bevezetés

A Nagy-Alföld (Eupannonicum) egy sajátos flórajárárású része a Beregi-sík, mely az Észak-Alföld (Samicum s. str.) flórajárásának része (Simon 1953). Az évszázados múltra visszatekintő agrártevékenység folyományaként viszont az élőhelyek feldarabolódtak, így jellegzetes mozaikos tájszerkezet alakult ki. Ennek, valamint a vidék átmeneti jellegének köszönhetően igen gazdag vegetációjú, ami lehetővé teszi az itt élő rovarvilág sokszínűségét. A Beregi-sík jellegzetessége az is, hogy a síkság területén több kisebb, különféle korú és eredetű vulkáni maradványhegy található. Ezek az úgynevezett Beregszászi dombság tagjai, melyhez a különálló maradványként számon tartott alsószarmata riolit dómok csatlakoznak Beregszász és Csap között (Baranyi 2009). Az egyik ilyen dóm a Som és Zápszony községek között elhelyezkedő Somi-hegy. A Somi-hegy jelentős része már évszázadok óta művelés alatt áll, viszont még mindig vannak kevéssé bolygatott részei. Ezek a részek általában cserjékkel vagy felhagyott gyümölcsösökkel körülzárt gyepek. Ahhoz, hogy meghatározzuk e gyepek természetességi állapotát, előbb fel kell mérnünk a rajtuk élő fitofág rovaregyüttesek összetételét. A gyepek állapotának egyik legjobb indikátorai az egyenesszárnyúak (Orthoptera). Jelen munka során megkíséreltük felmérni a Somi-hegy egyenesszárnyú faunájának fajösszetételét.

Anyag és módszer

A Somi-hegy a Csap–Munkácsi-medence területén húzódó, vulkanikus eredetű szigethegy, melynek nagy része jelenleg is művelés alatt áll, illetve bizonyos

[*] DE-TTK, Evolúciós Állattani Tanszék, PhD-hallgató.
[**] A II. Rákóczi Ferenc Beregszászi Magyar Főiskola 2. évfolyamos biológia szakos hallgatója.

részein szarvasmarha legeltetés folyik. A mintavételezéseket két gyepterületen végeztük, melyek kitettsége nyugati-, illetve déli irányú volt. A nyugati kitettségű gyepet évente kétszer teljesen lekaszálják, illetve egész évben részlegesen legeltetett. Több oldalról is szegélycserjés határolja. A déli kitettségű oldal kissé meredekebb, így legeltetés nem folyik rajta, felhagyott gyümölcsös, illetve szegélycserjés határolja. Mindkét gyep növényzetében főleg a különböző fűfélék (*Setaria glauca*, *S. viridis*), illetve különböző zavarástűrő növények (*Chrysanthemum vulgare, Cirsium arvense, Achillea millefolium, Hypericum perforatum*) dominálnak.

A mintavételezések július és szeptember között két alkalommal történtek, minden esetben transzekt menti egyeléssel, melynek során minden megpillantott egyedet begyűjtöttünk. Az egyedeket a határozásig 70%-os alkoholban tároltuk. Az így kapott fajlistát az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat. **A Somi-hegy gyepeiben gyűjtött egyenesszárnyú fajok jegyzéke életforma és faunatípus besorolással (Rácz 1998; Nagy & Rácz 2007)**

Fajok	Életformatípus	Faunatípus
Ordo: Ensifera		
Superfamilia: Tettigonioidea		
Phaneroptera falcata (Poda, 1761)	Th	Si-Pc
Leptophyes albovittata (Kollar, 1833)	Th	Po-Med
Conocephalus discolor (Thunberg, 1815)	Th	Si-Pc
Ruspolia nitidula (Scopoli, 1786)	Th	Af
Decticus verrucivorus (Linnaeus, 1785)	Ch-Th	An
Bicolorana bicolor (Philippi 1830)	Ch	An
Roeseliana roeselii (Hagenbach, 1822)	Ch	Po-Ca
Platycleis grisea (Fabricius, 1781)	Th	Po-Ca
Tettigonia cantans (Fuessly, 1775)	Th	Si
Tettigonia viridissima (Linnaeus, 1758)	Th	Po-Ca
Superfamilia: Grylloidea		
Oecanthus pellucens (Scopoli, 1763)	Ch-Th	Po-Med
Ordo: Caelifera		
Superfamilia: Acridoidea		
Calliptamus italicus (Tinkham, 1940)	Geo-Ch	An
Aiolopus thalassinus (Fabricius, 1781)	Geo-Ch	Af
Chrysocraon dispar (Germar, 1834)	Ch	An
Stenobothrus lineatus (Panzer, 1796)	Ch	An
Chorthippus dorsatus (Zetterstedt,1821	Ch	Si-Pc
Chorthippus biguttulus (Linnaeus, 1758)	Ch	Po-Ca
Chorthippus paralellus (Zetterstedt, 1821)	Ch	An
Chorthippus oschei (Helversen, 1986)	Ch*	Po-Ca

Életformatípusok: Th – thamnobiont; Ch – chortobiont; Geo – geobiont. Faunatípus: An – angarai; Af – afrikai; Po-Ca – ponto-kaszpi; Po-Med – pontomediterrán; Si – szibériai; Si-Pc – szibériai-policentrikus.

Eredmények

A mintavételek során összesen 19 egyenesszárnyú fajt sikerült azonosítani a vizsgálati területeken. Az általunk begyűjtött fajok döntő hányada általánosan elterjedt euroszibériai faunaelem. A szegélyhatást jól szemlélteti a thamnobiont fajok nagy részesedése a Somi-hegy faunájában, ugyanis ezek a fajok főleg jó strukturált magas füvű szegélytársulásban fordulnak elő. A chortobiont életformatípusú fajok, melyek főleg a sáskák közül kerülnek ki, javarészt tágtűrésű, generalista fajok, melyek másodlagos, bolygatott területeken is megélnek.

Számos mezofil-nedves élőhelyhez kötődő faj került elő, mint például a Roesel-rétiszöcske (*Roeseliana roeselii*) vagy a halványzöld rétiszöcske (*Bicolorana bicolor*). Előkerült a területről a nedves réteken és nádasokban gyakori kúpfejű szöcske (*Conocephalus discolor*), valamint a terjedő fajként is számon tartott dél-európai elterjedésű nagy kúpfejű szöcske (*Ruspolia nitidula*). Az életforma típus szerinti megoszlások a magasfüvű, jól strukturált gyepek arányait tükrözik. A nyilt területekre jellemző geo-chortobiont fajok alig vannak jelen a faunában.

A kapott eredményekből világosan kitűnik, hogy a Somi-hegy még további kutatásokra szorul, ugyanis ez az alapozó jellegű vizsgálat nem elegendő ahhoz, hogy a terület egyenesszárnyú faunájával kapcsolatban messzemenő következtetéseket vonjunk le, illetve még nem végezhetjük el a gyepek kategorizálását sem a hiányos adatok alapján.

Köszönetnyílvánítás

Köszönete illeti prof. dr. Varga Zoltánt, aki lehetővé tette és támogatta a tanszéken végzett munkánkat. Továbbá köszönet illeti dr. Rácz István András, aki hasznos tanácsokkal látott el a munka elkészítése során.

Irodalomjegyzék

Baranyi B.(szerk.)(2009): *Kárpátalja*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs – Budapest

Nagy, A. & Rácz, I. A. (2007): A hazai Orthoptera fauna 10 x 10 km-es UTM alapú adatbázisa. In: Kövics, G. & Dávid, I., ed./eds.: *12. Tiszántúli Növényvédelmi Fórum előadások – Proceedings*. Debreceni Egyetem, Debrecen. 189-198 p.Whittaker, R. H. (1960): Vegetation of the Siskiyou Mountains, Oregon California – *Ecological Monographs* **30**(3):279–338.

Rácz, I. A. (1998): Biogeographical survey of the Orthoptera Fauna in Central Part of the Carpathian Basin (Hungary): Fauna types and community types. – *Articulata.* **13** (1): 53–69.

Simon T.(1953): *Az Északi-Alföld erdői*,. Akadémiai Kiadó, Budapest

Szeretettel köszöntjük
70. születésnapja
alkalmából

Fejér Klárát,

mélyen tisztelt tanárunkat, mentorunkat, kollégánkat – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének angol nyelv és irodalom tanárát –, akitől szakmailag és emberileg egyaránt sokat tanulhattunk.

Hálásak vagyunk a magas szakmai színvonalon végzett munkájáért, hasznos és bölcs tanácsaiért, melyekkel a főiskola leendő tanárait készítette fel pályájukra, ezzel közös munkánkat téve gazdagabbá.

Jó egészséget és további aktív éveket kívánva ajánljuk szíves figyelmébe a jubileumi születésnap alkalma kapcsán itt közreadott tanulmányainkat.

*

Дані наукові праці присвячені 70-літтю з дня народження викладача англійської мови та літератури кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II Феєр Клари Степанівни.

З нагоди цього ювілею Вельмишановну Клару Степанівну вітають колеги, викладачі англійської мови, висловлюють подяку за високу професійність і майстерність у підготовці майбутніх вчителів англійської мови та літератури, бажають міцного здоров'я і подальшої творчої наснаги.

Bárány Béla,
Fábián Márta,
Fodor Katalin,
Huszti Ilona,
Jablonykó Tamás,
Kovács Szilvia,
Lechner Ilona,
Lizák Katalin,
Lőrinc Marianna,
Nagy Enikő,
Szilágyi László,
Vrábely Tamás,

a Filológia Tanszék Angol Nyelv és Irodalom Tanszéki Csoportjának munkatársai.

Bárány Béla tanulmánya az elbeszélői szerkezet és a szerző lehetséges műbéli távolságtartásának sajátosságait elemzi Vaszilij Grosszman *Élet és sors*, James Jones *Most és mindörökké,* valamint Kertész Imre *Sorstalanság* című regényei alapján. A tanulmány írója, összehasonlítva az orosz, az amerikai és a magyar irodalom egy-egy ismert regényét, föltárja azokat a narratív szerkezeteket és egyéb szövegtechnikai elemeket, amelyek szerint megvalósulhatott a művészi koncepció.

Fodor Katalin tanulmánya Puskin J*evgenyij Anyegin* című művének reáliafordítási szempontból való elemzését jelöli meg témájául. A reáliák kérdéskörével foglalkozva tisztázza, mi tartozik a reáliák tárgykörébe, továbbá pedig azt vizsgálja, milyen lehetőségek létezhetnek a reáliák fordításában – megtartva a szavak és kifejezések kultúra-specifikus jellegét. A kutatás gyakorlati részében a tanulmányíró Puskin *Jevgenyij Anyegin* című művében föllelhető reáliák fordításának elemzését végzi el. Olyan eredményre jut, hogy egy mű összes reáliájának magyarázata például zavaróan hathat a tartalmi megértés folyamata során, de semlegessé tételük, vagy elhagyásuk negatív hatással lehet a fordítás koloritos jellegére.

Huszti Ilona tanulmánya azzal a kérdéskörrel foglalkozik, mely a fiatal tanárok, illetve a melléjük rendelhető tapasztaltabb tanácsadó, tehát egy-egy mentor közös munkáját jellemezheti. Szól a mentorok lehetséges hasznos tanácsairól, amelyek hathatósan segíthetik a fiatal tanárt. Rámutat az idősebb tanácsadók szerepére és jelentőségére abban a folyamatban, ahol az ifjú munkaerő szakmai kiteljesedése megtörténhet.

Lechner Ilona tanulmánya egy olyan kérdőíves felmérés alapján készült, mely újszerű kifejezéseket kívánt vizsgálni a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. Az eredményes vizsgálódás érdekében a szerző bemutatja a neologizmusok szakirodalomi elméleti hátterét, majd a témához kapcsolódó kutatás eredményeit foglalja össze. A kárpátaljai magyar fiatalok körében végzett reprezentatív kérdőíves kutatás a neologizmusok szemantikai struktúrájának, valamint elterjedtségük mértékének a feltárása céljából született.

Vrábely Tamás tanulmánya az idegen környezetben elsajátítható beszéd témáját helyezi középpontba, szól azokról a lehetséges módszerekről, melyek e folyamatban közrejátszanak.

*

У статті Адальберта Бараня «Особливості розповідної структури та авторської дистанції в романах В. Гроссмана Життя й доля, Дж. Джонса Віднині і навіки і І. Кертеса Знедоленість» представлені результати порівняльного дослідження особливостей розповідної структури трьох романів літератури Росії, США та Угорщини. Автор виявляє і порівнює ті наративні фігури та прийоми, які служать для більш конкретного художнього втілення і зображення концепції досліджуваних романів.

У статті Катерини Фодор «Аналіз твору А. С. Пушкіна Євгеній Онєгін з точки зору перекладу слів-реалій» автор демонструє теоретично і практично обґрунтовану методику перекладу слів-реалій, яка базується на збереженні оригінального національного колориту слів та виразів при перекладі тексту оригіналу іншою мовою. На основі цієї методології автор аналітично досліджує рівень збереження і відповідності змісту в ході перекладу слів-реалій роману «Євгеній Онєгін» угорською мовою. Катерина Фодор вказує на ті моменти, коли окремі слова-реалії твору Євгеній Онєгін втрачають свою культурну специфіку в угорському перекладі.

У статті Ілони Густі, яка має назву «Процес становлення вчителя під опікою наставника», представлені корисні поради для ефективної роботи молодого вчителя з наставником. Вказується на важливість цієї співпраці, на роль і значення наставника в процесі становлення і професійного зростання молодого вчителя.

Стаття Ілони Лехнер, яка має назву «Новітні вирази в угорській мові закарпатців», присвячена історії дослідження та виявленню шляхів вкраплення нових слів та виразів до повсякденного використання у мові угорців Закарпаття. Дослідження проводилось на основі анкетного опитування.

Стаття Томаша Врабеля «Оволодіння культурою мовлення в іншомовному оточенні» присвячена дослідженню методів навчання культурі спілкування іноземною мовою.

Bárány Béla

Особенности повествования и авторской дистанции в романах В. Гроссмана «Жизнь и судьба», Дж. Джонса «Отныне и вовек» и И. Кертеса «Обездоленность»

В статье ставится задача представить особенности повествования в романах русского писателя Василия Гроссмана (1905-1964) «Жизнь и судьба» (1960), американского романиста Джеймса Джонса (1921-1977) «Отныне и вовек» (1953) и венгерского писателя Имре Кертеса (1929-) «Обездоленность» (1975), выявить в произведениях те фрагменты, озвученные повествователем, которым свойственны общность и связь в последовательности описания событий, сюжетных действий, движущихся в романах в одинаковых координатах, таких как история и судьба, жизнь и судьба, судьба и время, воля и фатум.

Рассматривая линию созвучности исследуемых романов с теоретической точки зрения, можно сказать, что она берет свое начало еще с традиций XIX века, когда, как указывает В. Вестстейн, для написания литературных произведений часто использовался «биографический метод»[1]. При этом корни этой традиции, возможно, были заложены намного раньше, потому что, как утверждает М. Бахтин, «своеобразные, внутренние противоречивые, переходные формы от самоотчета-исповеди к автобиографии появляются на исходе средних веков»[2]. Этот метод не игнорируется и писателями XX века, авторами романов «Жизнь и судьба», «Отныне и вовек» и «Обездоленность», которые основаны в значительной мере на фактах биографии самих писателей, словно следуя мыслям М. Бахтина о том, что

«самым обычным явлением даже в серьезном и добросовестном историко-литературном труде является черпать биографический материал из произведений и обратно, объяснять биографией данное произведение, причем совершенно достаточными представляются чисто фактические оправдания, то есть попросту совпадение фактов жизни героя и автора»[3].

В романах В. Гроссмана, И. Кертеса и Дж. Джонса нет случайных «совпадений» между фактами из жизни автора и его героя как выразителя биографии писателя. В этих произведениях «между реальной жизнью и художественной действительностью существует глубокое подобие, тяготеющее к тождеству»[4]. Воплощение авторами в текст романа собственной биографии

[1] Вестстейн В. / Weststeijn W. The author and the 'I' in Bachtin's conception of the literary text. // Russian Literature XXXIII. North-Holland 1992, pg. 459.

[2] Бахтин М. Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук. // Издательство «Азбука». Санкт-Петербург 2000, с. 170.

[3] Там же, с. 36.

[4] Бонецкая Н. К. Проблема авторства в трудах М. М. Бахтина. // Studia Slavica Hung. (31). Akadémiai kiadó. Budapest 1985, 63 o.

посредством действий и речи определенного героя есть целенаправленным, точным и достоверным как в хронологическом, так и в событийном аспекте. Прототипом, «двойником»[5] И. Кертеса в романе «Обездоленность» является заключенный концлагеря, еврейский мальчик Дёрдь Кёвеш, – у В. Гроссмана в романе «Жизнь и судьба» – физик-атомщик, еврей по национальности Виктор Павлович Штрум, – у Дж. Джонса в романе «Отныне и вовек» – рядовой, солдат армии США Роберт Пруит. Эти герои стали выразителями не только конкретных биографических данных из жизни самих писателей, но и их социально-политических взглядов, мировоззрений. Наиболее близкие, тождественные с авторами романов герои создают образное ядро, ударная сила которого выражена в поведении и речи героев, направленных на разоблачение, часто озвучиваемое не только самими персонажами, а также повествователем. Однако романы «Жизнь и судьба», «Обездоленность» и «Отныне и вовек» заслуживают внимания не только как одинаково равноценные в документальном и художественном отношении произведения, наполненные разоблачениями мира зла накануне и в период Второй мировой войны. Эти романы прежде всего стали свидетельством отчаянного и бесперспективного сопротивления против всего, что уничтожает человеческую личность. Авторское сопротивление и разоблачение своеобразными повествовательными приёмами вплетается в художественный мир романов В. Гроссмана, Дж. Джонса и И. Кертеса, выражается в повествовательных монологах разных субъектов повествования.

Автобиографические герои В. Гроссмана, И. Кертеса и Дж. Джонса, как и многие другие герои исследуемых романов, имеют возможность взглянуть на себя со стороны, с расстояния пережитых лет и полученного за это время жизненного опыта. Взгляд[6] героя на самого себя реализуется посредством речи повествователя (его субъекты различны) и может быть выражен как посторонним, так и собственным взглядом или же мыслями участников события в сюжете исследуемых романов. В определенный момент своей жизни посторонним взглядом смотрят на себя герои романа «Жизнь и судьба». Они смотрят на себя так, как когда-то они смотрели «на других, на тех»[7], кому не верили, подчинившись законам недоверия, «настроениям подозрительности»[8]. На вечные нравственные муки обречен в романе «Жизнь и судьба» ученый Штрум. Он под влиянием академика Шишакова и его «честного и открытого взгляда, каким смотрят люди, совершая плохие дела»[9], подписывает несправедливое письмо, составленное в знак несогласия с поднятой Англией «подлой кампанией»[10], направленной против публикации списка «якобы

[5] Бахтин М. Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук. // Издательство «Азбука». Санкт-Петербург 2000, с. 43.

[6] Взгляд имеет в исследуемых романах двойственное выражение, как зрительный акт и как рефлексия, как точка зрения.

[7] Ланин Б. А., с 36.

[8] Там же, с. 37.

[9] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 443.

[10] Там же, с. 443.

расстрелянных у нас ученых и писателей [...], репрессированных за политические преступления»[11], и с опровергнутой ею «установленных следствием и судом преступления врачей Плетнева и Левина, убивших Алексея Максимовича Горького»[12]. Штрум, не веря в причастность этих людей к убийству «великого писателя, последнего русского классика»[13], как и в последующие формулировки ложного письма о том, что «враг народа – писатель Бабель, враг народа – писатель Пильняк, враг народа – академик Вавилов, враг народа – артист Мейерхольд [...]»[14], покорно подписывает организованное письмо. После этого случая Штрум смотрит на себя чужим, подлым взглядом Шишакова и ему подобных (Бадьин, Ковченко), ему стыдно, и он начинает понимать ужас своего положения, потому что в тот день, когда он подписал письмо, «не враги казнили его [...]. Казнили близкие своей верой в него»[15]. Живет в романе «Жизнь и судьба» еще один специфический взгляд, именуемый «крымовским взглядом», которым комиссар Николай Григорьевич Крымов смотрел на истинного героя Грекова, командира «истребленного, но не сломленного»[16] маленького гарнизона, обитавшего в окруженном немцами доме «шесть дробь один». В этом доме управдом Греков собрал отрезанных от поселка людей, и под его командованием люди «отбили тридцать атак, восемь танков сожгли»[17]. Крымов приходит в этот дом для отстранения от командования Грекова и переподчинения людей себе. Однако Греков, отдавший всю свою жизнь за свободу родной страны, не соглашается на передачу управления защитников дома Крымову, написавшему после этого лживый донос на Грекова, якобы распространявшего среди своих бойцов «недобрый, несоветский, зеленый дух»[18]. Реакцию на подлый крымовский сигнал[19] опережает трагическая смерть Грекова, избавившегося таким образом от горестного пути многих репрессированных, на который мог его привести поступок батальонного комиссара, доносчика Крымова, в чем убеждает читателя и повествовательная мысль, озвученная автором. Крымов – «доносчик, доложил в политуправление фронта о Грекове, не угробила бы Грекова немецкая бомба, его бы расстреляли перед строем командиров»[20].

Жестокий взгляд героев романа «Жизнь и судьба» на посторонних часто, словно бумеранг, возвращается к ним обратно, к тем подлым лицам, чьи взгляды таили в себе зло и ненависть. Вершиной повествовательной манеры В. Гроссмана является описание силы, подобной «подлому» взгляду Крымова, направленной против самого батальонного комиссара. Страдания, причиненные этим взглядом, Крымов переживает в камере Лубянки. Крымова также

[11] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 443
[12] Там же, с. 444.
[13] Там же, с. 446.
[14] Там же, с. 446.
[15] Там же, с. 447.
[16] Ланин Б. А., с 37.
[17] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 337.
[18] Там же, с. 227.
[19] Здесь выступающий в роли взгляда, как точки зрения героя.
[20] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 337.

посадили «по чьему-то доносу»[21]. В поведении арестованного Крымова читатель с помощью повествовательного описания видит, как он воспринимает такие явления, как ненависть, стыд, отчаяние, сомнение. Когда следователь ударил Крымова на допросе, то у него «[...] в первые минуты не было ни ненависти , ни физической боли. Удар по лицу означал духовную катастрофу и не мог ничего вызвать, кроме оцепенения, остолбенения»[22]. Крымов впервые почувствовал ненависть и стыд. Он

«[...] оглянулся, стыдясь часового. Красноармеец видел, как били коммуниста! Били коммуниста Крымова, били в присутствии парня, ради которого была совершена великая революция, та, в которой участвовал Крымов»[23].

Ненависть Крымова была несравнима ни с какой другой:

«Выродок бил его. Мутилось сознание, и до судороги в пальцах хотелось броситься на особиста. Он не испытывал подобной ненависти ни к жандармам, ни к меньшевикам, ни к офицеру-эсэсовцу, которого он допрашивал. В человеке, топтавшем его, Крымов узнавал не чужака, а себя же, Крымова, [...]. Это чувство близости поистине было ужасно. [...]. Он не мог осознать колоссального значения слов: "лишение свободы". Он становился другим существом, все в нем должно было измениться, – его лишили свободы»[24].

Крымов терял себя самого и вспоминал, как он отзывался на аресты и исчезновения других:

«Когда сажали меньшевиков, эсэров, белогвардейцев, попов, кулацких агитаторов, он никогда, ни разу, даже на минуту не задумывался над тем, что чувствуют эти люди, теряя свободу, ожидая приговора. Он не думал об их женах, матерях, детях. [...] Ну вот теперь Крымова, большевика-ленинца, посадили. Теперь не было утешений, толкований, объяснений [...]. Все оказалось чудовищно жестоко, нелепо, бесчеловечно. Он впервые ясно понял, насколько страшны дела, творящиеся на Лубянке. Ведь мучили большевика, ленинца, товарища Крымова»[25].

Далее, как повествует автор в романе «Жизнь и судьба», в поведении Крымова наблюдаются моменты сомнения и, вероятно, даже прозрения. Ведь и он сам принимал доносы и отправлял недовольных или несдержанных на язык красноармейцев под суд военного трибунала. Позже, на допросах, Крымов убеждается, что он доносчик и предатель в прямом смысле слова. Крымов впервые в жизни признает в следователе, который дает ему в зубы, ему, «знатоку рабочего движения в странах колониального Востока»[26], не «чужака»[27], не плохого человека, пробравшегося на важный пост, а свое собственное отражение, самого себя в прошлом, свою непримиримость, свой фанатизм. Для Крымова это «было видение и слышание себя изнутри эмоциональными

[21] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 337.
[22] Там же, с. 327.
[23] Там же, с. 327.
[24] Там же, с. 328.
[25] Там же, с. 334.
[26] Там же, с. 327.
[27] Там же, с. 328.

глазами и в эмоциональном голосе другого»[28], он слышал «себя в другом, с другими и для других»[29].

В лагерях завершает свой жизненный путь и другой герой романа «Жизнь и судьба» – непримиримый Абарчук, «никогда не сомневавшийся в необходимости чисток, проработок, а может и репрессий [...]»[30]. Всю жизнь, как говорит повествователь-автор, он

«ненавидел двурушников и социально чуждых. Его душевная сила, его вера были в праве суда. Он усомнился в жене и расстался с ней. Он не поверил, что она воспитает сына непоколебимым борцом, и он отказал сыну в своем имени (он считал, что из него вырастет мещанин, а не хороший коммунист – слова автора статьи). *Он клеймил тех, кто колебался, презирал нытиков, проявляющих слабость маловеров. [...] Он засудил сорок социально неясных рабочих, подавшихся со стройки в деревни. Он отрекся от мещанина-отца»*[31].

Абарчук пытается не смотреть на себя со стороны, не оглядываться по сторонам, его манера поведения описывается автором через использование своеобразного приёма безоглядности героя. Он даже среди стен Лубянки остается преданным партии, которая уничтожила его и заставила подписать ложное признание в попытке убить Сталина. А в коротком отступлении Абарчук даже надеется на встречу со своим сыном и женой, которые признают его «великую, одинокую борьбу»[32]. Однако, Абарчуку, подобно Крымову, не суждено избежать страшного взгляда, которым он смотрел раньше на соцально чуждых ему людей. Во время следствия Абарчук

«понял, что дело не в том, чтобы заставить его подписать показания о диверсиях и о шпионаже, и не в том, чтобы он оговорил людей. Главное было в том, чтобы он усомнился в правоте дела, которому отдал жизнь. Когда шло следствие, ему казалось, что он попал в руки бандитов, и стоит добиться встречи с начальником отдела – и бандит-следователь будет схвачен. Но шло время, и он увидел, что дело не только в нескольких садистах. Он узнал законы эшелона и арестантского пароходного трюма»[33]

Герои И. Кертеса и Дж. Джонса также испытывают посторонний «взгляд на себя со стороны»[34]. Использование постороннего взгляда есть важным приемом в романе «Обездоленность», в нем заключается новизна романа И. Кертеса. Как указывает Жужа Хетени, «странность повествования в том, что молодой герой наблюдает за явлениями и событиями с позиции почти

[28] Бахтин М. Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук. // Издательство «Азбука». Санкт-Петербург 2000, с. 189.
[29] Там же, с. 189.
[30] Ланин Б. *А*., с 37.
[31] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 94.
[32] Там же, с. 91.
[33] Там же, с. 91.
[34] Хетени Ж/Hetényi Zs. «Разум не располагает знанием». Детский взгляд как повествовательный приём в венгерской литературе о Катастрофе (Шоа). // Tanulmánykötet Szőke György egyetemi tanár tiszteletére. Acta Universitatis Szegediensis, Dissertationes Slavicae XXIV. 2006, 200 old.

постороннего наблюдателя»[35]. Например, таким взглядом наблюдает Дёрдь, выступающий в роли повествователя[36], за паразитами, которые пожирали его тело в лагерной больнице. Как вспоминает Дёрдь,

«они были повсюду, пробрались во все укромные уголки, моя зеленая шапка посерела, кишела ими, только что не шевелилась. И однако всего больше я был удивлен, поражен, а потом и ужаснулся, когда, вдруг почувствовав щекотку на бедре, я приподнял бумажную перевязку и увидел, что они уже и на моем мясе, питаются моею раною. Я пробовал их отряхивать, освободиться от них, хотя бы оттуда выжить, выковырять, хотя бы к капле терпения, ожидания их принудить – и могу сказать с уверенностью, никогда я не ощущал борьбу столь безнадежной, как эта, сопротивление столь упорным, столь бесстыдным, можно бы сказать. Через какое-то время я бросил и уже только глядел на эту ненасытность, на это копошение, жадность, аппетит, на это откровенное блаженство [...]. Тогда я и заметил: как-то я могу их понять, если все обдумать. В конце концов, мне почти полегчало, отвращение почти прошло. Радости не было по-прежнему, по-прежнему я был огорчен немного, и это, наконец, понятно, так я думаю – но уже скорее только в общем, без злобы, немножко, из-за всего устройства природы, так сказать; во всяком случае, я быстро их прикрыл и в дальнейшем уже на борьбу с ними не поднимался, больше их уже не беспокоил»[37].

Это бездеятельное противодействие Дёрдя, больше не проявляющее активного, живого участия в окружающих событиях, созвучно с «пассивным сопротивлением»[38] героя романа «Отныне и вовек» Роберта Пруита. Он на пороге смерти, при переходе из мира бытия в небытие смог познакомиться с тем, что он желал увидеть всю жизнь, и думал, что при встрече с ней останется сильным и мужественным, какой была его мать, сможет примириться со смертью, не сопротивляясь ей. Раненый смертельной пулей, солдат Пруит с позиции постороннего наблюдателя смотрит на себя. Он

«скользил куда-то вниз, будто несся на лыжах по отлогому склону снежной горы. И он чувствовал, как начинает отделяться от собственного тела. Он продолжал нестись вниз, потом заскользил медленнее и остановился, осторожно замер, будто что-то еще не окончательно решено, а потом даже немного вернулся назад. [...] Он попробовал заговорить, но понял, что не может [...] И двигаться [...] уже не может. Может только лежать и смотреть ...»[39].

---

[35] Хетени Ж. Порядок хаоса. Имре Кертес и его роман Обездоленность // Иерусалимский журнал. № 18, 2004. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.antho.net/jr/18.2004/02.php.

[36] Следует отметить что в романе «Обездоленность» все «повествование ведется от первого лица» – главного героя Дёрдя Кёвеша. Цит. по ст.: *Хетени Ж*. Порядок хаоса. Имре Кертес и его роман Обездоленность // Иерусалимский журнал. № 18, 2004. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.antho.net/jr/18.2004/02.php.

[37] Кертес И. Обездоленность. № 18.

[38] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 764.

[39] Там же, с. 765.

С этого момента мысли Пруита соединяются с речью автора-повествователя, который озвучивает действия героя. Связь героя с повествователем имеет важное значение для отражения в тексте процесса созерцания героем себя со стороны. Благодаря речи повествователя читатель узнает о том, что умирающее тело, вернувшееся на мгновение обратно в жизнь, поворачивается лицом вверх. Пруит «был рад, что смог перевернуться и лечь ровно. [...] Это было все, на что его хватило»[40] чтобы взглянуть на себя и в последний раз поразмышлять о себе. Он «всю жизнь [...] мучительно думал о смерти, всю жизнь ждал ее, ждал, ждал, [...], пока наконец не дождался, и всю жизнь надеялся, что, когда эта минута придет»[41], он сумеет «держаться молодцом [...]. Но [...] не догадывался, что смерть так буднична. Окажись она чем-то необыкновенным, держаться молодцом было бы гораздо легче. [...] Он лежал, чувствовал, что обливается потом, и заставлял себя признать правду. Признать, что это конец. Он глядел правде в глаза»[42] собственными глазами и просил себя уже со стороны «хоть шевельнуться. Хоть что-нибудь сделать, а не просто лежать и смотреть в глаза правде»[43]. Однако он замечает, как и Дёрдь Кёвеш в романе «Обездоленность», что он одинок в этом мире, в неравном бою против могучей силы – смерти, как бессилен против ненасытных паразитов, пожирающих гнилую часть тела, Дёрдь. Сопротивление Пруита было бессмысленным не только как в случае Дёрдя Кёвеша в романе «Обездоленность», а также как и Штрума, и Крымова в романе «Жизнь и судьба». Они, взглянув на себя с стороны своим или посторонним взглядом, приходят к единой мысли о том, «до чего же в этом мире одиноко!»[44] человеку.

Важное внимание в повествовательном плане романов «Жизнь и судьба», «Отныне и вовек» и «Обездоленность» заслуживают фрагменты, в которых через повествователя излагаются чувства героев, размышления о своей ответственности за судьбы мира и человечества. Испытываемое героем «чувство единения с судьбой человечества, с мировой историей веско подкрепляется повествователем»[45] в нескольких эпизодах романа «Жизнь и судьба». Например, настоящий символ русской женщины, Александра Владимировна Шапошникова, по мнению автора-повествователя,

«умела думать и волноваться о чужих людях, радоваться, приходить в бешенство по поводу того, что не касалось ни ее жизни , ни жизни ее близких [...] Пора всеобщей коллективизации, тридцать седьмой год, судьба женщин, попавших в лагеря за мужей, судьба детей, попавших в приемники и детдома из разрушенных семей [...], немецкие расправы над пленными, военные беды и неудачи, все это мучило ее, лишало покоя так же, как несчастья, происходившие в ее собственной семье»[46].

[40] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 764.
[41] Там же, с. 764.
[42] Там же, с. 765.
[43] Там же, с. 765.
[44] Там же, с. 765.
[45] Ланин Б. А., с. 38.
[46] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 387.

Или же майор Ершов, который «чувствовал, ему было ясно, что борясь с немцами, он борется за свободную русскую жизнь, победа над Гитлером станет победой и над теми лагерями, где погибли его мать, сестры, отец»[47].

В романе «Отныне и вовек» еврея, Исаака Натана Блума, не оставляет и никогда не оставит стремление доказать обществу, показать миру, «что евреи такие же люди, как все»[48]. Герой понимает, что декларируемые им мысли и демонстрируемые им поступки с целью изменения негативного отношения к евреям есть безнадежным стремлением и мечтой, словесная реализация которых в тексте романа осуществляется повествователем, проникшим в мысли героя. Соответственно повествовательной авторской речи,

«многое из того, что делал Блум, чтобы прославиться, было ему не по душе, но ведь он добивался славы только потому, что надеялся все это изменить, надеялся доказать, что главное не это (что он еврей – слова автора статьи). *Когда он увидел, как в роте уважают боксеров, он стал боксером. [...] Когда он увидел, как считаются с капралами и сержантами и как их любят, он стал капралом. [...] Он всего добивался собственным горбом. Когда он увидел, что чемпионами полка и дивизии восхищаются даже больше, чем просто боксерами, он поставил перед собой цель и [...] осуществил ее [...].Он не собирался оставить им ни единой лазейки. Это было не просто: то, чего он добился, на тарелочке не подносят. Но он не отступал, потому что хотел заставить их полюбить себя, хотел неопровержимо доказать им, что нет такого понятия, как "еврей".. [...] Но он ничего не может добиться, пока у него на лице эта откровенная реклама, этот нос»*[49].

В заключение вышеизложенной цитаты озвучиваются повествователем раздумья Блума, покончившего жизнь самоубийством, а именно мысли о том, что «христиан учат ненавидеть евреев; евреев учат ненавидеть христиан. И нигде во всем этом мире, нигде, сколько не ищи [...], нет ни одной живой души, которая любила бы Исаака Натана Блума просто за то, что он – человек, за то, что он такой, какой есть»[50].

Аспекты взглядов Блума, причастного к судьбе огромной нации в романе Дж. Джонса, созвучны с поведением главного героя романа «Обездоленность». В произведении И. Кертеса есть отрывок, близкий не только по своему идейному содержанию к вышеприведенному фрагменту о связи индивидуума с историей, обществом в романе Дж. Джонса, а также и по эмоциональному характеру повествования. Он дается И. Кертесом, глубоко проникшим[51] в намерения Дёрдя Кёвеша и его солагерника Банди Цитрома. С целью показать себя примерными узниками они вместе с другими заключенными работают с полной отдачей, чтобы показать себя и им подобных с лучшей стороны. Это видение Дёрдя усиливается его собственной мыслью о том, что солагерники «тоже не хотели ничего другого, как выставить себя

[47] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 166.
[48] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 559.
[49] Там же, с. 559–560.
[50] Там же, с. 561.
[51] Это не случайность, потому что автор сам прошёл дорогу главного героя.

хорошими заключенными»[52], показать, как сказал Банди, «что умеют ребята из Пешта»[53], что умеет нация, которая была подвержена грубому, зверскому уничтожению. От мыслей Банди не отрывается главный повествователь романа Дёрдь. Он усиливает значение вышесказанных слов, дополняя их тем, что Банди Цитром «это [...] имел в виду, вполне всерьез»[54]. Стремления героев романа «Обездоленность» показать через собственное поведение и отношение к людям качества своей нации с наилучшей стороны, свою причастность к общееврейской судьбе находят отклик в желании Блума в романе «Отныне и вовек» быть во всем примерным. По признанию Дёрдя,

«при том, что, в конце-то концов, я в первый раз в жизни держал в руках вилы, и наш надсмотрщик, и какой-то человек, с виду вроде бы каменщик, наверно, с завода, то и дело на нас поглядывавший, оба казались вполне довольными, что только еще поднимало наше настроение, естественно»[55].

Социально-ролевая характеристика Дёрдя Кёвеша и Банди Цитрома наиболее сближается с мыслью автора-повествователя романа «Отныне и вовек» в той точке, в которой он дает прямую оценку качествам Блума, его жизни и отношения к среде в которой он жил. Блум

«всю жизнь старается чего-то добиться, что-то сделать, быть сильным и решительным, [...] совершить что-то необратимое, совершить сознательно, по своей воле. Но каждый раз им распоряжаются какие-то внешние силы, неожиданные обстоятельства и случайные совпадения швыряют его, куда им вздумается, а ему даже нечего на это возразить»[56].

Фактор «внешних сил» в романах представлен диктаторским режимом, в условиях которого жили Дёрдь Кёвеш, Ершов и Блум, а также другие герои исследуемых романов. Эта «сила» направлена на уничтожение человеческих взаимоотношений, под её давлением человек теряет самых близких для него людей, становясь одиноким на пути к выполнению намеченных планов, целей в жизни. Одиночество – это последствие режима, в котором живут герои, как и обман, с которым они сталкиваются на каждом шагу. Своеобразно происходит воплощение восприятия этого обмана в тексте романа И. Кертеса. Автор «Обездоленности» представляет читателю ужасы Катастрофы XX века через «наивность детского рассказчика»[57], детского взгляда на недетский мир. Дёрдь не видит чисто реальную картину трагедии, ведь он ребёнок. Герой только в конце романа осознаёт случившееся, ясно видит действительные стороны трагедии XX века. По словам Ж. Хетени,

«действие собственное происходит во внутреннем мире мальчика, и хотя роман показывает весь набор ужасов Шоа, самое ужасное — видеть разрушение человеческой души. Это – своеобразный роман воспитания, мы

[52] Кертес И. Обездоленность. № 18.
[53] Там же, с. электронного источника.
[54] Там же, с. электронного источника.
[55] Там же, с. электронного источника.
[56] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 561.
[57] Hetényi Zs. «Разум не располагает знанием». Детский взгляд как повествовательный приём в венгерской литературе о Катастрофе (Шоа). // Acta Universitatis Szegediensis, Dissertationes Slavicae XXIV. 2006, с. 204.

наблюдаем за тем, как меняется рассказчик. Чистота ребёнка позволяет показать его как tabula rasa, как лакмусовую бумажку. Писатель шокирует своих читателей тем, что, особенно в начале, его рассказчик пользуется холодно-изысканным языком школьных сочинений с присущими такого рода сочинениям ошибками и косноязычием фальшивых, пустых оборотов. […] Язык мальчика косвенно, почти как в сказе у таких писателей, как Бабель или Платонов, разоблачает тот мир лицемерия, ту Венгрию тридцатых годов, в которые этот мальчик вырос, и одновременно и те тоталитарные 50-ые–60-ые, которые внушили автору то же раздвоение сознания, что и довоенный фашизм в своем "мягком" варианте режима Хорти»[58].

В романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба» и Дж. Джонса «Отныне и вовек» воплощение правдивых сторон действительной картины мира происходит без использования новаторских повествовательных приемов, как в романе И. Кертеса. Герои В. Гроссмана и Дж. Джонса – это взрослые люди, в большинстве солдаты и лица, находящиеся в руководящей позиции. Событийная картина романов «Жизнь и судьба» и «Отныне и вовек» представлена авторами через взрослое восприятие истории XX века. Многие из героев романа Дж. Джонса и В. Гроссмана вступают в пространство романов для выполнения своих ролей уже как жертвы обманчивого тотального времени, в то время как в романе «Обездоленность» автор представляет процесс введения человека в заблуждение, превращая его в жертву режима в ходе поэтапной реализации властью силы обмана. В «Обездоленности» то, что видит и о чем размышляет ребёнок в некоторых эпизодах романа, не надо воспринимать читателю в прямом смысле. Например, ссылаясь на исследование Ж. Хетени,

«подросток считает, что путешествовать интересно, и добровольно записывается в венгерском лагере на работу в Германии. С присущим его семье и вообще среднему классу отвлечённым уважением к немецкой культуре и порядку мальчик любуется спокойствием немецких солдат, их точной, благодушной работой без заминки. Он рад, что он – как ему кажется – понравился немцу, отбирающему людей: кого на работу, кого прямо в крематорий»[59].

Использование И. Кертесом обманчивого детского восприятия внешней среды для изображения реальной картины мира служит одной цели – показать, как обманывали людей, и что каждый может быть обманут, может стать жертвой неконтролируемой, тотальной власти, направленной на уничтожение свобод и прав личности.

С помощью разных субъектов повествования создается в романах «Отныне и вовек», «Жизнь и судьба» и «Обездоленность» своеобразная «атмосфера единения»[60] людей в пору важнейших исторических событий. Единение как факт выступает в произведениях на самых различных уровнях, от

[58] Hetényi Zs. «Разум не располагает знанием». Детский взгляд как повествовательный приём в венгерской литературе о Катастрофе (Шоа). // Acta Universitatis Szegediensis, Dissertationes Slavicae XXIV. 2006, с. 205-206.
[59] Там же, с. 206.
[60] Ланин Б. А., с 41.

единения солдат на поле боя и узников в лагерях смерти до единения взглядов в беседах героев, при этом единение имеет свои свойства, в большинстве случаев оно непредвиденно, «недолговечно, во многом призрачно»[61]. Оно и не могло быть другим в условиях диктата и тоталитаризма, где вера людей в силу единения – это самообман.

Атмосфера жизненного подъема, чувства уважения и сострадания друг к другу выражается словами автора в том эпизоде романа «Жизнь и судьба», где завершается соединение частей трёх фронтов вокруг Сталинграда:

«Танкисты выпили, и их охватило счастливое состояние. Один из танкистов, улыбаясь набитым колбасой ртом, проговорил: "Вот что значит соединились – ваша водка, наша закуска". Эта мысль всем понравилась, и танкисты, смеясь, повторяли ее, жуя колбасу, охваченные дружелюбием друг к другу»[62].

Однако это соединение обманчиво, оно не приносит мир и дружбу даже после Сталинградской битвы. Этих солдат, как и тех, которые сражались в тылу, ждёт другая война, которая продолжала разъединять людей. Это война между властью, выраженной диктатом сталинского режима и человеческим в человеке. Сталинградская битва определила «исход войны, но молчаливый спор между победившим народом и победившим государством продолжался»[63].

Нельзя назвать долговечным и единение солдат в песне «Солдатская судьба», сочиненной Пруитом в романе «Отныне и вовек». Повествователь называет ее песней «о людях, у которых нет своего угла. [...] Эта песня – Правда Жизни».[64] А правдой жизни оказались неблагоприятные в Америке условия жизни в 30-х годах, характеризуемые спадом производства и нарастанием безработицы. От «экономического кризиса, который неожиданно вспыхнул в 1929 году в США»[65] американские парни спасались именно сверхсрочной службой, веря в обманчиво справедливую и достойную человека жизнь в рядах армии США. Герой романа «Отныне и вовек», горнист Ред, пришёл в эту «распрекрасную армию»[66], потому что, как говорит он, «на гражданке специалистам что-то пока не раздают жирных кусков. Им бы работу найти – и то счастье. [...] На гражданке мне жилось бы хуже. А голодать я не собирался»[67].

Исходя из размышлений журналиста в романе «Обездоленность» о том, что случившееся с Дёрдем «уже не только» его «дело отныне. Это дело нас всех, всего мира»[68], только остается надеяться, что единение людей небесперспективно, если оно основано на гуманных взаимоотношениях и служит защите прав и достоинств человека. Раньше[69], как размышляет Дёрдь, члены

[61] Ланин Б. А., с. 41.
[62] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 347.
[63] Там же, с. 350.
[64] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 227.
[65] Dürr B. Amerika története és földrajza. // Műszaki könyvkiadó. Budapest 1993, old. 97.
[66] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 28.
[67] Там же, с. 28.
[68] Кертес И. Обездоленность. № 18.
[69] Имеется в виду до войны.

его семьи не поддерживали соседских отношений. «Прежде мы с соседями не очень-то знались, но теперь оказалось, что мы одной расы [...], а это вынуждает к краткому вечернему обмену мнениями насчет наших общих перспектив»[70].

В концентрационном лагере недолговечностью отмечается установившееся ранее[71] дружественное единение Дёрдя с Галантереем. Соответственно повествовательной речи Дёрдя, Галантерей, нашедший на кухне «завидное местечко среди тех, кто чистит картошку», отказывает в просьбе Дёрдя отыскать «что-нибудь пожевать, каких-нибудь остатков, чего-нибудь со дна котла»[72]. В ответ на поступок прежнего друга Дёрдя звучат соображения повествователя, самого Дёрдя, о том, что у «дружбы есть свои пределы по-видимому, и что пределы проводит закон жизни»[73].

Особое внимание заслуживает повествователь в исследуемых романах в тех эпизодах, когда он приближается к проблемам, которые затрагивают дискриминируемую нацию, «всю общину евреев»[74]. В этих фрагментах романов авторы, пользуясь «мудростью многовекового опыта»[75], оценивают вечную проблему с общечеловеческих позиций, рассматривают и измеряют ее в глобальных масштабах, часто занимают позицию заступников угнетаемых. Характерен для такой позиции рассказчика, иногда знающего даже больше, чем его герой, следующий эпизод в романе «Жизнь и судьба». Штрум заполняет анкету и постепенно подходит к пятому пункту. Он,

«нажимая на перо, решительными буквами написал «еврей». Он не знал, что будет вскоре значить для сотен тысяч людей ответить на пятый вопрос анкеты: калмык, балкарец, чеченец, крымский татарин, еврей ... Штрум не знал, что год из года будут сгущаться вокруг этого пятого пункта мрачные страсти, что страх, злоба, отчаяние, безысходность, кровь будут перебираться, перекочёвывать в него из соседнего шестого пункта «социальное происхождение», что через несколько лет многие люди станут заполнять пятый пункт анкеты с тем чувством рока, с которым в прошлые десятилетия отвечали на шестой вопрос дети казачьих офицеров, дворян и фабрикантов, сыновья священников»[76].

В романе «Обездоленность», для выражения в тексте неприязни к евреям, автором используется прием «эпизодических героев»[77]. Они выполняют функцию повествовательных опор, центров, в которых сгущаются мысли о судьбе еврейства и отношения к ним. Один из таких героев – булочник. Только несколько выражений Дёрдя уделяется описанию его поведения с евреями,

---

[70] Кертес И. Обездоленность. № 14–15.
[71] Имеется в виду до лагеря, еще во время работы на нефтеперегонном заводе «Шелл».
[72] Кертес И. Обездоленность. № 18.
[73] Там же, с. электронного источника.
[74] Кертес И. Обездоленность. № 14–15.
[75] Ланин Б. *А*., с 44.
[76] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 307.
[77] Ланин Б. А., с 47

однако таким образом в произведение входит история о жизни и судьбе целой нации.

«Сперва надо было обратиться к белокурой грудастой жене булочника: она вырезала из хлебной карточки нужные талоны, – а потом к булочнику, который отвешивал хлеб. Он даже не ответил на мое приветствие: все в округе знают, что он не любит евреев. Потому и в хлебе, который он толкнул в мою сторону, было с десяток-другой граммов недовеса»[78].

В романе «Отныне и вовек» аналогичное поведению «булочника» присутствует в размышлениях Вождя Чоута. Его мысли – выражение взглядов против национализма, защиты не только евреев, а людей любой национальности. В цитируемом эпизоде Чоут, опережая даже мысли автора-повествователя, знает, что «есть разные дуболомы и сволочи, которые над евреями издеваются, но у нас в роте таких нет»[79].

Своеобразно обогащают повествование романов В. Гроссмана, Дж. Джонса и И. Кертеса псевдодокументы – исповеди и письма героев, а также и их монологи. Они подчеркивают сложность изображенной эпохи. Единогласно звучат в романах исповеди определенных героев, размышляющих над сутью и смыслом человеческого бытия, возможностями сохранения человеческого в человеке, перспективами человеческой доли, разными формами проявления человеческой любви и заботы в условиях времени, в которых происходит действие. Пронзительной исповедью оказываются записки Иконникова, уничтоженного в фашистском лагере, о вечной борьбе добра со злом и наоборот:

«Движение жизни всегда воспринимается сознанием человека, как борьба добра и зла, но это не так. Люди, желающие человечеству добра, бессильны уменьшить зло жизни. [...] Множество книг написано о том, как бороться со злом, о том, что же зло и что добро. Но печаль всего этого бесспорна – и вот она: там, где поднимается заря добра, которое вечно и никогда не будет побеждено злом, тем злом, которое тоже вечно, но никогда не победит добра, там гибнут младенцы и старцы и льется кровь. Эти [...] преступления творятся во имя добра. [...] История людей не была битвой добра, стремящегося победить зло. История человека – это битва великого зла, стремящегося размолоть зернышко человечности. Но если и теперь человеческое не убито в человеке, то злу уже не одержать победы» [80].

Слова «человечность» и «доброта» по своим смысловым качествам стоят очень близко к выражению «человеческая любовь», которая, соответственно чистосердечному любовному признанию Карен Хомс, героини романа «Отныне и вовек», также не обходится без ненависти, как и добро без зла в исповеди Иконникова. Это любовное признание героини Милту Терберу дополнено мыслью автора-повествователя и представляет собой своеобразный поток сознания Карен, он выше простого монолога, он заставляет читателя задуматься и оценить услышанное:

[78] Кертес И. Обездоленность. № 14–15.
[79] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 488.
[80] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 217.

«В любви всегда есть доля ненависти. Потому что любовь привязывает тебя к человеку, которого любишь, и ты отчасти теряешь свободу. А ты этому противишься, ты не можешь с этим смириться, ты не хочешь терять свободу, ты бунтуешь, но при этом стараешься заставить другого целиком пожертвовать своей свободой ради тебя. Любовь обязательно рождает ненависть. И пока на земле не перевелись люди, в любви всегда будет доля ненависти. Может быть, люди для того и созданы, чтобы научиться любить без ненависти»[81].

Во имя вечной любви звучит в дополнение размышлениям Карен мысль автора о том, что есть «только один способ сохранить любовь – никогда не принадлежать друг другу. Вечно желать и вечно говорить своему желанию "нет"»[82].

Исключительное внимание в романе «Обездоленность» представляют споры, своеобразные беседы, в которых сталкиваются разные точки зрения об испытаниях, что предстояли и состоялись для людей еврейской национальности. Среди многочисленных эпизодов такого характера особенно выделяется фрагмент очень серьезного разговора вернувшегося из лагеря в Будапешт Дёрдя Кевеша с оставшимися в живых родственниками, которые просили его забыть пережитые ужасы и начать новую, свободную жизнь. Дёрдь не согласен с просьбой людей, которые намного старше его и не изведали лагерей. Он вступает в острый спор с собеседниками и вводит в повествование романа собственную теорию о понятии «доля», потому что, как говорит Дёрдь,

«"новую жизнь, [...] я мог бы начать только тогда, если бы родился заново [...]. И кстати, [...] я не замечал, чтобы были ужасы" [...]. Теперь уже я мог бы [...] сказать, что это значит – "еврей": Ничего, для меня и первоначально, по крайней мере, ничего, пока только не начинаются шаги. [...] Я [...] пережил заданную мне долю. И если доля существует, тогда невозможна свобода; [...] а если существует свобода, тогда нет доли, [...] – вернее, тогда доля – это мы сами»[83].

Не подлежит оспариванию мнение автора-повествователя и в небольшой цитате из главы романа В. Гроссмана о понятии «антисемитизм» Вовсе не в знак увлечения цитированием, а с целью демонстрации значения и функции мыслей повествователя в создании картины о состоянии, в котором очутился весь мир в романе «Жизнь и судьба», звучат нижеизложенные слова о том, что

«антисемитизм – явление особое в ряду преследований, которым подвергаются национальные меньшинства. Это явление особое, потому что историческая судьба евреев складывалась своеобразно, особо. Подобно тому, как тень человека дает представление о его фигуре, так и антисемитизм дает представление об исторической судьбе евреев. История еврейства сплелась и соединилась со многими вопросами мировой политической и религиозной жизни. Это первая особенность еврейского национального меньшинства.

[81] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 796.
[82] Там же, с. 797.
[83] Кертес И. Обездоленность. № 18.

Евреи живут почти во всех странах мира. Такое необычайно широкое распространение национального меньшинства в обоих полушариях Земли представляет вторую особенность евреев. В пору расцвета торгового капитала появились евреи торговцы и ростовщики. В пору расцвета промышленности многие евреи проявили себя в технике и промышленности. В атомную эру немало талантливых евреев работает по атомной физике. ...

В двадцатом веке обреченный на гибель старый национальный уклад физически отсталых и неудачливых государств зажег костры Освенцима, люблинских и треблинских крематориев. К антисемитизму прибегают перед неминуемым свершением судьбы и всемирно-исторические эпохи, и правительства реакционных , неудачливых государств, и отдельные люди, стремящиеся выправить свою неудачную жизнь»[84].

Важное место в повествовании романа «Жизнь и судьба», «Отныне и вовек» и «Обездоленность» принадлежит роли мотивов. Особенную роль мотива в исследуемых романах равнозначно приобретают звуки песен и музыкальных инструментов. Они создают «определенный [...] фон»[85] для более точного восприятия читателем эмоционального тона повествования. Одна из важных деталей мотива музыки в романе «Жизнь и судьба» – звуки скрипки. В эпизоде с игрой на скрипке парикмахера Рубинчика у Крымова, слушающего мелодию, всплывают тревожные переживания, излитые повествователем в форме вопроса: «Почему тонкий, дребезжащий голос скрипки, поющий незамысловатую, как мелкий ручеек, песенку, казалось, выражал в эти минуты сильней, чем Бах и Моцарт, всю просторную глубину человеческой души?»[86].

Затем Крымов вспоминает уход жены, в нем просыпается боль утраты, он с горечью задумывается над своим одиночеством. Описание его чувств опять рефлекторно передается повествователем:

«Снова в тысячный раз Крымов ощутил боль одиночества. Женя ушла от него. Снова с горечью он подумал, что уход Жени выразил всю механику его жизни: он остался, но его не стало. И она ушла. [...] Музыка, казалось, вызвала в нем понимание времени»[87].

Затем музыка еще неоднократно звучит в романе «Жизнь и судьба», и она всегда помогает в «верном восприятии и инструментовке повествования».[88]

В восприятии и «понимании» тяжелого времени помогает музыка горниста Пруита, игравшего «вечернюю зорю»[89] для героев романа «Отныне и вовек». Повествование в произведении Дж. Джонса обогащает не только мелодия горна, умиротворяюще воздействующая на столкновение чувств солдат со временем службы, а также уровень душевного спокойствия, с которым играл горнист. Когда Пруит начинал играть, то у него, как говорит автор, «волнение, как сброшенная с плеч куртка, тотчас отлетало прочь, он внезапно

[84] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 257–258.
[85] Ланин Б. А., с 49.
[86] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 25.
[87] Там же, с. 25.
[88] Ланин Б. А., с 49.
[89] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 226.

остался один, далеко ото всех»[90]. Благодаря умелости повествователя наводятся интересные параллели между эмоциональным эффектом короткой мелодии горниста и временем, проведенным солдатами безрадостно или же с «определенным» наслаждением:

«У этого трубача [...] звук уверенно прокатился по двору и повис в воздухе, затянутый чуть дольше, чем обычное начало "вечерней зори" у большинства горнистов. Он тянулся, как тянется время от одного безрадостного дня к другому, тянулся, как все тридцать лет солдатской службы. Вторая нота была короткая, пожалуй, слишком короткая, отрывистая. Едва началась и тут же кончилась, мгновенно, как [...] время в борделе. [...] И вслед за ней последняя нота первой фразы, ликуя, взмыла вверх [...] из чуть сбитого ритма, вознеслась на недосягаемую высоту, торжествуя победу гордости над всеми унижениями и издевательствами»[91].

В романе И. Кертеса «Обездоленность» роль мотива приобретают мелодия и слова песни, часто напеваемой в концентрационном лагере Банди Цитромом. Цель использования этого мотива И. Кертесом во многом созвучна с авторскими намерениями Дж. Джонса и В. Гроссмана. Короткие отрывки любимой песни героя романа «Обездоленность» Банди Цитрома, подобно нотам из мелодии Пруита и звуков скрипки Рубинчика, вносят в пространство художественного текста романа «Обездоленность» мысли о вере человека в свою силу выдержать испытания и мучения, о преданности своей Отчизне, об уважении к своим товарищам. Мнения об этой песне вводятся в роман размышлениями Дёрдя Кёвеша, который вспоминает, что Банди Цитром вынес её

«еще из времен рабочего батальона и штрафной роты. "На земле Украйны разряжаем мины, / Трусами не будем и на Украине", – так она начиналась, и ему особенно нравился последний куплет: "И если погибнет товарищ, задушевный друг, / Мы пошлем Отчизне весть: / Что бы нас ни ожидало, / Дорогая, прекрасная Отчизна, / Мы тебе не изменим, никогда!"»[92].

О судьбе солдат армии США рассказывает и песня Сэла Кларка в сопровождении гитары в романе «Отныне и вовек». Эта песня, по мнению автора-повествователя, была

«совершенна, она все отдавала, и ничего не требовала; слова не говорили ничего, но вмещали в себя все, что можно сказать. [...] Истина [...] была в мудрой глубине немудреной песни, в своей непритязательности песня передавала то, что никогда не передать сложнейшими словами, она восходила к истокам, к изначальной простоте, и картина жизни, словно высвеченная яркой вспышкой, внезапно становилась ясна [...]»[93].

Один из стержневых вопросов в романе «Жизнь и судьба» – роль идей «приоритета классовых, партийных интересов»[94] и их лидирующих

[90] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 226.
[91] Там же, с. 226.
[92] Кертес И. Обездоленность. № 18.
[93] Джонс Дж. Отныне и вовек. Роман. // «Радуга». Москва 1986, с. 146.
[94] Ланин Б. А., с 52.

представителей в исторических событиях. Этот «стержневый вопрос» в романе «Жизнь и судьба» связан с партией и ролью личности Сталина в создании государства с режимом, параллельным фашистскому тоталитарному режиму Гитлера. Использование этого сравнения очень часто заметно на страницах романа «Жизнь и судьба», как и напоминание автором-повествователем о качествах вождя народа и лиц, преданных его идеям партийности. Например, для Дементия Гетманова, «хозяина области», «секретаря обкома», ставшего в романе выразителем жестоких, суровых идей партии Сталина, высшая степень

«партийности, ее суть была в том, что человек вообще не имеет ни склонностей, ни симпатий, могущих вступать в противоречие с духом партийности, – все близкое и дорогое для партийного руководителя потому и близко ему, потому только и дорого ему, что оно выражает дух партийности»[95].

Партийность, какой понимает ее Гетманов, становится кровожадной целью самовыражения, отклонением от здравого смысла бытия. Голос Гетманова озвучивает правила, которые вошли в моральные и этические нормы поведения с людьми. Соответственно повествовательной речи героя, для служителя-функционера не существовало

«ни земляков, ни учителей, которым с юности обязан многим, тут уж не должно считаться ни с любовью, ни с жалостью. Здесь не должны тревожить такие слова, как "отвернулся," "не поддержал", "погубил", "предал" [...]. Дух партийности проявляется в том, что жертва как раз-то и не нужна – не нужна потому, что личные чувства – любовь, дружба, землячество – естественно, не могут сохраниться, если они противоречат духу партийности. [...] Сила партийного руководителя не требовала таланта ученого, дарования писателя. Она оказывалась над талантом, над дарованием. Руководящее, решающее слово Гетманова жадно слушали сотни людей, обладавших даром исследования, пения, писания книг, хотя Гетманов не только не умел петь, играть на рояле, создавать театральные постановки, но и не умел со вкусом и глубиной понимать произведения науки, поэзии, музыки, живописи [...]. Сила его решающего слова заключалась в том, что партия доверила ему свои интересы в области культуры и искусства»[96].

Романы В. Гроссмана, Дж. Джонса и И. Кертеса ставят острые вопросы, однако их решение авторы вручают читателю. Эта незавершенность решений выдвинутых задач, их открытость есть важной особенностью исследуемых произведений. Относительно общности особенностей повествовательной структуры романов следует отметить, что право изложения для читателей главных мыслей произведений принадлежит прежде всего автору-повествователю. Писательское мастерство В. Гроссмана, Дж. Джонса, И. Кертеса позволило создать на страницах романов разнообразие «форм авторского присутствия, к которым прибавляется повествовательная

[95] Гроссман В. Жизнь и судьба. Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 51.
[96] Там же, с. 52.

активность»[97] второстепенных персонажей и различных мотивов. Например, в романе «Жизнь и судьба» с автором-повествователем наравне сосуществуют и «вспомогательные повествовательные фигуры – летописец, [...], военный историк, семейный повествователь»[98] – однако они только присоединяются к плану автора-повествователя или героя-повествователя, свою самостоятельность не получают.

Список источников и литературы

I. Научные статьи и книги

Бахтин М. *Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук.* // Издательство «Азбука». Санкт-Петербург, 2000, с. 5–332.

Бонецкая Н. К. Проблема авторства в трудах М. М. Бахтина. // *Studia Slavica Hung.* (31). Akadémiai kiadó. Budapest 1985, с. 61–108.

Ланин Б. А. *Новая проза о войне и дилогия В. Гроссмана «Жизнь и судьба».* // Российская академия образования. Институт общеобразовательной школы. Москва 1992, с. 4–59.

Хетени Ж. Порядок хаоса. Имре Кертес и его роман «Обездоленность». // *Иерусалимский журнал,* № 18, 2004. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.antho.net/jr/18.2004/02.php.

Dürr B. *Amerika története és földrajza.* // Műszaki könyvkiadó. Budapest 1993, old. 1–124.

Hetényi Zs. «Разум не располагает знанием». Детский взгляд как повествовательный приём в венгерской литературе о Катастрофе (Шоа). Tanulmánykötet Szőke György egyetemi tanár tiszteletére. // *Acta Universitatis Szegediensis*, Dissertationes Slavicae XXIV. 2006, с. 199–212.

Weststeijn W. The author and the 'I' in Bachtin's conception of the literary text. // *Russian Literature* XXXIII. North-Holland 1992, pg. 459–470.

II. Художественная литература.

Гроссман В. *Жизнь и судьба.* Роман. // «Ээсти раамат». Таллин 1990, с. 7–476.

Джонс Дж. *Отныне и вовек.* Роман. // Издательство «Радуга». Москва 1986, с. 3–831.

Кертес И. Обездоленность. Роман. Перевели с венгерского Шимон Маркиш и Жужа Хетени. // *Иерусалимский журнал,* № 14–15 (начало), 2003. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.antho.net/jr/14-15.2003/11.php.

Кертес И. Обездоленность. Роман. Перевели с венгерского Шимон Маркиш и Жужа Хетени. // *Иерусалимский журнал*, №18 (окончание), 2004. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.antho.net/jr/18.2004/01.php.

[97] *Ланин Б. А*., с 57.
[98] Там же, с 56.

Fodor Katalin

Puskin *Jevgenyij Anyegin* c. művének reáliafordítási szempontból való elemzése

Jelen tanulmány a reáliák kérdéskörével foglalkozik. Azt vizsgálja, hogy mi tartozik a reáliák tárgykörébe, valamint milyen megoldások, lehetőségek segítségével lehet reáliákat fordítani, megtartva a szavak, kifejezések kultúra-specifikus jellegét. A kutatás gyakorlati részét Puskin *Jevgenyij Anyegin* c. művében található reáliák fordításának elemzése képezi.

Reáliafordítások elemzése nem lehetséges annak tisztázása nélkül, hogy a szakirodalom mit nevez reáliának.

„Nyelvi reáliának (a szakzsargonban egyszerűen csak „reáliának") nevezzük valamely nyelv kultúra-specifikus elemét (lexémáját), amely az egybevetett nyelvben nem rendelkezik állandósult (szótári) ekvivalenssel. […] A reáliák nyelvi átültetésének minősége határozza meg a forráskultúráról szerzett információk hitelességét, ezért elmondható, hogy ezek a lexémák az információátvitel kulcsszereplői." (Lendvai 2005)

Klaudy Kinga (1999) azt a kérdést teszi fel, hogy mi mindent lehet a reáliák közzé sorolni. Véleménye szerint fontos eldönteni, hogy csak az egy adott nyelvet beszélőkre jellemző tárgyak, mint például a ruhák, ételek, italok tartoznak-e bele a reáliák fogalmába, vagy pedig idesorolhatóak az ünnepek, történelmi események, nevek is.

Mára már valóban nagyon széles a skálája azon nyelvi elemeknek, melyeket reáliáknak nevez a szakirodalom.

„A „nyelvi reália" terminusnak népes szinonimasora van („kulturális reália", „kultúrszó", „(le)fordíthatatlan elem", „nonekvivalens lexéma", „kultúra-specifikus szó", „etnikulturéma"), nincs egységes definíciója (kultúrspecifikus jeltárgy; kultúrspecifikus jeltárgy megnevezése; nyelvi megnyilvánulás, amelyben kifejeződik az adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga)" (Lendvai 2005).

A „reália" fogalom definiálása során egyértelművé válik, hogy a kultúra-specifikus szavakat csak az adott nyelv kulturális hátterének ismeretében lehet úgy lefordítani, hogy a fordítás visszatükrözze az adott nyelv specifikus jellegét.

A fordítóra ezért úgy kell tekinteni, mint különböző kultúrák közötti közvetítőre, akinek kulturális ismereteitől függ, hogy miként tud megbirkózni az eredeti szöveggel. A reáliák megfelelő fordításának jelentősége abban rejlik, hogy ezek a szövegelemek nagyon szoros kapcsolatban állnak az eredeti mű valóságával, ezért a fordítónak ismernie kell azt a kultúrát, azt a társadalmat és történelmi korszakot, amelyben az eredeti mű íródott (Tellinger 2003). A kulturális háttérismeretek fontosságát hangsúlyozza Burján (2010) is előadásában, ahol azt fogalmazza meg, hogy a fordítandó szöveg tartalmának pontos megértéséhez nem elegendő

az idegen nyelv ismerete. Nagyon fontos szerepet játszik az adott mű témájához kapcsolódó kulturális háttér ismerete, mivel gyakran a nyelv legegyszerűbb elemeinek fordítása sem oldható meg ezen ismeretek hiányában.

Az irodalmi szövegek gyakran tartalmaznak kultúra-specifikus szakkifejezéseket, amelyek nyilvánvalóak a forrásnyelvi olvasók számára, de idegenek lehetnek a célnyelvet tanuló közösségek számára. Amikor a fordítók kultúrspecifikus szakkifejezéseket találnak az eredeti szövegben, amelyek jól ismertek a forrásnyelvben, viszont a célnyelvben hiányoznak, úgy tartják helyesnek, hogy ezeket meg kell magyarázni a célnyelvi olvasónak (Lendvai 1987).

Az általam elemzett irodalmi műben nem mindig érvényesül ez az elv, vagyis nem mindig adják meg a reáliák magyarázatát, így néhol a magyar olvasó nem ért meg bizonyos kultúrspecifikus kifejezéseket. Ilyen például a *Вино кометы*, amit *Üstökös bor*ként ad meg a fordító. Jelentése: 1811-ben szüretelt bor, mivel abban az évben üstökös volt látható az égen. Az eredeti szövegben található magyarázat, de a magyar fordításban ez nem jelenik meg.

Hasonló példa még a *Надблюдны песни*, ami *Varázsos ének*ként jelenik meg. Ez tipikus reália. Jelentése: a lányok bizonyos napokon gyűrűiket bedobták egy tál vízbe és énekelni kezdtek. Minden éneknél kivettek találomra egy gyűrűt. Az ének az adott gyűrű gazdájának sorsát jósolta meg. Ezt a fordítás nem tükrözi, és a fordító magyarázatot sem mellékel.

A fordítónak el kell tudnia dönteni, hogy az általa lefordítandó szöveg menynyire forráskultúrához kötött információt hordoz. Tudnia kell, mi ebből a fontos, kevésbé fontos és elhagyandó információ. Ugyancsak tudnia kell, hogy a célszövegben bizonyos megfeleltetési módok (szókölcsönzés, eltérő írásrendszerű szövegek esetén: transzliteráció, transzkripció) képesek markánsan, jellegzetesen közvetíteni az adott információt, míg mások (körülírás, értelmezés, analóg fordítás, elhagyás) ezt a megfeleltetést mellőzik (Lendvai 1987). Transzliterációra és transzkripcióra a legtöbb példa személynevek és helységnevek fordításánál található, mint például:

Евгений – Jevgenyij
Княжнин – Knyazsnyin
Цар – cár
Самовар – szamovár
Ольга – Olga
Татьяна – Tatjana
Андрюшка – Andrjuska
Владимир – Vladimír

Található az elemzett műben elhagyás is, amikor egy szó egyáltalán nem jelenik meg a fordításban:

В Молдавии, в глуши степей – A zord Moldvában: A fordító teljesen elhagyja a *степ* szó fordítását.

Он был простой и добрый барин – Jó volt, jámborság mintaképe: A *барин* szó teljesen kimaradt.

A reáliák sok esetben semmit sem jelentenek a célnyelvi olvasó számára, viszont ha valamilyen szempontból fontos funkciójuk van a szövegben, akkor sem az általánosítás, sem pedig az elhagyás nem alkalmazható.

1. **Dramaturgiai funkció**: a forrásnyelvi márkanév, étel, ital, használati cikk, földrajzi név fontos szerepet játszhat a szereplők társadalmi helyzetének jellemzésében, és ez által a mű cselekményében.
2. **Hangulatteremtő funkció**: minél ismertebb a forrásnyelvi reália a célnyelvi olvasó számára, annál alkalmasabb az ún. „couleur locale" megteremtésére.
3. **Ismeretterjesztő funkció**: a forrásnyelvi reáliák a forrásnyelvi társadalom életmódjáról, szokásairól, használati tárgyaira vonatkoznak, melyekről a célnyelvi közönség jórészt fordításokon keresztül szerez információt. Vannak olyan szövegek (úti beszámolók, egy-egy országot, tájat, népet bemutató albumok stb.), amelyekben a reáliák fordítása nem kerülhető meg, mivel azok a szöveg lényeges elemei.
4. **Kultúraközvetítő funkció**: egymás reáliáinak a megismerése közelebb hozhatja egymáshoz a forrás- és a célnyelvi nyelvközösségeket, csökkentheti a kommunikációs zavarokat a kultúrák közötti érintkezésben (Burján 2010).

A következő táblázatban Puskin *Jevgenyij Anyegin* c. művében megtalálható reáliafordítások kerülnek bemutatásra.

REÁLIA	REÁLIAFORDITÁS	FORDITÁSI MÓDSZER
Летя в пыли на почтовых	Kit porban posta-trojka vitt	A reália fordítása lehetett volna a postakocsi is, de ez semlegessé tette volna a fordítást. A posta-trojka koloritot ad a mondanivalónak, a trojka, a tri orosz nyelvterületre utal.
Евгений	Jevgenyij	Transzkripció
Madame, Monsieur	Madame, Monsieur	Utalás a francia nyelv hatására, fontosságára. A nemesség is inkább franciául beszélt, de leginkább írt, mivel oroszul nem tudott helyesen írni, fogalmazni. Így Tatjana is franciául írja Anyeginhez levelét.
Летний-сад	Nyári-kert	Reáliának tekintendő, mivel nem akármilyen nyári kertről van szó. A fordítás semlegessé tette, bár megfelelő háttértudással érezni lehet a reália jelleget. A fordító a behelyettesítést választotta módszerként.

REÁLIA	REÁLIAFORDITÁS	FORDITÁSI MÓDSZER
В Молдавии, в глуши степей	A zord Moldvában	A fordító teljesen elhagyja a степ szó fordítását.
Вино кометы	Üstökös bor	Szó szerinti fordítás, jelentése: 1811-ben szüretelt bor, mivel abban az évben üstökös volt látható az égen. Az eredeti szövegben található magyarázat, de a magyarban a fordító elhagyja.
Roast beef	Roast beef	Reália, ami brit sajátosságra utal.
Княжнин	Knyazsnyin	Transzkripció
Семенова	Szemenova	Transzkripció
Цареград	Isztambul	Цареград-ot Isztambul szinonimájaként használták az orosz nyelvben, azonban a fordítás ezt a finomságot már nem jelöli.
Петербург	Pétervár	A fordító a behelyettesítést választotta módszerként.
Цар	Cár	Transzkripció
Все да да нет. Нескажет да-с или нет-с.	Igent mond pusztán és nemet. Nem tesz hozzá kéremet.	A módszer a behelyettesítés. A fordítás nem őrizte meg a reália jelleget, mivel a -с valószínűleg a сударь (jelentése: nemzetes uram).
Помещик	Földesúr	Behelyettesítés, a szó semlegessé változik. Ekvivalenciát jelezhet a fordítás, de a két szó valójában nem ekvivalens egymással.
Самовар	Szamovár	Transzkripció
И дедов верный капитал Коварной двойке не вверял	És nem lett kártyatét soha Ősöktől rászállt birtoka	Behelyettesítés, a szó semlegessé változik, de másrészről kap egy magyarázat jelleget is. A kettes egyrészt jelentheti a legkisebb értékű kártyát a pakliban, de jelentheti kockajátékban a két egyest, amely a játszma elvesztésével jár. Puskin arra utalt, hogy a személy nem kártyázott és kockajátékot sem játszott.
Юные усачи	Bajszos, jó vitéz	Behelyettesítés, a szó semlegessé változik, de másrészről kap egy magyarázat jelleget is. Viszont eltűnik a fiatal jelentés a fordításból.
Ольга	Olga	Transzkripció
Татьяна	Tatjana	Transzkripció
Княжна	Hercegkisasszony	Behelyettesítés, a szó elveszti reália jellegét.

REÁLIA	REÁLIAFORDITÁS	FORDITÁSI MÓDSZER
Брила лбы	Borotvált is – jobbágyfejet	A kifejezést magyarázattal bővítette a fordító (jobbágyfejet). Így már világos, hogy mi célból és kit borotváltak.
Водились русские блины	Blint sütnek, jó orosz lepényt	Egyrészt átírást látunk, másrészt ezt a fordító definícióval is kiegészítette
Надблюдны песни	Varázsos ének	Itt a reália teljesen eltűnik, hiszen ennek az a jelentése, hogy a lányok bizonyos napokon gyűrűiket bedobták egy tál vízbe és énekelni kezdtek. Minden éneknél kivettek találomra egy gyűrűt. Az ének az adott gyűrű gazdájának sorsát jósolta meg. Ezt a fordítás nem tükrözi.
Квас	Kvasz	Transzkripció
Он был простой и добрый барин	Jó volt, jámborság mintaképe	A барин szó teljesen kimaradt.
Андрюшка	Andrjuska	Transzliteráció
Владимир	Vladimír	Transzliteráció
Няня	Nyanyám	Megmarad a reália jelleg, ami szláv nyelvterületre utal.
Пришла худая череда	Eszem kihagy	A kifejezést definícióval helyettesíti a fordító, reáliaként nem lehet lefordítani.
Кокетка	Kacér nő	Definíció

Identifikációs nehézségek származhatnak a nyelvi reáliafogalom relatív természetéből is, melyet a következő tényezők determinálhatnak: 1. a jelentéshatárok elmosódottsága, 2. jelentésleírás bizonytalansági tényezői, 3. nyelvi és beszédszintű megfeleltetés különbségei, 4. egybevetett konkrét nyelvpárok kulturális közelsége/távolsága, 5. a szavak többségének poliszémiája, 6. a kölcsönzési folyamat dinamikája (Lendvai 1987). A fordítónak ezért kitűnően kell ismernie mind a forrásnyelvet, mind pedig a célnyelvet, hiszen csak így tud helyesen választani a fordítási technikák közül. Burján (2010) rámutat arra, hogy a fordítás valójában a fordítandó mű tökéletes megértését jelenti és annak újrafogalmazását a célnyelven, amihez elengedhetetlen mindkét nyelv alapos, átfogó ismerete.

Összességében elmondható, hogy a nyelvi reáliák kultúrspecifikus jellegük kapcsán igen fontos szerepet játszanak a forrásnyelvnek nemcsak a megértésében, információ átadásában, hanem az egész kulturális és történelmi háttér érzékelésében. A fordító követi a szabályokat, amelyeknek megfelelően választ fordítási módszert egy adott szituációban, de ez a választás sokszor szubjektív, mivel reáliák fordításakor el kell dönteni, hogy mennyire fontos szerepet játszik az adott

kultúrszó. Egy mű összes reáliájának magyarázata például zavaróan hathat a tartalmi megértés folyamata során, de semlegessé tételük vagy elhagyásuk negatív hatással lehet a fordítás koloritos jellegére. A forrásnyelv és a célnyelv kitűnő ismerete lehet a megoldás annak az egyensúlynak a megteremtésére, amely végül egy tartalmas, színes és befogadásra alkalmas fordítást eredményez.

Felhasznált irodalom

Burján M.: *Fordítástechnikák*. TÁMOP-előadás. „Mindent fordítunk és mindenki fordít" – A nyelvi közvetítő tevékenység jelentősége a soknyelvű Európai Unióban. 2010. február 5.

Klaudy K.: *Bevezetés a fordítás gyakorlatába.* Budapest, 1999, Scholastica Kiadó.

Lendvai E.: *A „lefordíthatatlan elem" megfeleltetési lehetőségei.* Kandidátusi disszertáció tézisei. Pécs, 1987, JPTE TK.

Lendvai E.: Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében. In: Dobos Cs., Kis Á., Lengyel Zs., Székely G., Tóth Sz. (Szerk.), *„Mindent fordítunk, és mindenki fordít". Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben.* SZAK, Bicske, 2005, 67–71. p.

Tellinger D.: A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből. *Fordítástudomány,* vol. 5. (2003) no. 2. 58–70. p.

Ilona Huszti

The Process of Becoming a Teacher as Viewed by Mentors and Will-be Teachers

1 Introduction

The research detailed in the present article has provided insights into the opinions of school mentors and will-be teachers about the process of becoming a teacher. An attempt has been made to clash the various opinions and to clarify what type of help trainee teachers require from the mentors and what kind of support the mentors give to will-be teachers during their teaching practice at the school. The terms *practice teacher, trainee teacher* and *will-be teacher* are used interchangeably to refer to one and the same person, i.e. 4th or 5th year college student doing their compulsory teaching practice in a primary or secondary school. The terms *mentor*, *cooperative teacher* and *subject teacher* also refer to the same person in this study, namely the person who is responsible for and gives most support to practice teachers during the teaching practice, provides them with useful advice and suggestions how to design and give lessons.

2 Theoretical background to the research

One can find plenty of academic literature dealing with the main focus of the research detailed in this study. Different authors try to explain in a various way the concept of mentor. The accepted definition in this study is that of M. Nádasi's (2010), according to which 'the mentor who is leading the teaching practice is a teacher with appropriate pedagogical experience, who is able to provide practising teachers participating in teacher training programs with adequate professional support' (p. 11). In Transcarpathia (the context of the present research), the mentor's responsibilities also include tasks like familiarizing the practising teachers with the design and conducting of lessons, introducing them to ways of self-reflection, while observing the will-be teachers' growing independence. (M. Nádasi, 2010).

Referring to the work of Hobsen et al., Major (2010) understands the essence of mentoring activity in the following way: "it is an individual form of teaching activity provided by an experienced in-service teacher to a novice or a less experienced teacher, the primary aim of which is to support the professional development of the mentored teacher and make his or her adaptation to the teaching profession in general and the special local context (in our case the school) in particular, smoother…" (p. 33.) Falus (2004, p. 362.) believes that "in

the process of becoming a teacher, it is necessary to develop the trainee teacher's views, knowledge, abilities, practical skills, commitment, and attitudes in order for them to fulfil their functions as teachers". The mentor plays an enormous role in all this development.

When playing the role of a mentor, experienced teachers help trainee teachers in developing the functional teacher role in them (Walkington, 2005). Mentors encourage practice teachers to reflect on the work done in the light of their newly obtained experiences. How the trainee teacher perceives their new experiences is usually influenced by the mentor's professional identity (Galbraith & Cohan, 1995). Farrell (2008) believes that cooperating teachers are the main source of support needed by trainee teachers because they have the greatest professional impact on them during their teaching practice.

Hobson et al. (2009) identified all the advantages and disadvantages that the mentoring activity has on trainee teachers. They underline that it is positive that trainee teachers' anxiety decreases with the help of mentors, while their self-confidence increases and they also develop professionally. As a negative factor, the authors mention that certain practice teachers may feel their mentors prevent them from trying out their own ideas in teaching.[1] However, improper mentoring means the most significant problem for trainee teachers, when they do not obtain sufficient support and independence from the mentors (Hobson et al., 2009). The findings of a study conducted in 2011 in Transcarpathia (Huszti, 2011) prove that trainee teachers would like to get more help and support from their mentors. The study also points out that mentors' support may positively influence the process of becoming competent teachers.

3 Methods of the research

3.1 Research participants

The participants of the present study were 45 graduate students of the II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian Institute majoring in various subjects (Year 4 and Year 5 students studying for their bachelor and specialist degrees). These students were selected because they had already done their compulsory six-week long teaching practice in a number of Transcarpathian schools with Hungarian language of instruction. They were believed to have clear views on problematic issues emerging in connection with the teaching practice, to have formed their own opinions about the issues in question, as well as to have taken their position about the quality and characteristics of the support they had obtained in the school during their practice. Table 1 presents the details about the student participants of the research.

[1] However, this can also be true vice versa when the mentor feels 'endangered' by the trainee teacher in the case when the latter applies a technique in the lesson that the mentor is not familiar with. (Hobson et al., 2009)

Table 1

Major subjects and training programs of participants (n=45)

Major subject	Bachelor (Year IV.)	Specialist (Year V.)	Total
English	6	-	**6**
Biology	6	7	**13**
Geography	3	-	**3**
Hungarian	-	5	**5**
Mathematics	7	4	**11**
History	-	7	**7**
Total	**22**	**23**	**45**

In addition, fourteen mentors were also surveyed about the main topic of this research, so that it could be analyzed from the mentors' point of view, as well. All the mentors teach and do mentoring activities in the two base schools of the Rákóczi Institute in Beregszász. Mentor teachers of different disciplines were asked about their work, and about students doing their teaching practice (see Table 2). There were twelve female and two male mentors. Their average age was 40 years; the average length of their teaching practice was 18 years, while the average length of their mentoring activity was 10 years. Regarding their qualifications, five mentors had teacher training institute degrees, whereas nine mentors had university degrees. Five mentors have participated in mentor training courses so far, while one mentor also indicated that she had finished a Language Pedagogy Doctoral School.

Table 2

Subject teachers participating in the research

Subject	Number of mentors
English	4
Biology	2
Geography	1
Mathematics	1
Hungarian	3
History	3
Total	**14**

3.2 Research instruments

Two different questionnaires were applied in the survey (see Appendices 1 and 2). The student questionnaire consisted of four parts and contained eleven questions. With its help, insights into the will-be teachers' views on planning the teaching process were obtained. The data also revealed whether trainee teachers

got help from their mentors during their teaching practice and of what kind and in what form. This instrument also asked the respondents to describe the type of professional relationship between them and their mentors. The second questionnaire was used among the selected mentors. It enquired about the processes going on between mentors and trainee teachers, what kind of support trainees need from their mentors, how mentors help them, etc.

4 Research findings

4.1 Practising teachers' questionnaires

With the help of the questionnaire the trainee teachers' opinions were surveyed about what role the mentors played in the process of their becoming competent teachers. The questions were organized into four big categories:

a) issues concerning the observation of the mentor's work;
b) issues related to lesson planning;
c) questions concerning the analysis and evaluation of the trainee teachers' teaching;
d) professional and personal relationship between the mentor and the practising teacher.

Students admitted that most of the times they had planned their lessons on their own (32 respondents), though thirteen trainee teachers indicated that they had worked together with the mentors in the planning process. Those who admitted having planned their lessons on their own also added that they had discussed the lessons in general with their mentors orally, then prepared the detailed lesson plans and outlined the procedures of the lessons for themselves.

One of the most crucial tasks of a mentor is to help the trainee teacher during their teaching practice in all possible ways. However, one can see that the number of students declaring having not obtained any help from their mentors is rather high (thirteen respondents). A great majority of the trainee teachers, however, declared positive statements (32 respondents), emphasizing that they had obtained useful pieces of advice and suggestions from their mentors that all helped them in preparing for their lessons successfully.

I mainly got useful information from my mentor about the level of knowledge of a class, about the behaviour of certain pupils, and about the habits that characterized a given community. (E1)[2]

The trainee teachers were asked to define what kind of advice they had obtained from their mentors during their teaching practice. The replies have been categorised and they are presented in Figure 1.

---

[2] The practising teachers were assigned codes containing a combination of a letter and a number. The letters refer to the major subjects of the trainee teachers: B – biology, E – English, G – geography, H – History, HUN – Hungarian, M – mathematics.

Figure 1

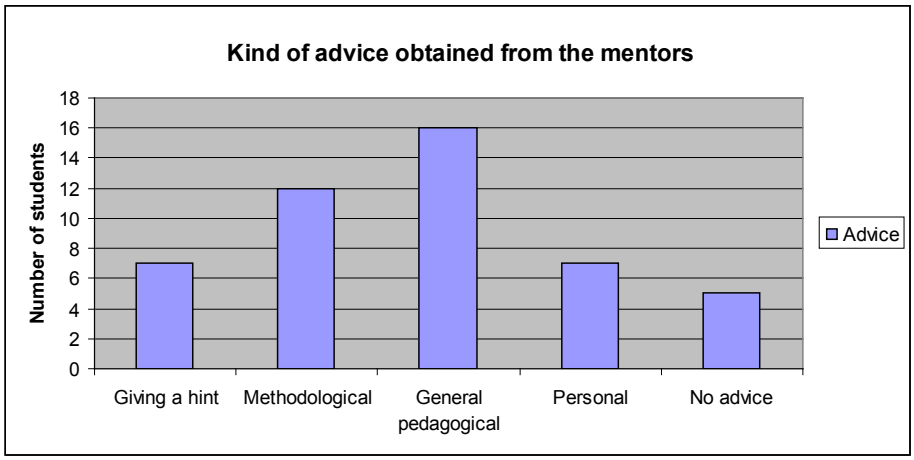

Figure 1 shows that the mentors gave general pedagogical pieces of advice to the will-be teachers in most cases (16) (e.g. 'My mentor emphasized the importance of constant revision of the material at the very beginning of every lesson' (B16); 'I should pay appropriate attention to every pupil.' (M32)). The second most frequent kind of advice was of methodological character (e.g. 'In the lower primary classes I should try to explain everything in a playful way.' (E2), 'My mentor helped me a lot in selecting the appropriate visual aids.' (HUN25)). The respondents admitted that they got personal advice and some other hints about teaching in seven cases each. (E.g. personal: 'Don't worry.' (B13), 'Always speak clearly and understandably'. (M34); giving a hint: 'What I should pay more attention to, that is, my mentor made me realize in an indirect way that I should prepare the pupils for the tasks of the Independent Testing[3].' (B14)) Five trainee teachers admitted that they had obtained no advice or help from their mentors.

Trainee teachers were asked to give responses to the question whether their mentors warned them about the various pitfalls of teaching, and whether the mentors called the practising teachers' attention to their probable mistakes. Fourteen trainees replied that their mentors had not done anything mentioned above, while 31 will-be teachers reported on the fact that their mentors had not missed to do all those things referred to above. Certain trainees even added that their mentors provided extra information about the given class and the learners, concerning their activity and discipline, who were stronger and weaker learners, and who needed special attention from the teacher.

It is clear from previous research results (e.g. Numrich, 1996; Huszti, 2004) that the greatest and most difficult problem for trainee teachers, as well as novice teachers, is the defining of lesson objectives. This was also referred to by some mentors in the

[3] This is the Ukrainian advanced level school-leaving examination.

present study. For this reason, it was decided that the trainee teachers be asked about this problem, namely, whether they had obtained any help in identifying their lesson aims. Most of the trainees answered negatively to this question (e.g. 'No, my mentor didn't help me in defining the aims. She completely left this task to me. E1), while eighteen trainees gave positive answers (e.g. 'My mentor gave me examples, based on which I could define my own objectives.' B10).

The evaluation and assessment of the teaching practice of trainee teachers can greatly influence the process of becoming a competent teacher. Therefore, the practising teachers were asked to describe how the evaluation was carried out. Twenty-nine trainees mentioned that their mentors first indicated the positive features of the trainees' work and only later pointed out the deficiencies. Eleven trainees reported on the fact that their mentors started the evaluation with some criticism, i.e. negative features. Five practising teachers chose the 'other' option in the questionnaire, e.g. 'First, my mentor told me her impressions about my lesson, and then she analyzed it in detail.' (M35)

The impact of the mentor's evaluation on the trainee teacher became clear from the data. It can be stated that the mentors influenced the will-be teachers positively (39 cases), in one questionnaire there was missing data about this question. Only five trainee teachers believed that they had been negatively influenced by their mentors' evaluation (e.g. 'Though it was praising, it disappointed me. B7). The positive impact is illustrated by the following excerpts:

> I became braver and more confident. (E5)

> My mentor's evaluation encouraged me because when it was positive I tried to do everything in the same way next time. When it was negative I had to correct all my mistakes and deficiencies. (M36)

> My mentor's evaluation had a motivating effect on me. (M30)

Mentors also pay attention to how to improve the quality of the trainees' teaching practice by providing helpful suggestions. Most often the surveyed trainee teachers admitted that their mentors gave them advice on what to improve in the future. Mentors often recommended trainees to read methodology books and academic articles published on their major subjects in order to improve the quality of their teaching. However, three history major trainee teachers stated that their mentors had not provided any help of this kind.

As it became clear from the data, most mentors (37 trainees indicated this) called the trainees' attention to the pitfalls, the strong and weak sides of teaching. One of the English major trainee teachers remembered this in the following way:

> Yes, she mentioned many times how kind I was to the children and she also asked me to be a little more demanding with the pupils in the upper primary and secondary classes. (E5)

Knowing the advantages of reflective teaching, the mentors drew the trainee teachers' attention to them (nineteen trainees mentioned it). However, eighteen will-be teachers pointed out that they were not informed about this technique by their mentors. Eight trainees did not provide any replies concerning reflective teaching, thus these are regarded as missing data.

At the end of the questionnaire, trainee teachers were asked to characterize the relationship that was formed between them and their mentors during the teaching practice. The descriptions were grouped into two types: professional and personal. Table 3 shows what attributes trainee teachers used to characterize the relationship between themselves and their mentors.

Table 3

The relationship between the mentors and the trainee teachers

Professional	Number of students	Personal	Number of students
Supporting in all respects, helpful	6	Positive, good	8
Considered me a colleague, treated me as an equal	4	Friendly	3
Good, excellent	3	Based on mutual respect and esteem	2
Disparaging, biting teacher-student relationship	1	Understanding, could cooperate well	2
		Supported me constructively, not in a derisive way	1
		Informal, relaxed	1
		Indifferent	1

It is evident from Table 3 that students mentioned rather positive than negative features.

> There was a good professional relationship between us; my mentor always helped me realize all my ideas. (B17)

> There was mutual understanding between us and we are still in positive professional contact. (M34)

> My former maths teacher became my mentor, that is why the relationship between us was very good; she was ready to help me any time. (M28)

4.2 Mentor questionnaires

The questionnaire contained eighteen questions, half of which enquired about the mentors' personal data (gender, age, length of teaching experience, length of

mentoring experience, qualifications, major subjects, etc.). These data were introduced in Section 3.1 of the present study in detail.

Questions 10, 11, 12 and 16 related to the kind of help provided by the mentor to the trainee teacher. A basic question is whether the mentor should interfere in the trainee's teaching process or should leave everything to be done by the trainee alone. Only one mentor indicated that she did not participate in the trainee's lesson planning process. All the other mentors described the planning process. Most of them discuss the lesson topic, the techniques to be used, and the structure and procedures of the lesson together with the trainee teachers.

> We discuss the main issues together, but it is always the trainee teacher's task to prepare a detailed lesson plan. It is important that the trainee get accustomed to how to structure a lesson logically, choose the appropriate techniques and time the lesson, develop their own creativity and bravely use their own ideas. Then we look through and analyse the prepared lesson plan and if there is need, we add or include things. Thus, I mainly play the role of a leader and evaluator. (English teacher, 45 years old)[4]

Mentors have been asked about how they provide feedback to trainee teachers. Most of them claimed that they gave feedback to trainees during the discussion sessions when they analysed the trainee's teaching. This was the time for the mentors to point out the strengths and deficiencies of the teaching process, to call the trainee's attention to the mistakes to be corrected, to provide trainees with good advice, to encourage and motivate them. A thirty-five-year-old biology teacher-mentor noted that she prepared a detailed written analysis of the trainee's lesson during the time she was observing it. She discussed this analysis with the trainee after the lesson, and then this written account was given to the trainee for further reference.

All the mentors indicate trainees' faults in this or that way (in private or in the presence of group mates; directly or indirectly). Except for one, the mentors all spoke about how they called the trainee teachers' attention to the mistakes committed during the lesson taught by the trainees. However, one mentor claimed that she did this already in the planning process:

> If I see some deficiencies in the planning of a lesson, I point it out to the trainee teacher and also suggest ways for correcting it. For example, if the trainee teacher plans to ask two pupils for a longer period of time, I ask them: 'What are the other twenty-five children in the classroom going to do meanwhile?' Through this discourse the trainee teacher realises that the lesson must be planned in more detail: one cannot expect twenty-five children to be polite and quiet for a longer period of time. The trainee teacher must face the fact that each and every pupil must have a task to work on in every minute of a lesson. (Hungarian teacher, 41 years old)

Praise is a factor needed by everyone to develop self-confidence and to carry out the tasks with more enthusiasm, be it language learning or teaching. Trainee teachers during their teaching practice also need such praise from their mentors,

[4] The excerpts are taken from the filled in questionnaires and are translated into English by the author.

who mentioned a wide variety of ways of praising trainee teachers. They mainly praise the trainees when they carry out a task successfully, or react creatively to an unexpected situation, or when they dare to take decisions bravely and flexibly, if their activity is beyond average. Mentors usually praise trainees while giving feedback on and analysing the practice teaching of the trainee. It is also common that mentors praise the trainees meta-communicatively with a smile or a nod during the lesson that the trainee teaches. In addition, a mentor mentioned that

> I give my trainee a document prepared by me in which I praise them for a significant action during their practice. (History teacher, 41 years old)

The mentors' opinions were also asked about what causes the greatest problem to the trainee teachers during their teaching practice. Table 4 summarises these viewpoints.

Table 4

Mentors' views on what causes the most serious problem to trainee teachers during the teaching practice

Opinion	Number of mentors having this opinion
The level of the taught material is not in accordance with the level of the learners' knowledge	8
Engaging the learners' attention	5
"Inadequate familiarity" with the school curriculum and syllabus	4
Sensible timing in the lesson	3
Proportionate development of skills in the lesson	1
Logical structure of the explanation	1
Insufficient use of pair and group work	1
Keeping discipline	1

Most of the surveyed mentors believe that the trainees on their teaching practice are not aware of the level of the learners' knowledge; therefore, it is quite frequent that the trainees prepare task sheets that do not correspond to the learners' level of knowledge; i.e. they are either too difficult or too easy to solve. Will-be teachers are not familiar with the learners' needs in the school; therefore they cannot apply differentiated teaching appropriately in their lessons. Trainee teachers have to do classroom observations before starting their teaching practice with the purpose to familiarise themselves with the learners, their learning habits and needs.

> Therefore I do everything possible so that the trainee teacher spend as much time as possible with the learners before starting the practice, get to know and love the learners, observe and note what the learners' needs are and in what they need development. (Hungarian teacher, 41 years old)

Certain mentors indicated that for some trainees to engage the learners' attention was a real trial, 'to hold the whole class captive for 45 minutes was really difficult' (Hungarian teacher, 61 years old). This kind of incapacity on the teacher's side then may lead to prolonged lesson procedures which in no way can be considered common or normal.

Some mentors believe that for a few trainees it is a big problem that they are not familiar in an adequate way with the school curriculum in their discipline. 'They do not know the sequence of topics: what we have already learnt and what comes next.' (Geography teacher, 35 years old) This can be improved by intensive lesson observation by trainees done before the teaching practice starts. An opinion relates here that trainees can only view a given lesson separately, not the teaching process as a whole. This might result from the trainee teachers' lack of practice and experience.

Only one mentor thought that keeping discipline in the classroom caused serious problems for trainees.

Further, mentors were asked about their beliefs concerning the kind of help trainee teachers needed during their practice. The answers were categorised into two groups: 1. factors related to lesson planning; 2. factors related to the teaching process. Table 5 summarises the data from which it is evident that trainee teachers need more help and support from the mentor connected to lesson planning than to the teaching process.

Table 5

The kind of help needed by the trainee teachers from their mentors

	The needed help	**Number of mentors**
Lesson planning	Choosing the methods and selecting the appropriate extra materials to be used in the lessons	6
	Preparing lesson plans, setting the aims	5
	Identifying the amount of material to be taught in a lesson	3
	Practising the proper timing of the lessons	2
	Evaluating learners' knowledge	2
	Making the lesson more interesting to get the learners' attention	1
The teaching process	Classroom management	2
	Issues concerning the learners' age peculiarities	2
	Keeping discipline	2
	Making contact with learners	1

The mentors were asked about how they enhanced the improvement of the quality of trainees' teaching. In general, they referred to the numerous pieces of advice that they had given the trainees concerning quality improvement. Five

mentors emphasized that they underlined the importance of getting to know the academic literature on English language teaching. A few mentors also mentioned that they tried their best to improve the teaching quality of the trainees through their own experience and personal examples. One of the mentors even added that:

> I encourage my trainee to apply creatively all the knowledge that they acquired at the institute. (Hungarian teacher, 41 years old)

Quality improvement can also be realised with the help of the reflective method of teaching. To reflect on one's own ideas and experiences is an equally essential activity for both novice and experienced school teachers or university professors (Walkington, 2005). Mentors were asked if they had indicated the significance of reflective teaching to trainees. Twelve of them answered positively, which means that they found it crucial to indicate the usefulness of this method. Two mentors did not provide any data on this issue, while another one claimed:

> Yes, I point out this technique, but after classroom observation sessions — when they themselves realize its advantages — there is little need for encouragement to apply it. (Hungarian teacher, 47 years old)

The mentors' opinions about their relationship with trainees were also surveyed with the help of the questionnaire. Bullogh (2005) concluded in connection with the issue that it is the most useful when the mentor plays the role of a 'mother', i.e. likes, defends and supports the trainee like a mother does with her child. Table 6 contains all the characteristic features that mentors used to describe their relationship with the trainee teachers. The numbers in the second column show how many mentors mentioned a given feature.

Table 6

The character of the relationship between mentors and trainee teachers

Characteristic feature	Number of mentors
Good	4
Friendly	3
Fraternal	3
Helpful	2
Sincere	1
Humane	1
Harmonious	1
Controlling	1
Developing creativity	1
Based on common confidence	1
Informal, relaxed	1

Some opinions from the mentors:

It depends on the trainee teacher. If they are open and interested, I help with pleasure in the solution of any problem. But if I see that the trainee's attitude is inappropriate and they only want to fulfil the requirements of the teaching practice, I do not force the good relationship, either. (English teacher, 33 years old)

My relationship with the trainees is usually harmonious. They also contact me for help later, when they are qualified teachers. (History teacher, 40 years old)

First of all, human personal relationship is formed between my trainee and me. I think this helps the formation of professional relationship between the mentor and the trainee teacher. If the trainees feel the proper trust on the mentor's part, then they will be more courageous in front of a class, they will sooner overcome their anxiety and stress. This will result in a successful lesson. (Hungarian teacher, 61 years old)

5 Summary

One of the essential questions in the process of becoming a teacher is lesson planning, as well as the quality of teaching the lessons. The requirements of the teaching practice demand that mentors should help and support trainees in every possible way. The findings of the present survey prove that the mentors participated in planning the teaching process either directly or indirectly, though more than half of the trainee teachers claimed that they had done the planning on their own. There could well be a kind of contradiction at this point; however, from the comments provided by trainees it becomes clear that they mainly worked alone when preparing the written lesson plans. It implies that the planning process itself was fulfilled together with the mentors. As a conclusion, it can be stated that the mentors applied the so-called developmental model of mentoring, i.e. they pointed out the crucial aspects, but they mainly allowed the trainees to unfold as individuals while unnoticeably directing them on the right track.

Defining lesson objectives frequently causes serious problems for trainees. However, the greatest problem in the mentors' view is the level of trainees' explanation in the lessons. Mentors consider that trainees use language structures that are too complicated for schoolchildren, i.e. mentors often had the feeling as if trainees had been presenting at a professional conference and not teaching in school.

In order to improve the quality of the trainees' teaching process, the mentors provided them with useful suggestions and academic literature, and also shared their own examples with them. One of the excellent ways of quality improvement is reflecting teaching. Mentors drew trainees' attention to this technique. Moreover, they shared their own examples.

The positive professional and personal relationship is a precondition of successful cooperation between the mentor and the trainee. Concerning the

professional aspect of this relationship, the mentor should be helpful and supportive and view the trainee as a colleague and treat him or her as an equal. At least, such is the ideal professional relationship between the mentor and the trainee teacher in the view of the will-be teachers who participated in this survey. What concerns the personal relationship, also the positive features prevail: good, friendly, positive, based on mutual respect and esteem, understanding, and relaxed. Mentors were on the same opinion adding some further features like helpful, honest, humane, harmonious and developing creativity.

6 Pedagogical implications

The research findings show valuable insights into the mentoring process. Having analysed the data, some implications have emerged.

1) Only a few mentors out of the questioned ones participated in a mentor training course, therefore it is essential in the future to organize such courses within teacher training institutions, thus offering the possibility for mentors to better their skills.
2) It would be highly effective to follow the British practice and hold so-called mentoring days (Major, 2010). At these meetings mentors can exchange their views about professional questions. In addition, they can also discuss their own experiences and learn from each other. Such meetings could also be held at the training institutions.
3) Trainers in teacher training courses have to pay more attention to the trainees' academic language use. They have to make trainees aware of the fact that different language levels and styles must be used in various situations, e.g. teacher talk should be less complicated in a school lesson than in a presentation at an academic conference.
4) Teacher trainers should familiarize trainees with the benefits and possible deficiencies of reflective teaching. As it is a most useful technique, it is of utmost importance that trainees know about it and be able to utilize it in their teaching.
5) Trainers should pay special attention to the trainees' need in properly formulating lesson objectives. During the methodology practical classes more time should be devoted to practising the skill of formulating lesson objectives, because this causes serious problems for trainee teachers.
6) The relationship between the mentors and the trainees can be effective in case mentors view trainees as their colleagues and not as subordinated people, help them in everything, and they are friendly with each other.

References

Bullough, R. V., Jr.: Being and becoming a mentor: School-based teacher educators and teacher educator identity. *Teaching and Teacher Education,* 2005. no 21. 143-155. p.

Falus I.: A pedagógussá válás folyamata [The process of becoming a teacher.]. *Educatio,* 2004. no. 3. 359-374. p.

Farrell, T.: 'Here's the book, go teach the class': ELT practicum support. *RELC Journal,* 2008. no. 39. 226-241. p.

Galbraith, M. W., & Cohan, N. H.: *Mentoring: New strategies and challenges.* San Francisco, 1995, CA: Jossey-Bass.

Huszti I.: Problems trainee teachers encounter during a three-month teaching practice in Transcarpathia: A glimpse at EFL in the Ukraine. *The Word*, 2004. no. 13. 5-6., 12-13. p.

Huszti I.: The teaching practicum and becoming a competent teacher. *Acta Academiae Beregsasiensis,* vol. 10 (2011) no. 2. 89-97. p.

Hobson, A. J., Ashby, P., Malderez, A., & Tomlinson, P. D.: Mentoring beginning teachers: What we know and what we don't. *Teaching and Teacher Education,* vol. 25 (2009) no. 1. 207-216. p.

M. Nádasi M.: A közoktatási mentor szerepe a tanárképzésben [The role of the mentor in teacher training.]. In: M. Nádasi M. (Ed.), *A mentorfelkészítés rendszere, próbája, a mentorképzés szakterületi előkészítése*. *I. kötet: A mentorképzés nemzetközi áttekintése* (9–13. o.). Budapest, 2010, ELTE.

Major É.: Mentorképzés Nagy-Britanniában [Training mentors in Great Britain.]. In: M. Nadasi M. (Ed.), *A mentorfelkészítés rendszere, próbája, a mentorképzés szakterületi előkészítése*. *I. kötet: A mentorképzés nemzetközi áttekintése* (31–46. o.). Budapest, 2010, ELTE.

Numrich, C.: On becoming a language teacher: Insights from diary studies. *TESOL Quarterly,* 1996, no. 30. 131-153. p.

Walkington, J.: Becoming a teacher: Encouraging development of teacher identity through reflective practice. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education,* vol. 33. (2005) no. 1. 53-64. p.

Acknowledgement

I would like to add my voice of thanks to my colleagues Izsák Tibor, Jakab Nóra, Kész Margit, Kulin Judit and Rácz Béla for helping me collect the data for the research. Major Éva has been a constant source of encouragement. I am indebted to her for the support she has provided.

Appendix 1

Mentor questionnaire

Dear Colleague,
With this questionnaire, I am collecting data for a study which aims to survey the role mentors play in teacher training college students' process of becoming competent teachers. The survey is anonymous; your data will be dealt with confidentially. Thank you for your help!

Huszti Ilona

1. Gender: Female Male
2. Age: …..
3. When did you obtain your degree? …….
4. What did you major in? …….…….
5. Your teaching experience: …….. years
6. What subject(s) do you teach? …….
7. How many lesson do you teach a week in the school? ..… lessons
8. Your qualifications (please indicate the appropriate answer(s))

   Primary teacher's college degree
   College degree
   University degree
   Mentor training course
   PhD degree in the major subject
   PhD degree in pedagogy
   Other qualifications, please specify:

9. Your mentoring experience: …… years
10. How do you provide feedback to the trainee teacher about their teaching?
11. How do you call their attention to mistakes in their teaching?
12. When do you praise the trainee teacher's work? In what way?
13. Which part of the process of planning teaching do you think causes the greatest problem to the trainee teachers?
14. What aspects does the trainee teacher need your help most of the times in?
15. How do you try to achieve the improvement of teaching of the practising teacher?
16. Do you participate in planning the trainee teacher's lesson? How? What role do you play?
17. Do you encourage the trainee teacher to apply the reflective teaching method?
18. What kind of human and personal relationship was formed between you and the trainee teacher? How? Why?

Appendix 2

Questionnaire
about the role of mentors

Dear Trainee teacher,
I would like to survey with the help of this questionnaire what our college students think about their mentors during the teaching practice. By a mentor in this survey I mean the school teacher who is responsible for your teaching practice and whose lessons you observe in the school. The survey is anonymous; your data will be dealt with confidentially. Thank you for your help.

Huszti Ilona

Gender: male …….. **female** ……..
Age: ……
Year, major subject: ……..

A. Observation of the mentor's work
1. Did you get enough guidance from your mentor as to what to observe in his or her lessons? How did it help you in the observation?

B. Lesson planning
2. How did you plan your lessons?
a) together with your mentor
b) you planned them on your own, later your mentor confirmed it
c) other, please specify: …….....
3. What kind of advice did your mentor give you before planning the lessons?
4. Did your mentor call your attention to the possible pitfalls related to planning a vertain sequence of exercises?
5. Did your mentor help you in formulating the objectives of a lesson?

C. Analysis and evaluation of the trainee teacher's teaching
6. How did your mentor analyse your teaching process?
a) first my mentor underlined the positive issues
b) my mentor started with criticising, pinpointing the negative features
c) other, please specify: …….....
7. How did you mentor's feedback and analysis influence you in general?
8. How did your mentor make suggestions concerning the improvement of the quality of your teaching?
9. Did your mentor draw your attention to your strengths and weaknesses in teaching?
10. How was the mentor's feedback given to you?
a) my mentor supported me in everything
b) my mentor only criticized me
c) my mentor only praised me
d) my mentor was not critical enough
e) other, please specify:…….....
11. Did your mentor encourage you to use reflective teaching?

D. Relationship between the mentor and the practising teacher
12. How would you characterize the relationship between you and your mentor?
a) professional…….....

Lechner Ilona

Újszerű kifejezések a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban
(kérdőíves kutatás)

1. Bevezető

A nyelv dinamikus voltából adódóan minden korban jelennek meg újszerű lexémák, frazémák a különböző nyelvekben. Nem kerüli el ez a fejlődési tendencia a magyar nyelvet, valamint annak egyik nyelvváltozatát, a Kárpátalján beszélt magyar nyelvet sem. De mit nevezhetünk újszerű kifejezésnek, vagy idegen szóval élve neologizmusnak? Meddig újszerű az újszerű kifejezés? Egyáltalán szükség van-e ezekre a nyelvi jelenségekre, és ha igen, miért? E kezdeti kérdések megválaszolása, valamint a fogalmak definiálása céljából a tanulmány első részében tekintsük át a téma elméleti hátterét a szakirodalomban.

A második részben egy a témához kapcsolódó kutatás eredményeit foglaljuk össze. A neologizmusok szemantikai struktúrája és elterjedtségük mértékének feltárása céljából végeztünk nem reprezentatív kérdőíves kutatást kárpátaljai magyar fiatalok körében.

1.1. A neologizmus meghatározása

Minya (2003, 13) szerint a neologizmus kifejezés definiálása igencsak problematikus, hiszen „sokféle nyelvi tényre vonatkoztatva használjuk a neologizmus elnevezést, s ezeket a nyelvi jelenségeket nehéz egyetlen, valamennyit felölelő meghatározásba belesűríteni". Definiálásakor többnyire az ilyen nyelvi jelenségek újszerűségét, valamint létrejöttének okait emelik ki. Ennek kapcsán Zsemlyei (1996) megjegyzi, hogy a neologizmusok keletkezésének hátterében egyrészt a költői leleményesség, másrészt pedig a társadalmi, politikai, tudományos életben bekövetkezett változások állnak. Szathmári (2004) a fenti definícióból kiemeli azt, hogy a nyelvnek lépést kell tartani a társadalmi életben bekövetkezett különböző változásokkal, hiszen az újonnan megjelenő dolgokat a társadalomban meg kell nevezni. Ebből a célból veszünk át idegen szavakat más nyelvekből, vagy alkotunk új szavakat nyelven belül, melyek vagy meggyökereznek nyelvünkben, vagy egy idő után eltűnnek. A neologizmusok nyelvben való megőrzése függ a társadalom tagjainak attitűdjétől, az újszerű kifejezések felé tanúsított viszonyulástól. Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy egy kifejezés létjogosultságot vív-e ki magának, vagy rövid időn belül feledésbe merül, folyamatos, többször megismételt vizsgálatokra van szükség.

A neologizmusok megjelenését illetően tehát egyrészről fontos a keletkezésük célja, másrészről viszont szólnunk kell keletkezésük módjáról is. A következőkben a neologizmusok szemantikai szerkezete mögött rejlő kognitív folyamatokat tekintjük át röviden.

1.2. A nyelvi kreativitás mint a fejlődés mozgatórugója

Nyelvvel foglalkozó szakemberek körében szokás mondani, hogy a beszélők kreativitása határtalan. Mit is takar ez a kifejezés? Nyelvi kreativitás alatt Kövecses (2010) azt a nyelvi tevékenységet érti, mely során új, nem konvencionális fogalmi metaforákat és/vagy azok nyelvi manifesztációit alkotjuk meg és használjuk. Ennek megfelelően a kreativitás alapulhat a metafora forrás-, illetve a céltartományára egyaránt, de indukálhatja a folyamatot a kontextus is, melyben az újszerű fogalmi metafora, vagy a rá épülő metaforikus nyelvi kifejezés létrejött. A kontextus szó alatt jelen esetben több tényezőt értünk, melyek közül mindegyik külön-külön, vagy azok együttesen is lehetnek a kreativitás forrásai. Jelentheti a kontextus tehát:

- a közvetlen fizikai környezetet,
- a diskurzusban részt vevőkről (beszélő, hallgató, téma) való ismereteinket,
- a kulturális kontextust,
- a szociális tényezők összességét és
- a közvetlen nyelvi kontextust is (Kövecses 2010, 657).

A kontextusbeli különbségek valójában a fogalmi metaforák variálódásának legfőbb oka. Különböző kontextusbeli hatások vezethetnek tehát újszerű fogalmi metaforák, metonímiák alkotásához, valamint indukálhatják a fogalmi integrációt is. Gyakran nem könnyű meghúzni a határt a kognitív folyamatok között, azok összefonódhatnak, ezáltal létrejöhetnek pl. metonímia alapú metaforák vagy éppen metonímia alapú blendek is. A neologizmusok szemantikai szerkezetének pontosabb megértése érdekében vizsgáljuk meg közelebbről az említett kognitív folyamatokat.

1.2.1. Fogalmi metaforák

A metaforákat hagyományos értelemben a költői képek közé sorolják és azok értelmezését az irodalmárok feladatának tartják. A metaforák funkciója eszerint valamilyen művészi vagy retorikai hatás elérése.

A fogalmi metaforák kognitív nyelvészeti elméletét Lakoff és Johnson (1980) *Metaphors we live by* című könyvükben fejtették ki. Ez volt az alapmű, melyre a kognitív nyelvészek a további kutatásokat alapozták. Kövecses (2005) megfogalmazásában a fogalmi metafora kognitív nyelvészeti szempontból egy fogalmi tartomány egy másik fogalmi tartomány terminusai általi megértése. Megállapítja, hogy a „metaforákat a köznapi emberek is a legkisebb erőfeszítés nélkül használják (anélkül, hogy ennek tudatában lennének), ez nem csupán a különlegesen tehetséges emberek kiváltsága" (14. o.). A fogalmi metaforák nyelvi megnyilvánulásai a metaforikus nyelvi kifejezések. A neologizmusok szempontjából fontos kiemelni, hogy az újszerű kifejezések alapulhatnak konvencionális fogalmi metaforán. Lakoff és Turner (1989) szerint a költeményekben található fogalmi metaforák is visszavezethetők a hétköznapi ember által is használt konvencionális fogalmi metaforákra, mégis lehetnek újszerűek. Az újszerűséget négy lehetséges módon érhetjük el: kiterjesztés, kidolgozás, kritikus kérdezés, komponálás.

Sólyom (2010b) tanulmányában számos metaforán alapuló neologizmus jelentését fejti ki. Lássunk erre egy példát:

> *kamillázik*: 'néz, szemlél, csodálkozik'. Ez az ige a kamilla virágának ismeretében érthető meg: a csodálkozó ember tágra nyitott szemei ugyanolyanok, mint a kinyílt kamillavirág. A szemgolyónak a virág közepe, a szempilláknak pedig a virág szirmai feleltethetők meg, a neologizmus metaforikus alapja tehát a szem virág (SÓLYOM 2010b, 274).

Kutatási eredményei alapján Sólyom (2010b) következtetésképp megállapítja, hogy az új szavak metaforikus volta elősegíti a kifejezés megértését, valamint annak gyorsaságát.

1.2.2. Fogalmi metonímiák

A hagyományos felfogástól eltérően a kognitív nyelvészet a metonímiát olyan kognitív folyamatként definiálja, „amelyben egy fogalmi entitás, a közvetítő, mentálisan hozzáférhetővé tesz egy, ugyanabban a tartományban vagy idealizált kognitív modellben szereplő másik fogalmi entitást (a célentitást)" (Kövecses 2005, 148). A metonímia a tartományon belül a kontiguitás, vagyis érintkezés elve alapján működik. Metonimikus kapcsolat létrejöhet a tartomány és annak részei (RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT, EGÉSZ A RÉSZ HELYETT) között, valamint a tartomány egyes részei (RÉSZ A RÉSZ HELYETT) között is. Ezeknek a metonímiáknak további specializálódása lehetséges attól függően, hogy milyen idealizált kognitív modellen belül (pl. Cselekvés IKM, Irányítás IKM, Alkotás/Létrehozás IKM, stb.) hozunk létre metonimikus kapcsolatokat.

A neologizmusok jelentésszerkezetében metonimikus viszonyok is felfedezhetők. Sólyom (2010b) a már említett tanulmányában metonímia alapú neologizmusok szemantikai elemzésével is foglalkozik.

> *gyűjtősziget*: 'a szelektív hulladékgyűjtés céljára kialakított, különféle konténerek elhelyezésére alkalmas hely'. Ennek az összetett szónak az előtagjában a cselekvést végző(k) jelennek meg a cselekvés eredménye helyett, hiszen nem a sziget az, ami gyűjt valamit. Ennél a szónál tehát a cselekvés módja a cselekvés eredménye nézőpontjából meghatározás érvényes a metonimikus viszony jellemzésekor (SÓLYOM 2010b, 279).

1.2.3. Jelentésintegráció, avagy a blending folyamata

Egyes nyelvészek (pl. FAUCONNIER ÉS TURNER 1995) a fogalmi metaforákat egy átfogóbb folyamat, mégpedig a blending hatáskörébe sorolják, mások (pl. LAKOFF 2009, KÖVECSES 2005) nem feltétlenül értenek egyet ezzel az elképzeléssel. Abban viszont egyetértenek a kognitív nyelvészek, hogy az elméletben központi szerepet játszik a mentális tér fogalma, ami valójában egy fogalmi tartomány, csak sokkal

kisebb és specifikusabb. A mentális tereket több fogalmi tartomány strukturálhatja egyidejűleg (Kövecses 2005).

A jelentésintegráció folyamatában legalább két bemeneti tér (de lehet több is), valamint egy generikus (általános) tér vesz részt. Ez utóbbi a bemeneti tartományokra (input spaces) közösen jellemző absztrakt szerkezetet tartalmazza. Ezekből jön létre egy integrált tér, a blend, ami a bemeneti terekből csak a megfelelő jellemzőket ötvözi a generikus tér segítségével (Kövecses 2005). A kialakult struktúrában megmutatkozik a beszélő kreativitása (Benczes 2011). Coulson (2006) szerint a blending az emberek képzeleti kapacitásán nyugszik.

Benczes (2011) tanulmányában részletesen foglalkozik a kreativitás és a blending kapcsolatával. A továbbiakban az ő munkájára támaszkodva mutatjuk be a blend alapú neologizmusok szemantikai struktúráját.

A blending elmélettel megmagyarázható számos hagyományos eszközökkel megmagyarázhatatlan újszerű szóösszetétel, elsősorban főnév-főnév konstrukció. Az integrációban részt vevő szavaknak van alapjelentésük, ha kombináljuk azokat, akkor követni kell a kompocizionalitás logikáját. Hogy milyen összetevőket választunk ki, azt a kategória jellemvonásai határozzák meg, vagyis hogy a kategóriában lévő főnevek közül melyik tudja létrehozni a legproduktívabb szemantikai hálót, ezáltal kiterjesztik a kategória határait (Benczes, 2011). Ahhoz viszont, hogy a kiterjesztett kategóriatag jelentését megértsük, be kell vonni a kevésbé kiterjesztett tag jelentését is.

Felmerül azonban a kérdés, hogy az ily módon létrejött újszerű szóösszetételeket hogyan raktározzuk el az agyban, majd hogyan hívjuk le őket újra a megfelelő időpontban. Két nézőpont alakult ki a témában:

1) A szóösszetételeket egészként visszük be a mentális lexikonba (Libben 2006).
2) Az összetétel tagjai külön-külön vannak jelen a mentális lexikonban, de képesek vagyunk azokat adott időben összerakni (Lamb 1998).

Benczes (2011) szerint viszont mindkét elképzelés összhangba hozható Langacker (1987) elméletével, mely szerint „a szóösszetétel felidéz egy szemantikai hálót, melyhez egyik összetevőnek sincs közvetlen hozzáférése, de az összetétel tagjai motiválják a szóösszetétel mint egész jelentésének különböző aspektusait" (idézi Benczes 2011, 253). Tehát az összetételeket nemcsak elraktározzuk, hanem képesek vagyunk a különböző elemeket össze is kapcsolni.

E három kognitív folyamat egymással összefonódva igen bonyolult szerkezetű nyelvi kifejezésekhez vezethetnek. A folyamatok között van hasonlóság, de mindegyik valami másra fókuszál. Míg a fogalmi metaforák két különböző tartomány közötti leképezések rendszereként jön létre, metonimikus kapcsolatokat egy tartományon belül hozhatunk létre, a blending során pedig akár több mentális tér összekapcsolására nyílik lehetőség.

A fentiekben felvázolt elméleti keretek alapján, a neologizmus fogalmának definícióját figyelembe véve fogalmaztuk meg kutatási kérdéseinket. Elsősorban arra kerestük a választ, hogy a Magyarországon beszélt magyar nyelvben használt

neologizmusok ismertek-e a kárpátaljai fiatalok nyelvhasználatában. Másodsorban azt vizsgáltuk, hogy milyen mértékben nyújt segítséget a szövegkörnyezet a kifejezések értelmezési folyamatában. A kutatás eredményeit illetően feltételeztük (kutatási hipotézisek), hogy

1) a kárpátaljai magyar fiatalok nem ismerik a megnevezett neologizmusokat;
2) a kontextus elősegíti az értelmezést;
3) a fiatalok által javasolt, nyelvünkben megjelenő újszerű kifejezések elsősorban az angol, illetve ukrán/orosz nyelvből kölcsönzött, vagy magyarosított szavak.

Kísérleti hipotézisünk, hogy a kérdőív kitöltetése és a kapott eredmények elemzése által sikerül választ kapni kutatási kérdéseinkre. Mivel egy kutatásnál számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy a kísérleti hipotéziseink nem igazak (vö. GONZALEZ-MARQUEZ ET AL 2007, 70), ezért nulla hipotézisként feltételezzük, hogy a beszélők minden neologizmust ismernek és nincs szükség szövegkörnyezetre a megértésükhöz.

2. A kutatásról

2.1. A kutatás résztvevői

A kutatásban 30 adatközlő vett részt. Nemi megoszlásuk szerint 23 nő és 7 férfi. Életkorukat illetően 16–27 év közötti beszélőkről, főleg főiskolai hallgatókról, vagy a főiskolát nemrég befejező fiatalokról van szó. Anyanyelvüket tekintve 1 fő az ukrán (ő is beszélt magyarul) nyelvet, a többiek a magyart jelölték meg. Kétnyelvű beszélő önbevallás alapján nem volt közöttük.

2.2. Kutatási eszközök

A kutatás direkt eszköze egy általam összeállított kérdőív volt, amely nyitott és zárt kérdéseket (BABBIE 2003) tartalmazott, melyeket két részre osztottam: személyes és tárgyi kérdésekre (lásd: melléklet). A kérdőív szándékosan két lapból áll, a kontextusba ágyazott szavak magyarázata a második lapon található. Ezzel az volt a célom, hogy a kontextus nélkül megadott magyarázatok javítására ne legyen lehetőségük az adatközlőknek. A pontos azonosítás céljából a kérdőívek mindkét lapját előzetesen sorszámokkal láttam el.

2.3. A kutatás menete

A résztvevőket a „barátom barátja módszerrel" (MILROY 1980) választottam ki.

A kutatás két részből állt. A kérdőíveket kitöltető személyeket felvilágosítottam a kérdőív kitöltetésének menetéről. Az adatközlők először az első lapot kapták meg, melyen a szavakat kontextus nélkül kellett megmagyarázni. Majd azt befejezve, leadták azokat a vizsgálat levezetőjének, és megkapták tőlük az azonos

sorszámú második lapot. Ezáltal, mint említettem, a javítás lehetőségét kizárva megbízható eredményeket kaptam a szavak kontextus nélküli és kontextusbeli értelmezéséről.

3. Kutatási eredmények elemzése

A kérdőívben kapott válaszok analizálásához tartalomelemzéses módszert alkalmaztam. Az alábbiakban ennek eredményét foglalom össze.

3.1. Neologizmusok értelmezése kontextus nélkül

A kérdőív első részében az adatközlők azt a feladatok kapták, hogy fejtsék meg kontextus nélkül a 10 megadott újszerű kifejezés jelentését. A szavakat a helyesnek vélt jelentéssel együtt az 1. sz. táblázatban foglalom össze.

1. táblázat. **Megmagyarázandó neologizmusok jelentésükkel**

Neologizmus	Jelentés
barnárium	szolárium újabb elnevezése
csokirály	édességeket árusító üzlet neve
csokoholista	mániákus csokoládéevő
Tokajicum	borpincészet neve / kifejezetten Tokaj vidékére jellemző borkülönlegesség*
videoárium	vidokölcsönző újabb neve
vlog	videobejegyzés
gyűjtősziget	szelektív hulladékgyűjtés céljára kialakított, különféle konténerek elhelyezésére alkalmas hely
panelhitel	panellakások vásárlására/felújítására felvehető hitel
rozsdaövezet	használaton kívüli ipari vagy közlekedési terület
teajárat	különösen téli időszakban hajléktalanok megsegítésére, felmelegítésére szervezett italt / ételt szállító szolgáltatás

** Saját értelmezés*

A szóösszetételek Sólyom (2010b) tanulmányából származnak. A szerző olyan szavak szemantikai szerkezetét vizsgálja kognitív nyelvészeti szempontból, melyek jelentését és társadalomban való elterjedtségét egy több éven átívelő kutatássorozat (2006, 2008, 2009) során ő maga vizsgálta különböző korcsoportok körében.

3.1.1. Metonímián alapuló neologizmusok

Lássuk először is azoknak a szavaknak a szemantikáját, melyek esetében metonímiára utaló jeleket véltünk felfedezni.

- **gyűjtősziget**: a szó jelentéséből (lásd: 1 sz. táblázat) adódik, hogy ezt a helyet valamilyen céllal alakították ki, tehát a szóban A CSELEKVÉS CÉLJA A CSELEKVÉS MÓDJA HELYETT metonímia található.
- **panelhitel**: a következő szót szinte nap mint nap halljuk a médiában az utóbbi időben. Tehát elmondhatjuk, hogy ez a néhány évvel ezelőtt megjelent szó meggyökerezett nyelvünkben, legalábbis a Magyarországon beszélt magyar nyelvben. A szóösszetételben A CSELEKVÉSBEN RÉSZT VEVŐ TÁRGY A CSELEKVÉS HELYETT metonímia fedezhető fel.
- **rozsdaövezet**: ez a szó főleg a nagyvárosokban, esetleg ipari városokban élők körében ismert. Valójában a rozsda előtag utal a metonímia jelenlétére. A rozsdáról tapasztalataink alapján tudjuk, hogy olyan fémből készült tárgyakon jelenik meg, melyeket már rég nem használunk. Tehát valamilyen cselekvés hiánya az oka annak, hogy egy tárgy berozsdásodik. Ez alapján tehát kijelenthetjük, hogy az OKOZAT (HATÁS) AZ OK HELYETT metonímia rajzolódik ki.
- **teajárat**: a szót teaosztó járatként is körül lehetne írni, de a nyelvi gazdaságosság elvét követve a rövidebb változat is elterjedt a nagyvárosi emberek, és főleg a szolgáltatást igénybe vevő személyek körében. Jelen esetben a CSELEKVÉS CÉLJA A CSELEKVÉS HELYETT metonímia fedezhető fel.

Az alábbi diagramban foglaljuk össze számszerűen az adatközlők által megadott helyes magyarázatokat.

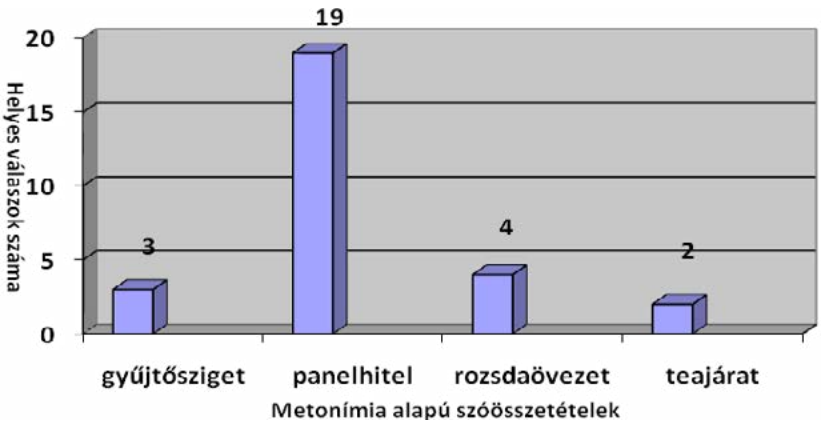

1. ábra. **Helyes szómagyarázatok száma metonímiaalapú neologizmusok esetén (N=30)**

Mint ahogyan azt a számadatok tükrében láthatjuk, a *'panelhitel'* szó kivételével az értelmezés nem volt túl sikeres. A *'gyűjtősziget'* a leggyakoribb válaszok szerint olyan hely, ami azonos objektumok összegyűjtésére szolgál, de a hulladék szelektív gyűjtése csak 3 esetben fordult elő. A *'rozsdaövezet'* szó esetén az előtag volt a döntő az értelmezésben, eszerint a rozsdaövezet egy fém tárgyon lévő rozsdás terület. A *'teajárat'* szó magyarázásakor elsősorban a teakereskedelem lebonyolítására, az ahhoz használt közlekedési eszközre asszociáltak az adatközlők.

3.1.2. Blending által létrejött szóösszetételek

Ebben a fejezetben először is a vélt jelentésintegrációs folyamatot tekintsük át a hat szó esetében.

- **barnárium**: a szóban a barna melléknévhez kapcsolódik az –árium képző, ami számos idegen eredetű, de közismert szóban megtalálható, pl. tropikárium, herbárium, akvárium stb. A szó valójában a szolárium magyarosított változata.
- **csokirály**: a szó a csoki és a király szavak rövidített egybeolvadása révén jött létre. Valójában a csoki és más édességet árusító népszerű üzletről van szó, bár jelen esetben a szó jelentésében nehezen fedezhető fel a kereskedelmi egység volta.
- **csokohololista**: a szóösszetétel jelentéstani elemzése az előzőhöz képest sokkal egyszerűbb. A csokoládé rövidült alakjához társul a *–holista* utótag, ami az angol '*workaholic, danceaholic, sexaholic*' szavak *–holic* végződésére utal, ami azt jelenti, hogy személyek valamilyen cselekvést túlzott mértékben tesznek. E két tag jelentésének integrálásából (lásd: 2. sz. ábra) jött létre a *'csokoholista'* mint mániákus csokoládéevő.

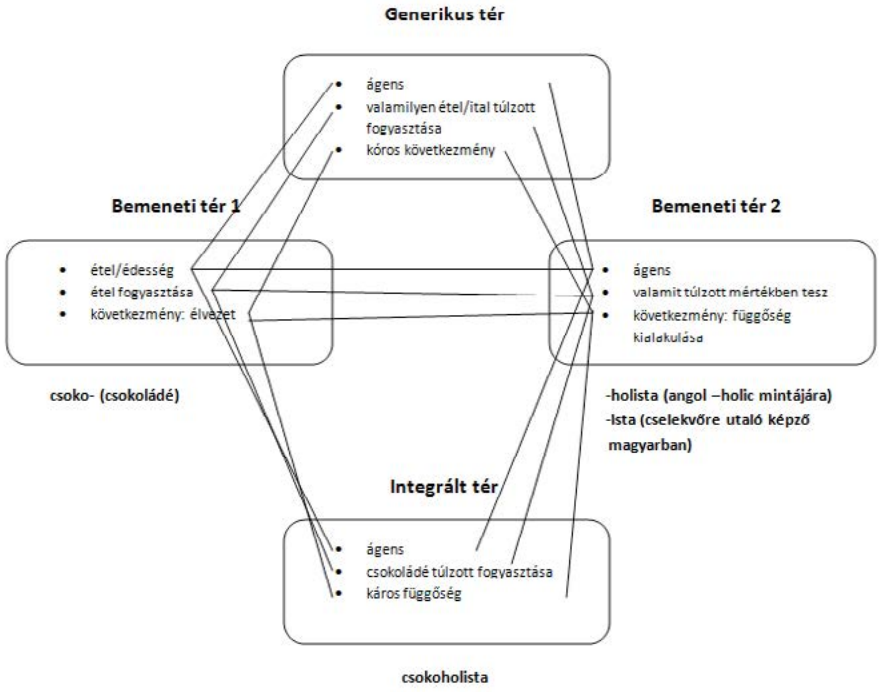

2. ábra. **A 'csokoholista' szóösszetétel szemantikai vázlata jelentésintegrációval**

- **Tokajicum**: a szó valójában egy borpincészet neve. A mi felfogásunk szerint viszont ebben a szóban integrálódhat a *'Tokaj'* mint a borászat kiemelkedő magyar helyszíne, illetve a *'Hungaricum*/*Unicum'* szavakban is fellelhető valamiféle különlegességre utaló *–icum* képző. Véleményünk szerint így utalhat a szó valamiféle kifejezetten Tokaj vidékére jellemző borkülönlegességre is.
- **videoárium**: ebben a szóban is megjelenik a már említett *'–árium'* képző utótagként, ami a *'videó'* szóhoz járul, ami arra utal, hogy a videotékát átnevezték az újonnan megjelent szavak (ócenárium, tropikárium, stb.) mintájára.
- **vlog**: a 'videoblog' szó szóösszerántással rövidített alakváltozata.

A blendalapú szavak értelmezése könnyebb volt a megkérdezettek számára, mint a metonímialapúaké. Erről tanúskodnak a következő diagram adatai is.

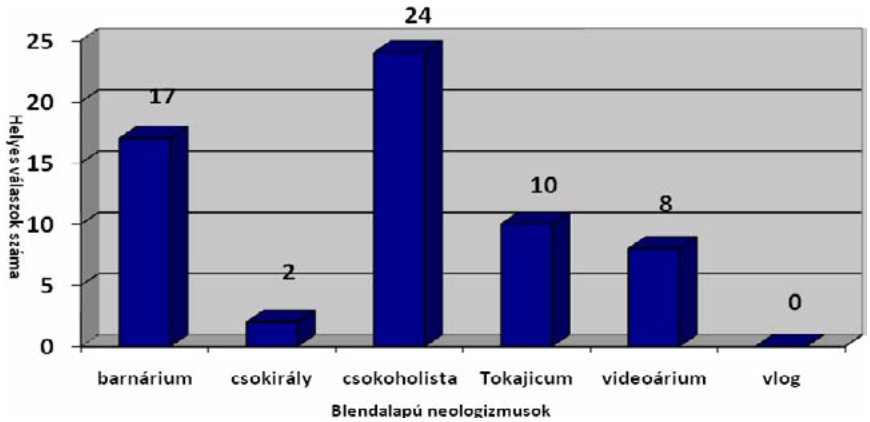

3. ábra. **Helyes szómagyarázatok száma metonímiaalapú neologizmusok esetén (N=30)**

A *'barnárium'* értelmezésekor arra mindenki rájött, hogy valami barna színnel kapcsolatos dologról lehet szó, de leggyakrabban egy olyan helyiséget neveztek meg barnáriumként, ahol minden barna. A *'csokirály'* és a *'vlog'* szavak okozták a kérdőívben a legnagyobb problémát. A 'csokirály' szó esetén két szóra asszociáltak a fiatalok, egyrészt a csókkirályra (ezt egyébként néhányan tovább vitték a csokoholista szó értelmezésére is), másrészt a csokikirályra, mint egy kifejezetten finom és különleges csokoládéfélére, a csokoládék királyára. A 'vlog' szó esetén közel jártak a helyes megoldáshoz, értelmezési javaslatként megjelent a blog és valamilyen internetes oldal is. Tehát jó témakörben keresték a szó jelentését, és be kell vallani, hogy a videó szóra utaló egyetlen betű igencsak kevés az értelmezéshez. A *'Tokajicum'* szó jelentését a megkérdezettek 1/3-a adta meg helyesen. Jelen esetben a saját értelmezésünknek megfelelő jelentést is elfogadtuk helyesként. A félreértelmezésekben megjelenik a bor, a borászat vagy a tokaji vidék, de a Tokajicumot inkább a bor egy összetevőjeként határozták meg,

illetve valamiféle tokaji hagyománynak. A *'videoárium*" szó értelmezésekor is közel jártak a helyes megoldáshoz: videotárként, videogyűjteményként, valamint videókat árusító üzletként értelmezték a szóösszetételt. Legtöbben viszont a *'csokoholista'* szó jelentését fejtették meg, nyílván az alkoholista szó mintájára. A sikeres értelmezéshez hozzájárulhatott az is, hogy a fiatalok közül sokan angol szakosak voltak, tehát ismerhették a fentebb megnevezett szavakat, melyek mintájára létrejött a megnevezett szó.

Láthattuk tehát, hogy kontextus nélkül igencsak nehéz volt a fiatalok számára megfejteni a szavak jelentését, tehát első számú hipotézisünk, mely szerint a kárpátaljai magyar fiatalok nem ismerik a megnevezett neologizmusokat, alátámasztást nyert a helyes válaszok számának tükrében. Arra a kérdésre, hogy találkoztak-e már valaha ezekkel a szavakkal, 25 nem és 5 igen válasz érkezett. Az igen/nem válaszok aránya tehát ugyancsak bizonyítékul szolgál hipotézisünk helytállóságára. Akik hallották a szavakat, azok a barnárium, gyűjtősziget, Tokajicum és panelhitel szavakat jelölték meg ismertként. Véleményem szerint az értelmezés sikertelensége elsősorban annak tudható be, hogy Kárpátalján ezek a létesítmények, szolgáltatások nem mondhatók elterjedtnek. Néhol még a szemét megfelelő elszállítása sincs megoldva, nemhogy a szelektív hulladékgyűjtésre kijelölt létesítmények építése. Tehát a megállapítás, hogy a neologizmusok keletkezésének hátterében a társadalmi, politikai, tudományos életben bekövetkezett változások állnak, e vizsgálat alapján is igaznak bizonyult.

3.2. A kontextus hatása az értelmezési folyamatra

A kérdőív második részében azt vizsgáltuk meg a fentebb leírt módon, hogy a kontextus milyen hatással bír az értelmezési folyamatra. A mondatok (lásd: melléklet), melyekben a neologizmusok előfordultak, az internetről származnak, tehát mindenki számára elérhető helyen olvashatók. Az így kapott helyes válaszok számát a következő diagram szemlélteti.

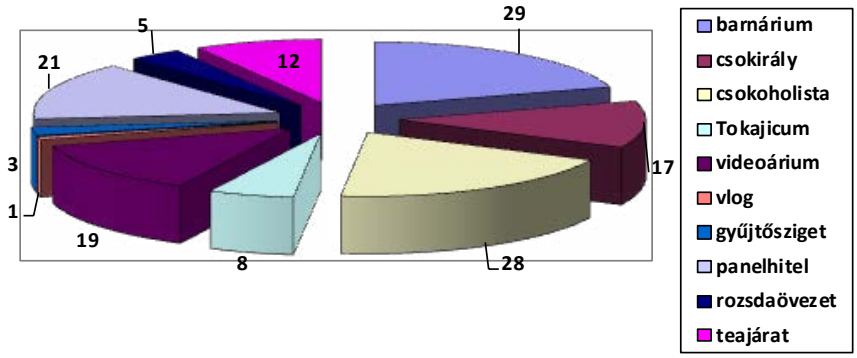

4. ábra. **Helyes szómagyarázatok kontextusban (N=30)**

Egyértelműen igazolódni tűnik a második hipotézis is, mely szerint a kontextus elősegíti az értelmezést. A *'Tokajicum'* szó kivételével mindegyik értelmezési folyamat sikeresebb volt, mint kontextus nélkül, bár egyes szavak jelentése sokak számára még kontextusban sem vált érthetővé. Összevetésként vessünk egy pillantást a 2. sz. táblázatunkra, melyben egymás mellé helyezzük a helyes válaszok számát kontextus nélküli és kontextusban történő értelmezés esetén.

2. táblázat. Helyes válaszok számának egybevetése

Neologizmus	Kontextus nélküli értelmezés	Értelmezés kontextusban
barnárium	**17**	**19**
csokirály	**2**	**17**
csokoholista	**24**	**28**
Tokajicum	**10**	**8**
videoárium	**8**	**19**
vlog	**0**	**1**
gyűjtősziget	**3**	**3**
panelhitel	**19**	**21**
rozsdaövezet	**4**	**5**
teajárat	**2**	**12**

3.3. Javasolt újszerű kifejezések

A fiatalokat megkérdeztük afelől is, hogy ismernek-e, esetleg használnak-e újszerű kifejezéseket, és szerintük melyek azok a neologizmusok, melyek elterjedtek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. Erre a kérdésre valamilyen okból kifolyólag (talán a lusták voltak gondolkodni) a válaszadók csaknem fele (13 adatközlő) nem válaszolt, meglehetősen kevesen, mindössze öten teljesítették a kérést, és írtak 5 általuk újszerűnek ítélt kifejezést. Átlagosan 2-3 szót adtak meg. Persze ez korántsem jelenti azt, hogy ne lennének ilyen kifejezések nyelvhasználatban.

A felsorolt szavak a következők voltak: *szlogen, evidens, detergent, pahujiszty, bamzsolni, zsír (nagyon jó értelemben), tyipá, pesálni, táncilni, káfézni, kacagságos, szivcsikompótok, wifi, cső, csákány (utóbbi kettő szó jelentésben), falenopszis, szolárium, pedikür, house, like/lájk, like-olom/lájkolom, pósztolom, bürgős, obroty, vízgyűlde, taggel, share-olni, facebook, face, internet, szivcsi, köcci.*[*] Ezek közül leggyakrabban a számítógéppel kapcsolatos kifejezéseket, ezek közül is a like/lájk (mindkét formában előfordult) szót jelölték meg. A szavak egy része tehát az internethez, facebookhoz köthetők, melyek Kárpátalján széles körben 1-2 évvel ezelőtt terjedtek el. A megadott szavak egy másik csoportja a szlengből származik, megjelennek bennük a fiatalok társalgási stílusára utaló jellemvonások. Ilyenek például a *pahujiszty (szláv eredetű trágár kifejezés, jelentése: minden mindegy neki), bamzsolni (megadott magyarázata a kérdőívben 'csövelni'), zsír (nagyon jó értelemben), tyipá (szintén szláv eredetű, jelentése: például).*

[*] A szavakat a kérdőívben megadott formájukban írtam le, nem követtem a helyesírási szabályokat.

A szavak szerkezetét illetően megállapíthatjuk, hogy vannak köztük képzett szavak, mint a *'szivcsi'* vagy a *'kacagságos'*, valamint idegen eredetű, elsősorban az angol és ukrán/orosz nyelvekből kölcsönzött és magyarosított vagy eredeti formájukban használt szóalakok is, pl. a *'pesálni'* az ukrán 'пишить' magyarosításaként jött létre, melynek jelentése *'írni'*. Hasonló folyamaton ment át a *'káfézni'* ige is. A *'taggel, facebookozik, a share-olni'* igék esetében viszont az angol kifejezéshez csak magyar személyrag járul, ezzel lehetővé téve az igeragozást a mondatban.

Mindezen adatok alapján utolsó hipotézisünk is igazoltnak tűnik, tehát a fiatalok által javasolt, nyelvünkben megjelenő újszerű kifejezések elsősorban az angol, illetve ukrán/orosz nyelvből kölcsönzött, vagy magyarosított szavak.

4. Összefoglalás

A kérdőív segítségével gyűjtött információk elemzése által választ kaptunk kutatási kérdéseinkre. A neologizmusok megjelenése egy nyelvben valóban akkor válik indokolttá, ha a társadalmi, tudományos, kulturális életben végbemennek azok a változások, melyek új dolgok elterjedéséhez vezetnek, ezáltal felmerül az igény az új dolgok megnevezésére. A megnevezési folyamat a beszélők, a nyelvi közösség tagjai számára nem jelent gondot, hiszen a beszédprodukció és percepció során végbemenő kognitív folyamataink révén képesek vagyunk újszerű kifejezéseket alkotni és megérteni. Ezek a folyamatok, a fogalmi metaforák és metonímiák képzése, valamint a jelentésintegráció egyrészt a hatásosság és figyelemfelkeltés szempontjából hasznosak, másrészt viszont a gazdaságosság igényét is kielégítik (Sólyom 2010a), és a kreatív szóalkotások forrásaivá válnak.

A magyar nyelvben folyton-folyvást megjelenő újszerű kifejezések szemantikai struktúráját, illetve a megértés során alkalmazott értelmezési stratégiákat illetően számos szinkrón és diakrón kutatásra van szükség, hiszen vannak még gyenge pontjai az elméletnek, ha csak az újszerű, elsősorban kölcsönszavak helyesírására gondolunk.

Felhasznált irodalom

Benczes, R.: Blending and creativity in metaphorical and metonymical compounds. In H.-J. Schmid és S. Handl (szerk.), *Windows to the mind: Metaphor, metonymy and conceptual blendin*g. Berlin & New York, 2011, Mouton de Gruyter, 246–268. p.

Coulson, S.: Conceptual blending in thought, rhetoric, and ideology. In G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven és F. J. R. de Mendoza Ibanez (szerk.), *Cognitive linguistics: Current applications and future* perspectives. Berlin, 2006, Mounton de Gruyter. 187–208. p.

Babbie, E.: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Budapest, 2003, Balassi Kiadó.

Gonzalez-Marquez, M., Becker, R. B., & Cutting, J. E.: An introduction to empirical methods for language researchers. In M. Gonzelez-Marquez, I. Mittelberg, S. Coulsen és M. J. Spivey (szerk.), *Methods in cognitive linguistics* (). Amsterdam és Philadelphia, 2007, John Benjamins, 53–86. p.

KÖVECSES, Z.: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe.* Budapest, 2005, Typotex.

KÖVECSES, Z.: A new look at metaphorical creativity in Cognitive Linguistics. *Cognitive Linguistics,* vol. (2010) 21 no. 4. 655–690. p.

LAKOFF, G. ÉS JOHNSON, M.: *Metaphors we live by*. Chicago, 1980, University of Chicago Press.

LAKOFF, G. ÉS TURNER, M.: *More than cool reason*. Chicago, 1989, University of Chicago Press.

MILROY, L.: *Language and social networks.* Oxford, 1980, Blackwell.

MINYA, K.: *Mai magyar nyelvújítás – szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig.* Budapest, 2003, Tinta Könyvkiadó.

SÓLYOM, R.: Megértési stratégiák és attitűdök neologizmusok értelmezésében. In T. Váradi (szerk.): *III. Alkalmazott nyelvészeti doktorandusz konferencia kötete*. Budapest, 2009, MTA Nyelvtudományi Intézet, 152–166. p.

SÓLYOM, R.: Értelmezési stratégiák és attitűdök vizsgálata fogalmi terek ötvöződését tartalmazó köznyelvi neologizmusainkban. In M. Illés-Molnár, Zs. Kaló, L. Klein, és A. Parapatics (szerk.): *FÉLÚTON 5. Az ötödik Félúton konferencia (2009)* kiadványa. Budapest, 2010(a), ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola és L'Harmattan Könyvkiadó és Terjesztő Kft. 139–154. p. Letöltve: http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk09/

SÓLYOM, R.: Neologizmusok kognitív szemantikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 134. évf. (2010b) 3. sz., 270–282. p. Letöltve: http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1343/134302.pdf

SÓLYOM, R.: *Szóösszetétellel keletkezett neologizmusok szemantikai szerkezetének vizsgálata.* Előadás formájában elhangzott: XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Szombathely, 2011. augusztus 29-31. Letöltve: http://www.bdtf.hu/btk/MANYE%208%20Az%20alkalmazott%20nyelvszet%20regionlis%20s%20globl/TANULM%C3%81NYOK/S%C3%B3lyom%20R%C3%A9ka_Sz%C3%B3%C3%B6sszet%C3%A9tellel%20keletkezett%20neologizmusok%20szemantikai%20szerkezet%C3%A9nek%20vizsg%C3%A1lata.pdf

SZATHMÁRI, I. (szerk.): *Stilisztikai lexikon: stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve.* Budapest, 2004, Tinta Könyvkiadó.

ZSEMLYEI, J.: *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai.* Kolozsvár, 1996, Erdélyi Tankönyvtanács.

Melléklet

Kérdőív

Tisztelt Hölgyem/Uram!
Arra szeretném kérni Önt, hogy a következő kérdőív kitöltésével segítse PhD-tanulmányaimhoz szükséges kutatás elvégzését!

Sorszám:_____
Dátum: _____

I. lap

Személyes kérdések:

1. **Neme:** Férfi □ Nő □
2. **Életkora:** _____
3. **Lakhelye (falu/város):** _____
4. **Foglalkozása:** _____
5. **Évfolyam/Szak (***ha diák***):**_____
6. **Anyanyelve(i):** _____
7. **Iskolai végzettsége:**
   - általános iskola □
   - középiskola □
   - szakiskola/szakközépiskola □
   - főiskola □
   - egyetem □
   - fokozattal rendelkező □

Tárgyi kérdések:

8. *Kérem, magyarázza meg, Ön szerint mit jelentenek az alábbi szavak!*

- barnárium
- csokirály
- csokoholista
- Tokajicum
- videoárium
- vlog
- gyűjtősziget
- panelhitel
- rozsdaövezet
- teajárat

9. *Találkozott-e már korábban ezekkel a szavakkal? (Megfelelőt kérem aláhúzni!)*

Igen Nem

10. Ha igen, akkor milyen összefüggésben?

_____

_____

II. lap

11. *Kérem, magyarázza meg a mondatokban szereplő kiemelt szavak jelentését!*

- „Megnyílt Tatán az Újhegyben az új ***Barnárium***!"

- „Nekem viszont isteni szerencsém volt, (…) mert a városban (…) a ***Csokirály*** nevezetű bűnbarlangban utánam dobáltak valami finomságos cseh piskótakarikát (…)."

- „A csokihisztéria már időszámításunk előtt ismert jelenség volt a majáknál, amin egy mai ***csokoholista*** nem is csodálkozna (…)."

- „A hagyományokat tiszteletben tartva, de a kor kihívásainak eleget téve jött létre a ***Tokajicum*.**"

- „A ***videoárium***ban óriási DVD- és videokazetta-választékkal, kedvező árakkal várjuk minden kedves kölcsönzőnket."

- „Egész éjszakát el lehet tölteni három-négyperces ***vlog*** filmezésével, vágásával."

- „ A ***gyűjtőszigetek*** edényei igen változatos kivitelűek, általában felirat is segít eligazodni (…)."

- **„*Teajárat*** szolgáltatásunk a téli időszakban (november 1-től április 30-ig) működik."

- „Augusztus elsején hozzák nyilvánosságra a kereskedelmi bankok a kedvezményes ***panelhitelek*** feltételrendszerét."

- „Az egykori szén- és acélrégió, a Ruhr-vidék 53 városa fogott össze, hogy ***rozsdaövezetet*** a szellem és a szabadidő metropolisává tegye."

---

12. *Soroljon fel legalább 5 olyan kifejezést, ami Ön szerint újszerű a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban!*

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Köszönöm a segítséget!

Tamás Vrábel

The Culture of Speech in Cross-Cultural Communication

The article deals with developing the culture of speech of students studying cross-cultural communication. The author singles out the components that hinder and / or enhance the mastery of communication in cross-cultural context. The relation of the notion of speech culture to idiomaticity of speech as well as to communication culture is elucidated. Communication culture is viewed as not only the ability to use cultural concepts in speech; it is based on following all the rules of speech culture, necessarily includes the knowledge of etiquette, strategies and tactics of behaviour in situations of everyday and professional communication. Speech culture, therefore, is determined by the linguistic awareness of a person. By studying people's culture and speech we can determine their language awareness and the level of maturity of their language personality.

Key words: cross-cultural communication, speech culture, communication culture, idiomaticity of speech, norm, stylistic norm, linguistic awareness.

It is a well-known fact that the interaction of representatives of different language cultures in the process of cross-cultural communication is complicated by the national components of cultures including traditions, customs, way of life, everyday behaviour, national mentality, and psychology. The ability for cross-cultural communication is closely connected to the understanding of a different pattern of thought, tenor of life, ways of solving vital and business issues. The stability and welfare of the world depend on the ability of the young generation to show tolerance, respect towards the cultural and social peculiarities of other countries and nations and this fact preconditions the necessity to train specialists in cross-cultural communication.

One of the most important aspects enhancing the effectiveness of cross-cultural communication is the mastery of speech culture. In the linguistic aspect speech culture means "the speaker's mastery of the literary norm, the ability to form stylistically correct utterances, i.e. use adequate language means in particular communicative situations, the ability to express one's thoughts clearly and figuratively" (Fayenova, 1980, p. 4). This definition demonstrates a direct connection between the adequate use of language means and the clear expression of thoughts. Presumably, clarity and consistency of thoughts contribute to the clarity of their expression and vice versa, inconsistency of thoughts, irrespective of the high communicative competence, will hinder the culture of speech.

The culture of speech denotes a perfect mastery of the language and can be represented as a set of characteristics that any speech is to have to make the best possible influence on the addressee in a particular situation according to the aim put forward. Traditionally, the following characteristics are singled out: variety of speech, purity of language, expressiveness, correctness, functional stylistic adequacy, and imagery. Of great significance are also clarity or intelligibility, brevity, consistency, and richness of content. The latter are determined by the ability to express thoughts, i.e. by the culture of thinking.

There is no doubt that the basic characteristic of speech is correctness or correspondence to the literary norm. In linguistic literature norm is interpreted as an accepted use or a set of rules regulating the application of language means in speech. Norm is formed as a result of selecting elements from those existing that are most suitable for the communicative needs of the society. Norm is characterized by stability for the national character unites generations and provides for the continuity of culture. At the same time, the notion of norm presupposes dynamism, the ability to develop in accordance with the internal laws of the language and the needs of the society. One of the most important aspects of speech culture is the mastery of the stylistic norm regulating the correspondence of the language means used to the communicative situations.

The notion of speech culture is closely related to the idiomaticity of speech. Speech is idiomatic if it is built not only in conformity with the rules of lexical and syntactical combinability of the given language, but also taking into account its use and its specific character in cross-cultural communication. Idiomaticity of speech in a foreign language is achieved by means of using the following language means: speech stereotypes, set phrases, speech etiquette formulas, idioms, clichés, phraseological units, proverbs, collocations, and phrasal verbs. It should be noted that in studying a foreign language students should not only understand the meaning of idiomatic expressions, but also use them correctly in speech. Idioms contain notions typical of the given nation's language culture and represent the pattern of thought of its speakers.

Besides correctness of great significance are: exactness, brevity, and expressiveness of speech. Exactness means correspondence of the sense of the utterance to the rendered intention; it enhances clarity of speech which is interpreted as ease of comprehending what is written, explicitness. Brevity, in its own turn, is defined as absence of unnecessary words.

Rosental D.E. (1964) stresses the importance of expressiveness of speech that is achieved by means of clear pronunciation, correct intonation, and properly placed pauses. In achieving expressiveness of speech one should pay special attention to speech tempo, voice power, and persuasiveness of tone. At the same time, persuasive, clear and understandable communication of information should be combined with objective and correct statement of facts, consistency, as well as substantiveness of speech.

In a wider sense speech culture includes the speaker's linguistic knowledge that provides for the correct language use in the process of verbal communication. Consequently, speech culture depends on the communicants' background knowledge, their vocabulary, thesaurus and socio-cultural knowledge. Therefore, speech culture is viewed as an indispensable part of speech behaviour culture which is determined by common cultural norms and the speaker's social role. Speech behaviour is understood as "all the speech acts and their forms viewed in the social and communicative aspects" (Koltunova, 2000, p. 17). Besides speech culture, the main components of the culture of speech behaviour include the culture of speech etiquette, the culture of thinking, and the culture of somatic communication (Gutnova, 2000).

The notion of speech culture is closely related to the notion of communication culture. Khytryk (2001) considers these two notions as similar for they form the idea of some communicative perfection of speech – correctness, expressiveness,

adherence to the norm, i.e. correspondence to the phonetic, morphological, lexical, grammatical and other norms of the literary language. Khytryk interprets communication culture as the communicant's knowledge of the signs of the natural language, following the rules of their combinability and application depending on the particular situation which the author calls ortological aspect of speech.

Fayenova (1980, p.22) interprets culture as "a well-developed skill to communicate according to the historically established norms of the society taking into account the psychological mechanisms of influence on the addressees as well as making use of the linguistic means of communication to achieve the best possible pragmatic result".

We consider that communication culture is not only the ability to use cultural concepts in speech. It is based on following all the rules of speech culture, necessarily includes the knowledge of etiquette, strategies and tactics of behaviour in situations of everyday and professional communication.

Perfection of speech culture is attended by the formation of the students' secondary language personality. There is no doubt that the speaker's personality is revealed in speech. Social and territorial language stratification is revealed in pronunciation, vocabulary and syntax. On the other hand, age, education, profession, gender, culture, knowledge and personal characteristics of the person are also very important to understand speech.

Therefore, speech culture is determined by the linguistic awareness of a person. By studying people's culture and speech we can determine their linguistic awareness and the level of maturity of their language personality. Speech culture is an important part of a person's speech behaviour in the process of cross-cultural communication.

References

Fayenova, M. O. (Фаенова М. О.): *Методика работы над культурой речи на иностранном языке (The methodology of work on foreign language speech culture)*. Дис. … канд. пед. наук. Москва, 1980, МГПИИЯ.

Gutnova, Z. K. (Гутнова З. К.): *Методика обучения идиоматичной диалогической речи на продвинутом этапе обучения английскому языку (The methodology of teaching idiomatic dialogic speech at the advanced level of learning English)*. Дис. … канд. пед. наук. Москва, 2000, МГЛУ.

Khytryk K. N. (Хитрик К. Н.): *Теоретические основы обучения культуре иноязычного речевого общения в специальном языковом вузе (Theoretical bases of teaching the culture of foreign language communication at a special linguistic higher educational institution)*. Дис. … докт. пед. наук. Москва, 2001, МГЛУ.

Koltunova, M. V. (Колтунова М. В.): *Язык и деловое общение: Нормы, риторика, этикет (Language and business communication: Norms, rhetoric, etiquette)*. Москва, 2000, Изд-во ОАО НПО "Экономика"

Rosental, D. E. (Розенталь Д.Э.): *Культура речи [Speech culture]*. Москва, 1964, Изд-во МГУ.

Наукове видання

Acta Academiae Beregsasiensis

Науковий вісник

Історичні, філологічні та педагогічні науки

Том XII, №2

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Головні редактори *І.Орос, Й.Сікура*
Заступники головних редакторів *І.Мандрик, М.Сюсько, А.Сабо*
Відповідальний редактор *І.Пенцкофер*
Відповідальний секретар *І.Силадій*
Коректура *І.Варцаба, О.Кордонець, М.Левринц*
Верстка *А.Когут*

Видавництво Валерія Падяка
Ужгород, 88006, вул. Гагаріна 14/3, тел. (0312)-693132

Підписано до друку 12. 12. 2013 р.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 22,6. Наклад 300. Зам. № ….

Віддруковано з оригіналів

Адреса редакції:
90202 Берегове, пл. Кошута, 6,
Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II
Тел.: (03141) 4-24-35
E-mail: kiado@kmf.uz.ua